BIJDRAGEN

VOOR DE

GESCHIEDENIS VAN HET BISDOM

VAN

HAARLEM.

EERSTE DEEL.

HAARLEM,
A. B. VAN DEN HEUVEL.
1873.

SNELPERS-DRUKKERIJ SINT JACOBS-GODSHUIS TE HAARLEM.

INHOUD.

VOORBERIGT.

Ter inleiding moge een enkel woord voldoende zijn, vooreerst van welmeenenden groet aan de lezers die door hunne inteekening het plan der uitgave goedgunstig welkom hebben geheeten, en vervolgens van warme dankzegging aan allen die hunnen arbeid bereidvaardig aan de eerste Aflevering hebben besteed. Voor het overige zij het der Redactie vergund, eenvoudig te herhalen wat zij voor eenige maanden de vrijheid nam, als haar plan en program open te leggen.

De Uitgave dezer „Bijdragen" beöogt de behandeling der Kerkelijke Geschiedenis van het Bisdom van Haarlem, dat is van alle streken die thans onder het Bisdom zijn ingedeeld, en wier geschiedenis te meer belangwekkend moet zijn, om het groot aandeel dat zij reeds van den beginne af gehad hebben in de lotgevallen van Kerk en Staat.

Die behandeling zal meer bijzonder eene tweevoudige zijn, namelijk:

I. Mededeeling van *oorkonden*, aktestukken, manuscripten en verdere bronnen *zonder bewerking*.

II. Opneming van *bewerkte stukken*, opstellen, studiën, mededeelingen, zelfs de kleinste, gestelde vragen en gegeven antwoorden.

Op deze wijze zal eene volledige Beschrijving der geschiedenis van het Haarlemsche Bisdom van den eenen kant worden voorbereid en mogelijk gemaakt, en van den anderen kant reeds aanstonds bij gedeelten tot uitvoering komen.

De Hoogwaardige Kerkvoogd van het Haarlemsche Diocees heeft gemeend, dat hierdoor het best zal voldaan worden aan een sinds lang zoo door hem zelven als door velen gekoesterden wensch. Hij heeft zich daarom van den vasten arbeid verzekerd van geschied- en oudheidkundigen, die op zijn aanzoek welwillend hunne medewerking hebben toegezegd; en dankbaar mag de Redactie thans melden, dat nog vele anderen even bereidvaardig hunne bijdragen beloofd hebben.

Tevens zullen de „Bijdragen" gelegenheid open stellen voor allen, die iets te melden of te vragen hebben, wat de Kerkelijke Geschiedenis van het Bisdom van Haarlem aanbelangt.

Aangezien de verantwoordelijkheid voor de stukken aan de inzenders of bewerkers zelven moet worden overgelaten, zoo zal niets worden geplaatst dan onderteekend ten minste met de initialen des schrijvers. Ook zullen de bronnen voldoende worden aangegeven.

De navolgende tafel, ofschoon als plan voor eene behandeling der geschiedenis niet volledig, zal ten minste eenig overzigt geven van den inhoud der Bijdragen :

I.

GESCHIEDENIS VAN HET BISDOM IN HET ALGEMEEN.

A. *Geloofsverkondiging en Heiligen.*

1. Levensgeschiedenis.
2. Vereering.
3. Afbeelding.

B. *Hiërarchie.*

1. Kerkelijke indeeling der verschillende streken.
2. Opvolging der Kerkvoogden.
3. Organisatie van het Bestuur.

C. *Kerkelijk leven.*

1. Van Geestelijken.
2. Van Leeken.
3. Abdijen, kloosters enz. Algemeene beschouwingen.
4. Kerkelijke tucht.
5. Liturgie, Archeologie, Kerkelijke kunst.

D. *Openbaar Leven.*

1. Broederschappen en Gilden.
2. Volksfeesten.
3. Vrome gebruiken en overleveringen.

E. *Liefdewerken jegens:*

1. Armen.
2. Zieken.
3. Pelgrims.
4. Dooden.

F. *Wetenschap en Letteren.*

1. Onderrigt in *kerk-* en *kloosterscholen*, aan geestelijken en leeken.
2. Seminariën.
3. Beurzenstichtingen.
4. Biographiën van geleerde Katholieken.
5. Godsdienstige geschriften.

II.

GESCHIEDENIS DER PAROCHIËN IN HET BIJZONDER.

A. *Kerken.*

1. Stichting.
2. Patronen.
3. Lotgevallen.
4. Pastoors enz.

B. *Kloosters.*

1. Eigenlijk gezegde kloosters.
2. Bagijnhoven.
3. Vergaderingen van klopjes.

C. *Liefdadige Instellingen.*

1. Gasthuizen en Passantenhuizen.
2. Leprozen- en Ziekenhuizen.
3. Hofjes enz.

De Redactie hoopt op deze wijze den grond te leggen voor een doorloopend en geordend werk, dat, in eene niet al te verwijderde toekomst, als „Geschiedenis van het Bisdom van Haarlem" het licht zal mogen zien.

Zal die hoop echter vervuld worden, dan is vooral zamenwerking noodig, en de Redactie durft daarom bescheidenlijk een beroep doen op allen, in wier particulier bezit zich archiefstukken, oorkonden, zeldzame historische schriften of andere bescheiden mogten bevinden, die voor de „Bijdragen" dienstig zijn. Dikwijls zal het geven van inzage of, al ware het slechts, een berigt van de aanwezigheid, voldoende zijn. Met bijzonderen aandrang echter zij dit beroep gerigt tot de Eerw. Heeren Pastoors, voor zooverre zij historische bescheiden van eenig belang in hunne kerk-archieven bezitten en niet van plan mogten zijn, zelven die te bewerken, wat echter altijd de voorkeur verdient. Men gelieve dergelijke mededeelingen dan toe te zenden of aan het Bisdom te Haarlem, of aan het adres van den Uitgever, onder het motto: „Bijdragen".

Eindelijk zal het aan de Redactie altijd hoogst welkom en vereerend zijn, wanneer zij hun, die iets voor de „Bijdragen" gereed maken, van eenigen dienst zal mogen wezen.

HAARLEM, 28 Augustus 1872.

DE REDACTIE.

TABULA CHRONOLOGICA

EPISCOPATUS ET ECCLESIAE CATHEDRALIS HARLEMENSIS ETC. [1])

Annus Dominicae Nat.

Cardinales Romani [2]) ad erigendos novos Episcopatus in Belgio, per articulos 34, ad instantiam Philippi II Regis Catholici factam per Franciscum Sonnium S. Th. D. Lovan. Legatum ad hoc missum ad Paulum IV. (Pontif. Rom. Paulus IV ab anno 1555 usque ad 1560. — Episc. Ultraj. Georgius Egmond ab anno 1536 usque ad 1559 — 26 Sept. Sedes vacat usque ad 1561, 13 Nov.) 1558

3 Maji. Franciscus Sonnius Roma rescribit ad Decanum et Capitulum Ecclesiae Metrop. Ultraj. summam eorum quae petita sunt a Rege Cath. et Pontifice Rom. ad erectionem Episcopatuum. 1559

12 Maji. Paulus IV per Bullam erigit novos Episcopatus in Belgio.

10 Martii. Defuncto Abbate Egmondano Wilhelmo van der Goes qui per annos 33 praefuerat, incorporatur Ab- 1560

1) Deze Tabula chronologica is het werk van de Haarlemsche Kanunniken *Bugge* en *Ban* en opgemaakt op last van het Kapittel. Zie: *de Katholiek*, 60 Deel pag. 59—60, August. 1871. Zij loopt tot 6 Octob. 1635. Wij drukken haar af naar een manuscript geheel door Bugge geschreven. Doordien de lijst echter slechts een eerst ontwerp of minute is, zijn er enkele onduidelijkheden, op plaatsen, waar met kleine letter en afkortingen toevoegselen waren bijgeschreven. Het manuscript is een folio van 43 bladzijden, maar er behooren 2 losse bladen bij, bevattende „*Argumenta protocolli Banniani*" welke we hier en daar ter aanvulling of verklaring zullen aanwenden. Wat met kleine letter en tusschen ( ) in den tekst is opgenomen, staat in het manuscript als kantteekening.

2) Uit de „Argumenta protocolli Banniani" blijkt, dat hier moet worden ingevoegd : *respondent*.

1560 batia Episcopatui et mensae Episcopali Harlemensi per Bullam Pii IV. (Pius IV ab anno 1560 usque ad 1566.)

11 Martii. Pius IV per Bullas particulares erigit Episcopatus Belgicos : ex quibus habemus de Archiep. Ultraj. de Harlem, de Sylveducensi. (Vide Registr. Nov.)

Primus Episcopus Harlem. electus est Nicolaus de Nova Terra, antea Episcopus Hebronen. et Suffraganeus Episcopi Ultraj. Decanus S. Mariae Ultraj. ad collationem regis Catholici factam anno 1555, 2 Januarii, pro qua provisione supplicatum fuerat pro eo a 5 Capitulis Ultraj. anno 1543, 17 Decembr. (Vid. Litteras Facultatum.)

1561 4 Febr. Nicolaus Episcopus Harlemensis constituit Secretarium suum Adrianum Buyser. (V. Registr. fol. V.)

27 Febr. Rex Catholicus ex Madrito Statibus Brabantiae rescripsit ad supplicationem factam in Causa incorporationis Abbatiarum Belgii etc. pro Episcopatibus novis. (V. Reg. novum.)

6 Apr. Rex Catholicus ex Guizando respondet Praesidi et Statibus Holl. ad introducendos novos Episcopos, secundum ordinationem factam a Margarita ducessa Parmensi Gubernatrice Belgii.

[Protoc. Bann. : – „6 April. Brieven van Credentie van „Hertoginne van Parma aen den Raet van Hollant, om „t' helpen invoeren de nieuwe Biscoppen"].

26 Maji. Pius IV per Breve Apostolicum absolvit Nicolaum a Nova Terra ab Episcopatu Hebronensi et confert ei Episcopatum Harlemensem a prima erectione vacantem. (Sedit annos 9, menses 6.)

9 Julii. Nicolaus introducitur sollemniter in Abbatem Egmondanum.

26 August. Margareta Gubernatrix committit Praesidi Concilii Hollandici, ut adjuvet Abbatem Egmondensem in reformatione monasterii propter enormitates Religiosorum. (V. litteras Gallice scriptas.)

[Protoc. Bann. : – „Margarita Parmensis committit „Praesidi Concilii Hollandiae reformationem monachorum „Egmondanorum, male viventium defuncto praelato"]. 1561

30 Septembris. Rex Catholicus edit placitum suum super Breve Aplicum datum 26 Maji. (Litteris Belgicis.)

6 Octobris. Margareta Gubernatrix iterum scribit ad Praesidem Holl. et Concilium super commissione data supra 26 August. (Litteris Belgicis.)

27 Octobris. Margareta Gubernatrix committit Praesidi Hollandiae Susio, ut personaliter promulget Religiosis Egmondanis, Clero et Populo Dioecesis Harlemen. creationem Episcopi Harlemensis et Abbatis Egmondani, mandetque ipsis nomine Regis, ut eum pro tali acceptent et colant.

4 Novembris. Reverendissimus Nicolaus Harlem. dat procurationem Decano S. Petri Ultraj. etc. ad insinuandum Clero, Magistratui et populo civitatis Harlemensis de constitutione sua in Episcopum eorum et ut eum pro tali acceptent, speciatim etiam Religiosis Egmondanis ut eumdem in Abbatem suum per ... [?] tamquam procuratorem.

6 Nov. Nicolaus Episcopus capit possessionem Harlemensis Episcopatus per Procuratorem suum Jacobum Uyten Enge, Decanum, dirigente actum Praeside Hollandiae, et tam a Clero Civitatis quam magistratu acceptatur.

8 Novembris. Per eosdem idem Nicolaus capit possessionem Abbatiae Egmondanae.

Nota. Causa, cur Nicolaus per Procuratores adierit possessionem, eo quod Sedes Ultrajectensis vacaret, cujus ipse erat suffraganeus. (Ubi 13 Nov. consecratus est. Fredericus Schenk, dictus tertius Archiepiscopus post SS. Willibrordum et Bonifacium, sedit annos 19 usque ad Annum 1580.

2 Januarii. Nicolaus Episcopus vetat celebrationem matrimonii extra Ecclesias et sine proclamationibus; Missas item domesticas et communionem infirmorum, ne fiat ab aliis quam parochis. (Reg. antiq. fol. ccvij.) 1562

1562 2 Februarii. Nicolaus Episcopus Harlemensis a Clero et populo solemniter ad residentiam introducitur.

4 Februarii. Idem Episcopus constituit in Fiscum suum Adrianum Buyser, Secretarium suum, supra.

5 Febr. Magistratus Harlemenses rescribunt de consensu suo in acceptationem Episcopi Nicolai.

28 Martii. Margareta Gubernatrix, Belgice ex Bruxella rescribit ad Episcopos et Praelatos Ecclesiasticos Hagae congregandos, ut conveniant et dispertitis oneribus contribuant ad expensas factas in celebratione Conc. Trid; qui conventus in Majo habitus est.

7 Febr. Nicolaus Epus concedit usum lacticiniorum in Quadragesima pro hoc anno ob causas, praeterquam in hebdomada sancta, sub conditione eleëmosynae arbitrariae. (Regist. antiq. fol. ccj.)

22 Febr. Nicolaus Episcopus constituit Vicarium suum generalem Philippum Mattium J.U.D. (Alii nominant Jacobum Ortygium. De officiali infra [15]65, 18 Dec. De Philippo Meurs olim Erasmi famulo, in familiam Epi assumpto: Vide Lappii [1]) varia.

24 Febr. Nicolaus Episcopus dat facultates audiendi confessiones 11 fratribus Minoritis, ad supplicationem Guardiani, et absolvendi a casibus reservatis Episcopo, et renovat eis edictum factum supra die 2 Januarii. (Reg. Ant. fol. ccij.)

25 Februarii. Philippus Mattius Vicarius Episcopi interdicit fratribus mendicantibus audire confessiones ante annum aetatis 30[m]; item celebrare etc. ut supra 2 Januarii.

14 Martii. Nicolaus Episcopus assignat stipendia Petro Medenblycano Cursori. (fol. cv. — 28 Martii. Vide supra.)

2 Maji. Joannes Joannis Mandemaecker Amstelodamensis poenitens de Anabaptismo, impetrat absolutionem criminis, a Rege Cath. (ibid. fol. ccviij).

---

1) „*Lappii*" Gisbertus Lappius a Waveren? Utrechtsch geschied. en oudheidkundige. Zie over hem: Wensing, Kerkel. Nederland 1854 pag. 199.

11 Maji. Rmus D. Sonnius, Episcopus Sylvaeducensis rescribit ad Regulares Swollenses et Heyloenses, ut accommodent se Decretis Pontificiis et Regiis de incorporatione Monasteriorum suorum in Episcopatus et Capitula. 1562

26 Dec. Nicolaus de Castro, Canonicus S. Mariae Ultraj. consecratur primus Episcopus Middelburgensis per Granvellam (Rais. Suffrid. [1]).

17 Martii. Margareta Gubernatrix rescribit Gallice, ad Episcopum Harlem. haec quatuor: 1563

1° De praepositura Westphrisiae Archiepiscopatui Ultrajectensi auferenda, secundum Bullas erectionis Episcopatus. 2° De reconciliatione poenitentium ab haeresi. 3° De translatione Capituli Gervlietensis promovenda, quae ob causas dilata fuit. 4° De jure Archidiaconorum Ultrajectensium abolendo, data eis compensatione.

29 Martii. Rex Catholicus placetum mittit pro securitate fidei catholicae in Belgio. (Hulst.)

26 Aprilis. Praelati Ecclesiastici Hollandiae et Zelandiae consenserunt per procuratores suos (qui ad longum exprimuntur) Praesidi Hollandiae in contributionem 100 flor. singulis mensibus. Pastoratus et Conventus minoris facultatis excepti fuere; et constituti receptores.

... Officialem curiae Episcopalis Harlemensis agit D. Antonius Imanius, ut patet ex litteris beneficii ad Altare S. Antonii in Cath. Ecclesia infra [15]65, 18 Decembr.

13 Aprilis [2]) Nicolaus Episcopus celebrat Concilium Harlemense primum (Caput 7m habet alium Synodum Dioecesanam habitam prius) conclusum per 57 Capita (ante quod videtur Capitulum Gervlietense translatum fuisse Harlemum). (Contrarium dicitur a Lappio et Statutum Eporum Ultraj. per Arcelum et Arn. Hornanum Suffraganeos.) [?] 1564

---

1) „Rais" Raissius? „Suffrid". Suffridus Petri. Hist. vet. Ep. Ultraj.?
2) Protocol. Bann. „17 Aprilis".

1564 8 Junii. Obiit D. Nicolaus Castricum S. Th. L. Past. Harlem. In cujus locum successit ante 1 Octobris M. Guericus ab Ham Blisius, qui anno 1558 Sparwoudanis deservierat per annum cum medio, et post duobus cum medio Edami praefuerat conventui monialium. (V. Reg. Sparwoud. Talesii.)

1565 1 Febr et 7 Oct. Episcopi novi et Margarita gubernatrix respondent 10 gravaminibus objectis contra Conc. Trid. ab Archidiaconis Eccles. Ultraj.

13 Aug. Status Ultrajectini conventum generalem habent.

[Protocol. Bann. — a° 1568 cf. infra]

22 Junii. Ultraj. publicatur Concilium Tridentinum.

10 Octobr. Ultrajecti inchoatur Concil. primum Provinciale, quod terminatum est ultimo ejusdem per 11 Sessiones, ubi capite 6 prohibetur clericis usus alearum et Conc. Trid. acceptatur.

17 Octobr. Pius IV rescribit ad Nicol. Episcopum Harlem. de recipiendo Conc. Trid.

18 Decembr. Obiit Antonius Jemanius officialis Ecclesiae Harlem. sepultus in S. Agnete Harl. (Lappius.)

1566 15 Martii. Pius V per expressam Bullam iterum incorporat Abbatiam Egmondensem pro Episcopo Harlemensi. (Pius V per annos 6 usque 1572)

20 Martii. Reverendissimus Harlemensis per Vicarium suum Jacobum Ortygium admittit tres Minores N. N. ad concionandum et confessiones audiendas. (Vide Facultates.)

Nota. Feralis hic annus fuit rebellionis Belgarum contra Regem Catholicum et fidem veterem, nobilibus Principe Auraico ducem se praebente; serpsere haereses et contemptus Regis. 3 Martii habitum mendicorum assumpsere confederati.

3 Julii. Gubernatrix vetat conventicula conjuratorum. (Hulst.)

21 Julii. Die Dominica in vicinia de Overveen prope Harlemum, in montibus arenosis, habita prima concio Haereticorum coram 300 ex novitate concurrentibus, inter quos 50 viri, per Joannem Arnoldi Mandemaecker Alcmarianum, ubi blaspheme conclamatum est, vivat Reformata (alias deformata) Religio. 1566

Nota. Quod in his turbis saecularium reperti fuerint Sacerdotes discoli, applaudentes et consentientes; ita quod reperti fuerint circiter 50 ex Archiepiscopatu Ultrajectensi notati in Archivo nostro, incerto scriptore, qui de erroribus sparsis in concionibus condemnati sunt ad exilia: et impleta est prophetia Jeremiae V, 30: stupor et mirabilia sunt in terra etc.

15. In partibus Holl. publicatur Conc. Trid. (Duss.)

23 Augusti. Metu Iconoclasmi clausa Harlemi Ecclesia Cathedralis usque ad 7 Decembr.

24 Aug. Lindanus, Decanus Hagensis, Vicarius generalis Archiepiscopi Ultraj. Haga pellitur, tela persequentium mirabiliter evadens. (Havens) [1]).

19 Octobris. Prope Harlemum, in campo Ecclesiastico dicto de Baen, levi manu extructa domus geusica, in qua congregationes factiosorum habitae, Magistratu male dissimulante, Episcopo novo invalido defectu authoritatis et per senium et podagram debilitato.

... Officialis Ultrajectensis decreto speciali edicit contra Clericos concubinarios. (V. Reg. ant. fol. 32.) 1567

30 Aprilis. Jussu magistratus Harlemensis diruta est domus geusica, de qua supra, et animadversum est contra factiosos. Interim Auraicus cum Brederodio, milite conscripto grassabatur. Grassabantur contra monasteria, et templa prophanabant et vastabant; unde factum, quod novus Episcopus cum Capitulo Synodorum executiones et Statuta promovere non potuerint, per septem fere annos;

1) *„Havens"* : Arnoldus Havens of Havensis : de erect. nov. ep. in Belg. P

1567 28 Augusti. Bruxellas advenit dux Albanus, Regiae militiae praefectus generalis, qui serio aggressus est rem catholicam tueri et Episcoporum novorum authoritatem promovere.

7 Octobris. Hucusque involuntarii erant Religiosi Heyloenses ad migrandum ex monasterio et transeundum in Capitulum Harlem. Cathedrale; unde quidam incarcerati sunt a ministris Regiae Majestatis, ut patet ex litteris querulosis desuper scriptis ad Reverendissimum Harlemensem.

1568 14 Januarii. G. Seys Secretarius Reverendissimi Harlem. nomine Episcopi scribit ad Patres Conventuum monialium Amstel. de suspendenda executione aresti facti contra officialem Episcopi Harlem. Buyser a curia Hollandiae propter excommunicationes denunciatas; causam ad se revocat Reverendissimus.

5 Junii. Albanus dux Bruxellae morte punit Egmondanum et Hornanum cum Batenburgicis. (Dusseld.)

22 Junii. Conc. Trid. publicatum Ultrajecti post varias contradictiones Cleri.

[Protocol. Bann. — „4 Jul. Acceptatio Conc. Trid. a Capitulis Traject. et Clero post rescripta varia"].

24 Junii. Rex Catholicus strangulat filium unicum Carolum, ob necem patri intentatum et affectatum imperium Belgii. (Dusseld.)

10 Augusti. Joannes Fonckius Praepositus ...., Agens Romae rescribit ad Nic. Episcopum Harlem. nomine Pii V, de recipiendo et exequendo Conc. Trid. redditis litteris etiam Sanctissimi (V. Reg. ant. f. 7 a fine) quas Reverendissimus accepit 11 Sept.

..... Archiepiscopus Ultraj. Fredericus, cum collegiis suae civitatis convenit super incorporatione beneficii a singulis Episcopatui debitis ex Bulla Papali, idque mediis commissariis deputatis a curia Regia Bruxellis. (Havens. l. I. c. 12.)

1569 20 Febr. Reverendissimus Lindanus, nomine Episcopi

Harlemen. dedicat Ecclesiam Regularium Heyloensium, jam tertio post incendium restauratam. 1569

13 Maji. Editi articuli, quibus explicatur, quando Decani Ultraject. cedere debeant provisoribus, secundum Conc. Trid. (Reg. nov.)

6 Junii. Concordatum est inter Corn. a Myerop, Archid. Ultraj. et Hieron. Verlenium officialem et vicarium generalem Episcopi Harlem. super institutione ad beneficia curata et simplicia, citra possessionem seu praejudicium Successorum, quoniam permittebatur institutio de antiqua consuetudine fieri ab Archidiacono Ultraj.

12 Aug. Florentius Heermael officialis Illustrissimi. Ultraject. mandat beneficiatis omnibus tam saecularibus quam Regularibus, exhibere copias fundationum et personaliter deservire secundum Conc. Trid. (Reg. ant. f. 10.).

28 Novembris. Nicolaus Episcopus ob debilitatem ex podagra et senio contractam, impetrat Bruxellis ab aula, referente Comitatu Hollandiae per Joannem de Gouda advocatum in Curia Hollandiae, ut substituatur ipsi Vicarius in spir. God. a Myrlo, cum supplicatione, ut a SSmo resignetur ipsi Episcopatus Harlem. ad praesentationem Regis Catholici, cum obligatione recipiendi a Successore 2500 flor. ut patet ex scripto Rmi Mirloe 1573 (V. Bor. fol. 202, epistolam querulosam de pensione non soluta.)

Pastor Nortwijcanus religiosus Egmond. et duo advocati adhibentur ad accipiendum computum Abbatiae Egmond. Annis sequentibus validior redditus Reverendissimus Nicolaus, iterum deservivit Epo Ultrajectensi pro suffraganeo, conquestus saepe de inopia, litteris ad successorem datis, et obiit prope Nardam ad aggerem S. Martini et suae aetatis 70, Domini vero 1580, die 16 Maji, anno post resignationem Episcopatus Harlemensis decimo; sepultus est Ultrajecti in monasterio Virginum S. Servatii. (De cujus vita in aetate ultima malae famae V. notata Lappii.)

1570 1 Februarii. Leovardensis Episcopus creatur Cunerus Petri. 25 April. Synodum habuit, excusam Lov. apud Welleus. (Havens.)

4 Martii. Godefridus a Mirloe nominatus est a Rege catholico in Episcopum Harlemensem.

23 Martii. Cornelius a Myrop, Archidiac Ultraj. indicit Synodum Kenemariae, ex antiqua consuetudine, licet aliquandiu intermissa, et citat clerum eo convenire solitum ad Ecclesiam Cathedr. S. Bavonis Harlem.

27 Maji. Reverendissimus Smetius Sylved. ex commissione Frederici Archiep. Ultraj. Hagae degradat quatuor Sacerdotes in haeresi obstinatos, qui a magistratu laico exusti sunt. (Havens) Inter quos (forte) Sibrandus Schets P. Scagensis relapsus ante octiduum, tum pro catholica fide concionatus. J. C.

29 Maji. Officialis Harlem. Hieronymus Verlenius jubet tabellariis, per litteras citari ad tribunal suum Clericos concubinarios, et ad emendationem stimulat poenis a Conc. Trid. praescriptis : accedente consensu Archidiac. Ultraj. secundum concordata.

21 Julii. Godefridus Episcopus nominatus, et Vicarius Nicolai publicat Harlemi reconciliationem Haereticorum, concessam a Pio V Archiepiscopo Cameracensi etc. [Protocol. Bann. : „et sociis"].

21 Augusti. Prior Regularium in Bloccer rescribit de incorporatione monasterii sui ordinis ad Episcopatum Leovardensem.

10 Septembr. Idem Prior Blocceranus rescribit ad Priorem Heyloensem de reformandis monialibus Amstelodami. Rectoris earum saevitiam culpat. Item de visitandis Regularibus Frisiae contra incorporationem Episcopi Leovardensis.

11 Decembris. Pius V confert Episcopatum Harlemensem Godefr. a Mirloe, ex resignatione facta per Nicolaum supra,

et consensu Regis Catholici. (Sedit annos 7, menses 5, in residentia; alias annos 17, mensem 1.) 1570

[Protocol. Bann. — „Pius V resignationem in Mirloëm confirmat et ordinationem ejus liberam cuilibet Episcopo committit"].

17 Januarii. Dux Albanus rescribit Bruxellis de taxa et distributione bonorum temporalium Capituli Harlem. pro officialibus etc. 1571

1 Febr. Reverendissimus Nicolaus successori suo tradit certa cimelia ad Episcopatum Harlem. pertinentia.

23 Febr. Dux Albanus Antverpiae rescribit ad Regulares Heyloenses, mandans eis ad Pascha proximum se transferre in civitatem Harlemensem ad Canonicalem residentiam.

27 Febr. Regularis N. scribit de incorporatione monasterii Thabor pro Episcopatu Leovard et inundatione Frisiae, ubi 20 mille homines periere.

Dom. Septuag. Godefridus consecratus est secundus Episcopus Harlemensis a .... loco ....

4 Martii. Dom. 1 Quadrag. Idem Godefridus cum Regularibus Heyloensibus, tamquam unus ex eis praebendam habens, inchoavit residentiam in Ecclesia Cath. Harlem. solemniter introducti (V. Chron. Heylo) numero 10 vel 15. Habet Kuycius in litteris Concordiae anno 1573: ex *Gervliet* 5.

Tum, ex mandato Pontificio regioque, monasterium Heyloense destructum est, quod ipse Reverendissimus inchoans, multo operariorum adjumento persolvit. Laici Heyloenses transiere ad monasterium Egmondanum.

1 Maji. Heyloensibus accesserunt Canonici Gervlietani in Cathedrales Canonicos coassumpti numero 6 (Obiit Joannes Crimperus Canonicus ex Heylo translatus.) Praepositus Harlemensis seu Archidiaconus 1ˢ creatus est D. Jacobus Zaffius, ante Prior Heyloensis, Decanus 1ˢ creatus est Georgius Lestanier, ante Decanus Gervlietensis. His accessit R. adm. D. Hieron.

1571 Verlenius, continuatus in officio Vicarii et Officialis Epi. (Introductus [Praepositus] per Guëricum ab Ham Pastorem V. litteras.)

11 Julii. Dux Albanus rescribit Rmo Harl. de visitatione et cura piarum fundationum et locorum, et auxilium Regis ad hoc promittitur.

17 Julii. Godefridus Eps Harl. Hornae solemniter exceptus, capit possessionem Praepositurae Westphrisiae et Episcopatui incorporat, et Decanum tunc regentem officio suo cedentem reassumit in officium Archipresbyteri ruralis. (V. not. Ámerong. qui hic praesens fuit in Reg C. V. Statuta Ultr. anni 1566, 5 Sept. de antiquo jure; et 6 Sept. Joannes Gruwel in Archipresbyterum Ruralem Hornae constituitur pro sex annis, cujus conditiones Vide in Reg. novo.)

5 Aug. Reverendissimus Harlemensis jubet publicari Indulgentias plenarias Jubilaei in Dioecesi sua. (Reg. ant. f. 12.)

2 Octob. Godefridus Episcopus celebrat Harlemi Synodum Dioecesanam secundam, in qua jam plene acceptatum fuit Conc. Trident. In qua inter caetera constituti examinatores pro ordinandis; item determinati judices delegandi a Sede Aplica, D. Georgius Lestanier Decanus, D. Jacob. Saffius, Praepositus, D. Adr. Buffelaer et D. Alstenius Blommaert.

Proclamantur assumpti in dignitates Capituli Harlemensis 1 Maji supra, et D. Hieron. Varlenio Poenitentiaria committitur 2 Julii. Denique vero similiter conficiuntur Statuta Curiae Episcopalis Harlemensis per 14 Capitula. (Quae Vide in archivo.) [Protocoll. Bann. – „per 16 cap.”]

5 Octobris. Embae [1]) celebrata prima Pseudosynodus Iconoclastarum. (Dusseld.)

7 Octobr. Obtenta est nobilis victoria navalis Christianorum contra Turcas. (de qua Bar. hodie in not. ad Martyr.)

1572 23 Martii. Rms Mirlo edit decretum pro confessariis, ut nomina confitentium annotent in libro, exhibituri quoties requisiti fuerint. Confessariis quoque praecipitur, ut die

---

1) „*Embae*”, Emden?

sequenti de utilitate et necessitate confessionis et S. Eucharistiae populum doceant et ad ea frequentanda adhortentur. (Gregorius XIII [Pont.] annos 12, menses 10, dies 27.) 1572

19 Julii. Status Holland. acceptant Auraicum pro Gubernatore (V. litteras varias) et addicitur libertas religionis catholicis, uti annis sequentibus usque ad 1579; id juratur. (V. lras var.)

30 Aprilis. Gerardus Berkerodius, Sacerdos apostata cum Joanne Colderman, cum mandato Theodori Snoy Gubernatoris Hollandiae Borealis, factionem movent pro Auraico contra Regem Cathol. et Religionem, quae 3 Julii per compositionem nonnihil sedata est. (V. Ampsing f. 166); sed recrudescit circa festum S. Jacobi, advolante Harlemum cum milite Ruychavero et Ripperda Capitaneis, qui Ecclesiam Cathedralem omniaque monasteria clausere, divina officia prohibentes: sed 4 Decembris, destructis Altaribus et ornamentis direptis sub horam 4 vespertinam, die sequenti per conciones haereticas, statuta abominatione in loco sacro, haeresis Calvini proclamata est. 17 Decembr. magistratus amotus est et substitutus haereticus. (Hulst.)

Rms Mirloe fugit, latuitque prope Bruxellas apud moniales cistercienses de camera B.V.

9 Decembr. Civitas Harlem. obsideri coepta est a Frederico Toledano, filio ducis Albani, quae obsidio plus quam sex menses duravit, ubi extrema passi sunt cives. Quo tempore Taxis, Capitaneus Hispanus, circa moenia reperit sacculum (amissum forte in fuga) cum SS. Reliquiis S. Laurentii, Willibrordi, Cyriaci, Antonii et Agnetis, et Bruxellas detulit ad Pastorem Sabuli, qui de his postea rescripsit ad Rm Harlem. remittendis. (V. litteras. De imagine a Geusiis exposita in moenibus et ab Hispano milite inde ablata, illaeso ipso inter tela: Lapp. Var.)

Nota. Hoc anno tumultus Belgici aucti sunt occasione exactionis nummi decimi per Regem, et variis locis ejecti

1572 Ecclesiastici in Belgio, multi quoque propter fidem catholicam martyrio affecti, inter quos Goudae 24 Junii Guardianus Minorum cum Priore Fratrum S. Jeronymi et alio fratre, per vepres nudi tracti, constantes obiere.

Die 23 Junii Alcmariae sex fratres minoritae captivi per Berkerodium, postridie suspendio necantur Enchusae.

3 Julii. Gorcomii Pastores duo, cum Minoritis et aliis religiosis numero 19, captivantur et 9° Brilae suspenduntur.

23 Julii. Ruraemundae Carthusiani cum aliis martyrio afficiuntur, occupata civitate per Auraicum.

... Oct. Goesae tres Sacerdotes suspendio necantur.

11 Decembr. Leydis suspendio infami martyrizatur pro fide R. P. Corn. Musius.

21 Dec. Delphis suspendio necatur Adrianus Assendelfius Syndicus Harlemensis .... Laicus quidam Leydensis, ob simplicem pietatem Cluysenaer dictus, cum Amstelodamum fugeret, post varia tormenta in lacu Harlemensi submersus est. (Haec latius Dusseld.)

Cometes in signo Cassiopes terribilis apparuit et per annum duravit.

1573 8 Februarii. Delphis ex tortura moritur Christophorus nobilis de Schagen, Senator Harlemensis. (Dusseld.)

... Martii. Dux Albanus R[t] [1]) ad quinque dubia pro concordia canonicorum ex Heyloe et Gervliet Harlemum translatorum, in participatione uniformi bonorum temporalium, quae pro singulis annue erant 306 f., de quibus scribit Antonius Kuyckius ad Rmum 8 Martii et 24.

17 Maji. Obiit Nicolaus de Castro primus Episcopus Middelburgensis, Vicario suo constituto et confirmato a Rege Joanne Strijen, qui a capitulo acceptatus, post consecratus fuit Episcopus secundus anno 81.

27 Maji. Harlemi suspendio necantur varii Catholici

1) Rescribit of Respondet.

cum uno Sacerdote, vesperi hora decima. (Dusseld. et Rais. Lappius et V. habet [?] 9 Maj. V. litteras var.) 1573

13 Julii. Harlemum recuperatur a Rege Cath. per Albani filium. Decanus Harlemensis tempore obsidionis in castris Regiis agens, Catholicorum causas agebat.

Verlenius Vicarius Episcopi in civitate latebat. Episcopus cum Clero civitatem intrantes, processionem instituunt in Ecclesia Baginagii, quae inviolata permanserat.

27 Julii. Ferdin. Albanus rescribit litteras abolitionis criminis rebellionis commissi a civitate Harlemensi.

15 Aug. Ecclesia Cathedralis Harlem. reconciliatur per Rmum Mirloë, ubi Albani filius novem articulos a Secretario Episcopi praelectos, juramento firmat.

20 Novembris. Rms Mirloë leges scholarum ad [1]) librorium praelegendorum publico edicto sanxit.

25 Nov. Idem Reverendissimus componit Statuta Capituli Cathedr. Eccles. Harlem. per 14 Capita, tam pro Canonicis et choro, quam caetero clero, quae ab omnibus acceptata sunt.

Item confirmat Statuta specialia antiqua pro Vicariis seu beneficiatis Ecclesiae Cathedr. additis tribus articulis. Denique praeter 10 canonicatus graduatos alios 11 erigit Rmus.

Defuncti sunt hoc anno ex numero Capitularium Cathedr. Eccl. D. Petrus a Bergen in Julio. Item D. Sebastianus Dural et Ludovicus de Labie. Denique Ampliss. D. Georgius Lestanier, Decanus. In quorum loca communi electione Rmi et Capituli assumuntur, pro prima vice per Reverendissimum solum: D. Jacobus Wyhe J.U.L. 19 Octobris in locum a Bergen. Item D. Simon Gansius J.U.L. in locum Decani.

... D. Praepositus Saffius fert sententiam contra Guëricum Ab Ham Pastorem Harlem. nolentem acceptare leges latas anno superiori a Rsmo pro officio chori, qui appellans ite- 1574

---

1) *„Ad librorium"* schrijffout voor: ac librorum?

1574 rum condemnatus est ab officiali Sylveducensi Judice Apostolico, 1576, 12 Aprilis.

16 Junii. Dordraci habita est pseudosynodus rebellium de authoritate praedicandi, per 90 articulos. (Dusseld.)

13 Julii. Rmus Mirloë celebrat annuam liberationem civitatis Harlemensis ab obsidione, per supplicationes et Sacrum solemne pro gratiarum actione.

... D. Petrus a Fine Lyeropius S. Th. D. Lovaniensis, assumitur in Canonicum graduatum a Rmo .....

... Obiit S. Joannes Dentiers Canonicus senior et Vicedecanus.

3 Octobr. Leyda obsessa ab Hispanis, hodie liberata per inducta victualia, aquis undique cincta civitate per Auraicum.

1575 D. Symon Gansius fit officialis Rmi Harlemensis ex resignatione D. Verlenii, qui mansit in administratione Vicariatus Episcopalis.

Captivus detentes est Guëricus ab Ham Pastor Harl. Schoonhoviae, ut patet litteris 26 Mart. receptis Harlemi.

30 Martii. Reverendissimus Mirlo fert sententiam ex compromisso Capitularium de aequali participatione fructuum a Capitularibus translatis tam de Heylo quam Gervliet.

27. Junii. Reverendissimus Mirloe rescribit de Pastoratu Harlemensi unico, cui subesse debeat cura Begginagii Harlem. pro D. Jacobe Wyhe canonico, ut eam retinere possit cum canonicatu. (V. litteras Amerong. L. D. f. 1.)

Leydenses Scholae erectae, ubi pseudo-Theologiam prius docuit Danaeus Gallus. Stipendia docentibus primum data de bonis exulum, inde reditus Abbatiae Egmondanae eis assignati, quae valebant ducenta millia cum decimis mille sexcenta ex pascuis. Tempore pacificationis Gandensis Historias docuit ibi Justus Lipsius, evocatus ex Brabantia, cui successit Hugo Dovellus. Medicinam primus docuit Joannes Hornius. Herbario praefectus fuit Carolus Clu-

sius Flander, anno 1590. Schola statuta fuit in loco monasterii ordinis S. Dominici : Mauritio Auraico ibi studenti data est habitatio in monasterio S Barbarae. (Dusseld.) 1575

.... D. Wilhelmus Assendelfius J. U. L. a Reverendissimo Mirloë assumitur in Canonicum graduatum Harlemi pro jurisconsulto et Am. de Ram... 1576

19 [Junii ?] Rmus Mirloë confirmat fundationem orphanotrophii Amstelod. (V. litteras varias.)

6 Julii. Rmus Mirloë edit placitum pro confessariis, ne devinciant poenitentes voto sibi soli confitendi.

1 Oct. Obiit Joannes Cnijf Episcopus Groningensis, post quem nemo resedit, sed nominatus Joannes Bruhesius et Arn. Nielius. (Havens).

8 Oct. Pacificatio Gandensis conficitur inter Ordines Catholicos et Auraicum per 22 articulos, haereticis favorabilis cum libertate religionis, et restitutione bonorum Ecclesiasticorum praetextalium [?]; gubernacula Auraico creduntur. (Dusseld.)

23 Octobris. Harlemum pro quinta parte incendio conflagravit, igne orto a custodia Walonum excubantium prope 't Slepershooft ad Sparnam, vento Euroaquilonio vehementer urgente.

5 Novembr. D. Wilh. Coopallius S. Th. L., promotus post in Doctorem Decretorum, per Rmum assumitur in Canonicum graduatum Jurisconsultum.

Nota. Reverendissimus hoc tempore zelo admirabili laborabat, cum pluribus de clero et magistratu, religionem catholicam resarcire; sed Geusica factio per Auraicum praevalere coepit.

Hoc anno Gregorius XIII Jubilaeum concessit et publicari fecit.

12 Decembr. Bruxellis edicitur, ut templorum cimelia pro moneta cudenda liquefierent, promissa restitutione, quae numquam promota : unde anno sequenti Ultraje-

1576 Thecae argenteae SS Pontiani et Agnetis [1]) ad hoc traditae valoris 150 coronatorum, ex quibus rosati et daleri cusi. (Dusseld).

15 Dec. Austriacus concedit inducias et Hispanorum dimissionem, modo Hollandii religionem Catholicam restituant. (Idem).

17 et 20 Dec. Data sunt responsa doctorum etiam Lovaniensum, quod pacificatio Gandensis religioni et Regi catholico non praejudicaret. (Idem.)

1577 Initio anni Joannes Calf, Procurator Generalis Hollandiae, Schagae per mendicos calumniatores captivat ditiores ex partibus Borealibus Hollandiae, et per torturas adigunt confiteri proditiones patriae pro Rege catholico. (Dusseld.) Borrius. etc).

7 Januarii. Auraicus evocat Middelburgum Magistratum Harlemensem pro acceptatione pacificationis Gandensis, in qua, cum tangatur causa religionis, evocatus etiam fuit a consule Nesseo Rmus Mirloe, cum quo confecta fuit satisfactio Harlemensis Veriae in Zelandia signata.

19 Januarii. Status Hollandiae cavillantur contra pacificationem, clausulas novas injicientes, de Alensonio protectore futuro etc., comminantur rumpere pacem. (Dusseld).

22 Januarii. Auraicus Harlemo potitur.

1 Martii. Consensu Rmi traditur Harlemi Geusiis templum B. Virg. de Baeckenes, in qua coenam Calvinianam et concionem haereticam celebrat Thomas Tiletanus, apostata ex Abbate S. Bernardi prope Antverpiam. Similiter Auraicus Geusios inducit in monasterium Carmelitarum. (Dusseld. V. Nonas Harlemii); similiterque decipit Schoonhovianos et Ouwatrienses.

28 Martii. Aegidius de Barlamont, Generalis regii exercitus in Hollandia etc., nomine commendatoris Regii gu-

---

1) Later bijgeschreven: *aurea.*

bernatoris, dat litteras Savogardi pro canonicis Cath. Ecclesiae Harlemensis ad magistratum ejusdem civitatis et avocat militem Hispanum. 1577

Ultimo Maji Joannes Strijen, Reverendissimus Middelburgensis legata pia facit pro successore suo vel Vicario generali.

31 Julii. Sebastianus Craenhals, praetor Harlemensis, prope Alcmariam occiditur a militibus in villa propria.

27 Augusti. Rmus Harlemensis tradit Registrum bonorum Ecclesiasticorum Egmondensis Abbatiae Statibus Hollandiae, ut secundum satisfactionem, factam supra 7 Januarii, sarta tecta conservarentur in ea forma, qua ante fuerunt.

18 Sept. P. Reynerus Harlemensis Societatis Antverpiensis rector, obiit Lovanii, avunculus D. Hagii. (V. litteras var.).

... Sept. D. Petrus a Fine Lyropius, a Reverendissimo creatus Decanus, intronisationem suam celebravit epulo solemni in summitate turris Ecclesiae Cathedralis.

9 Oct. Ultrajectenses Auraicum pro Gubernatore suscipiunt, salva libertate Ecclesiarum et authoritate Regis: quae ipse fide Calviniana servavit. (Dusseld).

13 Novembr. Amstelodamum occupare tentat Auraicus per Hellium et Ruychaverum: sed rejecti. (Idem).

21 Nov. Matthias Austriacus Auraico imprudens se credit et Ultrajecti cum pompa excipitur in de neue [1]). (Idem).

7 Decembr. Joannes Austriacus patriae hostis declaratur ab Auraico. (Idem).

Iterum Cometes terribilis versus boream, 5 hora post solis occasum apparuit. (Dusseld).

28 Febr. Rmus Mirloe absolvit quamdam conjugatam 1578

---

1) *de neue:* de Neude?

1578 Graftensem a juramento sacrilegio, ante aliquot annos praestito in causa matrimoniali, nubens [sic] secundo marito vivente priore : et lytrum spondet ejus marito 6 fl[rum].

Nota. Hoc circiter tempore venit in Hollandiam etc. Florentius Verhaer Ultrajectensis, Canonicus Infulensis, et inquisivit de statu istarum partium tam polytico quam Ecclesiastico, et visa auditaque ad Gubernatorem Belgii retulit. (Vord).

Jubilaeum concessum a Gregorio XIII (Dusseld).

8 Febr. Amstelodamenses acceptant pacificationem Gandensem : militiam civilem de....? etc. (Idem).

15 Febr. Reverendissimus Cunerus Episcopus Leovardensis ex captivitate Coloniam evadit. (Düsseld).

11 Mart. D. Opdam et Petrus Cyes Burgomagistri Harlemenses, publice vendunt monasterium regularium prope Harlemum : uti et praedicatorum post V. Sacramenti [1]). (Hulst).

22 Aprilis. Auraicus edicit juramentum omnibus officialibus contra Joannem Austriacum, sub poena capitis, si quid pro eo fiat. (Dusseld).

27 Maji. Feria II Pentecostes [?] Amstelodamensis Magistratus a propriis praesidiariis insulte assumptis, dignitatibus spoliatur et in exilium emittitur, cum multis de clero, sub vesperam, et novo fructu concionatores haeretici intromittuntur. (Dusseld).

29 Maji. Nona Harlemiana signum dedit et executionem justitiae Divinae contra rem Catholicam in civitate, ejecto Episcopo cum clero et Catholicis de Ecclesia Cathedrali; caesa sunt templa omnia et monasteria. (Vide scriptum Stolcwijci — qui interfuit.)

2 Junii. Dordraci habita 3 pseudosynodus haeretica Datheno praeside – per 80 articulos. (Dusseld).

---

1) *Post V. Sacram*, d. i. *festum*. H. Sacramentsdag, den dag der Haarlemsche Nonen. Zie infra op 29 Mei.

27 Junii. Ultrajecto Minores tres ejecti per renovatos magistratus, ob negatam abjurationem Austriaci : quod juramentum tamen praestitere reliqui Ecclesiastici et Dominicani, qui eo non juvante anno sequenti etiam ejecti sunt. (V. scriptum de hoc Baij). Huberto Duyfhuys apostata duce et concubinam inducente, occupantur templa minorum S. Gertrudis et S. Jacobi : hic nebulo ab anno 1572 Roterodami pastorem agens, ficte consecrasse se fassus est et Lutheranos ibi fovit : interrogantes tamen catholicos de securitate fidei dehortari non ausus est. (Dusseld). 1578

24 Julii. Descripti sunt per Praepositum Saffium reditus Capituli Harlemensis et distributio quatenus fieri deberet, in quam Capitulares tunc viventes consensere.

27 Aug. D. Praepositus Zaffius dispensat cum beneficiato Hornano, ut absens in studiis gaudere posset fructibus : litteras dimissoriales frequentes dedit; beneficia contulit (ex consensu Rmi ut scribit Amerong a° 1580) dispensat in gradibus matrimonii et Sacerdotes admittit et Religiosos, ut videre est in Registro ejus manu scripto usque ad a° 1612.

Nota. Ab hoc anno Sedes Harlem. orbata Pastore exule obscura reliquit indicia rerum publicarum, nam Reverendissimns in aedibus prius van Helm ad semiterium [1]) ex templo profugus, cum aliquando latuisset, inde habitu bubulci pedes abiit Amstelodamum per portam Schalkwycanam et pervenit in Westphaliam, ubi Epi Monasteriensis suffraganeum egit, in tenui sustentatione, ut infra, et Romam etiam pervenit, (anno sequenti in Majo ut patet ex testamento [?] ipsius) ubi increpatus fuit de traditione facta templi B. V. in Baeckenes; viaticum tamen dedit discedenti PP. Beijerl. Denique cum Ecclesiam S. Lebuini reconciliasset Daventriae et roborasset fideles, morbo cor-

---

1) *Semiterium*: voor coemeterium?

1578 reptus, obiit anno 1587, 28 Julii, sepultus ibidem maxima solemnitate.

6 Sept. Status Hollandiae arestarunt tertiam partem Beneficiorum Ecclesiastiarum etiam juris patronatus laicorum, pro sustentatione concionatorum haereticorum: registra tradi de iis jussa intra sex menses.

Sub finem anni obiit D. Nicolaus Heussen, Canonicus Harlemensis.

1579 Nota. Epo exulante Vicarius ejus D. Vairlenius, cum collegis aliquot Capitularibus, mansere apud Harlemenses, fidelem operam navantes etiam in cura animarum: manserunt autem hi: DD. Praepositus Zaffius, Wilh. Assendelfius, Alstenius Blommaert, Coopallius et Bootius.

Adr. Buffelaer primus ex canonicis, accepta ab Ordinibus pro praebenda sua alimentatione, rediit in Gervliet, ubi post paucos annos obiit (anno sequenti sub finem, uti et Nicolaus Heussen.) D. Gansius et Wijhe Coloniam se transtulerunt ubi obierunt, ille anno 1584, hic 1582, 30 Julii. D. Lyropius Decanus, Lovanium reversus, supervixit usque ad annum 1616.

23 Januarii. Conficitur unio Ultraject. Hollandorum cum eis [?] secundum pacificationem Gand. ex auctoritate Matthiae Austriaci. (Duss).

3 Martii. Amersfortii, foedus Ultraj. recusantes obsidentur et, deditione facta cum stipulatione religionis Catholicae, postridie deceptos se sensere (Duss.) uti et religiosi Oosterbroecani, Autwycanae [1]) et alii de quibus ibidem.

15 Junii. Capitula Ultrajectensia libertatem suam stipulantia, tradunt haereticis Ecclesias quinque parochiales; sed et ipsi anno sequenti Ecclesiis spoliati sunt.

1580 Congregatio Capitularis habita, convocante D. Praeposito Zaffio, a qua se excusat D. Assendelfius per litteras,

---

1) Oostbroek en Oudwijk bij Utrecht.

admonens ne lites ineant. Contentio fuit de potestate Archidiaconi Harlem. super investitura et collatione beneficiorum : de quo ille asserebat se a Rmo Harlemensi eam facultatem accepisse, – ut habet Amerong Reg. B. 1580

9 Januarii. Auraicus Antwerpiae Senatum generalem instituit pro causis minoribus, ad stabiliendam rebellionem. (Duss.)

13 Januarii. Ejusdem consilio Alensonius Gallus assumendus Gubernator procuratur (Idem). Unde Matthias Austriacus haereses fovere ultra recusans, discedit Belgio.

21 Febr. Harlemi Thomas Thomae, orphanorum director pueros cogit ad conciones haereticas, multis fugientibus. (Hulst).

Auraicus Transisulanos Catholicos infestat; Minoritas Leovardia ejici curat.

7 Martii. Ultrajecti templa omnia prophanantur, religiosi pelluntur, nominatim Dominicani canentes Tertiam inopinato invaduntur. (Duss).

6 Aprilis. Terraemotus ingens Coloniae inchoatus, per Belgium duplici subsultu in Angliam transit, tranquillo aëre. (Duss.)

17 Sept. Auraicus a Rege banno proscribitur ob rebellionem et haeresim: contra Status pro eo protestantes, 17 Decembris centum corporis ei dant custodes.

Obiit Illustrissimus Schencius Archiepiscopus Ultrajectensis, sepelitur in psalmodia haeretica, thesauro a se collecto spoliatus.

(Wordt vervolgd.)

EENE MIS TE ALCKEMADE.

Achtervolgende ende uuyte crachte van zeeckere commissie van den Hove van Hollandt in dato den XXVI augt[i] XV[c] ende Acht, hebbe ick Franchoys de Coninck raedt ordinaris van den voors Hove met adjunctie van Franchoys Criep substituyt-griffier van den zelfden Hove, mij des anderen daechs vervoecht binnen der stadt Leyden omme mij te informeren op te vergaderinge van veel papisten ende de seditieuse predicatie in de voirs. commissie gementioneert ende hebbe mitsdyen gehoort ende geexamineert de persoonen ende getuygen hier naer genomineert ende dat op te dagen ende plaetsen als volcht welche getuygen daertoe volgende d'authorisatie van mij commissaris gedachvaert zijn geweest bij Jacob Franchoys deurwaerder van den voirs. Hove gelyck denzelven mij heeft gerelateert.

Den XXVIII des voors. maent augti binnen der Stadt Leyden voornoemt.

Anthoenis Pietersz. wonende in den ambochte van Alchemade out omtrent 46 jaren seyt by den eedt by mij commissaris hem affgenomen, dat Hij deposant wonende op te passagie daermen vaert van Alchemade op Leyden dick ende menichmael gesyen heeft, dat de buyren van denzelven dorpe in *een schuytgen met twee mannen geaccompaigneert om te roeijen aldaer gebracht hebben uyt Leyden* zeecker geestelyck persoon ofte priester van de roomsche

religie die Hy deposant by de buyren aldaer wel hooren noemen heeft *Robbrecht* zonder nochtans syn bynaem onthouden te hebben. Ende heeft Hy deposant wel verstaen dat denzelven Robbrecht aldaer ontboden es geweest *omme de pausselycke Ceremoniën te exerceren en kinderen te doopen;* dat Hy deposant ook wel gesien heeft dat de voors. paep Robbrecht op Maria-Visitatie dach lestleden wesende op een woensdach by eenige buyren van Alckemade voors. aldaer gehaelt werde ende Hij deposant 't selve zyende, zeyt syn schuyt genomen (te hebben) ende den selven naer gevaeren te zijn ende commende voor de huysingen van Hubrecht Arrisz. buyrman aldaer, zoo seyt Hij deposant, dat denzelven Hubrecht Arrisz. tot Hem deposant zeyde : Thoenis Pietersz. wy syn by malcander alhyer te mijnen huyse omme wat goets te hooren ende daerop by hem deposant geseyt zynde, dat Hy aldaer mede gecommen was om wat goets te hooren, heeft de voorz. Hubrecht hem deposant binnen in syn huijs gebracht tot in 't achterhuijs, wesende een seer wijde plaetse, alwaer Hij deposant heeft gesyen een taeffel staen met een wit cleet bedect, daerop staende een vergulde kelck daer twee deckelesgens [deksels] op laegen met een wit cleetgen op te zelve kelck ende voorts andere ornamenten, geprepareert omme Misse te doen naer de papistische wijze, ende heeft Hij deposant gesyen, dat de voorschreven Robbrecht de Misse aldaer doende was, werdende daerinne gedient by een ouder Paep genaempt Lieven, wonende op de beestenmarkt binnen Leyden; heeft oock Hij deposant gesien, dat de voorschreven Robbrecht de hostye opheffende, de ommestaenders aldaer (wesende wel vier ofte vijff honderd in 't getal zoe hij deposant naer sijn gissinge hem laet bedunncken) op haer knyen gevallen zijn, ende de Misse gedaen zynde segt Hij deposant gesyen te hebben (naer dat de voors. mispaep gevraecht hadde, offer yemandt was

die hoochtijd wilde houden) dat diversche vroupersoonen van de voors. vergaderinghe voor denzelven mispaep syn commen knielen, dewelchen Hij elcx een cleyn hostye gegeven heeft.

Seyt voorts Hij deposant dat de voors. mispaep terstont daer naer es gegaen staen op een cleyn stoelgen, van buyten reciterende de groetenisse die den engel Gabriel dede aan Elisabeth de huisvrouwe van Sacharias ende dat daer naer denselven engel gesondenes geweest tot de Maget Maria etc. Ende commende de voorschreven mispaep op te Dreyvuldichheit, seyt Hij deposant gehoort te hebben dat deselve mispaep seyde, dat Christus wesende een van de persoonen van dezelve Dryvuldichheit met syn lichaam uijten hemel gecommen was ende met syn volle godheyt gecomprethendeert in 't brood, 't welck Hy hen luyden uytgedeelt hadde. Ende hoewel 't selve onbegrypelyk scheen te weesen naer menschelicke verstande, dat nochthans zulcx vastelyck moet gelooft werden overmits de H. Kerck, daer den Paeus (Monarch over alle Coninghen, Princen ende Volckeren) 't Hooft aff es, zulck henluyden was lerende. Ende de voorschreven Mispaep in syn sermoen voorts sprekend over de persoonen en leeren van wijlen Maerten Luter ende Johannis Calvinus, heeft 't volck vermaent dat zy luyden vast souden blyven by de leere van de heilige Kerk die nyet en conste failleren, ofte zy en couden nyet behouden wesen. Item dat zij hen bekeren zouden van zonden ende goet doen ende nyet slaperich maer yeverich wesende om de voorschreve Roomsche religie naer te volgen, sonder dat Hij deposant gehoort heeft dat de voors. Mispaep eenige seditieuse ofte oproerige propoosten gebruyct, ofte geseyt (heeft) soude hebben gehadt, dattet nu tijd was om de wapenen aen te nemen ende hem van 't jock van de geusen ofte ketters te bevrijden om eenmael wederomme

heur kercken te mogen oprechten ende de roomsche religie te exerceren ofte andere diergelyche propoosten, eenige seditie ofte oproer smaeckende.

Seyt voorts de voorschreven Mispaep te wezen een persoon lanck van stature ende matelycke corpulentie, hebbende een bruyn baerdeken ende woonachtich, soo Hij verstaet binnen der Stadt Leyden op de voldersgracht ende dat Hij een Swager heeft genaempt: Jan Gerritszoon, wesende een goutsmit van syn ambacht, daer Hij meent dat de voorschreven Mispaep by wonachtich zoude syn. Sonder dat Hij deposant yet verders van de Zaecke weet. Ende was geteyckent met zeecker merck daerbij gescreven stondt: dit is het merck van Thoenis Pietersz.

F. DE CONÍNCK. CRIEP. A° 1608.

Den eersten September a° voorschreve 1608.

Den voornoemden Anthoenis Pietersz, deur expresse last van den Hove andermael by den voornoemden deurwaerder gedachvaert zijnde omme alhier in den Hage te compareren ende naerder gehoort te worden seyt alsnoch by den eedt hem wederomme affgenomen, dat Hij deposant wel gehoort heeft dat de voorschreven Mispaep gesproocken heeft tegen de Calvinische ende Luthersche leeringe ende deselve gescholden als godloos ende ondeuchdelyk, maer zeyt nyet gehoort te hebben dat deselve Mispaep eenige seditieuse ofte oproerige propoosten, tenderende tot naerdeel van de geunieerde Provincien ofte regieringe derzelver in eeniger manieren zoude gesproocken hebben; seggende Hij deposant wel waer te zijn, dat Hij naer de voorschreven vergaderinge gesproocken heeft met Mr Jacob doctoer en chirugyn tot Leyden tegens den welcke Hij deposant verclaert geseyt te hebben: Mr Jacob ick hebbe tot Out-Aa een predicatie gehoort ende daer werde groote verachtinge gedaen van onse leere ende zoo men daerop geen

toesicht en neempt, zoo soude daerdoor lichtelycke oproericheyt in 't land mogen commen ende wij zouden wel mogen overhoop leggen ofte diergelycke woorden in substantie. Ende was geteyckent met zeecker merk daerby gescreven stondt : Dit es het merck van den voors Thoenis Pietersz.

F. DE CONINCK. F. CRIEP. 1608.

Uit de Crimincele Papieren : R. A. A. VAN LOMMEL, *S. J.*

EEN HAARLEMSCH BAGIJNTJE.

In het jaar 1463, 4 December werd uit den kerker des ligchaams verlost Aleyt, Simon Raets dochter. Deze maagd, als door God bemind, is meer dan 30 jaren lang met verschillende kwalen en smarten gekastijd geworden, terwijl zij in lijdzaamheid hare ziel bezat. De faam van haar ging uit door heel de streek, en zij had grooten toeloop van voorname lieden van beider kunne, zoo geestelijke als wereldlijke, voor wie zij in twijfel en wederwaardigheid eene bijzondere troosteres en raadgeefster is geweest. In haar memorie heeft de tegenwoordige kerk eenen kelk en het beste missaal van de vier. Zij had namelijk in hare kamer dagelijks de H. Mis gedurende meer dan 20 jaren; haar naam zij bij God bekend gelijk bij de menschen. Amen.

Men zegt, dat ook Vrouwe Jacoba, gravin van Holland, toen zij door haren neef Filips de goede verdrukt werd, zelve bij haar geweest is om raad en troost.

Aldus eene Latijnsche aanteekening in het archief van het Bagijnhof te Haarlem, van de hand van Pastoor JASPER PIETERSZ STOLWYCK.

JAN ALBERT BAN.

Vondel heeft een lofdicht geschreven [1]) „op de Zangkunst van Heer Joan Albrecht Ban". - Wie was deze toonkunstenaar? - De dichter zegt ons alleen, dat hij te zoeken is bij de Blink en het Sparen, alzoo te Haarlem; maar indien wij meenden, hem daar te zullen aantreffen in den tabbaard van den regtsgeleerde, zooals de Heer van Lennep [2]) ons zou doen gelooven, dan kwamen we niet teregt. Wij zullen hem, in de priesterlijke toga, onder de Haarlemsche geestelijkheid vinden.

Met dien man nu wenschen wij den belangstellenden lezer nadere kennis te doen maken, daar Ban zulks dubbel verdient én om de voorname plaats die hij als Geestelijke inneemt, én om zijn verkeer met vele personen uit den bekenden Muiderkring, én om zijnen letterkundigen maar vooral muzikalen arbeid.

JAN ALBERT BAN (BANNIUS) werd a° 1597 of 1598 te Haarlem geboren uit een geslacht [3]), dat volgens zijn eigen getuigenis, sinds meer dan drie eeuwen tot de aanzienlijkste der gemeente behoorde. Volgens hetgeen berigt wordt door Catharina Jans Oly [4]), die Jan Al-

1) De Werken van Vondel door Mr. J. van Lennep. II. pag. 160.

2) En na hem nog de Heeren: TIEDEMAN: Jan Pietersz. Sweelinck Biograf. schets pag. 5, en JONCKBLOET: Geschied.. der Nederl. Letterk. Gron. 1870 II. pag. 29. Beter ingelicht is Prof. MOLL. *Navorscher* Jan. 1872 pag. 31.

3) Verg. *Nav.* Jan. 1872 pag. 31.

4) Haarlemsch klopje, geb. 1585 † 1651. Zie over haar en over hare „*Levens der maechden in den Hoeck te Haarlem*": *de Katholiek*, Mei 1872 pag. 284.

bert en velen van zijne familie persoonlijk gekend heeft, woonde zijn grootvader JAN ALBERTSZ. BAN, op het Sparen in de „brouerie van 't Zeepaert" [1]) en werd meermalen in de wet verkozen. De ouders van onzen Ban: ALBERT JANSSEN BAN en CORNELIA MATHIJSEN hadden met veel tegenspoed te kampen en geraakten in het tijdelijke zeer achteruit [2]), zóózeer dat de moeder, weduwe geworden de brouwerij verlaten moest. Bannius zal zijne studien waarschijnlijk te Keulen of te Leuven gemaakt hebben; niets echter is ons hierover gebleken. Het eerste berigt ontmoeten wij a° 1624, 17 Octob. [3]) Het schijnt dat er toen spraak was van zijne benoeming tot *kapellaan* (*Sacellanus curatus*) van Haarlem. Zeker was hij het reeds in 1628, zooals blijkt uit eene overeenkomst van den 12 September over de geestelijke bediening der stad, gesloten tusschen den Pastoor en de vier Sacellani curati der Kathedraal en Parochiekerk van Haarlem ter eenre en den Pastoor van het groot Bagijnhof ter andere zijde. Het stuk is door hem ook officieel geteekend den 19 daaraanvolgende, als *Notarius apost. ac judex ordinar.* terwijl zijne onderteekening ons tevens meldt dat hij *juris utriusque Doctor* was. Reeds in 1626 was hij tot Notarius apostolicus benoemd. „Creatus 24 Maji, in camera notariorum" [4]).

Ter aanvulling der vakature, in het kapittel ontstaan door den dood van den kanunnik Crucius werden, op 26 Junij 1628, kandidaten voorgesteld onder welke ook Bannius zich bevond. Op 5 December daaraanvolg. werd

---

1) Op de lijst der brouwerijen, aanwezig tijdens AMPZING (1628) komt het Zeepaard niet meer voor. Welligt draagt de Bannesteeg op het Donkere Spaarne naar de familie den naam.

2) Verdere genealogische bijzonderheden in Bijlage A.

3) Brief van den Vic.-Apost.

4) *Chronolog. Epatus Harlemensis.*

hij tot *Kanunnik* gekozen en den 6 Julij van het volgende jaar door den Vicarius apostolicus zelven geinstitueerd. Hij is echter niet tot het eind zijns levens kanunnik gebleven. Op het jaar 1642 vinden wij aangeteekend, dat Ban aan zijn kanonikaat gerenonceerd had. Redenen waarom, hebben wij niet kunnen achterhalen. Welligt kan de zwakke gezondheid zijner laatste levensjaren hem tot dat besluit gebragt hebben. Maar opmerkelijk is het, dat ook zijn Collega Blommert ontslagen wenschte te worden. De kanunniken besloten, de schriftelijk door hen ingediende renonciatie niet aan te nemen (non acceptari per dissimulationem) maar twee uit hun midden tot hen af te vaardigen, die hen zouden voorstellen om de kapittel-vergaderingen te blijven bijwonen [1]) (utrum placeat comparere in conventibus capitularibus sine publico gravamine nominis canonicorum). Op 10 Sept. 1642 waren zij ontslagen, maar toch besloot het kapittel de benoeming van twee nieuwe kanunniken vooreerst nog uit te stellen. Eerst op 5 Febr. 1643 werd besloten twee nieuwe leden te verzoeken.

Op 11 Januarij 1630 was de *Pastoor* van het *Haarlemsche Bagijnhof* gestorven, en de Bagijnen, naijverig op haar privilegie van zelve haar pastoor te kiezen, kozen Bannius nog dienzelfden avond „omnium suffragiis eadem die qua obiit R. D. Gerardus de Witte cognatus meus, scil. xj Jan vesp. hora 10, cum cognatus expirasset hora circiter 9”. Op 5 Febr. werd Ban als Pastor Begginagii geintroduceerd. [2])

Alhoewel het Bagijnhof door alle troebelen heen in

---

1) Acta Capituli, 2 April 1642.

2) Nog in October van dat jaar woonde Ban niet op het Bagijnhof maar op de Bakenessegracht in St. Anna. Een brief echter van 5 Julij 1633 is aan hem geadresseerd „op het bagijnhoff nevens de port in S. Jansstraet”.

stand was gebleven, zoo waren toch tijden en omstandigheden niet weinig veranderd, sedert de oude Handvesten en Privilegiën, Ordonnantien en Regulen (a[is] 1356, 1389 en 1408) gegeven waren. Herziening van die Regelen was noodig, en zij bleef onder het bestuur van Bannius niet lang uit. In het volgend jaar 1631, 3 April gaf hij zijne „*Regulen ende Handvesten*" onder den volgenden aanhef: „Jan Albert Ban, Doctoor inde beijde rechten, „Pastoor ende persoon van den Grooten falybeggijnhoff „der stede Haerlem, onse lieve ende welbeminde in „Godt de Meesterssen Raedtsvrouwen ende gemeijne Beg-„gijnen van onsen Hoove, Saligheyd ende alle goedt". In eene „Voorreden" berigt hij als volgt:

„Ende gelijck het biijckt, dat bij verloop des tijdts, de werelt „ende menschen met alle menschelijcke dinghen veranderen, de „goeden wetten ende Regulen mede door vergetelheydt of sloft-„heyt der menschen vervallen.... soo ist, dat wij, eensdeels van „ons Pastorael ampt ende ter anderen op uw gemeijn versoek hier „op aen ons gedaen, onse beggijnhoven met alle de beggijne „ende machde die nu sijn oft namaels comen moghen, soeckende „te bewaeren, ende te voorderen, ter eeren Gods ende tot zielen „salicheijt, aennemende alle reformatie van het heijlich Concilie „van Trenten, de oude Handvesten, regulen ende ordonnantie „van desen hove te samen vergadert hebben, ende die selffde naer „den eijsch van de tegenwoordige tijt, volgens de gehoorsaemheijd „van de Heijlige Roomsche Stoel, mitsgaders het gebodt ende „verbeteringe van het H. Concilie van Trenten, verandert, ver-„betert ende bequaem gemaeckt hebben voor onsen Hove ende „Beggijnen, om onder het gebiedt van den Doorluchtigen ende „Eerwaerdichste Heere den Bisschop van Haerlem, van nu aen „ende in naevolgende tijden op onsen Hove ende bij onse beg-„gijne achtervolcht ende onderhouden te worden, als blijckt in „naevolgende Capittelen".

Volgen 17 Kapittels.

Deze statuten zullen altijd een waardig monument blijven van Bans werkzamen en beleidvollen ijver voor het geestelijk heil zijner Bagijntjes. Maar zijne werkzaamheid bleef niet binnen de muren en poorten van het Hof beperkt. Als lid des kapittels ontving hij spoedig verschillende waardigheden.

Op 15 October 1630 [1]) werden er benoemd 4 *judices Dioecesani* „capaces apostolicarum commissionum, prout „Conc. Trid. requirit". Ban was er een van. Tevens werd hij aangesteld tot *Fiscus Capituli*. In Febr. 1631 kozen hem de kanunniken tot *Magister caeremoniarum*. Later werd hij *Archipresbyter Harlemensis*.

Aan de revisie der *Officia propria* van de vaderlandsche Heiligen, in de jaren 1631–36, werkte Bannius met zijnen collega BUGGE [2]). Deze revisie geschiedde, voornamelijk wat het officie van S. Bavo aanging, in overleg met het *Gendsche Kapittel*, ten einde er gelijkvormigheid zou gebragt worden in de vereering van den Heilige, die én te Gend én te Haarlem Patroon was. Tot beter en gemakkelijker overleg reisde Ban op 21 Sept. 1635 naar Gend heen. Daar werd de „*Forma Confraternitatis* quae „fuit antiquitus inter ecclesias S. Bavonis Gandavensis et „Harlemensis" weder hernieuwd [3]) en, blijkens eene minute: „pro memoria Domini J. A. Ban", had Bannius in last, verscheidene zaken te bespreken rakende de kerkelijke oudheden der beide kerken Haarlem en Gend. Geen twijfel, of de reis van Ban was op dezen tijd bepaald geworden om den aanstaanden S. Baafs-dag 1 Oct.

Hoe Bannius daar Patroonfeest heeft medegevierd, werd met niet weinig voldoening door zijne collega's opgeteekend [4]): „Invitatus est ad comparendum in choro cum-

1) Acta Capituli.
2) Zie: *De Katholiek* 60 Deel Aug. 1871, pag. 60.
3) Wij stellen ons voor, later hierop terug te komen. 4) Acta Capituli.

„habitu canonicali, ubi datus est ei, tamquam confratri „locus post Archiprebyterum. Ad mensam invitatus a Re„verendissimo Gandavensi, ivit ad aulam in eodem habitu".

Meermalen werd Ban door de geestelijke Overheid met volmagt afgevaardigd, zooals om Parochiën te visiteren of daar orde op zaken te stellen. Op 31 Julij 1631 is hij met den Aartspriester WOLFF op visitatie te Ursem; op 26 Nov. 1631 regelt hij de grenzen tusschen de Statiën Rijp en Graft enz. Purmerend en Alkmaar. Moet de Statie Hoogwoud in tweeën gesplitst worden: Ban visiteert met MARIUS, den Pastoor van het Amsterdamsche Bagijnhof, Hoogwoud en omliggende Statien, 1–3 Sept. 1633, en teekent met zijnen collega op 18 Aug. 1634 het decreet van scheiding. Van deze laatste visitatie bestaat nog een kort reisverhaal van Marius' hand. Nog wordt a° 1634 aan Bannius de visitatie opgedragen van het Aartspriesterschap Enkhuyzen.

A° 1633, 7 April gaat Ban met Marius op reis naar Brussel, om met den Nuntius over kerkelijke aangelegenheden te spreken.

Niet weinig heeft Ban zich verdienstelijk gemaakt voor onze kerkelijke geschiedenis. Trouw stond Jan Albert zijnen collega BUGGE ter zijde in het bijeenzamelen en afschrijven van oorkonden en aanteekenen van feiten. Dezelfde kapittelvergadering toch van 5 December 1629, waarin hij Kanunnik gekozen werd, bezorgde hem ook den last om eene *Chronologia actorum in Dioecesi nostra* in orde te brengen [1]). Van den tijd zijner historische nasporingen, ingevolge dien last, dateert de brief door LAPPIUS A WAVEREN aan hem geschreven en hierachter afgedrukt [2]). Vooral ook heeft Pastoor Ban zich beijverd om historische

1) Zie boven pag. 1—23 en *de Katholiek* 60 Deel. Aug. 1871 pag. 59-60.
2) Bijlage B.

bescheiden, geordend en geregeld, in het net te doen overschrijven, zoo b. v. „acta circa receptionem S. Concilii Tridentini... fideliter compilata per Jo. Alb. Bannium", of dan eens eene collectie van stukken over de „Praepositura Westfrisiae", dan weder bescheiden rakende de invoering der Bisdommen. Zoo werkte hij met BUGGE onverdroten voort; en toen aan den laatste, die *Secretaris des kapittels* was, de pen was ontvallen († 9 Sept. 1636) volgde Ban hem op en mogt op 28 Jan. 1637 notuleren, dat hij zijnen vriend ook als *Poenitentiarius* en *Scholasticus* zou opvolgen.

Reeds zagen wij boven dat Bannius op 24 Mei 1626 *Notarius Apostolicus* werd. Als zoodanig heeft hij, zegt van Heussen [1]), verschillende akten geteekend in zake der Beatificatie van de Gorcumsche Martelaren. Uit een tweetal verslagen over de authenticiteit (proces verbaal) van Reliquiën [2]) leeren wij dat Ban uitnemend goed den toon wist te vinden voor dergelijke officiële aktestukken.

Maar alle arbeid en bemoeijingen aan zijne geestelijke ambten verbonden, hinderden hem niet in de beoefening van wetenschappelijke studie, letterkunde en kunstoefening. Wij namen reeds uit zijne „Zangkunst" gelegenheid om hem bij den lezer in te leiden, en het is dan ook vooral zijn muzikale arbeid die verdient besproken te worden.

SCHREVELIUS [3]) Bans tijd- en stadgenoot zegt, sprekende van de Haarlemsche „meesters van de musijck": „ende niet van de minsten Pater Ban een groot ende onghe„meijn praktizijn in de musijck met hooghe speculatie". Alzoo: practicus en theoreticus te gelijk.

Reeds van zijne kindschheid af, zoo getuigt Ban van zich zelven, had hij de toonkunst lief. Zij was voor hem eene „ars plane divina" en hare beoefening de vreugde

1) Bat. Sacra II. pag.. 331.

2) SS. Crucis et Coronae Spin. 18 Mart. 1632 en S. Bavonis 15 Oct. 1630.

3) Harlemias. Haarlem 1648 pag. 326.

van zijn leven [1]). Omstreeks het jaar 1616 begon hij meer dan vroeger behoefte te gevoelen aan verstandelijk inzigt in het wezen der toonkunst. Als „mathematicus" zocht hij ook hier volkomen klaarheid en zekerheid der waarheid. Bij de „praktizijns" van zijnen tijd vond hij geen bevredigend antwoord op zijne vragen. Hij wendde zich dan tot de oude Grieksche en Romeinsche auteurs: Pythagoras, Nicomachus, Boethius, tot den lateren kerkvader Beda. Uit de latere Theoretici vergaderde hij zich eene uitgebreide kennis van de geschiedenis der kunst: van Guido Aretinus en Franco (van Keulen?) van Joannes Tinctorius, Faber Stapulensis en Zarlino had hij de geschriften gelezen. Toch vond hij niet wat hij zocht: eene muziekleer namelijk, die in staat zou zijn, eene „*musica flexanima*" voort te brengen, wier kompositiën inderdaad „*zielroerend*" mogten heeten. Hij besloot dan door eigen onderzoek en nadenken op te sporen wat anderen hem niet wisten aan te wijzen. Daartoe bezocht hij naburige steden en verwijderde landen, om met mannen van het vak zijne eigene inzigten te toetsen, uit de hunne te leeren. Nu beproefde hij de theoriën van vroegeren en lateren, door ze zelf in toepassing te brengen. En ook hierin ging hij grondig te werk. Om de eigenaardigheden der muziekinstrumenten te kennen wendde hij zich tot de mechanici, ja zelfs [2]) verzuimde hij de anatomie

---

1) Voor de mede te deelen bijzonderheden over Ban's muzikalen arbeid zijn onze voornaamste bronnen geweest: *P. C. Hoofts brieven uitgegeven door* VAN VLOTEN. Leiden 1857, vooral de Bijlagen IV pag. 249-73; alsmede twee artikelen van Prof. MOLL in de *Navorscher* Jan. en Febr. 1872, bewerkt voor de *Vereeniging voor Nederlandsche muziek geschiedenis*. Eene nadere kennisneming van de brieven, door Ban aan Huygens geschreven, die én in het Rijksarchief én in de universiteits-bibliotheek te Leiden bewaard worden, hebben we ons vooreerst moeten ontzeggen. Prof. MOLL had ze vóór zijn tweede artikel ingezien.

2) Zie de plaats bij: VAN VLOTEN: Hoofts brieven. IV pag. 257.

niet van de stem- en zangorganen, en vroeg daarin voorlichting van de medici. Aldus zocht en studeerde Ban tot dat hij meende de resultaten van zijne navorschingen te mogen openbaar maken. Hij schreef dan vele boekskens (libellos) om ze later weer aan vernieuwd onderzoek te onderwerpen, te zuiveren en te volmaken.

Zietdaar dan inderdaad wel een man wien het met kunst en wetenschap ernst is. Een zijner eerste werkjes schijnt geweest te zijn eene *Dissertatio epistolica de musicae natura, origine progressu et denique studio bene instituendo* etc. Haarlem 1636 (2de uitg. 1637) [2]. Dit werkje zal wel hetzelfde zijn als wat door Prof. Moll vermeld wordt [3]: Dissertatio epist. de mus. natura ad Petrum Scriverium, gedrukt bij Elzevier a° 1645. SCRIVERIUS de Haarlemsche filoloog en historicus was een der geleerden „wier persoonlijken omgang Bannius genoot" [4]. Andere schriften van Bannius zullen straks van zelf ter sprake komen. Maar de vraag dringt zich op: wat misviel dan toch eigenlijk aan Ban in de theoriën en kompositiën zijner kunstgenooten van vroeger dagen? Waarin dwaalden zij, volgens hem? Wat moest, naar zijn inzien, vermeden, waarop moest gelet worden? – Zeker is het dat Bannius de innige overtuiging had, dat zijne muziek iets nieuws, tot dusver onbekend was. „Nondum, zoo schreef hij aan het slot van een *Discursus* van 1636 [5]), „nondum quod „scio lucem aspexit (musica flexanima); attamen semper „in rerum natura fuit, licet ignota omnibus hactenus la„tuerit." Waarin dan hadden zij allen gedwaald? – Wij meenen eene voldoende verklaring te mogen zien in het-

---

2) Zie Pater KORNMÜLLER. O. S. B. Lexicon der Kirchl. Tonkunst. Brixen 1870.

3) *Navorscher* Jan. 1872 pag. 32.

4) *Navorscher* t. a. p.

5) VAN VLOTEN. Hoofts brieven IV pag. 258.

geen hij verder zegt [1]) „male censuerunt omnes quicum-
„que musices perfectionem in concentis [concentu ?] vocum
„maxime sitam esse arbitrati sunt". Alzoo, niet eigenlijk
in de *harmonie* (concentu) was, volgens Ban, de perfectie
der muziek vooral gelegen; neen, de *melodie* was veeleer
de „cardo rei", en deze was tot dusver te veel verwaar-
loosd „neglecto modulamento (melody) in quo cardo rei
„vertitur, vocum concentum ac mirabiles consonantiarum
„leges etc. tamquam rem divinam solummodo tractarunt."
Blijkbaar kon Bannius zich niet vereenigen met de ten
zijnen tijde in zwang zijnde manier van behandeling der
meerstemmige muziek (het zoogen. contrapunct). De me-
lodië (de zang, de wijs, om het familiair te zeggen) lag
bij die manier doorgaans niet in de bovenstem, elk der
stemmen had hâre melodie, zij harmonieerden met elkan-
der zonder dat er eene de andere beheerschte. Bannius,
die meer *uitdrukking van gevoel* in de muziek zocht,
oordeelde zoodanige muziek te onverstaanbaar „omnis mu-
„sica hactenus balba aut muta fuit, murmurans et mus-
„sitans vel non intelligibiliter loquens;" zij kwam hem
te verward voor: „immo chaos quoddam sonituum irra-
„tionabilium cui sola consonantia aliquid non sine taedio
„dedit, neglecto enim modulamento (melody)" enz.; al te
vaak ook gebeurde het [2]), dat meerdere stemmen gelijk-
tijdig verschillende woorden zongen. Eene der stemmen,
zoo verstaan wij Ban, moest de andere beheerschen, *zij*
moest de uitdrukking zijn der gemoedsaandoeningen en
mogt daarom niet door de andere stemmen gehinderd of
verdoofd worden. Die éene stem moest de draagster wezen
van de melodie, zelve als bovenstem oppermagtig zijn en
de andere stemmen, voor de harmonie, aan zich onderge-

1) In dezelfde Discursus: v. Vl. t. a. p.
2) Wat Ban afkeurde. Zie *Navorscher* Jan. 1872 pag. 37.

schikt maken. Jan Vos zong daarom dan ook later van Bannius, in een lijkdicht op hem [1]): „nu booven bij de „schaaren, zingt zij (de ziel) de boovenzang, die hij om-„laag beminde". En met dit streven kampte Ban inderdaad in de eerste rijen der komponisten van [2]) „de „nieuwe rigting, die omstreeks het midden der 17e eeuw „te voorschijn trad [3]). Door deze nieuwe wijze van com-„poneren werd het melodische element van zijne banden „bevrijd, en verkreeg nu in de muziek eene plaats waar „zij, in stede van de harmonie te dienen, haar meestal „beheerschte. Deze nieuwe vinding gaf aan de muziek, „vooral de profane, eene hooge vlugt. Nu kon de me-„lodie alle aandoeningen van het menschelijk hart gemak-„kelijk en tevens getrouw uitdrukken." Zietdaar juist wat Bannius zocht. En als Frank [4]) ons verzekert, dat ten dien tijde, „toen het sologezang nog niet in zwang „en bij de voordragt van meerstemmig gezang, het cor-„rectzingen de hoofdzaak was, de kunstmatige vorming „van den zanger en het bezit van eene schoone stem bij „lange niet zooveel in aanmerking kwam als in later „tijd": – dan is het van Bannius, om zijne nieuwe rigting, geheel consequent, dat hij veel nadruk legt op goede voordragt: uitspraak, accentuatie [5]) rustteekens [6]), goed gebruik der stemorganen [7]); dan is het zeer verklaarbaar dat Ban, die als Priester zijn Gregoriaansch moest verstaan, zich vasthecht aan de oude Gregoriaansche kerktoonen, door hem „de 12 zangkreytsen" genoemd, zooals in den index van zijn ontworpen boek [8]) „van de 12 zangkreitsen

1) De werken van VONDEL door v. LENNEP II. Nalezing pag. 5-6.
2) A. G. STEIN, die kathol. Kirchenmusik, Köln. 1864.
3) En de oude verdrongen heeft.
4) Gesch. der Tonkunst. Leipsig 1863 pag. 36.
5) v. Vl. Hoofts br. pag. 256-57. 6) ibid pag. 262. 7) ibid 257.
8) v. Vl. H. br. pag. 261-63.

„ende haere *eighenschappen*, welke zijn *zanghvormen om* „*de gemoederen te ontroeren.* Ende dat zulx bestaet in „de *versćheidentheit met de schikkinge der thusschenvallen* [1]) „[intervallen] ende de eighen plaetsen der zanghvallen" [cadensen]. En wie het zevende Capittel leest van zijn „Cort „beduydsel van 't zingen" zal ontwaren, hoeveel overeenkomst er is tusschen hetgeen hij daar schrijft over „den aart en de kracht der zangkreytsen", en hetgeen men in een goed Gregoriaansch handboek leest over de eigenaardigheid van uitdrukking en beteekenis der kerktoonen [2]).

Nog was er, zoo wij ons niet bedriegen, een ander vraagstuk der muzikale wetenschap, waaromtrent Ban eene oplossing beproefde, of waarin hij ten minste zijn woord medesprak, het vraagstuk namelijk der „temperatuur." Naar het ons voorkomt, schijnt daarop te doelen, wat hij schrijft [3]) over de verdeeling van zijn *monochordon* en wat vermeld wordt [4]) over zijne uitvinding van een „klavier, waarop „men in zuivere kwinten kon spelen."

Pastoor Bannius werkte onvermoeid en met een waar enthousiasme, om zijne theoriën ingang te doen vinden. Wanneer hij wetenschappelijke beoefenaars der toonkunst vond, die hem met belangstelling aanhoorden, liet hij de gelegenheid niet voorbijgaan, te minder wanneer hij van hunnen invloed hulp verwachtte. Aan CONSTANTIJN HUYGENS schrijft hij a° 1639: „Tua obstetricante manu scien„tiam hanc artemque liberalem in lucem editam contra „mechanicorum hominum [5]) sinistra judicia tuendam ar-

1) Uit deze plaats mag men welligt opmaken, dat Ban geen vriend was van willekeurige verhooging, en verplaatsing daardoor, der halve toonen in het Gregoriaansch.

2) Zie nog nader wat Prof. MOLL mededeelt in de *Navorscher* Jan. 1872 pag. 37.

3) v. Vl. H. br. pag. 257.

4) *Navorscher* Jan. 1872 pag. 31.

5) De voorstanders der *mathematische* temperatuur?

„bitror". En vroeger reeds had zijne kennis met Huygens hem de vriendschap verworven van CARTESIUS. Zooals bekend is, was de beroemde philosoof gedurende een groot gedeelte van de jaren 1637-49 te Egmond aan den Hoef woonachtig. Eens had Huygens tot Ban met lof gesproken over een Tractatus de musica van Cartesius, en daardoor hem aanleiding gegeven tot kennismaking met den Franschen wijsgeer. Cartesius zelf maakt hiervan gewag in eenen brief door hem aan Huygens gezonden [1]). Aanleiding tot dit schrijven was geweest, dat onze Haarlemsche Kanunnik en zijn collega BLOMMERT [2]) eene zekere gunst van den Prins wenschten te verkrijgen en nu hoopten daarin zeker te slagen, wanneer Descartes hen aanbeval bij Huygens, die secretaris was van den Prins. Cartesius vermeldt in dien brief met dankbaarheid, wat genoegen hij voortdurend smaakte in den wetenschappelijken omgang met Bannius en met Blommert; de tweede toch muntte niet minder uit door wijsheid en verstand in zijne gesprekken als de eerste door kunst en sierlijkheid in zijne zangen. BAILLET licht, in zijn leven van Descartes, dezen brief toe [3]), door te verhalen, dat Cartesius meermalen zich naar Haarlem begaf om hen, nu eens in de stad dan weder op een buitenverblijf in de nabijheid, te bezoeken. Daar werd gesproken over mathematische onderwerpen, waarvan beide kanunniken beminnaars waren, en Bannius was gewoon, zijne vrienden te onthalen op eene of andere muzikale kompositie.

---

1 Zie Bijlage C.

2) AUGUSTINUS ALSTENIUS BLOMMERT, sacellanus curatus van Haarlem en Kanunnik. De naam werd, dank der onbekrompen spelvrijheid dier dagen, ook wel geschreven: BLOEMERT, BLOEMAERT, BLOMMART enz.

3) Zie Bijlage D.

Weldra kwam Ban door zijnen vriend van Egmond, in wetenschappelijk verkeer met den geleerden Franschen minderbroeder MERSENNE, en er ontstond drukke briefwisseling tusschen Egmond, Haarlem en Parijs over de theoretische vraagstukken der muziek. Aan Blommert te Haarlem moest Mersenne zijne brieven voor Descartes adresseren („is est D. Bannii amicissimus, qui illas mox „deferendas curabit") [1]). Mersenne sloot zijne brieven aan Ban in bij die welke hij aan Cartesius schreef [2]).

Onze Haarlemsche musicus die de Latijnsche en Fransche geschriften van den Franciskaan gelezen had [3]), was spoedig gereed om zijne eigene muziekleer aan hem bloot te leggen, ten einde uit diens opmerkingen te leeren. Maar Mersenne wenschte ook Bans theorie in praktijk gebragt te zien; en nu werd overeengekomen dat Ban eene kompositie zou leveren, over een tekst, door Mersenne zelven uit Parijs toegezonden en reeds door een of ander Fransch komponist behandeld. Op 5 Mei 1640 ontving Ban, door Huygens, den bestemden tekst [4]). Nog denzelfden avond was de kompositie gereed, en straks geoefend, uitgevoerd en vol goede verwachting naar Parijs opgezonden. De Parijsche kritiek was niet gunstig, en de kompositie van den Franschman Antoine Boësset werd geoordeeld, veel meer gevoelvol (patheticus) en dus meer „zielroerend" te zijn. Mersenne zond hem diens kompositie tegelijk met het vonnis over. Dat was te veel voor den goeden Bannius. Daar zou eene hoogere regtspraak over oordeelen, en op aansporing van Huygens bragt hij zijn geschil voor „de destijds half vergode" [5]) ANNA MARIA

---

1) Renati Descartes Epistolae, Amsteld. Blau 1682. II. Ep. 88 ad Mersennum.
2) Ep. 60. Tom. III.
3) Ibid.
4) Zie Bijlage E.
5) *Navorscher* Jan. 1872 pag. 36.

VAN SCHURMAN. Hij verhaalde haar in een uitvoerig opstel de gansche historie, deelde Boëssets toonstuk en het zijne mede en voegde er nog eenige liederen bij door hem gekomponeerd. Hij mogt, helaas! van dezen stap nog minder genoegen hebben. Voor zoover tot nog toe gebleken is, ontving hij geen ander antwoord, dan twee jaar later een enkel woord van dankzegging, door Anna van Schurmans broeder namens haar gebragt.

Maar, wie er afgeschrikt zou worden : Bannius niet. Op 11 Nov. van datzelfde jaar zond hij eenige van zijne komposities aan HOOFT, gemaakt op liederen van den Drost. Dit had hij zich door anderen gaarne laten gezeggen („ita mihi imperari libens passus sum"). Voor uitspanning van ernstige bezigheden, zoo schrijft hij, had hij ze gemaakt. Wel is het wat vrij, dat hij zijne „boersche muze" voegen durft bij Hooft's uitstekende verzen; maar hij hoopt toch, dat Hoofts bekende hoffelijkheid en dienstvaardigheid hem gaarne zijne stoutheid vergeven zal [1]). En Bannius had zich in den gullen en gastvrijen, den kunst- en letterlievenden Drost van Muiden niet bedrogen. De brief door deze Kal. Dec. als antwoord aan hem ontworpen [2]), duidt genoeg aan, dat de vrijheid door Ban genomen hem niet onwelgevallig was geweest. En zoo durfde onze Pastoor andermaal, in April 1642, „op het oude bebaende vriendenpadt" aankomen. Tesschelschade en Jacob van der Burgh hadden hem dat „zoo wel bebaent". Hij werd toch (vooral door aansporing van Cartesius en diens vrienden) „op een nieuwe maniere gedrongen „omme uyt te geven [zijn] zanghen in [onze] moederlijke „tael," en had nu verscheidene van Hoofts gedichten daartoe gebruikt. Deze nu waren hem meest bij geschrifte ter hand gekomen, maar „door vele verscheyde naeschrij-

1) v. Vl. t. a. p. pag. 249.
2) v. Vl. H. Br. III. pag. 384.

„vinge" zeer gehavend; waarom hij ze „herschreven ende „herstelt had, zoo als [hem] dochte de meyninge van den „zanghmaeker naest te zijn". Hierna had hij echter de uitgave van Hoofts zangen in handen gekregen, en was toen „gewaer geworden het groote verschil van deze af„schrijffsels ende (Hoofts) voorschrijffsel. Hij had daarom nog „hier ende daer een woord ofte meer verandert," zoo hem dacht zulks aan Hoofts „maeksel ende meninge „naest te koomen. Jae ook hier ende daer een sylab bij„gevoeght, schrijft hij, zoo ik meende dat de klinktallen „ende den rijmloop beter zoude glijen ofte vloeijen tot mijn „geluyden". Ban voegt bij zijnen brief eene „tafelreye" van de zangen door hem op muziek gesteld, en verzoekt Hooft „aen zijn dienaer in 't vriendelijk te laeten weten „uwE. welgevallen, oft die zanghen, gelyk se nu by my „uyt de rampvallige afschrijffsels herstelt zijn, mooghen „op uE. hooghgeleerde ende welberoemde naem uytge„geven werden? ik ben zoo tot uE. ontsagh ende eerbie„dinge genegen, dat ik een minste winke van uE. misnoe„gen kunnende bespooren, datelijk mijne vlerken kurten „zoude, mijne zeylen inhaelen ende my kleyntjes houden... „oversulx ik het oordeel van anderen niet en zal achten, „als ik maer uE. welgevallen magh weten in mijn voor„nemen, hetzij de laet ofte de daet."

Hooft antwoordt 17 April [1]):

Mijn' Heere

Hier krijgt UE. de deuntjes terug, met mijn' aanteekeningen op den kant. Oft UE hier en daar, een silbe afsnoeit oft inent, des kreun ik my weinig: al zoud' het ook den zin zwakken: wen het dien slechts niet verleemt. Dat UE zich gewaardigt heeft, mijne waaterlandsche Muzen in 't pak te steeken; daarover vind ik my ten hoogste aan UE. verplicht: hoewel niet zonder zorge,

1) v. Vl. IV. pag. 51-52.

dat dit hoofsche gewaadt haare boersheidt maar te meer beschamen zal. Ook blijf ik UE. grooten dank schuldig voor de geneught, my gegunt te raapen uit dien wonderlijken brief aan de hooggedachte Joffrouwe Schuurmans [1]: waarin UE. met overaandachtige schranderheidt, het diepste geheim, uit den grond der zangkonste, opgraaft, en haare aardigste eigenschappen met geen' minder aardigheidt ten toon stelt. Dard' ik, die my wel voor eenen vuurigen beminner maar geen kenner der zelve ken, de vermeetelheidt, van zonder ooren in deze te oordeelen, over my neemen, ik ontzaage mij niet, al de keuren, gemaakt bij zoo groot eenen wetgeever als UE. my is, met franken gemoede t'onderschrijven. Maar, zijnde niet dan een leekebroeder en blindt yveraer, moet my binnen mijn schelp houden, met de zelve ootmoedt waar meê ik aan UE. beste gunste beveele,

Mijn! Heere UE.

Amsterdam, den 17 van Grasmaandt 1642.

Onderdaanen dienaar,
P. C. Hooft.

Tegelijk dat Ban aan Hooft schreef, zond hij ook een epistel aan Huygens, waarin hij mede aan deze berigt gaf van zijn plan tot uitgaaf van Hoofts verzen met zijn eigen muziek. Wij vernemen hier dat hij uit liefde tot zijn vaderland de woorden van eenen Hollandschen dichter gekozen had „ut patriae primo loco deferrem illud „quod ex natali ingenuitate in primis debeo". Nogtans wil hij ook Huygens' oordeel eerst hooren, waarom hij hem eveneens „de tafelrye der zanghen zend [2]); hij wenscht zijn zangwerk aan Huygens op te dragen „illustri no„mini tuo primitias hasce dedicabo, et studiorum meorum „patrono commissas, securius luci publicae credam." Bij Elsevier te Amsterdam zal zijn werk gedrukt worden. Ook is hij van plan een *Compendium instructionis musicae*

1) Dit schijnt de brief te zijn over zijn geschil met Mersenne. Zie boven pag. 42. Ban moet van dien brief én aan Huygens én aan Hooft afschriften gezonden hebben.

2) Daarbij is ook een gedicht van Tesselschade.

uit te werken, waarvan hij dan ook vj. Kal. Junias 1642 reeds de inhoudstafel (31 capita) aan Huygens toezond. Wederom zend hij 11 Nov. 1642 aan den Heer van Zuylichem een *Zanghbericht* of *cort beduydsel van 't zingen* (in 8 hoofdstukjes) hetwelk echter weer iets anders is [1]) dan zijn *Kort Sanghbericht op mijne ziel-roerende zangen* dat in 1643 te Amsterdam verscheen. Wel moet Ban met Huygens op vriendschappelijken voet gestaan hebben, daar hij hem (10 April 1643) gansch gemeenzaam naar Haarlem noodigde, op eenen dag dat Maria Tesselschade te zijnent was „Tessela-damna heroïna eminentissima, mihi „adest, tuasque aures auscultandae musicae meae commo„dare petit. Si nobis adesse queas, maximam beatitudi„nis mihi partem attuleris. Vale et veni, ait mecum „Tessela tua."

De buitenlandsche correspondentie van Bannius met geleerden bepaalde zich niet bij Mersenne. Er bestaan ook brieven van hem aan den Florentijnschen Geleerde Giov. Batt. Doni [2]). In eene dier brieven spreekt hij van zijne 5 Boeken „*disquisitionum musicarum, propediem edendos*", alsmede van een boek, door hem aan Paus Urbanus VIII gerigt (specialiter directo), waarin hij zal aantoonen, dat alle zang (zal wel alleen van den meerstemmige te verstaan zijn) tot nog toe in de kerken gebruikt, „qua ra„tione intervallorum, qua ratione numeri temporisque „intervalla metientis", krachteloos en allerongeschiktst was om door den gewijden tekst godsdienstig gevoel uit te drukken. Zeker, stout gezegd ten tijde dat Palestrina naauwelijks 40 jaar overleden, zijne school nog in hoogen bloei en Allegri Pausselijk zanger en komponist was. Maar mogen wij hierin niet weer een nieuw bewijs zien,

---

1) *Navorscher* Febr. 1872 pag. 77.
2) Zie Gerbert: de cantu et musica sacra. Typis San-Blasianis 1774. II. pag. 387-96.

dat Bans streven tegen geheel de manier van die school gekant was, en dat hij hier te lande de voorlooper was der nieuwe rigting, die sedert heerschend werd. Of die rigting nu aan de katholieke kerkelijke muziek meer kwaad dan goed gedaan heeft, zooals vele katholieke komponisten, vooral in Duitschland, thans meenen, doet hier minder ter zake. Genoeg, dat de komponisten der volgende eeuw eenstemmig met Ban gedacht hebben.

Het ging Ban als iedereen die zich tegen de heerschende mode van zijnen tijd verzet. Het ontbrak hem, bij erkenning en hulde, niet aan bestrijding van de zijde zijner kunstgenooten, noch aan scherts van den kant zijner vrienden. Wie gelijk had, mogen de mannen van het vak beoordeelen. Wij kunnen hier slechts in het kort mededeelen, wat er tot nog toe bekend is geworden omtrent de ontvangst, aan zijne theoriën of kompositiën ten deel gevallen.

Van zijne Dissertatio epistolica ad Petrum Scriverium zijn drie uitgaven bekend [1]). Vondel zong vleijend genoeg hem tegen:

> Ay Ban, nu zeg mij eens; wat is't?
> Wat is 't? (ay zeg, ik zal u dancken)
> Dat gij, in 't barnen van dien twist
> En strijt van ongelijcke klancken,
> Mij hooren laet dien lieven pais
> Der Engelen in Godts palais?
>
> Mij dunkt ik hoor in eene wolck
> Het paradijs, vol nachtegalen.
> Hoe schiet dat schoon gevedert volck
> Mij in het oor zoo blijde stralen,
> Wie blaeckt mijn hart? och Ban, ik smilt
> Van toonen? kinders, gunt mij stilt'.

---

1) Zie boven pag. 37.

Is nu de Bliuk, in Thabors schijn,
En Godts Jordaen te zien in 't Sparen,
Daer Jesus zangers bezig zijn
Met galm van wint en hemelsnaren?
Wie blaest dien galm? wie streelt die snaer,
Dan hoog, dan laeg, dan middelbaer?

Gy zult (zoo Haerlem naer den Nijl
Zich quyten gaat voor 't zalig teecken)
Met zulk een vijl en Englestijl
De Damiaetsche keten breecken.
Wat maeckt de zaeg voor Haerlems boeg?
Een keel vol orglen is genoeg.

De Heer van Lennep geeft dit vers op het jaar 1623. Is het inderdaad toen door Ban gedicht, dan was hij omstreeks zijn 25ste jaar en hoogst genomen een paar jaren priester. Hebben wij uit het gedicht te verstaan dat Vondel tegenwoordig is geweest bij een uitvoering van Bans kompositiën? Wat beteekenis heeft dat „*barnen van dien twist*"; waarop slaat het: „*kinders*, gunt mij stilt"?

Het kon echter niet missen of de onvermoeide geestdrift van den Haarlemschen Bagijnen-pastoor voor zijne nieuwe theoriën en „zielroerende" zangen moest Bans vrienden ook wel eens vrolijk maken. „Le Sieur Bannius", zoo schrijft Jacob van der Burgh, 1 Junij 1643 aan Huygens [1]), „vous baise très humblement les mains; il „est tousiours dans le meme ravissement de sa musique." Zijn wedervaren bij Anna Maria van Schurman en bij de Parijsche musici is boven verhaald. Bij deze laatsten zou hij het slagtoffer zijn geweest van den ondeugenden moedwil van Mersenne, wiens grootste vreugde, naar Prof. Moll [2]) mededeelt, „daarin bestond, dat zijne geleerde „vrienden over een of anderen twistappel, dien hij zelf hun

1) *Dietsche Warande* Deel V. pag. 233.
2) *Navorscher* t. a. p. pag. 33.

„toegeworpen had, duchtig met elkander aan het harre-
„warren raakten." Dat er echter meer waren, voor wie die „eigenaardige liefhebberij" aantrekkelijk was, zien wij uit de korrespondentie van JACOB VAN DER BURGH en Huygens [1]). De eerste was in 1642-44 te Luik als Agent der Algemeene Staten. Hij schrijft 17 Nov. 1643, van plan te zijn, om te gaan inwonen bij eenen Kanunnik van St. Jan ÆGIDIUS HENNY, „ce renommé musicien, „homme de la mesme religion et profession de Mons. „Bannius, mais bien loing de ses maximes de musique; „et nous verrons une plaisante guerre entre les deux." En 6 Dec. schrijft hij op nieuw, geene gelegenheid te zullen verliezen, om aan Bannius eenen antagonist *non vulgaris notae* te bezorgen. Op 20 Maart zendt hij inderdaad eenige proefjes van Henny's kunst. Hij twijfelt niet, of Huygens zal ze de voorkeur geven „a ce que plusi- „eurs de sa profession pretendent de faire, et particuliè- „rement à la composition de notre hétérodoxe (Bannius), wiens nieuwe uitvinding door Henny verklaard wordt voor oude droomen van Sabinas en Zarlino [2]). Van der Burgh mogt echter waarschijnlijk van zijn stoken geen genoegen beleven. Op 6 Aug. daarna moest hij schrijven: „Je ne sçay si yous sçavez que Dieu a retiré de ce monde „le pauvre Bannius; j'espère, voegt hij er bij, qu'il en- „tendra meilleure musique, qu'il ne s'est imaginée estant „en vie; s'il avoit des enemy [3]), il avoit l'ame bonne." Deze laatste woorden en van der Burghs geheele wijze van schrijven laten voelen, dat, al was Ban nog zoo onverholen met zijne eigene kunst en theoriën ingenomen, zijne bonhomie en eenvoud alles goed maakte, en dat het

1) D. Warande V. pag. 234-38.

2) SABINO [?] Venet. komponist 1570-86. ZARLINO Venet. kapelmeester geb. 1519 gest. 1590.

3) In de uitgave van Hoofts br. pag. 265, gaf v. Vl. *„des erreurs"*

hem inderdaad ernst was, als hij schreef: „in quibus om-„nibus plus aestimari velim quod volui quam quod potui" [1]).

En hoe dacht Cartesius over zijnen Haarlemschen vriend? Wij zagen boven, dat hij aan Huygens zijne „ars et ele-„gantia in cantilenis" roemde. Aan Mersenne schrijft Descartes [2]) „musices *practicae apprime gnarus* est, an et „*theoreticae* tibi judicium relinquo". En in eenen anderen brief aan denzelfde [3]), ongetwijfeld naar aanleiding van den Parijschen wedstrijd :

„Quantum ad musicam D. Ban, credo illam differre a Bosseti „cantilenis, non secus quam chreiam discipuli cujuspiam, qui om-„nes Rhetoricae suae regulas ad praxin redigere conatus est, ab „oratione aliqua Ciceronis, in qua illas advertere non est facile; „hoc idem ipsi dixi, neque opinor illum nunc inficiari; sed hoc „non obstat quominus ipse sit optimus musicus et praeterea op-„timus vir, mihique amicissimus, neque etiam obstat quominus „et Musices et Rhetorices regulae bonae sint."

Ban was alzoo niet blind voor de gebreken zijner kompositien; en het schijnt, dat die vooral hierin bestaan hebben, dat hij, gelijk Prof. Moll zegt [4]), „zich door „zijne regelen te veel liet binden", dat hij het *roerende* in den zang te zeer afhankelijk rekende van bepaalde vormen, van zekere recepten, om het zoo te noemen, en dat daardoor zijne muziek, gemeenzaam gezegd, te zeer naar de lamp riekte. Nogtans ontkent Descartes niet, dat Bans regelen en theoriën, even goed als die van de rhetorica, nut hadden. In allen gevalle verdient zijn arbeid ongetwijfeld de aandacht der „mannen van het vak." En bijaldien onze gissing over de hoofdstrekking van zijne theoriën niet geheel ongegrond is, dan zou juist de

---

1) v. Vl. t. a. p. pag. 263-64.
2) Ep. 60. Tom. III. pag. 246.
3) Ep. 49. Tom. II. pag. 193.
4) *Nav*. Jan. 1872 pag. 38.

miskenning die hij ondervond, bewijzen, dat hij zijne tijdgenooten vooruit was.

De Benediktijn Kornmüller [1]) noemt als Bannius' voornaamste werk zijne *Deliciae Musicae veteris*, en zegt er van, dat het „für den musikal. Geschichtsforscher von Wichtigkeit" is.

Nog hebben wij een gedeelte van Bans muzikalen arbeid te bespreken, namelijk zijne hulp in de *uitgave van Gregoriaansche zangboeken*. In 1622 werd door het Haarlemsche Kapittel beraadslaagd over eene nieuwe uitgave van zangboeken, daar de oude Utrechtsche, die vóór de Reformatie gebruikt waren, niet langer meer konden diedienen (jam pene exoluerant). Het beste was, zoo luidde het gevoelen, de zangwijze der *Doorniksche* Kerk aan te nemen voor de antiphonariën en der *Mechelsche* [2]) voor de Gradualen, om reden dat die geschikter (convenientior) was, en den Romeinschen zang meer nabij kwam; terwijl daarenboven die boeken reeds in sommige plaatsen gebruikt werden. Een nieuwe uitgave zou natuurlijk niet beter kunnen tot stand komen dan in overleg met Utrecht. Maar, hoe dachten de Utrechtsche Heeren er over? Deze gingen van de oude Utrechtsche zangwijze niet gaarne af, en meenden dat die even goed Romeinsche zang was, of althans daaraan zeer nabij kwam. Zoo bleef de zaak hangen, tot dat men a° 1626 in Haarlem te rade werd, een onderzoek en vergelijking der zangboeken op te dragen aan den kanunnik Coster, pastoor van Alkmaar. Bij dat onderzoek moest Pastoor Coster in het oog houden dat het wenschelijk was, de gelijkvormigheid te bewaren met de Metropolitana maar toch vooral met de Romana ecclesia. Costers rapport was ten gunste van den Door-

---

1) Lexicon der Kirchl. Tonk. t. a. p.

2) Bat. Sacra II pag. 331 noemt dit het Graduale *Trognesianum*.

nikschen en Mechelschen zang; en deze werd nu gemeenschappelijk met de Utrechtsche kanunniken aangenomen. Er werd dan besloten tot eene nieuwe uitgaaf volgens die zangwijze en wel in quarto „propter usum commodio„rem horum temporum".

Nu toog Pastoor Coster aan het werk, bijgestaan door zijnen collega Bannius. Zij verzamelden dan, ieder op zich zelven, wat veranderd, wat bijgevoegd moest worden, om dat eerst aan de censuur van den Vicarius Apostolicus te onderwerpen en dan capitulariter te behandelen. Vooral voor het *Officie van S. Bavo*, dat herzien en met het Gendsche in overeenstemming gebragt moest worden [1]) was er nieuwe muziek te maken. Op 8 Julij 1631 lazen de twee kanunniken voor, wat zij hadden opgesteld. De orde, door hen voorgesteld, werd goedgekeurd; eenige hymni uit den ouden Utrechtschen Brevier zou men nog opnemen om „ad libitum" te zingen. Later werd ook bepaald dat de zangtoonen voor Epistel, Evangelie, Lectiones, Gloria Paschale enz. zouden worden ingevoegd; in één woord de boeken zouden regt praktisch worden ingerigt. Ook hadden de kanunniken reeds van den aanvang af er op aangedrongen, dat er eenige regelen voor den zang (*regulae practicae de cantu Gregoriano decenter celebrando*), die door Coster waren opgesteld, bij wijze van proloog zouden worden vooringevoegd. Coster mogt echter de uitgaaf van zijnen arbeid niet beleven. Hij overleed 25 Julij 1632; waarom 12 October daaraanvolg. ter kapittel-vergadering genoteerd werd:

„Pro Gradualibus et Antiphonariis recudendis, ad petitionem „Capituli composuit R. D. Costerus p. m. tractatum de musica, „in cujus parte tertia late explicat ea quae ad cantum Gregoria„num pertinent. Hunc ex domo mortuaria accepit D. Buggaeus, „et partem tertiam tradidit D. Bannio, ut ex eo utilia edendis

1) Zie boven pag. 83.

„cantualibus insererentur. Egregiam certe hac in parte operam „praestiterat D. Costerus et ad ultimum vitae suae isti labori insu„daverat, propriaque manu ad nitorem descripserat, ut isti operi quasi „immortuus fuisse videatur. Deus omnipotens sit ipsi merces!"

De drukker BORCKELOO te Utrecht was toen met het Graduaal gevorderd tot aan het Proprium Sanctorum, en wachtte naar hetgeen hem verder door Bannius te drukken zou gegeven worden. Op 26 Januarij 1633 drukte Borckeloo nog voort, maar wij vinden hier ad marginem later bijgevoegd, dat het Graduaal in Mei van dat jaar is uitgegeven door zekeren CARPENTIER. Wat den druk van het Antiphonarium betreft: op 27 Julij 1633 wordt gemeld, dat er met Carpentier moeijelijkheid gerezen was en men den druk daarvan geven zou „solitis nostris typographis" onder toezigt van Ban. Of, en wanneer echter het Antiphonarium verschenen is, hebben wij tot ons leedwezen, niet kunnen vinden.

Wij hopen dat deze bijzonderheden den lezer niet ongevallig zijn als eene kleine bijdrage voor de geschiedenis van onzen kerkzang; en wij nemen de vrijheid, een onderzoek aan te bevelen, of er van de besprokene edities nog exemplaren in pastorele bibliotheken of op kerkkoren voorhanden zijn. Vooral om de *Zangregels van Pastoor* COSTER is eene terugvinding zeer gewenscht.

In de uitgave van Vondel [1]) zegt van Lennep, dat Ban „ook in de *dichtkunst* niet onbedreven was." Hij geeft hem eene plaats „onder de dilettanten die te Muiden „bijeenkwamen." Jonckbloet [2]) echter betwijfelt, of Ban „wel als huisvriend te Muiden verkeerde." Zeker is het dat hij eerst in 1640 met Hooft in aanraking kwam [3]). Dit behoeft echter niet te beletten, dat hij, eenmaal door zijne muziek met Hooft in kennis gekomen, gedurende

---

1) II. pag. 160. 2) Gesch. der Ned. Letterk. II 1. pag. 29.
3) Zie den brief van HOOFT bij van VLOTEN: III pag. 384.

de vier laatste jaren zijns levens, al kwam hij dan ook maar zelden te Muiden, toch in meer bijzonder verkeer met Hooft en zijne vrienden was; en daarvoor ontbreken geene bewijzen. Boven [1]) hebben wij reeds zijne betrekking opgemerkt tot JACOB VAN DER BURCH die hem bij Hooft „den wegh zoo wel bebaent" had. Wij zagen daar hoe van der Burgh meermalen over hem spreekt als over een' goeden bekende. Op het liedje van den dichter BROSTERHUYZEN, door Ban in toon gezet [2]) willen wij niet te veel klem leggen; maar de verzen, door VONDEL, TESSELSCHA, BARLAEUS en JAN VOS aan zijne zangkunst of nagedachtenis gewijd, doen wel aan eenig letterkundig verkeer met hen denken. Ook Barlaeus telde hij onder zijne correspondenten [3]). En het kon ook wel niet anders, of het verkeer met den een bragt kennis met den ander voort. Zoo leerde hij door Huygens eene Utrechtsche dame kennen, ULRICIA OGLE. Zij was [4]) „eene zeer be„gaafde vrouw en een sieraad van het gezelschap dat „zich bij Hooft op het slot te Muiden vereenigde; zij „muntte als zangeres uit." De kennismaking met haar geeft ons gelegenheid, om twee gedichtjes van Bannius hier op te voeren „Novi, zoo had hij 14 Mei 1643 aan Huygens geschreven [5]), „quam liberaliter me nuper ha„buisti in penetralibus tuis, mensa hospitali et accessu „apud Dominam Ogel, ubi summis delicijs mire me ex„plevisti." Ten hulde voor hare talenten in den zang, maakte hij 15 Febr. 1644, zoo als dat onder dichters en geleerden dier dagen de *bon ton* was, een latijnsch lofdicht, met zijne eigene vertaling en zang er bij. Hij zond

---

1) Zie pag. 43 en 48 volg.
2) Zie v. VLOTEN IV. pag. 263.
3) *Navorscher* Jan. 1872. pag. 32.
4) v. d. Aa. Biograf. Wrdnbk. in vocc.
5) v. Vl. Hoofts br. IV pag. 263.

alles aan Huygens in eenen brief, opdat deze zijne verzen en zang onder zijn patronaat zou gelieven te nemen en haar aan te bieden. De zang is ongelukkiglijk niet bewaard gebleven.

IN EFFIGIEM INCOMPARABILIS HEROÏNAE
ULRICIAE OGLE.

Ulriciam quicumque voles cognoscere Nympham,
Non opus est oculis hancce videre tuis;
Auribus arrectis tantum auscultando canentem,
Sic erit ingenio notior illa tuo.
Mentem voce refert, fidibus vultumque canoris
Corporis et gestum cui decor omnis inest,
Quam pictura refert, tantum est viventis imago
Mortua, nil dicens, umbraque sola Deae.
Mentis ab internis resonat penetralibus omnis
Gratia, quae veram detegit Ulriciam;
Hanc pingent omnes frustra, nam sola se ipsam
Voce manuque loquens pingere Nympha valet.

13 Febr. 1644.

OP DE AFBEELDINGH VAN JOUFR. OGLE.

Wilje jonkvrouw Ogle kennen,
Ogen hebje niet van doen;
Laet haer stem u ooren mennen,
U verstandt zal haer bevroên.

Stemzangh moet haer geest vertoonen
En het snaerspel haer gezicht;
Met 't gebaer van 't ligchaem schoone,
Dat de eerglans heel verlicht.

Alle schildery is loogen,
En het maelen van penseel;
Want haer leeven werdt getoogen
Uyt des ziels verhoolen deel.

Laat vry alle schilders malen,
't Is maer rook en windt en niet:
Ogle moet haer self vertaelen,
Met haer stem en spelend liedt.

13 Febr. 1644.

Onder zijne muzikale werkjes komt voor zijn *Zanghbloemzel* (Amst. 1642) in 4°, waarvan van der Aa [1]) zegt, dat het in „*dichtmaat* geschreven, zeer net uitgewerkt en „vrij belangrijk is voor de geschiedenis der zang en toon„kunst, doch niet zeer loffelijk getuigt voor 's mans be„kwaamheden in de dichtkunst". Wij moeten ons bij dit min gunstig oordeel nederleggen, daar het werkje ons niet nader bekend is. Meer kunnen wij mededeelen van Bans *Latijnsche gedichten.* Zijn devies was: *Memento aeternitatis.* Daarmede vinden wij een bijschrift geteekend onder het portret van den Haarlemschen Proost Zaffius, door J. v. Velde geëtst naar Frans Hals. Wij meenen daarom Ban voor den dichter te mogen houden.

Cur ZAFFI tenerae mandatur imago papyro?
Ut possit, cineri, VIR superesse suo?
Scilicet haec facies verae Virtutis imago est
Ingenio, sacris dogmatibusque nitens.
Adspicis hanc? PRUDENS viventis ab ore loquetur
Simplicitas formam, Relligioque Deum.
Memento Aeternitatis.

Desgelijks eene: Ode in Primitiis pietate doctrinaque Ornatissimi viri D. CORNELII HOFFELANDI [2]) S. T. B. F. primum sacrificantis V. Kal. Februar. Anno CIↃIↃCXXVI.

O quam glorifico nomine fulges,
CORNELI, uncte recens, SPONSE SACERDOS:
Christi vivificum Corpus ad aras
Das, et Sanguinis Hostiam!
Non haec sanguinea est hostia, qualem
Lex Evangelij nuncia, jussit,
(Armenta et volucres) pro malefactis,
Reddi, et criminibus, Deo.
Christus lege nova, victima Patri,
Effuso roseo sanguine, factus;
Pro nobis moriens in Cruce, Culpam
Solvit. SE PRETIUM DEDIT.

---

1) Biograf. Woordenb. in voce.
2) Corn. Hoflandt, later pastoor van Osdorp, stierf 15 Oct. 1667.

Quo me ducis amor? Christus in aris
Offertur manibus dum Neomystae;
Pro nobis moriens in Cruce, qualem
Patri se dedit hostiam.
Tantus, tantus amor quanta coëgit!
Hic Christus, proprio sanguine, veras
Pastor pascit oves. Foedus amoris
Hoc est: PORTAT HOMO DEUM.
O quam glorificum nomen honoris!
Ecquisve Angelicis, hoc onus ingens,
Impar Spiritibus esse negabit?
VERBO MYSTA SACRAT DEUM.
Salve CHRISTIFER, ET REX, NEOMYSTA
CORNELI. Ecce Dei Mysteriorum
Dispensator eris. Vive fidelis:
Stat pro munere Laurea.
Sed vos Angelicae, quotquot adestis
Aris, Spirituum, plaudite turmae!
Non est hoc hominum munus, adeste,
Mystae texite Lauream.
O vos Angelicae, plaudite turmae!
Et vos Coelicolae plaudite; juncta
Sint vestra hominibus gaudia, ferte
Hoc *) COR LENIUS ad Deum.

*) Anagramma Cornelius.

Memento Aeternitatis.

Het werk van den Vicarius Apostolicus, Philippus Rovenius: *Institutionum Christianae pietatis Libri quatuor*, (Antverpiae, 1635) dat vooral voor den Clerus bestemd was, wordt bij den lezer ingeleid door eenen stoet van latijnsche dichters. J. Vig. [1]) S. Theol. Lic. opent de rei met een vers: ad lectorem. Hem volgt L. M. [2]) S. Theol. Doctor. En ook Bannius mogt zich niet onbetuigd laten. Hij trad op met een „Hendeca-Syllabi"

Quisquis sidereâ beatus arce
Optas perpetuas habere sedes,

---

1) J. VIGILIUS: JAN WACHTELAER, Vicar. Ultraject.?

2) LEON. MARIUS? De anderen zijn: ANDREAS GALENUS, S. Theol. Licent. — A. B. C. Decretalium Doctor? — J. B. C. H. Th. Lic. JOANNES BUGGAEUS Canon. Harlemen.? — C. A. S. S. Theol. B.?

Quêis Mens ignea, libera à calore
Terrenae luis, et rei caducae,
Aeternis recubans bonis, quiescat;
Ductrix sit PIETAS tibi, expeditam
Ostensura viam, datura firmum
Contra obstacula robur, et perîcla,
Praesens auxilium, potens levamen.
O virtus PIETAS! serena mentis
Directrix! Medicina vera acerbos
Quae morbos animi levat dolentis!
Fert primum obsequium DEO: Parentes
Post Numen colit; et sacris adunans
Omnes Christicolas beat catenis.
Est magnus PIETAS vocata quaestus,
Dat quod sufficit omnibusque abundè:
In terris animi sacros recessus,
In coelis requiem parit beatam.
Hanc quaeris Philomuse? quaeris? ecce
Descriptam titulis decenter, atque
Punctis omnibus inclytè explicatam
Summis et minimis; cuique sparsim
Conformem statui, cuique promptam,
Antistes studio sacro disertus,
Illustrissimus, exhibet legendam.
Est praesens Liber instar Arboreti
Et sacri nemoris, virentis Horti,
In quêis invenias potente glebâ
VIRTUTUM roseos vigêre flores;
Balsamumque, thymumque, cinnamumque;
Et si quas variis decorus herbis,
Raras delicias ager ministrat.
Huc ergo subitis revecta pennis
Excultrix Apis advola! vagare
Per sanctos frutices, sacrosque flores;
Virtutum bibe delicata Mella.
Devotae huc animae advolate! sparsim
Virtutum frutices legendo adite,
Virtutem imbibite. O PIOS labores!
Secretis animae locare ceris
Dium Mel PIETATIS, et beatum.
Solo hôc Nectare Coelitum supernus,
Solâ Hâc Ambrosiâ, chorus beatur.
Quid PRUDENS, tibi, MELLEUSQUE SPONSUS
Sacro vult, Animae, favo notare?
Ceu stillans favus ut labella Sponsae,
Nec non Mellea lingua, sempiternis
Laudent Carminibus DEUM. DEUSQUE
Raptus mellisono, jubet, canôre
Aeternum PIETATIS esse REGNUM.

J[oannes] A[lbertus] B[annius] H[arlemensis]
Juris utriusque Doctor.

Den *Latijnschen briefstijl* van Bannius heeft de lezer leeren kennen uit de verschillende aanhalingen door ons

reeds gedaan. Beter nog zal hij dien kunnen beoordeelen uit zijnen brief aan Ingelius, door ons in bijlagen afgedrukt. Dat zijn Latijn goed stond aangeschreven, blijkt wel hieruit, dat bij de revisie der *officia propria* aan hem de zorg was gegeven voor de zuiverheid van uitdrukking en stijl. „Lectiones 2[i] Nocturni pro Octava S. Bavonis... Bannius... quibusdam additis stylum concinnaverat" [1]).

Wij betreuren het zeer, geen *portret* van Ban te hebben kunnen vinden. Toch zal er wel een in het koper gebragt zijn. Barlaeus ten minste heeft „zijn afbeelding met een „hoogst vleiend bijschrift vereerd" [2]). Daarenboven, Ban was te veel man van zijnen tijd, om ook hierin niet gaarne toe te geven aan den kunstzin zijner dagen. Ja, meer nog, zelf deed hij aan zijne confraters op 12 Oct. 1632 [3]) het voorstel, dat zij allen hun portret zouden laten maken. „Petitum fuit a Consult. D. J. A. Bannio, ut placeat „Amp. D. Decano et confratribus curare effigies suas pingi „pro memoria."

Bans *wapen* [4]) vertoont een gequarteleerd schild. Regter boven- en linker benedenhoek : drie ruiten (2, 1) met eene ster tusschen in. In de beide andere hoeken: drie klimmende leeuwen. Zijn *devies*, wij meldden het reeds : „*Memento aeternitatis*".

Door bovenstaande levensschets meenen wij eenen pligt van erkenning, en erkentelijkheid tevens, vervuld te hebben, die welligt reeds te lang verzuimd is. Moge de lezer met ons de ongemeene werkzaamheid bewonderd hebben van den man, die, bij zoo veel bezigheid als hem zijn geestelijke werkkring bezorgde, bij beoefening van

1) Acta Capituli 12 Maart 1631.

2) v. LENNEP : Vondels Werken II. pag. 160.

3) Acta Capituli.

4) Ontleend aan zijn zegel in roode was, van de litt. authent. Reliqq. S. Bavonis van 15 Oct. 1630.

geschiedenis en letterkunde, des niet te min veel tijd wist te vinden voor zijne geliefde zangkunst. Te meer mag hij daarbij onze bewondering wekken, daar het blijkt, dat hij zwak van gezondheid was. Reeds in 1629 [1]) schreef hij zich zelven, door eene driejarige ziekte geknakt, geen lang leven toe, en van Vloten [2]) meldt uit zijne brieven dat hij in de laatste vier, vijf jaren van zijn leven lijdende was, en, hoewel vol moed dat hij door lengte van tijd en omzigtigen leefregel tot vorige krachten zou komen, steeds maar zwakjes gebleven is. Ban mogt dan ook, helaas! geen hoogen leeftijd bereiken. Nog maar eerst 46 jaren oud, overleed hij op den 27 Julij 1644. Het ligchaam bezweek, zoo zong TESSELSCHADE, voor de kracht van den geest:

> Als het vernuft begreep het zang'rig hoogh geschal
> Van u gerijmt geluydt, 't wierd boven maght gedreven
> T' omhelzen meerder kracht als 't lijff was kracht gegeven;
> 'T vertilden zich aen 't geen de vlugge geest beval;
> En denkend' dat hier is te wachten in dit dal
> Niets beters, woud' de ziel ten hemel zigh begeven,
> (Om met een zoeten mondt te scheyden uyt dit leven)
> Waer nimmer slechter toon 't gehoor onthaelen zal.
> En oft nogh schoon geviel, dat yemandt zoght te streelen
> Het swaer ontroerd gemoedt, om uw wijs na te quelen:
> Ik stopte d'ooren toe gewent tot beter zoet.
> Ghy kunt den lichten geest van 't lodzigh lichaem deelen,
> En weder door Uw klank 't geschifte zamen heelen,
> Onsterfelijke *Ban* die duyzend Echoos voedt.

En JAN VOS dichtte op zijn afsterven:

> Ik heb my, zeide Ban, op 't aardrijk zat gezongen:
> Nu wensch ik my te menglen
> Met maatgezang van Englen.
> Mit stierf hy, en zijn ziel, begroet van hemeltongen,
> Quam deur de sterren vaaren.
> Nu, booven bij de schaaren,
> Zingt zij de boovenzang, die hij omlaag beminde.
> Men zoekt hier naar de maat: maar z' is bij Godt te vinde'.

HAARLEM, 8 Junij 1872. J. J. GRAAF.

---

1) Zie zijnen brief aan Ingelius in Bijlage F.

2) HOOFTS Br. IV. pag. 265.

BIJLAGEN.

A. *Geslachtslijst der familie* BAN.

Door de aanteekeningen van CATHARINA JANS OLY, zien wij ons in staat gesteld, de volgende genealogie vast te stellen:

JAN ALBERTS BAN
×
MARIJTJE CLAESLOO. [1]

zoon,	Nicolaas,	Agatha,	Albert	dochter,	dochter,	dochter,	Lijsbet Jans,	zoon	dochter,
? gehuwd met ?	× ?	gehuwd met ?	× Cornelia MATHYSEN. [2]	gehuwd met ?	gehuwd met ?	gehuwd met ?	jongste dochter geb. 1582 was 33 jaar kl. in „den Hoek", † 9 Junij 1647.	jongste † ongehuwd.	× Dirk BENSDORP.

Kinderen van zoon:

dochter
? gehuwd met ?

Kind van deze dochter:

dochter,
klopje bij de Jesuiten.

Kinderen van Nicolaas:

JAN CLAESZ. [5]	Marijtje Claes [4]
priester † 10 Sept. 1636.	× Simon Tijse DE VOS.

Kinderen van Marijtje Claes en Simon Tijse de Vos:

zoon,	Stephanietgen,	zoon,
? jong gest.	klopje in „den Hoek".	? jong gest.

Kinderen van Albert en Cornelia Mathysen:

Jan Alberts [3]	JAN ALBERT [3]	Trijntgen,	Maria,	Elisabeth,	Nelletgen,	dochter,
oudste zoon † August. 1650.	geb. 1597-98 † 27 Julij 1644.	klopje bij de Jesuiten, later Bagijntje, † Julij 1647.	klopje in „den Hoek", †17 Junij 1622.	geb. 1602 † 16 Jan. 1650, was 33 jaren klopje in „den Hoek" te Haarlem.	klopje in „den Hoek".	jongste, in de wereld gebleven.

Kind van dochter en Dirk Bensdorp:

zoon,
leekebroeder bij de Paters.

Nadere bijzonderheden. 1. GROOTOUDERS VAN BAN. Zij waren „wijs, rijk, eerlijk, angenaem bij de borgers. De vader was ghe„naemt Jan Albertsz Ban, de moeder Maria Claesloo, hebben „'t samen in haer houwelijk ghehadt tien kinderen, vier sonen „ende ses dochters, dien zij t' samen Godtvruchtelik en eerlik op„gevoet hebben. Sij woonden op het Sparen in de brouerie vant „zeepaert, ende Godt segenden haer in der neering. De vader „was een seer wijs goedertieren man, waerom hij dickmaels ver„cosen werde om de stadt ende burgerij te regeren, al hoewel „de stadt gues waer, ende hadt hij wat willen simeleren, soude „tot grote proffitabele officie opgetrocken geworden hebben, als„ook sijn kinderen, maer Godt liever hebbende als den mensch, „'t hemels als het aerts, sloech het af. Ende sijn huisvrou was „daer boven maetich pittich in om haer man int H. Geloof te „verstercken, 't welck sij hier mede vertoonden als den wet oft „majestraet soude vercosen worden, stierden te vooren aelmisse „aende Clarissen, datse Godt wilde bidden dat haer man tot geen „Burgemester oft eyt in dé wet soude vercosen worden, vresende „oft hem mocht gebueren so men gemeendelik seyt: dien metet „pek omgaet, wert daer licht van besmet, door de conversatie „der ketteren mocht schade lijen aen sijn ziele. Behalven datse „soo treftich waeren int H. Catholike gheloof, soo waeren sij „zeer goedt geesteliks: ontfingen de priesters Gods in haer huys. „Maeckten grote vergaderinge voor de gemeente om haer even„naesten tot de middelen van haer salicheyt te helpen. Waer over „sij ook van de schout versteurt [gestoord] werden. Doen bleek „noch meerder haer gheloof: ende de man werden niet weder „in de wet vercoren, seggende dat hij te Paeps was; ende dese „Godsvruchtige vrou was zeer verblijt, seggende: hadt ick het „gheweten, dat ick daer mede mijn man hadde cunnen bevrijen „dat hij in de wet niet soude vercosen gheworden hebben; ick „soude dit middel al eerder gebruikt hebben".

2. OUDERS VAN BAN: „Treffelicke eerlicke borgers, oprecht Ca„tholyk ende heel godsvruchtigh". De moeder overleed 23 Julij 1628.

3 JAN ALBERT EN ZIJN BROEDER „naevolgende de voetstappen „haers vaders, hebben stichtelyk geleeft ende *den Tempel des Heeren „met den musyk* dicmaels vereert en de herten tot devotie verwect."

4. Marijtje Claes Ban, en haar man Simon Tijse de Vos „treffelicke Catholike godsvruchtige, eerlicke, rycke ouders." Zij hadden „een grote brouwerye daer veel huysings aen vast was." Marijtje huwde ten tweede male met den „broeder van M^r. Pie„ter .... (pastoor lang geweest in de streek, nu pastoor te Hoorn) „Zij had uit dit huwelijk „een dochterken Agatha jong gestorven."

5. Jan Claesz. Ban, was priester, werd 5 Febr. 1627 Sacellanus Curatus Harlem. (Bat. Sacra), werd 26 April 1634 kanunnik (Act. capit) en was Decretorum L. (Necrol.) Hij werd genoemd „M^r. Jan Ban int Vosgen; een grote liefde hebbende tot „Godt ende salicheit syns naesten, heeft syn selven niet gespaert, „maer is met grote liefden gegaen in de sodanighe huysen daer „was de pestilentiale siekte om de menschen haer kerckelicke „gherechten te geven, ende heeft het loon gekregen van syn ge„trouwen arbeydt, is met dezelfde siekte van God besocht, en „is godsvruchtelijk in den Heer gerust 1636."

Nog was er een Wilhelmus Ban Cornelii Fil. Kapellaan en (van 1601–05) pastoor van het Haarlemsch Bagijnhof. Zijn portret is daar nog aanwezig: A° 1599. Aet. 65. Devies: *Ama nesciri.*

Volgens het kohier van den Tienden penning woonden in 1543 te Haarlem: Aelbert Ban, in de Gierstraat; Rijck Diricxz. Ban, in de Gasthuis-straat. Cornelis Ban: Oude Gracht tusschen Koningstr. en Jacobijnenstraat. Hij had daar ook zijn verwerij. Cornelis Claesz. Ban: Gr. Houtstr. tusschen Anegang en Peuselaarsteeg.

Den 4 Jan. 1546 komt Cornelis Claesz. Ban voor als Deken van het Drapeniers gild en Albert Claesz. Ban onder de Vinders. Bij dezen laatste woonde de schilder Maarten van Heemskerk in. (v. d. Willigen Les artistes de Harlem pag. 168)

Nog woonde er A° 1641 een Frans Mattijsz. Ban op de „Baeckenesse gracht, naest de bloempot bij de quaeckelpoort".

Jan Albert Ban werd *begraven* in de Brouwerskapel N° 14.

B. Lappius a Waveren *aan* Ban.

Vir Reverende atque magnifice.

Feci quod potui, ut ait vetus versiculus, Bullam archiepiscopatus nostri quaesivi sedulo, nec inveni; vix credas quam id animo

meo sit aegrum. Nam quam gratanter velim Tibi ea parte obsequium praestitum, tam dolenter has litteras ego exaro, ut indigentiam nostram tibi significem. Vidit eam olim, imo habuit M. Harmanus Strickius: sed ut plurimas alias [?] G. Sandelino Delphensi transcripsit; nunc quia is ad plures abijt, apud filios difficile sit invenire. Dominus Buchellius [?] eam vidisse se ait, dominus item de Honkop vir nobilis addixit mihi omnem operam ut eam quaerat. Sed quis credat rem tam praestantem atque illustrem tam difficile inventu et reperitu? Libri Secretariatus ecclesiae nostrae metropolitanae si omnes mihi darentur inspiciendi non dubie reperirem: sed hi aut abditi sunt aut a confratribus ipsius ecclesiae ita varie distracti ut facilius [?] in [?] forni, quam hunc talem librum reperias. Ego omnem operam dabo ut nanciscar hanc bullam, nam et ego ipse [?] novisse, vidisse. Mihi hanc rem crede, ego [?] dabo aut nullius alius in nostra civitate. Vale, Vir Reverende atque magnifice, confratrem tuum Dominum Bugaeum a me officiose saluta. Illi Tibique pro omni benignitate atque hospitalitate gratiae sint aeternae.

Ultrajecti, postridie Kalend. Octobr. 1630.

GISB. LAPPIUS A WAVEREN.

Aan Sr JAN AELBERT BAN
wonende op de bakenesse gracht
in Ste Anne tot Haerlem.

C. CARTESIUS *aan* HUYGENS. (Renati Descartes Epistolae Amstelodami ex typogr. Blauiana 1682. Tom. II. pag. 121. Ep. XXXI).

Si numquam locutus fuisses in laudem meam, nullo forsan familiaritas mihi unquam intercessisset cum ullo Regionis hujus Sacerdote. Duos enim tantum novi, quorum alter est Dominus Bannius, in cujus notitiam deveni, quod audivisset esse tibi in aliquo pretio tractatum Musices, qui mihi olim e manibus excidit, alter est illi intimus Dominus Bloemert quem etiam eadem occasione novi. Hoc autem non ideo scribo, quasi tibi quicquam exprobraturus; contra enim deprehendi illos bonis adeo moribus ac tanta virtute praeditos, tamque alienos a vitiis propter quae caeterorum sacerdotum commercium fugere soleo, ut illorum notitiam tuis de me bene meritis annumerem; sed gaudio me hoc pretendere posse importunae petitioni quem tibi illorum causa offero.

Postulant gratiam a Principe quam ab ejus clementia sperant tua opera se posse impetrare. Rem ipsam non satis novi, sed si liceat Domino Bloemert, illam tibi exponere, scio te nihil inurbani in ejus petitione reperturum, sed certe haud minus prudentiae ac rationis in verbis ejus quam artis et elegantiae in amici ejus cantilenis. Hoc autem solum profitebor, me illorum, ut puto, consuetudine satis usum fuisse, ut agnoscerem illos nequaquam esse ex superstitiosis, qui credant non esse quemquam pro pio Catholico habendum, nisi qui faveat partibus Catholici quem vocant Regis; neque etiam ex seditiosis illis, qui id imbecillioribus suadeant; eosque recto magis judicio et sanae moralis disciplinae regulis adhaerere. Praeterea suppetit illis nimis commoda in ecclesiasticae conditionis mediocritate fortuna, propriamque libertatem magis amant, quam ut erga Rempublicam, in qua vivunt non sint bene affecti. Quodsi illis crimini detur, quod sint Papistae, hoc est quod missionem suam a Papa accipiant, agnoscantque illum eodem modo quo Catholici Galliae, aliarumque regionum alii, qui tamen nullam Principibus suis suspicionem praebent: sane crimen hoc adeo frequens est, illorumque professioni tam essentiale, ut non possim animum inducere, ut credam quemquam esse, qui existimet animadvertendum esse ex rigore in omnes illius reos; porro autem si sit indulgendum nonnullis, haud credo illos esse quibus id debeatur potius quam his, aut quibus tuam apud Principem operam utilius collocare possis; ausimque dicere maxime ex hujus regionis re fore, si caeteri ejusdem professionis essent horum similes. Miraberis fortasse, quod de hoc negotio ita ad te scribam, praesertim ubi intellexeris me sponte mea, ab illis non rogatum scribere et quidem minime nescium, esse illis plurimos apud te amicos, quorum preces meis praepolleant, imo et illorum alterum esse tibi notissimum; sed praeterquam quod illos summopere colo, illisque prodesse volupe esset, accedit etiam quod mea res agitur; non enim desunt in Gallia inter oppugnatores meos, qui meum in regionem hanc secessum mihi objiciant, quasi libero religionis meae exercitio hic non fruerer. Imo et dicunt esse me minus excusandum, quam eos qui pro hujus Reipublicae defensione arma gerunt, namque res Galliae cum harumce Provinciarum rebus conjunctas esse, at vero me posse nusquam

non idem moliri atque hic. Ad quod nihil est quod magis apposite respondeam, nisi quod, cum mihi sit liberum quorumdam Ecclesiasticorum consuetudine et amicitia uti, vim nullam conscientiae meae inferri sentio. Sed certe si hi Ecclesiastici rei haberentur, minime sperem me in hac regione insontes ullos reperturum, aut quorum consuetudine liceat magis uti homini, qui tranquillitatem tam vehementer amat ut etiam umbras fugeat earum omnium rerum, a quibus perturbari posset; sed tamen qui non minore ardet studio in illos omnes, qui aliquam erga illum benevolentiam testificantur. Tuam autem erga me toties significasti, ut etiamsi hac vice nihil impetrarem, tamen sim mansurus per totam vitam etc."

D. *La vie de Mr. Descartes, contenant l'histoire de sa philosophie et de ses autres ouvrages, réduite en abrégé.* Paris 1693. pag. 134.

Livre V. depuis 1638 à 1641. Tout ce qu'il y avoit de Catholiques tant soit peu distinguez étoient ses amis. On peut conter au rang des principaux non seulement Corneille de Hoogheland Gentilhomme de Leyde, mais encore deux prestres de Harlem dont l'un étoit Jean Albert Bannius et l'autre Augustin Aelstein Bloemart, très riche de son patrimoine, grand aumonier à l'égard des pauvres et son correspondant pour les lettres et les pacquets qu'on lui adressoit. Ils étoient tous deux mathematiciens, amateurs de la paix et des sciences, vertueux, d'une vie frugale et exemplaire au milieu des protestants dont ils s'étoient presque généralement acquis l'estime et l'affection. Mr Descartes quittoit de temps en temps la solitude d'Egmond pour les aller voir à Harlem ou dans une maison de campagne qui en étoit proche. Comme ils n'étoient guères plus grands bûveurs ni plus grands joueurs que lui, la débauche ordinaire qu'ils faisoient ensemble étoit quelque concert de musique dont Bannius avoit coutume de les régaler. Mr Descartes dont l'amitié n'etoit sterile pour personne, leux rendit sur la fin de cette année (1638) un service très-important auprès du Prince d'Orange et des Etats de Hollande par le moien de M. de Zuytlichem et de quelques autres seigneurs de ses amis, qui étoient en credit.

E. Opgegeven tekst in den *wedstrijd met den Franschen kompgnist.*

Me veux tu voir mourir, insensible Climaine?.:.
Viens donner à tes yeux ce funeste plaisir!
L'excez de mon amour et celuy de ta haine
S'en vont en un moment contenter ton désir;
Mais au moins souviens toi, cruelle,
Si je meurs malheureux, que j'ay vescu fidelle!...

De tekst is inderdaad, zoo als opgemerkt is geworden, zonderling genoeg gekozen; doch men zal in het oog moeten houden, dat het Mersenne in de eerste plaats te doen was om iets *uit de beste muzikale kompositien* van een zijner landgenooten aan Ban voor te leggen.

F. BAN *aan* INGELIUS.

Wij zijn gelukkig, hier de eigenhandige minute te kunnen afdrukken van eenen brief, die den lezer eenen blik vergunt in het gemoedsleven van Bannius. - Wie B. Ingelius is? - A° 1653, 2 Dec. stierf. "R. D. et Mr. BARTHOLDUS INGELIUS J. U. L. pastor in *Anckeveen* et vicinis locis per annos 34." (Necrol. Dioec. Harlem.) Welligt is deze de geadresseerde. Uit den brief blijkt dat hij een broeder had, Benedictus geheeten. Mogelijk is dit de advokaat BENEDICTUS INGELS, die in 1635 met Elsgen Janssen Sweelinck huwde [1]).

Adm. R. ac Consult. Dno B. INGELIO, JOANNES ALBERTUS BANNIUS. Salutem et obsequium cum novo ac felici novi anni auspicio.

Adm. R. D. Litteras vestras xxj Decemb. datas accepi animo non minus grato quam desiderante ut facile ex prioribus meis ad Rev. Vestram datis poteris conjicere, Et ut brevi argumento omnia ad animi tui sententiam absolvam: ecce amicitiae nostrae tesseram, quam non R. V. a me exigere sed ego sponte offerre debueram, at partim ignorantia, partim formidine aut nescio quo malo augurio, prohibitus sim. Nunc et mea et R. D. Buggaei habes expressa insignia, viri optimi integerrimique. Quoad locum vero, quia R. V. suum in me affectum exposuit, quaeso ne quid citra ordinem fiat aut praeter decorem. Ut seniores, digniores confratres, qui jam multis horis portarunt pondus diei et aestus, praecedant, unice cupio sive jubeo. Parum est, amice, quo loco in terris de-

1) Zie *Dietsche War.* X. 1, pag. 99-100.

gam aut inter mortales. habear, modo in animo tuo nunc, et postmodum in beata aeternitate locum inveniam. Triennali morbo ac aegritudine, jam insuper morte matris quae xxiij Julij anno praecedenti defuncta est in Dno (cui requiem apprecari non graveris, rogo!) facile non tantum auguror, sed et persuasum mihi habeo illud Nasonis:

(l. 4. de Ponto)

> Omnia sunt hominibus tenui pendentia filo;
> Et subito casu, quae valuere, ruunt.

Unde satis erit juxta Tullii mentem primas apprehensi [sic] in secundis tertiisque consistere. Ita haec mundi scena suis obnoxia varietatibus, me quotidie monet spem pretio non emere. *Unicum* hoc est, si amicum habeam, quamvis locum eminentem non habeam; et amanti abunde satisfactum est, si animo non corpore ametur. Nunc ut ad alia respondeam, et opinioni vestrae de me satisfaciam, accipe animi mei sententiam. Cum sapiente plurima curiose investigans, nihil melius esse didici quam Bene vivere ac Laetari. Hoc mihi in votis est. Caeterum sint sua cuique studia, vota, officia, beneficia; et quidquid in humanis rebus arduum ac excellens habetur, nulli equidem invideo. Et si hisce in rebus pro suo quisque studet genio, indulgendum est humanae *fragilitati*. Scio quod nemo sine umbra clarus fuit, nec sine malo felix. Detestor tamen illam incompositi animi intemperiem, quam *Symmachus* Romanus, non tantum in reipublicae, sed et divinis negotiis, jactabat: quid interest, inquiens, qua quisquam prudentia verum inquirat: una via non potest perveniri ad tam grande secretum (Orat. pro veter. relig.). O insulsam male-aestuantis animi barbariem. Unde melius mecum statui, haec juris praecepta quotidiano usu familiaria habere: Honeste vivere, proximum non laedere, suum cuique tribuere; ut malignantis animi motum ipse prius coërceam, quam meo periculo alienoque serius discam monitu. Hinc sua cuique jura esse volo, ac privilegia, immunitatesque, omnia sarta-tecta; et sodalitio [1]) Harlemensi, [2]) Amstelodamensi. [3]) Si quid aliud apud vos est negotii controversi,

---

1) Stond eerst „*Capitulo*". 2) Stond eerst „*et Clero*".

3) Hier heeft gestaan doch is doorgeschrapt: „*R. Vic. pro vero Dioecesis Harlemensis membro agnosco*".

id extra me est. Meo me pede metior et impares plane ad proferendam hac de re sententiam, agnosco ingenii mei vires. Sed nec personae ullius considerationem, personalem acceptionem exceptionemve facio. Sane nec alteram, imo vix unam partem audivi. Hoc judicium spectat. Et quod amplius est, ad hoc nec interpellatus sum. Mihi ipsi ergo vernaculo proverbio satifacio (Men zal daar UE. niet overhaalen om 't Magnificat te verbeeteren) Audivi quidem omnia, quae apud vos gesta sunt, sed citra me ea esse cum sciam, facile pertranseo, et ad animi mei rationem pergo: Bene vivere et laetari. De Capitulo Harlemensi [1]) ejusque statu, rogas? Dicam ipsam veritatem sine fuco, sed scio quod amico meo, adeoque mihi ipsi soli, dicam. In collegam nuper electus sum et gratulati sunt mihi collegae ipsa S. Barbarae. Haec adhuc in urnam meam, serius ocijus, sors injecta est, quasi vero alias ad cijmbam Charontis (ut Horaty verbis utar) non pervenissem. Tantum est ad majora adscendere, ut majori ruinae occasio nunquam desit. Adhuc unus locus vacat, quem suo tempore supplebunt collegae. Opto tibi eum inter alios. Opto R. V. hujus novi anni auspicio omnia salutaria, et caeteris RR. DD. confratribus, quibus meis verbis plurimum salutis impartiri non dedignare. Salutem pariter fratri vestro Benedicto, cui me totum jam dudum debeo, ceterisque familiae vestrae alumnis. Vale R. D. et mei in rebus divinis ne memoriam intermittas, rogo!

R. V. ad omnia paratus servus,

Harlemi multa ..... [?] J. A. B. [2])
vij Idus Jan. cIↄ.Iↄcxxix.

G. *Overzigt* van den *muzikalen arbeid* van Pastoor Ban, voor zoo ver wij dien, als gedrukt of in handschrift bestaande (of bestaan hebbende), vermeld vonden.

Dissertatio epistolica de musicae natura, origine, progressu et denique studio bene instituendo. Harlemi, 1636 (2[de] uitgaaf 1637).
Dissertatio epistolica de musicae natura ad Petrum Scriverium, 1645.

Een *Discursus* over de muziek, van 1636.

---

1) „*Capitulo Harlemensi*" is later doorgeschrapt.
2) „J. A. B." later doorgeschrapt.

Eene *Proeve* over zijne toonregelen in het *Hollandsch*, van 31 capita, waarover Ban Non. April 1642 schrijft, en waarvan hij 6 Kal. Jun. den inhoud mededeelt.

Zang-bloemzel, Amsterdam, 1642.

Zanghbericht of *Cort beduydsel van 't zingen*, in 9 hoofdstukjes, (boven pag. 46 staat abusievelijk 8), aan Huygens gezonden, 11 Nov. 1642.

Kort Sanghbericht op mijne ziel-roerende zangen. Amst. 1643.

Deliciae Musicae veteris, volgens Kornmüller Bans voornaamste werk.

Disquisitionum musicarum libri V, door Ban geciteerd in brieven aan A. M. van Schurman en aan Doni.

Institutionum musicarum libri IV, geciteerd in zijnen brief aan A. M. van Schurman.

„*Liber ad D. D. N. Urbanum* PP. VIII *specialiter directus*", waarover hij aan Doni schrijft.

Zang op VI gedichten van Hooft en één van Tesselschade a⁰ 1642, en desgelijks op een *liedje van den dichter Brosterhuyzen*.

Uitgave der *Zangboeken*, en, naar het schijnt, kompositie van zijne hand in het *Officie van S. Bavo*.

OORSPRONG VAN DE PAROCHIE VAN St. JACOB TE 's HAGE

EN VOLGLIJST DER PASTOORS TOT AAN DE REFORMATIE.

Nog heden ten dage is te Middelburg in het Provinciaal archief van Zeeland een onuitgegeven charter bewaard hetgeen gedagteekend is op St. Margriet van het jaar onses Heeren MCCCVII. Deze Oorkonde behoort hier eene plaats in te nemen.

„Alle die ghenen die dese letteren sullen sien of horen „lesen orconden wy Dideric van den Balen, Oorte Wil„laem ende die ghemeen Scepenen in die Haghe. Dat zeder „dat die Haghe prochie uten Monster sproet bi tsgra„ven F..rens tiden ende bi sinen toedoenen ende des „abts van Middelborch, die kercke van Monstre ghetaxeert „heeft ghesijn vor die kerke in die Haghe ende betaelt „heeft alle overlast alse van bisscoppen ende dompro„vesten, die hebben ghesijn, omme dat die kerke in die „Haghe noch tiende noch land en hevet daer men taxasie „up maken mach. Hieromme bidden wij allen goeden lu„den ende sonderlanghe onsen lieven here den grave, dat „men daar toesie dat die kerke uter Haghe blive in allen „rechte als si ghewesen heeft tot deser tijt. Ghegeven „int jaer ons heeren dertienhondert ende sevenen op zinte „Margarieten dach".

Dat dit diploom zeer belangrijk mag genoemd worden voor de geschiedenis van 's Hage behoeft wel geen breed betoog. Voor het eerst toch weten wij nu uit die bron, met volle zekerheid, dat Monster in het Westland als moederkerk van den Haag is aan te merken en bij de

niet vermelding van Eikenduinen wordt overtuigend genoeg aangeduid dat hier te denken valt aan onmiddelijke ontspruiting.

Gewis is het te bejammeren dat ons charter het juiste tijdstip, waarop de zelfstandig-verklaring plaats greep, tevens niet aangeeft.

Dat gemis echter wordt grootendeels aangevuld, zoodra men het medegedeelde onderling vergelijkt en in verband brengt met andere feiten en gebeurtenissen die elders bewezen zijn.

Zoo kan onder anderen de graaf F . . RENS ten wiens *tiden ende . . . toedoenen* de ontspruiting voorviel, geen ander wezen dan Florens de V, die, geboren in 1255 of 1256, in 1296 werd vermoord door Gerard van Velsen, omdat ook onder Floris den IV, die tusschen 1223-35 als graaf van Holland voorkomt, nog niets van het dorp en zelfs van het jagt- of lusthuis „in die Haghe" in wezen was.

In het Register der Leenkamer van Holland betiteld E. L. n. 34. hetgeen is opgemaakt in 1274-75, wordt 's Hage niet vermeld, in welke afwezigheid een nieuw bewijs ligt, dat de parochie vóór 1275 niet bestaan heeft, anders ongetwijfeld zou deze even zoo wel als de overige plaatsen : 's Gravenzande, Monster, Naaldwijk, Rijnsburg, Voorburg, Voorschoten en Wassenaar, die den tegenwoordigen Haag kringvormig insluiten, zijn vernoemd.

De inmenging, medewerking of *toedoenen* des *abts van Middelborch* is niet te verklaren tenzij men aanneme, dat die kloostervoogd als partij in de splitsing van Monster door den graaf werd gehoord. Daar nu de Norbertijner abdij van Middelburg in Zeeland, eerst den 8 Sept. 1276 begiftigd werd met het patronaatregt over Monster in ruil tegen Wellis in Noortbeveland door meermalen genoemden Floris den V., vermeen ik de bewering niet

gewaagd, dat de afscheiding of zelfstandig-verklaring van 's Hage omtrent dezen tijd is ingevallen. Mogelijk werd ter gelegenheid en op denzelfden dag dat het patronaat over Monster aan de Middelburgsche abdij door den Graaf is geschonken, tevens de afscheiding van den Haag bedongen.

De pastoors van 's Gravenhage waren tot aan de Reformatie toe reguliere kanunniken van den H. Norbertus, ook Praemonstreit- of Witheeren genoemd, en werden gezonden uit de abdij van Middelburg. De volgende zijn ons bekend geworden.

Hr. HUGHE of HUGO (de eerste Pastoor?). Hij teekent als *Prochipape in die Haghe* op Sint Dionisius-dag 1311 een schepen brief; waarschijnlijk is hij dezelfde die elders genoemd wordt onder anderen ten jare 1323, *Hugo de Scaldia presbyter et curatus ecclesiae parochialis in Hagà.* Zie de Riemer, het Zeeuwsch-Arch. en de papieren van Loosduinen.

Hr. COLIN. Hij komt voor als *prochipape* a° 1326 *op St. Lambertus-dag* en in 1327 op *St. Agnietendag.* Zie het Z.-Arch.

Hr. HENRICUS ESSEN of RENSE [Renesse?] op 't jaar 134¾ *prochipape van der Haghe.* Zie Mededeelingen omtrent 's Hage enz. pag. 300.

Hr. RAES. Als *Cureit van de kerck in den Haag*, genoemd in een Vidimus op Elfduizend-maagden-dag van 1337, item a° 1338 en a° 1347. Zie Z. Arch.

Hr. DOEDYNS. Vernoemd als Pastoor op 137¾ Mededeel. p. 300.

Hr. STEVEN. *Den prochipape* a° 1400, ibidem.

Hr. JAN VOS. *Cureit van de Haghe* 1403. Zie de Riemer.

Hr. WILLEM BRAEMS. *Cureit in der Parochiekerck van den Haghe*; ibidem.

Hr. CORNELIUS OLARDSZ, ook Allaertsz. *Kanonik in O. L. V. Clooster in Middelborch prochipaep in den Haghe.* Bij de Riemer en 't Z.-Arch. op 1439–1443.

Hr. Pieter de Rycke. *Kan. van Middelborch en Cureit van de parochykerck in des Graven hage* op 1450, 1469 bij de Riemer; in het Z. Arch. komt hij den 18 Sept. 1475 voor, als gewezen Pastoor van de kerk in den Haag.

Hr. Paulus Gerritsen van Heusden. Hij werd in 1475 opvolger van den vorige en is nog in 1482 alhier Pastoor.

Hr. Claes Bouwenszoon, of Nicolaas Balderwynsz. *Van de oerdene van de Abdije van Middelborch in Zeeland, Pastoer in den Haghe.* Hij was hier reeds in 1508 en nog in 1514. Zie de Riemer en de Informacie uitgeg. door Prof^r. R. Fruijn.

Hr. Meester Johan van Duivenvoorde. In 1524 Pastoor van de parochiekerk van den Haghe, bij de Riemer.

Hr. Hubrecht Byl. Hij was alhier Pastoor in 1542, 1545, en 1548. In laatstgen. jaar was hij 67 jaren oud en bekwam bij de verkiezing eens nieuwen abts van Middelburg eenige stemmen.

Hr. Jan Harmensz. In 1556 als Pastoor van 's Hage voorkomend bij de Riemer. Bijaldien hij dezelfde is die op 1548 Pastoor was van Domburg in Zeeland, dan had hij in 1556 den ouderdom van 75 jaren bereikt.

Hr. Mr. Vincentius Hugonis Muloch, geb. te Zierikzee. In 1548 was hij Pastoor in die Voor-, Buur- of St. Nicolaaskerk te Middelburg; kort daarna Proost of overste van het Norbertinessen-klooster: *in Bethleëm*, te 's Hage. Als Pastoor van 's Hage komt hij ons reeds voor in 't laatst van 1561.

In 1548 werd hij door zijne medebroeders te Middelburg geprezen a*ls een goet conscientieux man..., becommert met studëeren ende zijnen dienst in de kercke en als een goet predicant*, doch *wat zeer cleynmoedich ende timide omme wereltlijke zaken t' administreren.*

Hij bekwam destijds verscheiden stemmen tot de

hooge waardigheid van Norbertijner Abt van Middelburg; zijn kapellaan echter Mattheus Henrici van Heeswijk, die tevens in het jaar 1548 proost van Bethleëm was en Eikenduinen mede bediende, bekwam de prelature.

Vincentius Muloch, bij de Riemer ten onregte onderscheiden van eenen „Vincent Hugo" stierf te 's Hage den 17 Mei 1585 als laatste Pastoor der St Jacob- of Parochiekerk, sints 5 à 6 jaren uit zijne kerk en pastorij verdreven ten gevolge der zegepraal van de Hervorming, en te gelijk met zijn kapellaan Joannes Drisius gesteld op eene sobere jaarwedde of alimentatie.

A. v. L., *S. J.*

EEN GLASRAAM IN ST. BAVO TE HAARLEM.

Sebastiaan van Craenhals was „seer devoot tot de H. Drievuldicheyt, *een glas gevende inde grote kerk, liet seer treffelik de H. Drievuldicheyt wt schilderen*, (soomen gemeendelijk die selfden is wtbeeldende inde kercken) hy ende syn huisvrou daer onder op haer kniën diezelfden aenbiddende, 't geen dat lange jaeren inde kercke gestaen heeft; maer de ketters niet cunnende verdraeghen die H. beelden, hebben die schilderie van de H. Drievoudicheyt wtghenoomen, met ongebacken glas ghestopt, de vader ende moeder int glas latende blijven, hij becleet met syn gheweer als een officier, ende de moeder met een faly (als men pleech van outs op het statieste te kercken te gaen)".

Uit Catharina Jans Oly: *Leven van Maria Bastyaens van Craenhals.*

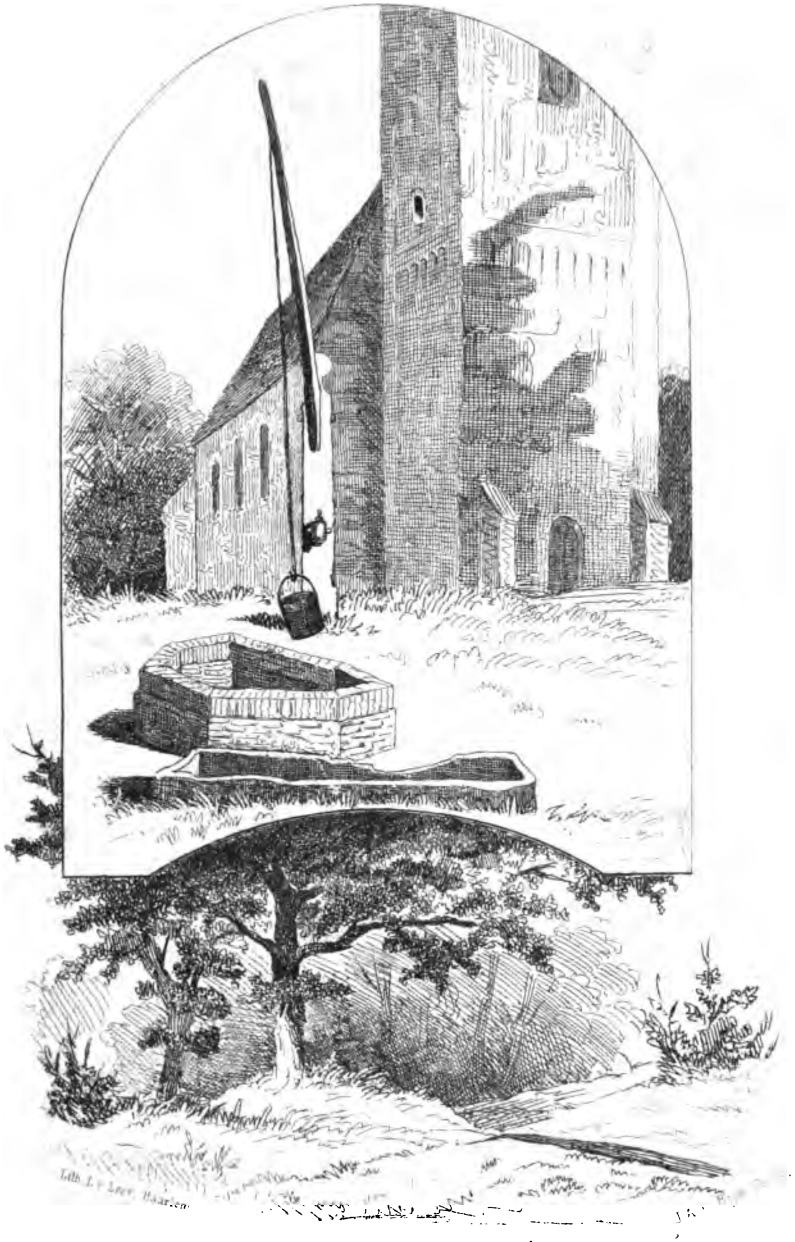
HEILIGE PLAATSEN
IN HET BISDOM VAN HAARLEM.

I.

ST. WILLIBRORDSPUT EN DE PREEKSTOEL TE HEILO.

Zinrijk zijn de onderschriften der aloude, traditioneel gewordene afbeeldingen der Heiligen van Nederland. Herinnert gij u dat van den H. Willibrord? *Fontes et vina creavit.* Laten wij ons heden bij dit eerste: *Fontes creavit,* bepalen. Inderdaad, het is opmerkelijk dat er in ons land een groot aantal putten aanwezig zijn, die hun ontstaan naar de volksoverlevering aan dien heiligen Oudvader der Nederlandsche Kerk te danken hebben, en die thans nog door de geloovigen met gevoelens van vroomheid worden bezocht. Zoo de St. Willibrordsputten te Oss, Bakel en Asten, die te Diessen en Maarhees, ook te Epternach (Echternach) en voorheen een te Berchem bij Antwerpen, welke laatste thans waarschijnlijk gedempt is. Niet onaannemelijk is het vermoeden, dat sommige dezer putten gebruikt zijn, om aan onze voorvaders het Doopsel toe te dienen, hetwelk toen nog door indompeling geschiedde.

Zeker is geen dezer putten beroemder, dan de St. Willibrordsput te Heilo. Deze plaats, men weet het, ligt 3/4 uurs zuidwestwaarts van Alkmaar, en komt in schriften van de jaren 980 en 1063 reeds vóor onder de namen Heilichloe en Heilgalo, welk woord „heilige hoogte" beteekent. Daar ligt de put digt bij die zeer oude (thans protestantsche) kerk van Heilo, welker voorgangster door

St. Willibrordsput en de Preekstoel te Heilo, 1857.

den grooten Geloofsverkondiger op dezelfde plaats gesticht was.

Ziehier, wat het schemerende verleden ons over deze merkwaardige plek vermeldt. Omstreeks het jaar 800, een vijftigtal jaren na St. Willibrords sterven, werd zijn levensverhaal door Alcuinus te boek gesteld. Deze zegt:

„Toen deze man, die vol was van Gods geest, de nabij de zee gelegene plaatsen rondging, om de prediking des Evangelies voort te zetten, had hij daar gebrek aan zoet water te lijden. Hij zag dat dit zijne werkgenooten, die van dorst smachtten, lastig viel, en riep een van hen, wien hij beval binnen in zijne tent een kuiltje te maken. De groote bisschop knielde daar ongezien neder, en bad tot God, dat Hij die voor zijn volk in de woestijn water uit de rots had voortgebracht, met diezelfde barmhartigheid voor zijne dienaren water uit de zandige aarde voortbrengen zoude. Hij werd spoedig verhoord, en terstond werd het kuiltje gevuld door eene bron van zeer zoet water". [1])

Het is deze bron, die nog heden te Heilo bestaat: de traditie getuigt het.

Omtrent het jaar 1350 schreef Joh. de Beka zijn *Chronicon* en vulde aldus het bericht van Alcuinus aan: „Diezelfde waterput wordt heden in het gebied van Heyligelo openlijk aangewezen, en is door de inwoners aldaar in latere tijden St. Willibrordsput genoemd". [2])

---

1) „Cum vir Deo plenus propter Evangelicae praedicationis instantiam loca circuibat maritima, in eisdem aquae dulcis penuriam patiebatur. Quod cum cernebat suos commilitones propter ardorem sitis graviter sustinere, vocato uno ex illis, praecipit ei intra tentorium suum fossam aperire parvam, ubi secreto fixis genibus orabat Deum, qui populo suo in desertis aquam produxit de petra, eadem misericordia servis suus de arenosa aquam produceret terra. Qui mox exauditus est et subito fons dulcissimi saporis fossam implebat". ALCUINUS. *Vita S. Willibr.* c. 16.

2) „Eadem vero cisterna, nunc in territorio de *Heyligelo* patenter os-

Omstreeks 150 jaar later, 1500, gebruikt Joh. a Leydis juist dezelfde woorden [1]).

En wederom een tachtigtal jaren later, te midden van de beroerten der Reformatie, ontmoet ons Opmeer, die op zijne beurt komt verhalen: „Toen de gewijde mannen hier aankwamen, en om de troebelheid en brakheid van het water dorst leden, heeft Willibrordus, zooals het gerucht gaat, daar eene zeer heldere bron laten graven, die nu nog in de *heilige plaats op de hoogte* aangewezen wordt" [2]).

Zoo slingert zich die overlevering door de eeuwenoude geschiedboeken heen.

Doch ruim honderd jaren later is de Reformatie een voldongen feit. Wij ontmoeten andere getuigen met geheel verschillende gelaatstrekken. Geen Karmeliter prior, geen adelijke Utrechtsche kanunnik, geen hoog gevierde leermeester eener kloosterschool is het, die ons thans te gemoet treedt, maar een spottende doktor, een grimmige apostaat, Ludolf Smids. Hij heeft in het jaar 1706 den put gezien; voor deze maal bedwingt hij zijn hatelijken lachlust. „Heiloo, anders Heiligelo, of Hailgalo, is seer roemruchtigh,.... door S. Wilebrords Put, staande bewesten de verminderde kerk buiten aan de ringmuir; hebbende seer suiver en seer smaakelyk duinwater. A. 1706 ging ik, den 11 en 12 Sept. deselve besichtigen" [3]).

Hem volgt, in 1714, een jansenist, de schrijver der *Batavia Sacra*: „Men weet, dat ziekelijke menschen, en die aan de koortze gaan, van alle kanten hier na toe komen geloopen, of ten minste uyt die put voor hun

---

tenditur, quae ab inquilinis illic inhabitantibus moderno tempore puteus sancti Willibrordi dicitur." JOH. DE BEKA *Chron. in Willibrordo.*

1) JOH. A LEYDIS *Chron. Belg.* l. I. c. 26.

2) PETR. OPMEER. *Chronogr.*

3) LUD. SMIDS. *Schatkamer van Nedl. Oudheden. In voce.*

gebruyk water laten afhaalen. Welk water niet alleen langen tijd goed en helder blijft; maar ook, gelijk bevonden word, van den zieken met voordeel word gedronken" [1]).

Zestien jaar later, in 1732, geeft Claas Bruin „gewezen Binnenvader in der Mennoniten Weeshuys" in de ellendige rijmelarij, die hij Noord-Hollandsch Arkadia betitelde, een aardig plaatje van de kerk te Heilo. Jammer, dat men daarop de kerk van den Oostkant ziet, en dus den put mist, die in het Westen staat [2]).

Nu komt, in 1737, de liefelijke katholieke dichter der achttiende eeuw, Joan Baptista Wellekens. Klinkt er ook bij St. Willibrordsput geen aandoenlijke toon van zijne snaren, hij is ons een schakel in de keten der traditie, als hij van onzen Apostel verhaalt,

> „Gelijk hy 't dorstig volk verquikte in 't barre velt,
> Daar flux een frissche bron door zijn gebeden welt,
> Die noch tot dezen dag wort naar zijn naam geheten". [3]).

In 1750, als het achtste deel van den *Tegenwoordigen Staat der Vereenigde Nederlanden* verschijnt, alweder hetzelfde [4]). Doch van nu af schijnen de berichtgevers dien voorganger slechts na te schrijven, en ook Kok, *Vaderl. Woordenboek*, 1789, meldt niets nieuws.

Laat ons overgaan tot onze, negentiende, eeuw.

Er bestaat een zestal officieele stukken uit de jaren 1807–1810, die schijnen den St. Willibrordsput tot onderwerp te hebben. Naar het mij voorkomt, is dit echter niet meer dan schijn. Zij betreffen, geloof ik, niet den St. Willibrordsput, maar Onze-Lieve-Vrouw van Runxputte, evenzeer onder Heilo gelegen, en waarover ik

1) *Oudh. en Gest. v. Kennemerland.* I. 548.
2) C. Bruin. *Noordholl. Arcadia.* 404.
3) Wellekens. *Zedel. en ernstige Gedichten.* 93.
4) *Tegenw. Staat.* D. VIII. bl. 226,

later hoop te schrijven. Er zijn gegronde redenen, om te meenen, dat beide putten (gelijk zoo menigmaal geschied is) met elkander verward zijn door den „minister van justitie en politie" in de jaren 1807–9, zoowel als door den „baljuw van den Lande van Bloys" in laatstgenoemd jaar, en den „keizerlijken advokaat-fiskaal en procureur-generaal over het voormalig Departement Holland" in het jaar 1810. Het uiteenzetten dezer redenen behoort in het artikel Runxputte.

Den 21en October 1839 schreef de z. eerw. Geurs, pastoor van Heilo, den heer Lux een merkwaardigen brief, waaruit ik met onbelangrijke wijziging het volgende overneem.

„Men houdt alhier zonder tegenspraak, dat deze put op voorbede van den H. Willibrordus bij gebrek aan water, door het slaan met zijn staf op den grond, is ontsprongen. Die put bestaat nog, en is gelegen achter de (gereformeerde) dorpskerk te Heilo. Hij is zelfs in het begin van dit jaar, omdat de steenen wat los waren, op nieuw goed voorzien en men heeft de gaten opgemetseld, terwijl toen de emmer van de wip afgenomen is, omdat de jongens er meê speelden. De emmer wordt thans bewaard in het hoekhuis, links van den put, of bij den veldwachter rechts. Aan het water van den put wordt eene bijzondere geneeskracht toegeschreven doch meestal bij uitwendig gebruik.... Het wordt zeer veel aangewend, ja, er gaat geene week om, of er komen menschen van andere plaatsen, om het te halen. Die goede zielen doen dan een klein gebed bij den put tot vereering van den Heilige. Sommigen bidden den ganschen weg, dien zij afleggen. Dit is eigen devotie, maar het gebruik of de overlevering zegt hier, dat zij die het water gebruiken, dagelijks de litanie van den H. Willibrordus moeten lezen".

Dan gaat de eerwaarde pastoor verder, en verhaalt een voorbeeld van de geneeskracht des waters, een voorbeeld, zegt hij, dat hem goed bekend is, wijl hij de vrouw waaraan het ten deel viel, goed kende en haar dagelijks in de kerk vóór zich zag. Na verschillende geneesheeren vruchteloos geraadpleegd te hebben, vernam zij dat men hare ongesteldheid als hopeloos beschouwde, en nam toen hare toevlucht tot het water van den put, ondernam dagelijks, schoon met moeite, den tocht daar heen, waschte zich er mede en bad de litanie, en zie, na weinige weken was zij geheel genezen, zonder andere middelen aangewend te hebben. „Dit getuig ik als waar, gaat hij voort, daar ik haar ken, en haar dagelijks in de kerk zie. Overigens zullen er wellicht, of liever zeker, meer genezingen zijn, wijl het water zoo dikwijls wordt gehaald." [1])

Maar hoor, daar klinkt eene luit: de meistreel van Kennemerland bezingt St. Willibrordsput:

De dag was zwoel. Geen droppel bracht
  Verzachting voor hun leed.
Geen laving werd hun dorst ten deel;
En langs de dor gegloeide keel
  Ging de adem brandend heet.—

Maar niet een enkel morrend woord
  Kwam van hun lippen af:
„Vrijmachtig is der Heeren Heer:
„Aan Hem de lof en eeuwige eer,
  Hetzij Hij nam of gaf!" —

„Ja!" sprak de Bisschop Willebrord,
  Vol hooge kracht in God:
„Berusting des geloofs versterkt;
Maar — niet gebeên slechts: ook gewerkt:
  „Dat is zijn wijs gebod."

1) Men kan het geheele geval uitvoerig lezen bij Lux, *Levensschets van den H. Willibrordus*. bl. 54.

„'t Geloof verzet het rotsgraniet,
„Geworteld diep in de aard:
„Breng hier een spade, en graaf met moed:
„Wie zegt u, dat dees heuvelvoet
„Geen frissche wel bewaart!"—

Het koningskind greep kloek de spa,
En woelde in zode en klont;
En ziet: de grond werd koel... werd vocht...
Daar borrelde, zoo snel het mocht,
Het water uit den grond!"

De geheele Ballade, waarvan ik slechts eenige strofen overnam, is de herlezing waardig [1]), al komt er in de laatste strofe op St. Willibrord's karakter een glimp van wonderschuwheid, die wel in de negentiende eeuw, niet echter in de zevende, te huis behoort.

Nog eens schilderde de heer Hofdijk het tooneel aan den beroemden put van Heilo, toen hij in 1856 zijne „Historische Landschappen" uitgaf.

Toch is er ('t is wonder!) zoover ik mij herinner, geene afbeelding van den put in druk gebracht. Toen ik dan in 1857 de belangwekkende plaats bezocht, maakte ik zelf er eene schetsteekening van.

En nu de „Preekstoel". Tusschen Heilo en Alkmaar, ruim een half uur gaans van laatstgenoemde stad, een weinig westwaarts van den straatweg, die van Heilo er heen voert, een weinig oostwaarts van de spoorlijn Haarlem-Alkmaar, ligt eene plek, die van overoude tijden af den naam van *Willibrords-preekstoel* draagt, „juist aan dezen hoek, waar de bemoschte kade aan uwe rechterhand (als gij van Alkmaar komt) zich lijnrecht naar 't westen buigt, den graauwen akkergrond scheidende van 't grasveld.... Trapsgewijze voettreden naar den rug der kade wijzen aan, dat dit plekje niet zeldzaam tot

1) Hofdijk *Kennemerland. Balladen.*

rustplaats gekozen wordt, en tot uwe verrassing vindt ge hier boven op ook de bocht van den hoek opzettelijk als tot een zitbank gevormd. Vroeger zoudt ge er nog jong, vriendelijk eikenhout hebben begroet, een groen prieël welvende boven uw hoofd, en, als gants eenig in dezen oord, die plek kennelijk onderscheidende". Dat is de beschrijving, die Hofdijk van deze plaats geeft. [1]) „Waarom die volksmenigte, dichtgedrongen door elkander, staande aan gintsche hoogte, waar een tweetal zijwegen, in schaduwe van een jongen eik, uitloopen op den ouden weg naar het Tempelmeir (Alcmare), in de nabyheid van het Kinheimer-loo? Waarom is de jager afgetrokken van zijn pad naar het duin, en de visscher van zijn weg naar het meir? Waarom heeft de bouwer zijne ossen laten rusten voor den ploeg, en de herder zijne kudde vertrouwd aan de zorg zijner honden? Waarom heeft de landheer zijn hoogen zetel verlaten, en is de vrouw van den geringen hoeveling opgestaan van haren arbeid, en herwaart gekomen nog met het spinrokken in de hand? Waarom staat daar de slaaf naast den Edeling, zich voortdringende in zijne alles vergetende aandacht, naar eene plaats, die hem niet schijnt toe te komen, en waarom duldt er de Edeling den onvrije, zonder hem terug te stooten van zijne zijde?

„Zou men niet zeggen, dat het de aanvang is van een tijd, waarin de bestaande orde van zaken zal worden verbroken en te niet gedaan?

„Door de menigte omgeven, staan daar op de hoogte eenige mannen op korten, bescheidenen afstand achter een enkele, die zichtbaar de voornaamste hunner is". Dat is onze heilige Vader Willibrord, want inderdaad deze plek was het, die hij volgens eene eerbiedwaardige volksover-

1) Hofdijk. *Hist. Landschappen.* 269, 283, 284.

levering uitkoos voor zijne prediking en die daarom altijd nog de Preekstoel genoemd wordt.

Geen gedenkteeken onderscheidt de plaats. Het gedenkteeken van zijne prediking is een levend monument: de Katholieke Kerk van Nederland.

Een laatste schakel in deze lange keten van getuigenissen blijft nog ter vermelding over. Die schakel is het „Zevende algemeen evangelisch nationaal Zendingsfeest" gehouden te Heilo, in het jaar 1870. Ik wensch mij te onthouden van alle waardering dezer manifestatie, en wil haar alleen als historisch feit aanteekenen. „Moeielijk", zegt het Feestprogramma, „zou men een plek kunnen aanwijzen, waar men eigenaardiger een *zendingsfeest* kan vieren dan juist daar. Willebrord toch, de groote Angelsaksische Zendeling der Nederlanden, had hier een hoofdzetel zijner werkzaamheid gevestigd, en in het bosch waar wij wenschen te vergaderen, wordt nog de plaats aangewezen, die van overoude tijden af den naam van *Willebrords-preekstoel* draagt". Zij werd ook tot eene der „spreekplaatsen" gekozen, en driemaal is er dien dag het woord gevoerd. En verder: „Ten 1 uur vangt de wandeling aan naar het dorp Heilo en de Willebrordsput. Bij de Willebrordsput wordt een oogenblik stil gehouden, eene korte toespraak gehouden, en onder begeleiding der muziek N°. 2 der Feestliederen gezongen" Dit lied is van de hand des heeren Hasebroek, en mag in onze reeks van aanhalingen niet ontbreken. Het luidt aldus:

„Zendling van de Britsche stranden,
Willebrordus! dale uw geest
Op de Kerk der Nederlanden,
Bij haar jaarlijks Zendingsfeest!
Hier waar eens uw vrome beê
't Duin ten bornput worden deê,
Mogen nu als reine waatren
Levensstroomen om ons klaatren!

O hoe heerlijk zijn de zaden,
Die gij strooidet, opgegaan!
Zie deze akkers, rijkbeladen
Met den oogst uws arbeids staan!
Waar nu duizenden te zaam
Jubelen in Jezus naam —
Gij waart de eerste, die die tongen
Hier dat lied hebt voorgezongen!

Och, mocht nu op al die scharen
Uit den hemel, waar ge troont,
Als een duive nedervaren
't Licht dat in u heeft gewoond!
Naar uw voorbeeld, Hemeltolk!
Worde ons volk één zendlingsvolk,
Waaruit levensstroomen vloeijen,
Die heel 't Heidenland besproeijen!"

Bovenstaand opstel was nagenoeg voltooid, toen de Julij-aflevering, 1872, van het *Album der natuur* verscheen. Zij bevat een artikel over „de omstreken van Alkmaar" door den heer Van Eeden, en spreekt daarin ook over de plaatsen, die het onderwerp van ons schrijven uitmaken. „Langs een bogtig voetpad bereiken wij eene hoogte, met dennen beplant en met heide begroeid, een heuvel met een zeer breeden top, waar de overlevering wil dat Willebrord het Christendom zou gepredikt hebben. Die heuvel heet nog de preekstoel, en is werkelijk uitmuntend gelegen voor een bergredenaar." (bl. 230).

En verder: „Wij naderen de kerk van Heilo en den beroemden Willebrordsput. Ongetwijfeld is aldaar in den voor-christelijken tijd een heiligdom geweest, een tempelhut met een gewijde bron. De overlevering gewaagt ook van een heilige bron te Oesdom bij Heilo, de Runksputte genoemd, waar later eene kapel ter eere van Maria is gesticht, tot aandenken aan het bekende wonder van Willebrord. In dien naam Runksputte ligt eene herinne-

ring aan het Angelsaksisch *rûn*, „raadpleging der geheimzinnige magten." Naar alle waarschijnlijkheid is door de geestelijke kronijkschrijvers het mirakel van Willebrord uitgevonden om de herinnering aan de voorvaderlijke runen uit te dooven. (bl. 230).

„Het geloof aan wonderen, hoe ongerijmd ook," enz. (bl. 230).

„Diep omlaag zien wij in den put zware zerken van rooden zandsteen: het is alsof zij nog flaauwe sporen van opschriften dragen. Een doodkist van denzelfden steen staat niet ver van den put en dient voor waterbak. Nog staat die put bij het landvolk in hooge eer. Al gelooft het misschien aan de wonderdadige lafenis van Willebrord niet meer, het gelooft wel degelijk aan een wonderdadige werking van het water, en dat geloof is natuurlijk. Zonder geloof kan de mensch niet leven – zij het dan in een bron of in een geneesheer of in zich zelven." (bl. 231).

Op deze halve bladzijde zijn vele aanmerkingen te maken. Echter moet ik waarschuwen, dat men den heer Van Eeden onrecht zou doen, met de meerdere of mindere voortreffelijkheid zijner gaven af te meten naar den maatstaf van het hierboven meêgedeelde. Hij is een verdienstelijk geleerde, maar in een ander vak van wetenschap, dan de Oudheidkunde. Als de uitkomsten eener echt hollandsche botanie door hem worden gepopulariseerd, als hij ons op liefelijke wandelingen door onze schoonste streken ieder plantje langs den weg leert kennen, als hij ons opmerkzaam maakt op de blaauwe korenbloemen der akkers en op de varens in het bosch, op de helmplanten in de duinen en op de hoppe, die zich door het kreupelhout heenslingert, dan toont hij zich een aangename en ervaren gids, aan wien wij ons gaarne toevertrouwen en die al onze sympathiën heeft. Maar wanneer zijn weg,

al is het ter loops, over een ander gebied kronkelt, dat het zijne niet is, is het wonder, dat de grond hem dan onder de voeten ontzinkt?

Gezegde waarschuwing onzen lezers aanbevelende, veroorloof ik mij de volgende aanmerkingen:

1° De tirade over het geloof aan wonderen laat ik rusten. Dat geloof is ongetwijfeld alleen voor hèm „ongerijmd", die het bestaan van God niet aanneemt, van een persoonlijken God namelijk, die boven het geschapene staat.

2° „Ongetwijfeld is aldaar (te Heilo, bij den Willebrordsput) in voor-christelijken tijd een heiligdom geweest, een tempelput met een gewijde bron." In den geest van onzen schrijver zelf kan wat hij hier als onbetwistbare waarheid opschreef, onmogelijk meer kracht hebben, dan die eener onbewezen en onbewijsbare gissing. Onbewezen gissing, die niet rekent met de traditie van vele eeuwen, welke haar laatste steunpunt vindt in het bericht van Alcuinus, vijftig jaren na het overlijden van den H. Willibrordus, haar allerlaatste in het feit zelf.

3° De put van St. Willibrord wordt door den schrijver gemaakt tot eene „tempelhut uit den voor-christelijken tijd met een gewijde bron." Daarentegen zegt hij, dat het de vroegere kapel van Runksputte is, die „gesticht werd tot aandenken aan het bekende wonder van Willebrord." Maar dit alles is uit de lucht gegrepen! Over de kapel van Runksputte spreek ik in een later artikel.

4° Nu volgt eene vraag van minder belang: is de steenen bak, die bij den put staat, eene vroegere doodkist? Het kan waar zijn, maar even goed onwaar. En al ware het zoo, dan zou men er nog niet uit mogen besluiten, dat die put in den voor-christelijken tijd een heiligdom is geweest. Zulke steenen doodkisten zijn op

verschillende punten van ons vaderland gevonden, en onderscheidene daarvan dagteekenden uit den tijd des christendoms.

5° Het is onhistorisch „dat naar alle waarschijnlijkheid door de geestelijke kronijkschrijvers het mirakel van Willebrord zou zijn uitgevonden, om de herinnering aan de voorvaderlijke runen uit te dooven." Bovendien was Alcuinus geen „kronijkschrijver."

6° Gissing van den schrijver mag het wederom heeten, dat „het landvolk misschien niet meer aan de wonderdadige lafenis van Willebrord gelooft." Het tegendeel is waar. Het landvolk, het katholieke ten minste, gelooft aan die wonderdadige lafenis.

7° Het is daarentegen niet onwaar, dat het „landvolk aan de wonderdadige werking van het water uit den Willebrordsput gelooft", en ook, dat „dit geloof natuurlijk is." Wanneer men zulke voorbeelden van genezing voor zijne oogen ziet, als ik er boven een aangevoerd heb, zou het wel onnatuurlijk zijn, niet te gelooven.

Hoe waar is het woord van Donoso Cortes: *Au fond de toute question on retrouve la question théologique!* Wil men hier de toepassing zien? Met of zonder de praemisse, die het bestaan van een persoonlijken God ontkent, is de schrijver tot het gevoelen gekomen, dat wonderen onmogelijk zijn, dat dus het geloof aan wonderen „ongerijmd" is. En ziehier nu, hoe alles daaruit voortvloeit, en hoe de gedachten zich in zijne ziel moeten aaneengeschakeld hebben. Zijn wonderen onmogelijk, en melden geschiedschrijvers toch zulke wonderen, dan hebben zij, dan heeft ten minste de eerste hunner, ze „uitgevonden." Draagt bovendien de plaats, waarvan zulk een wonder verhaald wordt, een naam, die aan iets heiligs herinnert, ja, wordt de put waarmede het geschiedde zelfs aange-

wezen, dan kan die naam natuurlijk niet van dat wonder voortkomen, maar er zal vroeger „in den voor-christelijken tijd", wel „een tempelput met een gewijde bron" geweest zijn. Er moet echter eene reden zijn, waarom de „geestelijke kronijkschrijvers" zulk een wonder, „uitvonden." De schrijver is te welwillend, om eene onedele beweegreden uit te denken, maar er ligt immers een edel motief voor de hand? Het zal geweest zijn, om het heidendom te bestrijden, „om de herinnering aan de voorvaderlijke runen uit te dooven" Ei zie, *rûn*, *Run*-ksputte, wat merkwaardige overeenkomst! En juist kan men aan het Angelsaksisch *rûn* de beteekenis hechten van „raadpleging der geheimzinnige magten!" Derhalve zal het wel Runksputte zijn, „waar later een kapel is gesticht tot aandenken aan het bekende wonder van Willebrord!" Men ziet, alles gaat schijnbaar natuurlijk en geleidelijk voort, – en is toch onhistorisch.

Laat mij eindigen met een paar strofen uit ons, Katholiek, Willibrordslied [1]).

„Ach! elfmaal ging een eeuwkring rond,
Sinds gij hier Satans rijk verwont,
En nu! ach meer dan 't half geslacht, —
Het zonk terug in 's vijands magt.

Geliefde Vader en Patroon,
Zie Neêrland aan, uw roem en kroon:
Bid, Willibrord, bid bij den Heer,
Dat al wie doolt eens wederkeer.

Ach voer hen met uw trouw gezin,
Ach voer ook hen uw glorie in:
O gij, die 't kruis hier hebt geplant,
Bid voor uw dierbaar Nederland!"

Seminarie Hageveld,
23 Julij 1872.

J. A. DE RIJK, Pr.

---

1) P. VAN DER PLOEG. *Smeeklied aan den H. Willibrordus.*

KORTE GESCHIEDKUNDIGE SCHETSEN VAN SOMMIGE PAROCHIEN.

Opzigtens de korte schetsen die nu en dan van sommige Statiën, thans Parochiën, door ons zullen gegeven worden, zij slechts aangestipt dat de bronnen zijn geweest, buiten de Batavia sacra en de Notitia Episcopatuum Foederati Belgii van H. F. v. Heussen of de vertaling dier boekwerken: de betrekkelijke plaatsbeschrijvingen, de archieven van het Bisdom, der kerken of dorpshuizen en vooral de papieren ingekomen bij, en uitgegaan van de verschillende hooge Staats-collegien der voormalige N. Nederlandsche Republiek. De R. C. Tijdschriften en ook andere die sedert de laatste jaren der vorige eeuw elkander opvolgden zijn goed te stade gekomen, en desgelijks de aanteekeningen, door wijlen Pastoor Burgmeijer gemaakt en thans behoorende aan het Seminarie te Warmond. Onze hoop is, den beoefenaars der kerkelijke geschiedenis van het Bisdom van Haarlem in een of ander opzigt van dienst te mogen wezen.

A. v. L. *S. J.*

AARLANDERVEEN.

Patronen: *HH. Petrus en Paulus.* Communicanten 345.

Het tijdstip waarop Aarlanderveen na de Reformatie zelfstandige statie is geworden, kan door ons met geen zekerheid worden aangegeven. Uit een rapport ingediend over de verstoring eener vergadering van papisten ten jare 1634, schijnt te moeten worden afgeleid, dat alstoen nog, de katholieken dezer plaats bediend werden door priesters die zich in de nabuurschap ophielden en nu en dan ter sluik overkwamen; onder welke verdienstelijke mannen wel zullen te rekenen zijn: Florentius van Vianen en Petrus van Pelt, waarover straks nog nader.

In het voorjaar van 1777 werd den Roomsch-Katholieken van Staatswege vergund *in plaatse van derselver jegenwoordig kerkhuis, een nieuw te laten bouwen;* inmiddels mogt kerk gehouden worden in den stal van Willem Ham. In October van het volgend jaar is *„gepermitteerd den dienst in het opnieuw gebouwde kerkhuis te laten verrigten"*, hetgeen echter eerst plaats greep op den 2^en^ December, den dag waarop de Aartspriester van Holland de inzegening des gebouws heeft verrigt.

De requesten, berigten of adviesen en de resolutiën ter gelegenheid dezer verbouwing gewisseld, zeggen, dat het voorgaande gebouw zeer bouwvallig en te klein was geworden; waaruit de natuurlijke gevolgtrekking te maken is, dat er lange jaren verloopen waren sedert het bedehuis in den toenmaligen toestand was gesticht.

Tegen welken prijs de vergunning van eene betere kerk den Roomschen te staan kwam, is alweer met geen juistheid te zeggen, doch wel dat voor ieder' nieuw gezonden priester circa 70 guldens aan hoogere en lage ambtenaren te storten waren en daarenboven nog telken jare aan de zoo gehate oogluiking of recognitie gelden bij de 126 gls. Zou bij de verbouwing van het bedehuis de vroegere patroon der R. C. Gemeente St. Joan. Baptista, niet verwisseld zijn?

In 1822 verkreeg de R. K. gemeente een eigen begraafplaats. Na vruchtelooze pogingen bij het edelachtbaar bestuur der Gemeente bekwâm de toenmalige pastoor deze gunst van Koning Willem I.

R. C. Priesters.

FLORENTIUS, van Vianen, S. Th. B. F. – Hij was vervolgens werkzaam te Weesp, en te Laren en † te Amersfoort den 10 Jan. 1665.

PETRUS PELT, van Vianen een Utrechtenaar. – In 1627 werd hij oratoriaan, destijds Pastoor zijnde te Wille-

broek bij Antwerpen; in 1636 was hij reeds pastoor te Utrecht in St Jacob ook genoemd „*in Drakenburg*" alwaar hij † den 23 Maart 1646.

Gijsbertus Bosman, een Haarlemmer J. U. L – Hij † alhier a° 1645?, waarschijnlijk de eerste inwonende geestelijke of pastoor.

Egbertus a Borculoo, een Utrechtenaar, S. Th. B. F. Hij † te Amersfoort 17 Dec. 1670 in 60-jarigen leeftijd, sedert 33 jaren priester en 25 jaren werkzaam te Aarlanderveen enz.

Joannes Pelt een Utrechtenaar, Protonot. Apost. Bij zijn dood voorgevallen op 6 Sept. 1704 was hij bijna 70 jaren oud en ruim 30 jaren herder alhier. „*Ob merita singularia et constantem devotionem erga Sedem apostolicam*", werd hij den 1 August. 1702 landdeken van Utrecht benoemd in plaats van Jacobus Catz. Hij was lid van het Oratorie Domini Jesu en eenmaal reisgezel van den Apost. Vicaris J. v. Neercassel, toen deze Rome bezocht.

Andreas Jansen een Arnhemmer, geboren in 1663, priester gewijd den 8 Mei 1693. Na eenige maanden in het Land van Goes als kapellaan gediend te hebben, was hij in 1694 eerste pastoor geworden van Coten en Werkhoven, en vandaar den 28 Sept. 1704 voor Aarlanderveen benoemd, alwaar hij in bediening is gestorven den 11 Febr. 1731. Hij wordt door de geestelijke overheid geprezen als getrouwe vereerder van den H. Stoel, om welke getrouwheid, zoo wel te Werkhoven als alhier te Aarlanderveen hem menig leed door de aanhangers van den beruchten Petrus Codde werd berokkend. De Batavia Sacra werpt op Andreas Jansen de verdenking, dat hij zich aan het placaat der Staten van Holland, uitgeschreven op 26 April 1709, zou hebben onderworpen, dat is, den van Rome aangestelden apostolischen Vicaris A. Damen niet heeft willen erkennen. enz. enz. Er wordt geen

het minste bewijs geleverd en daarenboven, bij den schrijver van de Batavia en dezes geestverwanten gelaakt of geprezen te worden, moet doorgaans in omgekeerden zin worden opgenomen.

SIMON REYNIERS, een Amsterdammer. Geboren in 1703, en omtrent 1720 als alummus collegii Urbani uit Rome teruggekeerd, was hij hier en daar in de Holl. Missie als assistent werkzaam, tot dat hij alhier pastoor is geworden op 11 Maart 1732, en is in zijne pastorij overleden den 16 April 1743.

HENRICUS FRANCISCUS WILKENS, een Groninger, pastoor alhier geworden 30 Apr. 1743; in 1753 verplaatst naar Bullewijk of Ouderkerk.

LEANDER SCHONENBOSCH, een Deutichemmer. Geboren in 1720 is alhier Past. geworden op 15 Maart 1753 en als zoodanig gest. den... Apr. 1775. In 1761 trachtten pastoor en kerkmeesters alhier een' kapellaan [A. v. Weert] te bekomen, doch het verzoek werd van hooger hand afgeslagen. Tijdens de bediening van dezen pastoor, worden 842 communicanten aangegeven.

JOANNES PEX, een Amsterdammer. Hij was hier past. van 1775 tot 1786 wanneer hij verplaatst is naar Oude Tonge. In April 1783 bekwam hij tot assistent Ludovicus Quesnel een Delvenaar. Onder Pex's bestuur werden alhier de H. Vaten gestolen en de Pastoor verkreeg vergunning om het Allerh. Sacrament, dat in den tuin was teruggevonden, in plegtige processie naar de kerk terug te dragen. A° 1782 was het getal communicanten slechts 757, A° 1783 nog weer geminderd tot 700, in 1840 slechts 267, in 1848 gedaald op 270.

FRANCISCUS VAN DE WOESTIJNE, een Haarlemmer. Hij wordt hier pastoor in Nov. 1786 en vertrok in 1795 naar Bergschenhoek In Feb. 1790 bekwam hij als assistent Wilhelmus de Wit geboren te Maasland.

SIMON TER LAAR, een Amsterdammer, past. alhier van

1795 tot 1809, wanneer hij verplaatst is naar Schagen, alwaar hij gestorven is op 29 Oct. 1822.

GERARDUS WILHELMUS OOTMAR, een Amsterdamer, hij kwam alhier als pastoor in 1809 en vertrok in 1826 naar Haarlem, alwaar hij in bediening bleef op de Bakenesse-Gracht in St. Bernardus of den Hoek, tot zijn dood, den 2 April 1847, in een-en-zeventig jarigen ouderdom.

GERARDUS NICOLAUS BRICQUÉ, een Amsterdammer, hij was pastoor alhier van 1826 tot 1835, en stierf als rustend geestelijke.

PETRUS JOSEPHUS VAN VLAANDEREN, pastoor alhier van 1835-1843, wanneer hij naar Beemster is vertrokken.

BALTHASAR DE GROOT, een Rotterdammer, geb. 1805, priester gewijd in 1833, alhier pastoor van 1843-1851, en sedert tot heden in dezelfde hoedanigheid te Beverwijk.

WILLIBRORDUS CORNELIUS FRANCISCUS VAN HEYNINGEN, van Rotterdam, geb. 1812, priester 1838, pastoor alhier van 19 Nov. 1851 – 31 Maart 1857, toen te Bodegraven, en sedert 22 Mei 1871 te Schipluiden.

LEONARDUS VAN WISSEN, van Stompwijk, geb. 1821, priester 1848, van 1857–1859 pastoor alhier; voorts te Dordrecht 1859–1865 en sedert 10 Sept. 1865 te Leiden in St. Pieter.

PETRUS VAN DER HAGEN, van St. Oedenrode, geb. 1822, priester 1848, pastoor alhier 29 Julij 1859, verplaatst naar Soetermeer 24 Oct. 1871.

ANDREAS JOANNES BROUWER, van Delft, pastoor alhier sedert 24 Oct. 1871, geb. 1832, priester gewijd 1857.

ALPHEN.

Patroon *H. Bonifacius*. Communicanten 810.

Alphen behoorde na de Reformatie in het kerkelijke gedeeltelijk onder *Aarlanderveen* en gedeeltelijk onder *Ha-*

zertswoude, met dien verstande dat de schuur, waar de katholieken van beide plaatsen en van *Oudshoorn* enz. vergaderden, soms op het grondgebied van *Alphen* gelegen was. In het begin der tweede helft van de 18 eeuw, a° 1717 gaf de toenmalige Ambachtsheer eene boerenwoning, bij de Goudssluis gelegen, ten geschenke, mits van tijd tot tijd alhier door den Pastoor van *Aarlanderveen* dienst zoude verrigt worden. Deze verbetering van toestand deed van tijd tot tijd de katholieken pogingen in het werk stellen om een eigen herder te verkrijgen. In den jare 1786 dachten zij straks hunne wenschen vervuld te zien, toen eensklaps op 6 October hunne verwachting werd verijdeld. Eindelijk werd in 1795 *Alphen* tot zelfstandige statie of parochie verheven. In de boerenwoning, allengs tot een schuurkerkje verbeterd, moest men zich nog gerieven, tot dat dit gebouwtje in 1823 om bouwvalligheid werd afgekeurd.

De eerste steen der nieuwe kerk is gelegd op 25 Maart 1824, door den Deken van Rijnland, die ook op 13 Sept. van dat jaar de klok wijdde. De inzegening van de kerk werd verrigt op 22 December 1824, door den Aartspriester VAN BANNING.

Het R. C. Kerkhof werd op 11 September 1829 plegtig ingezegend. In 1840 was het getal communicanten 627, in 1848 echter 721.

JOANNES BAPTISTA EELTJES. 1ste pastoor, gezonden in Aug. 1795. Hij stierf te Alphen 16 Aug. 1823, oud 72 jaren.

GERARDUS CORNELIUS KOETEREL, Rotterdammer. Pr. 1823–1825. Hij was reeds in 1820 assistent. In 1825 verplaatst naar Edam.

GERARDUS POPPE. Pr. 1825–1830, verplaatst naar Noordwijkerhout.

ALBERTUS JOSEPH LUCAS JOANNES LANGRAN, van Brussel. Pr. 1830–1843, verplaatst naar Noordwijkerhout.

WILHELMUS DE BRUYN, van Haarlem, Pr. 2 Nov. 1843. Op 23 Mei 1851, verplaatst naar Gouda (O.L.V.), en sedert 18 Oct. 1869 emeritus.

JACOBUS PETRUS JOANNES VAN ZEYL, van Soeterwoude a/d H. Rijndijk. Pr. sedert 25 Mei 1851, geboren 1810, priester gewijd 1836.

MAASSLUIS.

Patronen *HH. Petrus en Paulus.* Communicanten 272.

Ten jare 1780 werd den R. K. ingezetenen alhier bij resolutie van de Gecommitteerde Raden van Holland vergund, binnen hunne ambachtsheerlijkheid een kerkhuis te bouwen ter bediening van een Roomsch wereldsch Priester, ten gevolge waarvan Maassluis van Maasland is gescheiden en zelfstandige gemeente of parochie geworden. De kerk werd ingezegend in Junij 1787. In 1840 waren er 350 communicanten, in 1848 slechts 320.

PETRUS KOK .... 1e Pastoor 25 Junij 1787. verpl. naar Bergen 5 Mei 1790.

JOANNES HENRICUS MENS, van Amsterdam. Pr. 9 Julij 1790. verpl. naar Alkmaar 20 Dec. 1803.

CONRADUS SANDERS VAN WEL, van Rotterdam. Pr. 1804. † 9 Junij 1816.

EVERARDUS PETRUS VAN DER HOEVEN, van Wateringen. Pr. 24 Junij 1816. † buiten bediening 4 Nov. 1839.

FRANCISCUS JOSEPH HAANRAADTS, van Rotterdam. Pr. 1838. verpl. naar Edam 24 Nov. 1843, † 16 Julij 1865.

ALBERTUS NABER, van Amsterdam. Pr. sedert 24 Nov. 1843, geb. 1807, priester gewijd 1832.

MOORDRECHT.

Patroon *Decollatio St. Joannis Bapt.* Comm. 358.

De Katholieken die zich alhier en in den omtrek ophielden tijdens en na de Reformatie, werden bediend door uitloopende priesters uit Gouda enz., totdat ten tijde van den Apost. Vicaris Joannes Neercassel Moordrecht tot eene zelfstandige Statie is opgerigt in of omtrent 1666. Op 2 Mei 1777 werd den Kerkmeesters te Moordrecht vergund terzelfder plaatse waar het bedehuis stond een nieuw kerkhuis te stichten. In October van 't zelfde jaar was de verbouwing voltooid. A° 1782 waren er 297 communicanten,

A° 1783 was het getal 300. Pastoor BELTINCK vernieuwde de pastorie, en desgelijks weder Pastoor VAN REYSEN, die ook in 1831 nieuwe „kerkramen" liet maken. – Het R. K. kerkhof is op 7 Oct. 1852 ingezegend.

REINERUS VISSCHER, van Goudrak. 1e Pastoor 1666 (?) † 28 Feb. 1718.

JOAN. BAPT. MUSTELLIER, van Rotterdam. Pr. 1718 – † 15 Maart 1720.

CAROLUS MUSTELLIER, van Rotterdam, broeder des vorigen. Pr. 1720.

THEODORUS VAN BEMMEL, van Nieuwkoop, Pr. 1724, verpl. naar Ameland.

THEODORUS VAN DER WAART, ... Pr. 1726, verpl. naar Oegstgeest.

PETRUS HAGELMAN, van Amsterdam. Pr. 1728, verpl. naar Delfshaven.

ADRIANUS DE KEYSER, van Gouda. Pr. 1733-55.

JACOBUS GER. VAN DELDEN, ... Pr. 8 Maart 1755, verpl. naar Bergen.

JOANNES RYNDERS, van Amsterdam. Pr. 4 Nov. 1765, verpl. naar Beverwijk.

ADRIANUS VAN DER SLUIS, van Rotterdam. Pr. 1779, verpl. naar Vlaardingen.

CORNELIUS FRANC. BELTINCK, van Pijnacker. Pr. 3 Maart 1779.

FREDERICUS SCHOUTEN, van de Nes. Pr. 31 Oct. 1789. † 22 Dec. 1795.

REINERUS RUËL, van Amsterdam. Pr. 1795, verpl. naar Hoorn.

WILHELMUS TERHORST, van Amsterdam. Pr. 1804, verpl. naar Stompwijk.

FLORENTIUS ESMAN, van Noordwijk. Pr. 1811, verpl. naar Pijnacker.

JOANNES JOSEPH. VAN REYSEN, van Rotterdam, Pr. 1828, verpl. naar Vlaardingen.

JOANNES JOSEPH. GROEN, van Amsterdam. Pr. 1828. † 29 Dec. 1848.

ANDREAS FEIJEN, van Oude Tonge. Pr. 31 Dec. 1848, verpl. naar Sassenheim. 9 Sept. 1858, aldaar † 7 Febr. 1863.

ADRIANUS JOANNES VAN DER DRIFT, van 's Hage. Pr. 9 Sept. 1858. geb. 1826, priester 1850.

LEDEN DER SOCIËTEIT VAN JESUS

IN HET HAARLEMSCHE GEBOREN.

I.

Coppens, wijlen de onvermoeid arbeidzame beschrijver van 't Bisdom van 's Hertogenbosch, pleegt bij iedere stad en bij elk dorp, wier kerkelijke lotgevallen hij mededeelt, telkens de merkwaardige inboorlingen te vermelden, die zich daar of elders verdienstelijk gemaakt hebben jegens Kerk of Staat, in de beoefening van kunsten of wetenschappen, enz. Om de toekomstige beschrijvers van 't Haarlemsche Bisdom dezelfde of eene dergelijke taak te vergemakkelijken, zullen we trachten eenige bijdragen te leveren omtrent de leden der Sociëteit van Jesus, in het Haarlemsche geboren, en daar veeltijds werkzaam gedurende een aantal van jaren.

De bronnen, waaruit we putten, zijn hoofdzakelijk drie manuscripten: 1° het *Album Novitiorum* of de lijst, waarin de nieuwelingen eigenhandig hunne namen, hun ouderdom, geboorteplaats en reeds afgelegde studiën – de namen hunner ouders enz. opteekenden. 2° Het *Necrologium* of 't doodsbericht, waarin de merkwaardigste bijzonderheden van 't leven en bedrijf der overledenen vermeld staan. 3° De *Acta Missionis*, uit bovengenoemde bescheiden, uit (gedrukte en ongedrukte) *Litterae annuae* en andere verslagen opgemaakt. – Waar dus geen bronnen door ons worden aangehaald, verwijzen wij stilzwijgend naar bovengenoemde.

't Blijkt uit ons doel en uit den aard der zaak zelve, dat wij kort en beknopt moeten wezen, en de verdere

lotgevallen en levensbijzonderheden der te vermelden personen moeten overlaten aan de beschrijving der verschillende Staties, door hen gesticht of bediend: – die beschrijving zal, vertrouwen we, door onze mededeelingen worden vergemakkelijkt.

Om niet zonder duidelijk bepaald plan te arbeiden, volgen wij in onze bijdragen, zooveel mogelijk, de alphabetische volgorde der gemeenten, onder allen echter de voorkeur schenkend aan de hoofdstad des rijks:

AMSTERDAM.

(DE VAN ALKEMADES EN DE PLEMPEN.)

Alleen Maastricht uitgezonderd, is er geene stad in de Noordelijke Nederlanden, welke zoovele en zoo merkwaardige leden aan de Sociëteit van Jesus heeft geschonken als het katholieke Amsterdam.

En wel vooreerst is de Amstelstad de geboorteplaats van vier leden der Sociëteit van Jesus, allen den naam voerend van (Van) Alkemade, *alias* Nieuwenborch, Nyenborch, Niewenburgh of verder mogelijke spellingen [1]).

De drie eerst te vermelden waren gebroeders, de laatste was een neef der eersten.

Jacobus VAN ALKEMADE en Agatha Willemsdr. waren de ouders van Henricus, Theodorus en Joannes.

Henricus, de oudste [2]), werd den 24 Februari 1613 geboren en trad den 15 October des jaars 1634 in de Sociëteit van Jesus. Na 't voltrekken zijner wijsgeerige en theologische studiën in de Zuidelijke Nederlanden, is

1) Aanvankelijk meende ik dat de tweede naam een *pseudoniem* was, aangenomen om des te veiliger te kunnen schuilen in den onveiligen plakkatentijd; daar echter die naam reeds geregeld voorkomt in het novicen-album, dus vóór dat de Alkemades als zendelingen optradcn, blijkt deze opvatting onjuist te wezen.

2) Verkeerdelijk *de middelste* genoemd in den *Volks-Alm. voor Ned. Kath.* 1863. blz. 248.

hij den 26 Maart 1644 priester gewijd en in 1645 naar zijne geboortestad gezonden, waar hij de stichter werd van de kerk des heiligen Ignatius, meer bekend onder den naam van *de Saeyer*. Over hem heb ik elders [1]) het volgende geboekt: „Gelijk Vondel het Eeuwgetij van Xaverius misschien voor Pr. Petrus Laurens schreef, zoo heeft hij allerwaarschijnlijkst het Eeuwgetij van Ignatius voor Henricus van Alkemade (*alias* Nieuwenborch) geschreven. De Amsterdamsche gemeente van den H. Ignatius (*de Saeyer*) dagteekent niet dan van den jare 1653. Wel was reeds in 1645 aan haar stichter, Pr. Hendrik van Alkemade, door Z. Doorl. Hoogwaardigheid Philippus Rovenius vergunning verleend, om ten huize zijner moeder, Agatha Willemsdr. de H. Dienst waar te nemen, doch *jura pastoralia* ontving hij daarmede niet. Deze werden hem eerst verstrekt in 1653 door Z. Doorl. Hoogwaardigheid Jacobus de la Torre, nadat van Alkemade, als derde *stationarius* met recht tot opvolgers, erkend was en hij een nieuw bedehuis had geopend in de *Keizerskroon*, nabij de toenmalige Haarlemmerpoort gelegen." Dat alles wordt bevestigd door den Eerw. Heer A. van Lommel, waar deze in *De Navorscher* [2]) over van Alkemade schrijft: „hij woonde aanvankelijk bij zijne moeder, en kerkte vervolgens in de *Keizerskroon* op de Brouwersgracht en in *den Zaaijer* op de Keizersgracht." In de „lijste van de paepsche vergaderplaetsen te Amsterdam, aen de E. H. Burgemeesters overgelevert in December a° 1656" tevens met het nederig verzoek dat die „Paepse conventikelen met allen ernst gheweert" zouden worden, komt hij onder den volgenden titel voor: „No. 65, *op de*

---

1) *Vondels gedichten op de Societeit van Jesus* in de *Studiën* 1e Jaarg. I. blz. 88.

2) D. XX. blz. 564.

Brouwersgraft in de Keyserscroon een groote vergaderinge, de paep Alckemade" [1]).

Pater Henricus, wiens portret in fol. gegraveerd is door J. de Visscher, bleef in zijne moederstad werkzaam tot aan zijn dood, die den 7 November des jaars 1680 inviel.

Hij werd toen in de door hem gestichte Statie opgevolgd door zijn jongsten broeder Joannes, die den 17 September 1617 het eerste levenslicht aanschouwd had en op denzelfden dag als zijn reeds vermelde en nog te vermelden broeders, Henricus en Theodorus, in 't Gezelschap van Jesus was getreden. Zonder iets van elkanders voornemen te weten, hadden ze afzonderlijk het ouderlijk huis verlaten, en ontmoetten elkander binnen de muren van 't noviciaat te Mechelen – natuurlijk in de hoogste verwondering, maar te gelijk met de innigste vreugde. Den 16 Maart des jaars 1646 was hij priester gewijd; sinds stond hij als zendeling te Alkmaar (1649–1651) en vervolgens te Amersfoort (1651–1665), waar hij Jacob van Campen, den bouwmeester van 't Amsterdamsche stadhuis tot de praktijk van het geloof zijner vaderen terugbracht. Daarover kan men, op het jaar 1658, het volgende lezen in de jaarlijksche verslagen der Hollandsche Missie of van „het vaderlandsche Sparta", gelijk ze niet zelden genoemd werd. „Bij dezen [nieuw bekeerde] [2]) hebt ge met alle recht mede te rekenen dien beroemden bouwmeester van 't Amsterdamsch stadhuis. Te Amersfoort had hij vertrouwelijke

1) *De Navorscher.* D. XXI. blz. 225-228.

2) Joannes Petrus van Renesse, Heer van Wulp of Wilp. Over dezen Zeeuwschen edelman luidt het in de *Litterae annuae* van 1658: „Hos inter (conversos) perillustris Dominus, Dominus Johannes Petrus de Renesse, Dominus in Wulp, qui singulari omnium aedificatione professionem fidei edidit juxta Tridentini formulam: subsecuta confessio de totius vitae erratis per quam accurata, et publica synaxis. Excepit scrupulum nonnullis, qui de sincera ejus mente dubitabant, sacrarum exercitationum frequentia." Nader over hem in „*Het Boek der Nederlandsche Bekeerlingen.*"

vriendschap aangeknoopt met onzen priester [Joannes van Alkemade], door wien hij geraadpleegd was over het bouwen van een nieuw huis. Dit was de grondslag van zijn geluk, een geluk waaraan door eene doodelijke ziekte en door het toetreden tot het katholiek geloof, van hem, die vroeger geenerlei sekte had aangekleefd, de kroon werd opgezet. – Bij zijne uitvaart deden vijf wereldlijke priesters de dienst, onze pater hield de lijkrede. Zijne oprechte en vurige bekeering tot het geloof was aan zeer velen tot stichting, terwijl hij in den Hemel een nog heerlijker paleis ging terug vinden dan het door hem te Amsterdam gebouwde stadhuis".

Van Amersfoort vertrok J. van Alkemade in 1666 naar den Bosch om, gelijk hierboven reeds vermeld is, in 1680 zijn overleden broeder Henricus te Amsterdam te vervangen. Hij stierf aldaar den 28 Januari 1683, rijk aan deugden en verdiensten.

Theodorus de derde broeder, in ouderdom de tweede [1]), was den 21 September des jaars 1616 geboren. Na in de Zuidelijke Nederlanden in deugd en wetenschap te zijn gevormd, werd hij op denzelfden dag als zijn broeder Joannes tot de priesterlijke waardigheid verheven. Sinds was hij van 1648–1650 zendeling te Zwolle en omstreken, in 1651 te Harlingen, en volgde in datzelfde jaar zijn broeder Joannes te Alkmaar op [2]), in welke standplaats hij den 12 October 1666 tot een beter leven overging.

Walter van Alkemade, de vierde van dien naam, was van vaders en moeders zijde een neef der drie vorigen: immers zijn vader Willem v. A. was een broeder van

---

1) Niet de *jongste*, zooals de *Volks-Alm. voor Ned. Kath.* 1863. blz. 248 te lezen geeft.

2) De in *Alm. voor Ned. Kath.* (1867 blz. 251) vermelde van Alkemade is Theodorus.

hun vader en ook zijne moeder Geertrui W. was eene zuster hunner moeder. Hij werd den 4 Juni des jaars 1614 geboren, trad ten jare 1635 in de Sociëteit, arbeidde als missionaris van 1642--1649 in 't oostelijk gedeelte van 't Maas-Waalsche, en begaf zich in laatst genoemd jaar naar Naarden, waar hij aan 't zielenheil werkzaam bleef tot zijn overlijden, dat den 23 April des jaars 1673 voorviel.

Of en in hoeverre de wereldlijke priester, die op het jaar 1643 in 't *Necrologium* van Joannes Buggaeus [1]) vermeld staat als „Consultiss. et adm. R. D. Florentius ab Alkemade J. U. L. Cathedralis Eccl. Harlemen. Canonicus" aan bovenvermelde van Alkemades vermaagschapt is, ben ik niet te weten gekomen.

Ik zou het echter wel gelooven. Want de familie der Alkemades of Alkema's „wesende van den grootsten adel ende rykdom des lants" had zeer breede vertakkingen. Dat blijkt uit het verhaal van het onlangs meer bekend geworden Haarlemsche klopje, Catharina Jans Oly [2]); welke in 't leven van Petronella Dirkx van Alkema het volgende schrijft, wat dienstig kan wezen om deze belangrijke klopjesgeschiedenis en tevens de genealogie der van Alkemades nader toe te lichten, en daarom hier wordt medegedeeld: [3])
„Haren vader ghenaemt Dirk van Alkema, hare moeder moeder Cornelia van der Eynde: wesende van den grootsten Adel ende rykdom des lants, woonende in sgravenhaech, maer dat principalyk in haer pryselik is, dat dese waren treffelik Catholyck en godsvruchtich, alsoo dat in de trobele tijt als een jegelick vervaert was om de priesters te ontfangen, hebben dese met groot peryckel

1) *De Katholiek* 1871. II. bl. 78.

2) Zie *De Katholiek* 1872, I. blz. 284.

3) Ik heb dit stuk te danken aan de voorkomende dienstvaardigheid van den Zeer Eerw. Heer J. J. Graaf, Secr. Episc.

van schade al even wel de priesters Gods in haeren huis gelogeert. Sy hadden zeer costelicke ornamenten tot een outaer, als een goude kelck ende diergelycke cieraet, waerin sy vertoonden haer groote devotie tot de glorie Gods. Ende dese hebbende *veel soonen en dochteren*, syn sonderling van Godt gebenedijt, datse kregen *drie geestelicke kinderen*, als *een soon die Priester geworden* ende *twee dochters treffelicke G. maechden*, de eene genaemt MARGARETA Alckema, de jongste PETRONELLA, van welcke wy hier noc een weynich zullen verhaelen".

Onder de meest bekende en beroemde oud-Amsterdamsche namen behoort ongetwijfeld die der PLEMPEN. Geen naam werd dan ook, in de laatst verloopen jaren en maanden, door geschiedkundige tijdschriften zoo vaak en zóó druk besproken als de hunne. Inzonderheid is, ook van protestantsche zijde, meer dan vroeger de aandacht gevestigd op Cornelis Gysbertz. Plemp; en de kundige Archivaris der Amstelstad en der provincie Noord-Holland, D^r^. J. P. Scheltema, heeft onlangs in het zesde deel van *Aemstels Oudheid* een allerbelangrijkst artikel gewijd aan dien katholieken licentiaat in de rechten, aan dien niet onverdienstelijken Latijnschen en Nederlandschen dichter, aan dien vriend van Roemer Visscher, Hooft, Joost en den vermoedelijk ook katholiek afgestorven Willem van den Vondel [1]), aan dien bloedverwant der katholieke gebroeders den groothandelaar Hendrik Buick, den eerbiedwaardigen pastoor der Oude-Zijde Jacob Buick, den wakkeren oud-burgemeester Joost Buick, op wien Joost van den Vondel, naar het Latijn van J. Stem, de volgende versregels heeft geschreven [2]); die wij hier aan-

1) Verg. mijn *Vondel en de Paus* blz. 47 en 48.
2) Zie J. van Lennep *De Werken van Vondel*. IV. blz. 419.

halen als een getuigenis van de warme katholiciteit der familie:

Hier ziet ghy 't grijze hooft van Burgemeester Buick,
Den Solon dezer stede en Aemstels roem en puick,
Het nutste lidt des Raets, dat, zonder wedergade
Getrouw aen God en 't Recht, zijn' burgren quam te stade:
Noch dreef 't oproerigh graeuw, al t' eerloos opgeruit,
Dien trouwen helt des lants en vader eutlyck uit;
Op dat zijn deught, door ramp ten hemel toe gesteigert,
By Godt ontving het loon, hetwelck heur d'aerde weigert.

Wat de heer Tiedeman in *De Navorscher* [1]) aan den heer Alberdingk Thijm ten kwade duidt, dat deze „het niet eens de moeite waard heeft geacht, kennis te maken met den arbeid van Dr. Scheltema" eer hij in *de Dietsche Warande* [2]) Plemps boezemvriend, den beroemden organist en componist J. P. Sweelinck, besprak — datzelfde zoude ook ik wel mogen doen ten opzichte van Dr. Scheltema, de Plempen besprekend. Ook hij heeft in zijn boven aangeduid opstel geen acht geslagen op de nog door niemand vermelde bijzonderheden over de Plempen, door mij verzameld in *Vondels gedichten op de Sociëteit van Jesus* [3]). Daar had hij kunnen lezen dat de gevierde man, de zwager van pater Joannes Dobbe S. J., zelf jesuiet geweest is maar ten gevolge van zwakke gezondheid zich genoodzaakt had gezien, den 23 Augustus des jaars 1604 het noviciaat te Doornik te verlaten.

Daar had hij nadere bijzonderheden kunnen lezen omtrent andere leden der familie, inzonderheid omtrent de broeders des ex-jesuiets, de paters Petrus en Timotheus Plemp.

Petrus Plemp, de oudste broeder van Cornelis Gysbert, de tweede zoon van Gysbert en Isabella, werd in

1) 1872 blz. 298.
2) Deel. X. blz. 98-100. 3) Blz. 22-24.

1581 te Amsterdam geboren, waar hij wel eene zelfde opleiding en een zelfde onderwijs zal genoten hebben als zijn zeven jaren oudere broeder [1]). Ten jare 1602 trad hij op 21-jarigen leeftijd te Doornik in de Sociëteit. Daar echter zijne zwakke gezondheid niet toereikend scheen om den zwaren arbeid der Sociëteit te dragen, zag hij zich genoodzaakt het noviciaat te verlaten, en begaf zich naar de Leuvensche Universiteit om er de rechten te bestudeeren, waarin hij, even als zijn broeder, licentiaat werd. Intusschen was de sleepende ziekte geweken, waaraan hij vroeger lijdende was, en zijne lichaamskrachten hersteld. Diensvolgens haastte hij zich naar het Gezelschap weder te keeren, dat hij zoo ongaarne verlaten had. Den 16 April des jaars 1606 werd hij wederom opgenomen, in 1608 tot de priesterlijke waardigheid verheven en in 1615 naar Alkmaar gezonden, waar hij gedurende 25 jaren den wijngaard des Heeren verzorgde. Van hem gewaagt de *Volks-Alm. v. Ned. Kath.* [2]): onjuist is echter het bericht aldaar, dat pater Plemp nog omstreeks 1643 als pastoor der statie van de paters jesuieten binnen Alkmaar zou gestaan hebben. Immers de door arbeid uitgeputte zendeling was reeds den 15 Mei des jaars 1640 overleden.

„De jaarlijksche verslagen – zoo schrijft Joannes Nadasi een tijdgenoot [3]) – vermelden dat het getal niet te berekenen is dergenen, die door hem in 't ware geloof behouden of daartoe teruggevoerd zijn. Dat was een uitwerksel zijner onafgebroken werkzaamheid, zoodat hij steeds de bewondering wekte van allen". In *Vondels gedichten op de Sociëteit van Jesus* [4]) heb ik het vermoeden

1) Zie Dr. Scheltema t. a. p.

2) Jaarg. 1867 blz. 208 en 251.

3) *Annus dierum memorabilium Societatis Jesu.* Antv. 1665.

4) Blz. 22.

geuit dat hij „de Paep" geweest moet zijn, die Maria Tesselschade Roemer Visscher, de beroemde Alkmaarsche Eusebia, ter zijde heeft gestaan in den heftigen geloofstrijd, welken deze te strijden had met den onhoffelijken hoveling Constantin Huygens en anderen, die de begaafde vrouw protestant wilden maken. Zij kon in alle geval niet onbekend zijn met den broeder van den in den Muiderkring zoo gevierden ex-jesuiet Cornelis G. Plemp.

Timotheus Plemp was de jongste van het drietal. Hij aanschouwde in 1583 het eerste levenslicht, trad den 13 Mei des jaars 1603 te Doornik in de Sociëteit, welke hij, om dezelfde reden als zijn broeder, den 18 September 1604 verliet, om insgelijks in 1608 weder te keeren. Ook hij had de lessen der Leuvensche Hoogeschool bezocht en was er licentiaat in de rechten en meester in de vrije kunsten geworden. – Het is bekend, dat een neef der gebroeders [1]), de beroemde geneesheer Vopiscus Fortunatus Plemp, ook daar studeerde en later zelfs den leeraarstoel der geneeskunde beklom.

Daar Timotheus steeds in de Zuidelijke Nederlanden werkzaam is gebleven, zullen we niet verder over hem uitwijden. Hij stierf te Yperen in Vlaanderen, den 26 September 1626, in den betrekkelijk jeugdigen leeftijd van 43 jaren.

Of de „R. D. Petrus Plempius, pastor in Duyvendrecht" die op het jaar 1656 in J. Buggaeus' *Necrologium* voorkomt [2]), vermaagschapt was aan de Amsterdamsche Plempen, is mij niet gebleken.

Dat de afstammelingen van Cornelis Gysbert Plemp hunne aanhankelijkheid aan de Sociëteit bleven bewaren,

---

1) De familiebetrekking van den door Vondel bezongen Vopiscus tot onze Plempen, is opgehelderd door Dr. Scheltema t. a. p.

2) *De Katholiek* 1871, II blz. 341.

kan men lichtelijk opmaken uit twee documenten door ons medegedeeld in *Vondels gedichten op de Sociëteit* [1]) alsmede in *Vondel en de Paus* [2]). Het laatste is niets anders dan de aanhef van een klaagschrift door Joost van den Vondel, Ysebrand en Gysbert Plemp Jr. naar Rome aan Paus Clemens X opgezonden, om te protesteeren tegen de aloude aanslagen der jansenistische partij op de zuivere leer der Kerk en op de Sociëteit van Jesus. Wel een streng bewijs hoezeer de dusgenaamde Ultramontanen dier dagen de woelzieke plannen der weerspannigen verafschuwden!

Seminarie Kuilenburg, 19 Juli 1872. H. J. ALLARD, *Pr.*

KAPEL TE EYKENDUINEN.

De kapel te Eykenduinen werd in 1326 door Graaf Willem van Henegouwen opgedragen aan den Abt van Middelburg, „ome trouwen dienst die dese voirseyde abt ghedaen heeft en noch doen sal, en ome dat wy willen dattet ene pchikerke worde." Hij schonk daarom „onse capelrie tot eykendune met allen gronde en rechte, die dair toe behoren, jn manieren, zoe wanneer heer florens die nu die capelrie heeft, steruet of dat hise vrielike opgeuet, datse dan die abt dair tenden sal doen vdiéne [3]) met ene synre canoenken. En dat hi sal verweruen an den biscop van Vtrecht dat dese capelrie worde ene pchikerke." Vervolgens omschrijft de graaf „die palen van deser pchikerke."

Dit charter wordt bewaard op het prov. archief van Zeeland te Middelburg.

V. D. HORST, *Pr.*

---

1) Blz. 16, 17 en 140. 2) Blz. 105 en 113.

3) d. i.: dat de Abt van dien tijd af (*dair tenden:* op of met het einde van dien tijd) de kapel zal doen bedienen door een zijner paters.

DE KAPEL VAN DE H. MARIA MAGDALENA

TE

OOST-ZAANDAM.

Zaandam, in 1811 door keizer Napoleon tot den rang van stad verheven, is de zamenvoeging van twee dorpen, namelijk *Oost-* en *West-Zaandam*, welke beiden een eigen burgelijk bestuur en den *Zaanstroom* tot scheidingslijn bezaten.

De *Westelijke* oever van de Zaan was vóór de Reformatie bijna niet bewoond, immers men telde van den tegenwoordigen dam tot Wormerveer niet meer dan zeven huizen, en was kerkelijk ingedeeld bij Westzaan, een dorp op ongeveer een uur afstands van Zaandam gelegen, welks parochiekerk aan de *H. Catharina* was toegewijd.

De *Oostzijde* van de Zaan was daarentegen reeds in vroegere tijden zeer bevolkt en maakte een aanzienlijk deel uit van de heerlijkheid en de parochie van Oostzaan, een dorp insgelijks op een uur afstands gelegen, waar men een schoone kerk van de *H. Catharina* en een klooster aantrof. In het begin der vijftiende eeuw was het getal geloovigen reeds zoo toegenomen, dat men eene kapel aan de Oostzijde ten behoeve der Zaandammers had gebouwd, waarin eene eeuwigdurende Vikarie ter eere van God almagtig, van de H. Maria Moeder Gods en van de *H. Maria Magdalena* was gesticht. Deze kapel moet gestaan hebben waar de tegenwoordige dus geheeten Oostzijderkerk zich verheft, vierde haar wijdingsfeest op zondag onder het oktaaf van O. L Vrouwe-geboorte, werd in 1411 bediend door kapellaan Pieter Rembrantsz.

(later opgevolgd door AREN DE WITTE), stond in dat zelfde jaar ter begeving van WILLEM VAN SCHOTEN als voogd van zijn neef YSBRAND JANSZ. VAN SCHOTEN, werd beheerd door drie Oostzaandammers als kapelmeesters, en behoorde in alle regten en verpligtingen tot de jurisdictie der parochiekerk van Oostzaan. Bij breve van 3 Oktober 1416 heeft bisschop Matthias, als vikaris-generaal van den Utrechtschen bisschop Frederik van Blankenheim het kerkwijdingsfeest in Gods name overgebragt op den zondag na het winterfeest van Sint Maarten (11 November), en, betrouwende op de barmhartigheid van den almagtigen God, en op het gezag van de HH. Apostelen Petrus en Paulus, en van onzen Patroon den H. Martinus, aan alle geloovigen, die waardiglijk gebiecht en op het wijfeest der kapel en des altaars, die ter eere van de *H. Maria Magdalena* zijn gewijd, de H. Mis of andere kerkelijke diensten godvruchtig bijgewoond hebben, of aan het altaar licht, sieraden, boeken, kelken of anandere giften schenken, bij uitersten wil legateren of bezorgen, verleend een aflaat van veertig dagen.

Intusschen nam de bevolking en de welvaart van Oostzaandam zoo zeer toe, dat bisschop Frederik van Blankenheim bij open brieve ten jare 1419 de regten der Magdalena-kapel zeer vermeerderde. Aan den kapellaan werd toegestaan, alle dagen de H. Mis te zingen of te lezen, alleen uitgezonderd de hoogfeesten van Paschen en Pinkster, op welke dagen de geloovigen verpligt bleven de gewone offergiften in de parochiekerk van Oostzaan te komen doen. Den Oostzaandammers werd vergund een eigen priester te kiezen, die mogt biecht hooren, de zieken bedienen, water wijden, omgang houden, prediken en alle kerkelijke bedieningen uitoefenen, als door den pastoor van Oostzaan, heer JOHAN RENIERSZ. LOUW gedaan werden, uitgezonderd alleen het doopen van kinderen,

en de uitvaart en het kerkelijk begraven der overledenen boven de 12 jaren oud. Nog werd hun veroorloofd alle inkomsten en offers der kapel te behouden, tot dat dezé behoorlijk zou voltrokken en betaald wezen, behalve zes onsen zilver, welke jaarlijks op St. Catharina-dag aan de parochiekerk moesten uitgekeerd worden"[1]).

Dertig jaren later was de kapel veel te klein voor het getal geloovigen, en daarenboven tijdens de vijandelijkheden der Hoekschen en Kabeljaauwschen, waaraan de Zaandammers ook ijverig deel genomen hadden, zeer verwaarloosd, waarom het noodzakelijk werd tot eene aanmerkelijke verbouwing over te gaan. Bisschop Rudolf van Diephout gaf daags na Sint Remigius 1449 aan de kapelmeesters het gevraagde verlof om de verbouwing te beginnen, en de kosten te bestrijden uit den verkoop van eenige schenkingen, en het beleenen van de inkomsten der kapel gedurende de tien eerstvolgende jaren. Ook de graaf van Holland schonk het noodige erf om de kapel te vergrooten, zooals blijkt uit de oorkonde van den schout en dijkgraaf in Oostzaan Dirk Klaasz. Put, gegeven 20 April 1450.

Men meende nu geld en ruimte in overvloed te hebben, om eene kapel te bouwen, die alle andere van het gansche bisdom van Utrecht in pracht en luister zou overtreffen, en besloot het getal kapelmeesters, die met den bouw zouden belast zijn, van drie tot zes te brengen. Werden gekozen Egbert Albertz., Dirk Dirksz., Pieter Dirksz., Pouwels Pietersz., Willem Gerritsz. en

1) Wat door VAN RHIJN en SOETEBOOM wordt verhaald aangaande een tweede vergunning, door den pastoor van Oostzaan SYMON LAAN aan deze kapel 28 April 1440 verleend, geldt de andere kapel van de H. Maria Magdalena, op verzoek der buren van Zaandam, dat wil zeggen de bewoners van 't Kalf en 't Werver of Wormerdamme, aan het Kalf gebouwd. Dit blijkt duidelijk uit de akte van Pastoor Laan zelve.

Pieter Albertsz. Tien jaren heeft deze herbouw geduurd, want eerst in 1460 kon men tot de inwijding overgaan; en eenparig was het oordeel over het rijk en prachtig gebouw dat men had gesticht. Maar nu was de kapel het ook waardig om met meer gunsten en voorregten te worden begiftigd, ja! zij mogt nu wel, volgens de gevoelens der Oostzaandammers als filiaal-kerk met eigen parochiale regten optreden. Daarom werd de kapellaan Jacob Maartensz. met de kapelmeesters naar den pastoor van Oostzaan, heer Nicolaas Joannes Petri, afgevaardigd om van hem die regten te verkrijgen en daarover met hem een verdrag te sluiten.

De pastoor erkende de behoefte der talrijke bewoners van Oostzaandam aan eene geregelde kerkelijke bediening, en willigde het verzoek in; zoodat de kapelmeesters nu het regt bekwamen om zooveel kapellaans te kiezen als zij konden onderhouden, alle kerkelijke diensten, die in eene parochiekerk geschieden, in de kapel te doen verrigten, een eigen doopfont te hebben, en ook uitvaart te houden, mits voor dit laatste telkens eene kleine som aan de parochiekerk van Oostzaan betalende. Voorts verkregen zij het regt om van elke hofstede te Oostzaandam den huispenning te heffen, alsmede het schutgeld der sluizen en een zekere opbrengst der visscherijen ten behoeve der kapel te innen. Vijf maanden later werd dit verdrag door bisschop David van Bourgondiën goedgekeurd en bevestigd; getuigen waren Gerbrant Klaasz., prior van 't klooster te Alkmaar, Pieter Jacobsz. en Pieter Michielsz., beiden van Utrecht; en alleen een klein filiatie-geld zou voortaan de afhankelijkheid van Zaandams kapel nog te kennen geven.

Behalve het hoofdaltaar, toegewijd aan de *H. Maria Magdalena*, had men nog in de noorderbeuk een altaar van het *H. Kruis* gesticht, waaraan eene godvruchtige

maagd, GEERT PIETER DIRKS VAN ZANERDAM geheeten, in 1471 vier gemeten lands vermaakte, om voor de opbrengst daarvan ten eeuwigen dage alle vrijdagen eene H. Mis te zingen ter eere van het H. Kruis. Kapelmeesters waren toen Oude Jan Jacobsz , Jan Gerritsz. en Jan Jacobsz.

Nog altijd werd de kapel door slechts éénen kapellaan bediend, waarschijnlijk omdat men voortdurend nog bezig was met het bedehuis uit- en inwendig te versieren; (immers men had nu ook vergunning gekregen om klokken te luiden), en bouwde — daar het Sakramenttorentje midden op de kapel te eng was — een schoonen toren voor den ingang, die twee zware klokken kon dragen. De gemeente was intusschen te talrijk en te uitgebreid geworden, om door één priester behoorlijk bediend te kunnen worden; waarom eene rijke weduwe haar voornemen te kennen gaf, om een gilde op te rigten, en een fondatie te stichten tot onderhoud van een tweeden kapellaan, mits de geloovigen en de graaf van Holland daartoe ook het hunne bijdroegen. De kapelmeesters, vergezeld van een aanzienlijk getal gemeentenaren, begaven zich naar Mr. Willem van Barendrecht, dokter en raad van den hertog van Bourgondiën, en droegen hun verlangen voor; de gevraagde bijdrage werd hun toegezegd; zij zelven zouden hun jaarlijksche offergift met een pond verhoogen, en de weduwe voegde bij hare reeds rijke fundatie nog eene jaarlijksche toelage van twaalf R. guldens, terwijl zij aanbood den kapellaan in haar eigene woning op te nemen. Zoo werd in September 1474 te Zaandam opgerigt het gilde van den heiligen Kransen, of den Doornenkroon.

Hoe kwam de parochiekerk van Oostzaan en de kapel van Zaandam aan het regt op de sluisgelden en de visscherijen? men verhaalt daarvan het volgende:

Zekere Gerrit Klaasz. had omstreeks 1450 van de graaflijkheid in leen ten minste twee sluizen te Zaandam, namelijk de Wormersluis en die in den Schinckeldijk, welke hij bij testament overdroeg aan de parochiekerk van Oostzaan en de kapel van Zaandam, opdat deze die voortaan van den graaf van Holland zouden heffen en verheergewaden. Als nu de schout en dijkgraaf, dezelfde Dirk Klaasz., Put, van wien wij reeds gesproken hebben, dit had vernomen, begaf hij zich naar het sterfhuis en vroeg de leenbrieven, om ze bij de graaflijkheid in te dienen en er de hooge goedkeuring op te verkrijgen. De leenbrieven waren echter reeds medegenomen door den kapelmeester Willem Gerritsz. Op listige wijze wist hij ze dezen te ontfutselen, altijd onder voorgeven dat ze door zijne handen moesten ingediend worden Toen echter de kapelmeesters achterdocht kregen, begaven zij zich gezamelijk naar den schout en eischten ze terug; maar de schurksche dijkgraaf was behendig genoeg om de kapelmeesters zoo zeer van zijne goede bedoeling en hulpvaardigheid te overtuigen, dat zij hem nog reisgeld naar den Haag en zelfs 32 Willemschilden als belooning voor zijne moeite uitbetaalden. Put vertrok naar den Haag, en liet de leenbrieven op zich zelven en zijne nakomelingen overschrijven.

Wat de kapelmeesters ook deden of beproefden, de schout behield dertien jaren lang wederregtelijk het kerkelijk leen, en spotte met alle bedreigingen en aanklagten. In 1467 echter, den 17den Oktober, deed de hertog van Bourgondiën regt wedervaren aan onze kapel, en veroordeelde het hof van Holland den eerloozen schurk tot restitutie van alle geleden schade gedurende de verloopen dertien jaren, en tot teruggave der gestolen leenbrieven. Raadsheeren van het hof waren Jonkheer Philips van Wassenaar, Mr. Gerrit heer van Assendelft, Jan van

Halewyn, Hendrik van der Mye, Michiël de Wilde, Philips Ruigrok van der Werve, Jan van Ostdorp, Dirk van Swieten, Jacob Bossaert van Belle en Jacob van Santvoort. Onze dijkgraaf was natuurlijk met dit vonnis niet tevreden en beriep zich op den grooten raad te Mechelen, doch werd ook daar in ongelijk gesteld en veroordeeld. Vermits hij echter weigerachtig bleef om de geleden schade te herstellen, lieten de kapelmeesters zijne landerijen en bezittingen verkoopen, en sloten later een verdrag met zijne erven.

Den 16den September des jaars 1515 was het groot feest te Zaandam: Jacobus de Rhidder, bisschop van Hebron, vikaris-generaal van den Utrechtschen bisschop Frederik van Baden, was overgekomen om het kunstig gesneden en prachtig geschilderd levensgroote beeld van de H. Maria Magdalena plegtig te wijden, en nieuwe gunsten aan de ijverige en offervaardige Zaandammers te verleenen. Dit beeld werd in eene nis aan den buitenmuur van den toren geplaatst, staande te midden van vergulde stralen, die het zonlicht schitterend weêrkaatsten. Veertig dagen aflaat werd verleend aan allen, die voor dat beeld geknield drie Onze Vaders en drie Wees gegroeten baden, die iets bijdroegen voor de versiering van kapel of altaren, die 's morgens, 's middags of 's avonds bij het luiden der klokken een kort gebed zouden spreken ter gedachtenis van het lijden of de opstanding des Heeren, enz. [1]).

Aan Zaandams kapel was hetzelfde lot beschoren, dat allen kerken in de nabuurschap ten deel viel, zij werd door de beeldstormers geplunderd, en geraakte in 1576, naar men zegt door onvoorzigtigheid der Staatsche soldaten, die op het kerkhof gelegerd waren, in brand. Alleen hare verbrokkelde muren bleven staan.

---

1) De aangehaalde akten zijn voor het grootste gedeelte door van Rhijn en Soeteboom medegedeeld, vertaald in vaak onverstaanbaar Hollandsch.

Twee jaren later was de bouwval, zoo goed en zoo kwaad als het kon, weder tot een klein kerkje ingerigt, en kwam Bartel Jacobsz., de laatste pastoor van Oostzaan [1]), die daar 's morgens nog de H. Geheimen had opgedragen, des avonds hier de nieuwe leer verkondigen.

Op de consistorie-kamer der tegenwoordige Oostzijderkerk wordt nog een klein portret in olieverw van dezen afvallige bewaard, terwijl de predikantenlijst begint met: „Bartel Jacobsz., Rooms Priester te Oostzaan, eerste predikant; 1586 beroepen naar Beverwijk, en aldaar gestorven 1630". Een oud rijmpje zegt nog:

> De pastoor van Oostzaan, heer Jacobsze Bart
> Preekte 's morgens in 't wit en 's avonds in 't zwart.

In 1592 ging men tot den herbouw over, waarvoor weder de sluisgelden werden toegestaan. In vervolg van tijd is de kerk zoo zeer veranderd en verbouwd, dat ook zelfs van de muren der oude kapel weinig of niets meer kan overig zijn.

Oostzaandam was verloren voor de Kerk, en slechts weinigen bleven getrouw aan het geloof hunner vaderen, maar moesten dan ook ruimschoots deelen in de vervolging van de eerste jaren der Hervorming. De glorie van Oostzaandam, de prachtigste kapel van het gansche bisdom was gevallen, waarschijnlijk wel om nooit het stralend hoofd weder op te beuren.

v. d. Horst, *Pr.*

---

1) Men klaagde algemeen dat deze Bartel Jacobsz. zeer ellendig preekte, en volstrekt geen nut met zijn preken deed.

DE PAROCHIE VAN DE H. MARIA MAGDALENA

TE

WEST-ZAANDAM.

De *Westelijke* oever van de Zaan werd in de zestiende eeuw nog weinig bewoond; immers Leegwater (geboren in 1575) getuigt in zijn kronijkje, dat van Knollendam tot de sluis van Zaandam maar één molen stond, en dat er niet meer dan drie houtkoopers woonden. Nog mogt het hem heugen, dat de geheele westzijde slechts zeven huizen telde, en dat men vreemde timmerlieden moest ontbieden, wanneer er een groot schip zou gebouwd worden. Kerkelijk behoorde deze streek onder *Westzaan*.

Na de Reformatie waren de weinige geloovigen, zoowel van Oostzaandam als van Westzaandam, verstoken van alle geestelijke hulp, en bezaten priester noch kerk. Zestig droevige jaren hebben zij aldus doorgeworsteld, het niet durvende wagen ook maar het geringste te doen, wat naar paapsche stoutigheden of roomsche superstitie geleek. Omstreeks 1630 kwamen echter twee priesters van tijd tot tijd de Zaanstreken bezoeken, en in stilte de heilige bediening uitoefenen. Zekere Mr. FRANCOIS, meestal PATER FRANCIS genoemd, misschien wel omdat hij een pater Franciskaan was, die zich te Purmerend schuil hield, bezocht de Oostzijde, las nu en dan op een afgelegen pad bij het Kalf de H. Mis, doopte kinderen en bediende de zieken. Deze is de grondlegger van de *Parochie van de H. Maria Magdalena* aan de *Westzijde* van Zaandam of *het Kalf*, waarvan tusschen de jaren 1650 en 1660 Mr. ROSANT de eerste pastoor werd.

Intusschen waren de Westzaandammers, die digter bij de sluis woonden, en vooral de Oostzaandammers daarmede weinig gebaat, vermits de afstand van het Kalf te groot was, om tijdig genoeg onderrigt te worden van de overkomst des priesters. Doch de uitstekende Amsterdamsche pastoor van de Oude Kerk en het Bagijnhof, onze groote MARIUS, zou raad en uitkomst schaffen. Hij zond van tijd tot tijd zijn medehelper Mr. WOUTER FONTEIN naar Zaandam, om voor de Westzijders en hunne buren de heilige bediening uit te oefenen. Dit blijkt uit het relaas van Rovenius in het jaar 1638, waarin hij schreef: „ad pagum istud populosissimum pridem Amstelodamo excurrebat Mr. Gualterus Fontein, Amstelodamensis, Sac. Theol. Bacc., Amstelodami sub Leonardo Mario operarius". Gedurende vijf-en-twintig jaren werd deze moedige priester om de vier of zes weken, later geregeld meermalen in de maand, door een Zaandammer met eene schuit afgehaald en weder teruggebragt, altijd op de meest bedekte wijze, meestal des nachts. 't Was slechts eene kleine kudde, die hij had te verzorgen, want zijn eerste paaschlijst telde niet meer dan 17 kommunikanten; maar dit verminderde zijn heiligen ijver niet, integendeel: het was hem een voortdurende prikkel, om – zooveel als de voorzigtigheid het gedoogde – de arme verdwaalden op te zoeken en tot den schaapstal terug te voeren. Hij mogt dan ook zijn werk met den zegen des hemels zien bekroond worden, want allengs nam het getal van geloovigen toe, en kon men er zelfs aan gaan denken, om een kerkje te gaan bouwen en eene eigene gemeente te vormen.

In het jaar 1650 vinden wij daarvan het eerst gewag gemaakt, wanneer in de Acta Capituli Harlemensis voorkomt: 8 Febr 1650. „In Serdam est spes Pastoratus erigendi, res haeret per M^rum^ Waltherum, quem monebit D. Praepositus".

Op 27 April van hetzelfde jaar staat weder: „De Serdam nihil potest fieri sine favore M[ri]. Waltheri. Interim videbunt Decanus et Copallius si Mr. Waltherus possit disponi, et in loco quid facto opus despicient".

Of Mr. Fontein niet gaarne zijne kinderen, met zooveel moeite en zorg voor het geloof gekweekt, verliet, dan of de Zaandammers er tegen op zagen hunnen eersten priester te verliezen, kunnen wij niet beslissen; maar daar moet een innige band van liefde en gehechtheid hebben bestaan tusschen beiden, want tot in de armste stulp werd later het portret van Mr. Fontein gevonden, waaronder in een gedicht 's mans deugd en ijver werden geroemd. Hoe dit zij, het was toch geen beletsel om tot de gewenschte regeling over te gaan, want reeds op 11 Oktober van hetzelfde jaar 1650 lees ik in de akten van het Haarlemsche kapittel: „Serdamo providebitur quando habebimus personam idoneam; proponitur Schoenius, placetque ut vocetur".

De hier genoemde Mr. WILLEM SCHOEN was Bachelaurius in de godgeleerdheid, Edammer van geboorte, stond als pastoor te Ooster- en Wester- Blokkert, en kwam werkelijk nog in hetzelfde jaar als eerste pastoor te Zaandam. Hij moest zich vooreerst nog behelpen in eene armzalige woning aan de westzijde, die tot kerk was ingerigt, maar wist het weldra zoover te brengen, dat men twee jaren later een houten kerk bouwde in de *Molenbuurt* aan de westzijde, waar thans de hoogere burgerschool haar geel geverwde muren omhoog heft, en die, ter gedachtenis aan de vroegere kapel, aan de H. Maria Magdalena toewijdde.

Intusschen was ook de westzijde allengs meer bevolkt; groote scheepstimmerwerven waren aangelegd en bouwden reusachtige vaartuigen; ontelbare houtzaagmolens verrezen wijd en zijd in het westerveld, en trokken eene menigte

van handelaren en werklieden naar deze voor den handel zoo gunstig gelegen streken; zoodat de beide nieuwe parochiën van de H. Maria Magdalena, die van de oostzijde ('t Kalf) en de onze van de westzijde, als met den dag het getal harer kommunikanten zagen vermeerderen. Dit maakte het wenschelijk, dat er eene bepaalde omschrijving van beide parochiën werd opgesteld, hetwelk dan ook door pastoor Rozant was gevraagd; en het kapittel zond drie kanunniken af, om de plaats op te nemen en de parochieverdeeling voor te bereiden, zooals blijkt uit de akten, die luiden: „6 April 1655. Lectae litterae Rozantii, petentis limitationem inter se et pastorem Saerdamensem. Resolutum, eo mittentur D. Catz, Crucius et Beijer". Het schijnt, dat de twee pastoors het niet goed konden eens worden over de grensscheiding, die hunne parochiën aan de oostzijde van de Zaan zouden verkrijgen, en meenden gelijke aanspraak te mogen maken op het gedeelte straat, dat gelegen is tusschen het groote Glop en de noorder valbrug. Immers ik lees in meergemelde akten: „26 Aug. 1655. Comparuerunt Rosantius cum suis et Schoenius cum suis. Auditis partibus resolutum quod, pro hoc tempore, terminus Rozantii extremus sit mola farinaria, et terminus Schoenii erit cataracta; eritque intermediis liberum adire utrumlibet; cui resolutioni sese utrimque submiserunt: ex Calff: Cees Hein et Cornelius Theodori, et ex Saerdam Claes Boon, Pieter Kaar, Pieter Schrift". Volgens de voorloopige beslissing konden dus de geloovigen, die tusschen beide scheidingslijnen in woonden, kiezen tot welke parochie zij zouden behooren.

Pastoor Schoen schijnt een lastig en nog al doordrijvend karakter gehad te hebben, waardoor hij dan ook al spoedig en meermalen in verschil kwam met zijne parochianen. Reeds op 22 April 1653 luiden de akten van het

Haarlemsche kapittel: „De Serdam videbunt D. Copallius et Catzius, statuentque in loco quod expediet", wat waarschijnlijk doelt op moeijelijkheden, die bij den bouw der kerk gerezen waren; maar op 9 Juli 1658 lezen wij: „Sardamensibus partim pro partim contra D. Schoenium agentibus, dictum quod deputabuntur aliqui, qui in loco partes audiant, et quid expediens sit videant". Als het grootste punt van verschil wordt door Batavia Sacra aangegeven, dat de pastoor verlangde dat de kraamvrouwen bij haren kerkgang haar offer op het altaar zouden nederleggen, alsmede dat men bij uitvaarten onder de H. Mis moest offeren; waartegen de gemeentenaren en vooral de kerkmeesters in verzet kwamen. Ofschoon men mag aannemen dat nu en dan weder vrede gesloten werd, zoo werd de verhouding tusschen pastoor en gemeentenaren toch hoe langer hoe meer onhoudbaar, zoodat het in 1667 noodzakelijk werd Mr. Schoenius te verwijderen. Hij vertrok naar zijn vaderstad Edam, en schreef daar een Hollandsch werkje, dat ten titel voerde: *Weg tot de zuiverheid voor de Hollandsche maagden*, gedrukt te Antwerpen in 1676. In hoofdstuk 31 van dit werkje, dat goedgekeurd is door Albertus van Eede, kanunnik, aartsdiaken en boekenkeurder van Antwerpen, vaart hij hevig uit tegen de leeken en vooral tegen de kerkmeesters, die in verzet komen tegen de bevelen of maatregelen van hunnen pastoor, en bezigt daar uitdrukkingen, die alleen uit een verbitterd gemoed kunnen voortkomen. Later werd hij benoemd te Amsterdam, en stierf aldaar 11 December 1684.

De pastoor van Edam Mr. JOANNES VAN RYSSEN, geboren te Deventer, en Keulsch godgeleerde, ruilde met pastoor Schoen en kwam te Westzaandam. Twee-en-dertig jaren heeft deze brave en ijverige priester de gemeente bediend, en had reeds meermalen uit hoofde van lig-

chaamsgebreken en hoogen ouderdom een eervol ontslag gevraagd, toen het hem eindelijk in September 1699 werd verleend. Kort te voren, immers in 1695, had hij nog eene nieuwe kerk gebouwd op het dusgenaamde *Papenpad*, omdat het oude kerkje te klein was geworden. Hij vertrok naar Emmerik, waar hij 2 April 1700 overleed, en werd opgevolgd door GERARDUS SLUYTER.

Op het stadhuis van Zaandam worden bewaard drie doopboeken, door de Jansenisten ingeleverd. Het oudste geeft op de eerste bladzijde te lezen: „Babtizatorum catalogos a Reformationis tempore usque ad annum 1668, quos A. R. Parochi sequentes, Guatherus Fontein, Guilielmus Schoen et Joannes van Rijssen scripsere, per decessum Joannis van Rijssen periisse anno 1699, testatus est successor ejus magnopere Reverendus Dnus. Gerardus Sluyter". Wij kunnen dus geen staat opmaken der Zaandamsche parochie vóór het jaar 1669, waarmede het oudste doopboek begint om te eindigen met het jaar 1680.

In 1669 werden gedoopt 43 kinderen, 9 huwelijken ingezegend, en 22 overledenen aangegeven.

In 1676 werden 42 kinderen gedoopt, en 8 huwelijken gesloten.

In 1680 zijn 36 kinderen gedoopt. Het trouwboek gaat niet verder dan tot 23 October 1678; terwijl het dodenregister reeds eindigt op 9 Januari 1672. De gemeente zal dus omstreeks 900 kommunikanten geteld hebbben.

Het tweede boek draagt ten opschrift: *Doopboek, trouw en doodregister* a° 1681 tot 93.

In het eerste jaar zijn 25 kinderen gedoopt, 9 huwelijken ingezegend, en 42 overleden.

In het laatste jaar werden 37 kinderen gedoopt en 7 huwelijken gesloten. Het doodregister is weder onvolledig en eindigt 10 November 1689, in welk jaar er 7 zijn overleden. De gemeente bleef dus ongeveer op dezelfde hoogte.

Het derde en laatste boek geeft op den perkamenten band te lezen: *Doop en Trouwboek der Zanendamsche pastorie van 't jaar* 1694 *tot* 1797.

In 1694 werden 31 kinderen gedoopt, en het jaar daarna 13 huwelijken ingezegend.

6 Augustus 1699 houdt de hand op, die tot dusverre de drie doopboeken geschreven heeft, waarop onmiddelijk volgt door eene andere hand geschreven: *gedoopten* a° 1700. Dezelfde eerste hand eindigt in het trouwboek op 28 Februari 1796, wanneer daar achter staat geschreven, kennelijk door dezelfde hand, die het doopboek in 1700 begon: „Post praefatorum matrimoniorum benedictionem nullam aliam annotationem inveni factam a Dno Joanne van Rijssen, Praedecessore meo: qui Zaandamensem pagum dereliquit anno Domini 1699, mense Septemb". De volgende bladzijde vangt aan met den: „Catalogus matrimonialis sub ministerio Gerardi Sluiter, Joannis van der Kloes et Theodori Nautae". Wij maken uit dit alles op dat de drie boeken tot 6 Augustus 1699 door pastoor van Rijssen zijn geschreven, dat de ziekelijke toestand van den ouden man hem heeft doen verzuimen de huwelijken der vier laatste jaren op het register in te schrijven, en dat pastoor Sluyter bij het begin des jaars 1700 de parochieele bediening aanvaarde.

Gerardus Sluyter was geboortig van Zutphen, Bachelaurius van Leuven, had lange jaren te Rotterdam in de kerk „het Paradijs" gestaan, was door Sebaste als pastoor van Langeraar benoemd, maar door de gemeentenaren geweigerd en afgewezen [1]), waarom hij als opvolger van pastoor van Rijssen naar Zaandam werd gezonden. Hij wordt door Batavia Sacra geroemd als een geleerd en

---

1) *Batavia Sacra* zegt: „per malevolos quosdam, qui insanam turbam concitarant, praepeditus."

zeer kundig priester, maar was reeds bij zijne komst te Zaandam verdacht van de jansenistische stellingen, die langzamerhand begonnen veld te winnen, te zijn toegedaan. 't Is meer dan waarschijnlijk, dat hij daarom door de Langeraars niet gewild werd. De Zaandammers intusschen hadden geen argwaan, droegen welligt nog geen kennis van de verderfelijke pogingen, die in het geheim tegen het gezag en de leer der Kerk werden aangewend, en ontvingen ter goeder trouw met blijdschap hunnen nieuwen herder. Spoedig echter werden hun de oogen geopend: want toen de vikaris Petrus Codde, bisschop van Sebaste, uit Rome in het vaderland was teruggekeerd, maar geschorst in zijn opperherderlijk gezag over de Hollandsche Missie, toen schaarde pastoor Sluyter zich terstond aan de zijde van den gesuspendeerden vikaris, en kwam met vele andere geestelijken in openlijk verzet tegen de maatregelen en beschikkingen van Rome.

Uit het *Doop-* en *Trouwboek* van pastoor Sluyter blijkt dan ook, dat hij in de eerste jaren zijner bediening in goede vriendschap leefde met zijne buurt-pastoors, waaronder vooral de pastoor van *'t Kalf*, FRANCISCUS GROENHOUT, als een uitstekend priester mag genoemd worden, en verkeerde met de gansche gemeente van Zaandam in vrede en liefde, zoodat niemand er aan dacht zijne regtzinnigheid te verdenken of zich van hem af te scheiden. Maar langzamerhand begrepen nu de geloovigen dat hun pastoor van het regte pad was afgeweken en, gesteund door de Regering, de gehoorzaamheid aan Rome had opgezegd, om mede te heulen met de eerzuchtigen, die zich niet konden vernederen en onderwerpen aan de uitspraken van het onfeilbaar Opperhoofd der Kerk; allengs kwamen zij tot de overtuiging, dat zij geen gemeenschap meer mogten onderhouden met hem, die op onwaardige wijze de heilige bediening bleef uitoefenen, ofschoon de kerkban

alle wederspannigen had getroffen; en zij verlieten de kerk van Maria Magdalena aan de westzijde, om in de kerk van Maria Magdalena te *Kalf* bij pastoor GROENHOUT hunne godsdienstpligten waar te nemen.

Zoo lees ik in het *Doopboek:* „24 Maert 1709. In deze maend heeft Jacob Pitersz. koperslager in de noord zijn kind ten doop laeten brengèn tot Jisp, sonder mij te kennen."

„Insgelijken heeft met zijn kind gedaen Piter Wilmsz. kuiper in de noord."

„In de maend Juny heeft Henrik ten Hoeve in de noord zijn kind laeten dopen bij een ander pr. sonder mij te kennen. Dit geschiede in voorval van de Kerkelijke Twisten."

„Insgelijks is gedaen met het kind van Krelis Henriksz. schipper in de noord. En welligt met meer kinderen."

Het *Trouwboek* geeft op 21 Mei 1709 te lezen:

„Op deze dag is getrouwt voor 't geregte 't Oostzaen, te gelijk met de voorschreve, Geertje Baerts met Philips van Alkmaer. Deze Bruid heeft publyk gecommuniceert tot Jisp, in de Troebeltijden wegens de Brieven op de naem van de pausselijke nuntius uitgegeven. Deze communie geschiede daegs voor den Trouwdag, op den 2den pinksterdag."

„N. B. Hier na is nog een ander paer elders getrouwt. etc. etc."

„Kan vervolgens uit dit boek geen Trouw- nog Doopgetuigenis gegeven worden, wegens verscheide, die getrouwt en gedoopt zijn elders."

In den beginne doopte pastoor Sluyter jaarlijks ongeveer 40 kinderen en trouwde 10 bruidsparen; van nu af telt men niet meer dan 10 kinderen, welk getal in 1735 tot 5 was verminderd, om ten laatste tot 3 op zijn hoogst te komen, terwijl ook menig jaar werd ingevuld met

het woord nullus [1]). De huwelijken waren ten jare 1721 en 1722 nog 9 in getal, daarna 4, eindelijk 2 en ten laatste een of geen.

Verders bemerken wij uit hetzelfde *Doopboek*, dat hij voortaan bij afwezigheid de kinderen liet doopen door den pastoor van *Kromenie*, Paulus Schouten, die ook tot de jansenistische partij behoorde, of ook te Amsterdam, maar niet meer bij den pastoor van het naburig Kalf.

Wij leiden uit dit alles af, dat de Katholieken allengs pastoor Sluyter verlieten en naar het Kalf te kerk gingen, terwijl slechts een klein getal bij den Jansenist op het Papenpad bleef kerken.

Op 19 Juni 1729 eindigt de hand van Sluyter in het doopboek; en een oud Paaschboekje (in zeer fraaijen roodfluweelen band met twee zilveren sloten), dat in de pastorie der Clerezy op Zaandam bewaard wordt, geeft zijn sterfdag op met de woorden: „Hoc anno 1731, 26 Novembris obiit R. D. Gerardus Sluyter."

Toen ving er een hevige strijd aan. Het klein getal Jansenisten verlangde een pastoor van dezelfde kleur als de vorige, en koos Joannes Josephus van der Kloes, een Amsterdammer, die op het punt stond van priester gewijd te worden, en door den zich noemenden Aartsbisschop van Utrecht sterk scheen aanbevolen te worden als een man, op wien men vertrouwen kon. De Katholieken daarentegen deden hun regt op de kerk ook duchtig gelden, eischten dat zij niet langer zouden gedwongen worden, om naar vreemde parochie-kerken te gaan en elders hunne godsdienstpligten waar te nemen; verlangden daarom een braaf priester die met Rome in gemeenschap stond, en kozen Joannes de Jager, insgelijks een Amsterdammer

---

1) In de twee achtereenvolgende jaren 1781 en 1782 werd geen enkel kind gedoopt.

en pastoor aan 't Kalf. Zij kenden dezen waardigen priester en waren verzekerd van in hem een prediker der waarheid en een voorbeeld der gehoorzaamheid te zullen bezitten. Beide partijen droegen den verlangden persoon aan den baljuw van den lande van Bloys voor, opdat deze hem aan de Gecom. Raden der Staten van Holland zou voorstellen, en beijverden zich zeer om door tusschenkomst van invloedrijke personen haren wensch bevredigd te zien. De aartspriester J. van der Steen, een wakker man, die met vaste hand de teugels van bestuur voerde, schreef daarover aan P. C. Hoynck van Papendrecht, vikaris generaal van den kardinaal-aartsbisschop van Mechelen. „3 Decembre 1731. Le Janseniste Sluyter est mort à Saardam, on fait bien des efforts pour y placer un prêtre catholique, mais les Jansenistes ne dorment pas: on verra qui gagnera la victoire" [1]).

Het schijnt intusschen dat de Katholieken te Zaandam de overhand wisten te krijgen, ofschoon de Jansenisten bij de Staten werden voorgetrokken. Dit had ten gevolgen, dat de laatsten aanboden om van der Kloes te laten vallen, mits de Katholieken ook pastoor de Jager niet langer voorstonden; men zou dan tot eene nieuwe keuze overgaan, en wel van een wereldlijk priester, die zich buiten alle twisten zou houden, en ook door de Katholieken als regtzinnig werd beschouwd. Men liet het oog vallen op Franciscus Willebrinck, een Rotterdammer van geboorte en pastoor te Goukade, en zond aanstonds een rekwest op naar de Edelmogende Heeren Gecommitteerde Raden van de Staten van Holland en Westfriesland, om hunne goedkeuring daarop te verkrijgen en de vroeger gedane voordragten als niet geschied te beschouwen.

Dit merkwaardig rekwest, dat bewaard wordt op het

1) Bisschoppelijk Archief te Haarlem.

Rijksarchief, geeft een volledig verslag van al het verhandelde na den dood van pastoor Sluyter, waarom wij het hier mededeelen.

„Geven reverentlijk te kennen die van de gesamentlijcke roomsche gemeente te Zaandam, en zulckx niet alleen de roomsgezinde maar ook die soogenaemde jansenisten van deselve gemeente, dat bij het afsterven van Gerard Sluyter, der supplianten geweesen pastoor, die van de voors. roomsgezinde partije tot desselfs opvolger hadde gedespicieert den persoon van Joh. de Jager, geb. van Amsterdam, werelts priester, staande jegenwoordigh op het Calf, en de wederpartije den persoon van Joh. van der Cloes, mede geboortigh van Amsterdam, ende de beyde die partijen de admissie van de voorschreven haeren voorgestelden persoon respectivelijck hadden versoght van den baljuw van den Lande van Bloys, waaronder sylieden zijn resorteerende.

„Dat den voorn. baljuw sigh deswegens nogh niet hebbende geuyt, maar, soo de supplianten geinformeert zijn, hem daerover aan UEd. Mogende geadresseert hebbende ten fine om UEd Mogende goetvinden deswegens te mogen verstaen, en mits dien die voors. gemeente alsnogh sonder pastoor sijnde, de voors. twee partijen, de supplianten in dese, ondertusschen en door tusschenspreken van vredelievende persoonen malcanderen eyndelijk hadden verstaen soodanigh, dat ider van hen soude afstaen van derselver voorgestelde persoonen, en dat sylieden met gemeen concent daertoe een derde persoon soude versoecken, die aan beyde de voors. partijen aangenaem soude mogen wezen, soo als sylieden daeromtrent nu dan oock volkomen eens waeren geworden, en daertoe vervolgens gesaementlyck hebben gedespicieert ende versoght den persoon van Franciscus Willebrinck, geboortigh van Rotterdam en wereltsch priester, en jegenwoordigh pastoor aan

de Goudkay, en welken priester met goetvinden van UEd. Mog. dan ook wel genegen is de gesaementlycke supplianten als pastoor naar behooren te bedienen.

„Waaromme soo keeren de supplianten haar tot UEd. Mog. ootmoedelyck versoeckende dat der supplianten voors. overeenkominge UEd. Mog. welgevallende, het wijders magh sijn UwEd. Mog. goede geliefte, den voorn. baljuw van den Lande van Bloys te ordonneren, den voorn. Franciscus Willebrinck, reeds hebbende voldaen aen het gerequireerde bij UEd. Groot Mog. Plakaat van den 21 September 1730 en specialyck het IIIe artikel van dien; tot der supplianten pastoor in plaetse van gemelden overledenen Gerard Sluyter als naer gewoonte te admitteren.

„'t Welk doende," etc.

Den 6^{den} December gaven de Gecommitteerde Raden de gevraagde toestemming en keurden goed dat Willebrinck als pastoor te Zaandam kerk en pastorie in bezit nam. Reeds den volgenden dag gaf de aartspriester daarvan kennis aan den groot-vikaris te Mechelen, hem vol vreugde schrijvende: „7 Decembre 1731. La Victoire est à nous: Mons$^{r.}$ Willebrinck est admis par les Gecom. Raden pour être curé à Saardam. Mr. Berchman [1]) en est enragé; mais il ne nous mordera pas; aparemment je devrai essuier une belle reprimande du grand pensionaire, eh', cela passera, mais M^{r}. Willebrinck restera à Saardam" [2]). Pastoor Willebrinck werd door een roomsche en een jansenist van Goukade afgehaald, en deed met veel plegtigheid en tot algemeene vreugde van de gansche gemeente zijne intrede in Zaandam. De roomsche boeren gaven 300 gulden aan het jansenistische kerkbestuur, om die aan den Baljuw als een geschenk aan te bieden; en allen dankten God, dat nu weder vrede en

1) De jansenistische aartsbisschop van Utrecht.
2) Bisschopp. Archief te Haarlem.

eensgezindheid onder de geloovigen van Zaandam waren teruggekeerd.

Ten einde in het vervolg alle twist te voorkomen en aan niemand eenigen aanstoot te geven, werd bepaald, dat voor niemand van beide partijen, die tijdens de scheuring was gestorven, in het openbaar in de kerk zou gebeden of het H. Misoffer opgedragen worden; immers voor de jansenisten mogt pastoor Willebrinck het niet doen, en om des vredes wille zou hij ook geen roomsche openlijk aflezen.

Geen veertien dagen echter duurde de vrede. De hoofden der jansenisten waren woedend, omdat deze Statie, die hun reeds had toebehoord, was verloren gegaan, en besloten alle middelen in het werk te stellen, om het geleden verlies te herwinnen. De Staten zouden hun pogen wel ondersteunen, en des noods met geweld den pausgezinden pastoor weeren, daarvan waren zij zeker; doch ook de kleine kudde, die hun had toebehoord en nu gemeene zaak met de roomschen scheen te maken, moest tot andere gedachten gebragt, en er toe overgehaald worden, om den nieuwen pastoor als een oproermaker bij de Staten te verklagen. De aartsbisschop der Clerezy, Berchman Wuytiers, nam die edele taak op zich, en begaf zich oogenblikkelijk naar Zaandam om de gemoederen op te ruijen. Dit ging echter niet gemakkelijk, daar de roomschen verre de meerderheid bezaten, en de voornaamsten alsmede het kerkbestuur der jansenisten tevreden waren over den nieuwen pastoor; zoodat slechts een zeer klein getal van de onaanzienlijksten een gewillig oor leende en zich bereid toonde om het onedel werk op touw te zetten. Onvoldaan keerde de aartsbisschop naar Utrecht terug, en zond onmiddellijk zijn knecht naar Zaandam, om op harder en ruwer wijze te handelen, om te dreigen en te dwingen, en luide de geloovigen aan

te raden en te gebieden, wat hij zelf slechts in stilte had durven inblazen. De knecht slaagde beter dan de aartsbisschop, en wist het zoover te brengen, dat men van pastoor Willebrinck eischte een H. Mis op te dragen voor de zielerust van zijn overleden voorganger, den jansenist Gerardus Sluyter, voorgevende dat zulks was overeengekomen, beloofd en vastgesteld. Nog wilde men hem dwingen om ook aan jansenisten de H. Sakramenten toe te dienen, of anders toe te laten dat een jansenistische priester dat in zijne plaats kwam doen. Pastoor Willebrinck weigerde; en nu had men genoeg, om met schijn van regt zijne verwijdering van de Staten te verkrijgen; waarom dan ook oogenblikkelijk een adres naar den Haag werd opgezonden, waarin de verjaging van Willebrinck en de aanstelling van van der Kloes werd gevraagd. Zoodra de aartspriester van der Steen hier van kennis droeg, vertrok hij naar den Haag, om den aartsbisschop als rustverstoorder te verklagen. Immers in zijn brief aan Hoynck van Papendrecht lees ik: „14 janvier 1732, Je fus à la Haye, parce que M^r. Berchman fait tous les efforts pour oter Mr. Willebrinck de Saardam: à cette fin il excite là les jansenistes à s'opposer à M^r. Willebrink, et a dejà présenté deux requestes à messieurs les Gecomm. Raden: et moy je tache non seulement d'y retenir M^r. Willebrinck, mais à procurer de la part des Gecomm. Raden une rude reprimande à Mr. Berchman, comme à un perturbateur du repos public, afin que Mr. Berchman en des autres occasions nous laisse en repos" [1]). 't Mogt echter niet baten: de regering wilde geen onregt zien, waar het door de jansenisten werd gepleegd, en nam gretig de gelegenheid waar, om haar ouden haat jegens de pausgezinden te toonen; zoodat dan ook spoedig reeds de

1) Bissch. Arch. te Haarlem.

mare ging, dat de Gecommitteerde Raden het verzoek der jansenisten zouden inwilligen, en de kerk van Zaandam op nieuw aan hen toewijzen.

De aartspriester kreeg daarvan berigt door den advokaat R. Hoynck van Papendrecht in den Haag, aan wien hij terstond terugschreef, om te protesteeren tegen het onregt, dat hiermede den Katholieken werd aangedaan.

„Clarissime Domine"! zoo schreef hij:

. . . .

„'t Geen UEd. is voorgeslagen van Saandam voor zooveel de Roomse aangaat bij een de gemeente te voegen, lijt mij wat kout op 't hart. Zoude de Hr. Willebrinck daar dan weer van daan moeten? dien Heer en de roomse gemeente vereenigt met de jansenisten zijn ter goeder trouw voortgegaan, steunende op 't woord der Edelmogende H. Gecommitteerde Raden. Die priester heeft zijn pastory daarop verlaten en kan daar nu niet weer komen, dewijl de gemeente [1]) nu al genegen is voor Mr. van den Broek. De Roomse boeren hebben zooveel kosten en moeyten gedaan, en nu zou dat alles te vergeefs zijn? en schoon zij over de 300 gln. aan de janseniste kerkmeesters hebben gegeven, om de Baillue voor de intree van Mr. Willebrinck te geven en andere t' same gemaakte kosten te betalen: zoude zij voor haar gelt nog de spijt en schande toe hebben. En waarom die verandering? omdat Hr. Berchman heeft kennen goedvinden de gemeente in rust zijnde te onrusten en verdeelthijt te maken: mij dunkt, indien de Ed. Mog. Heeren dit en verder haar woord overwegen, noyt tot die resolutie zullen komen van Hr. Willebrink daar van daan te nemen.

„Dat voorgegeven word belooft te zijn, datter voor Hr. Sluyter zoude gebeden worden: is de vraag: wie heeft dat

---

1) te Goukade.

belooft en aan wie is die belofte geschied? Seker niet door eenige Roomse bij mijn weten. Zoodra de twee Jansenisten met een Roomse bij mij zijn gekomen, heb ik haar ten eerste gesijt dat dat niet wezen kost.....

„20 january 1732.

„UEd. dienst....." [1])

De Haagsche advokaat Hoynck van Papendrecht, als altijd ijverende voor het goed regt der Roomschen, bleef niet in gebreke zijn besten raad te geven, en zond den aartspriester twee ontwerpen van brieven, een door de gevolmagtigden van Zaandam aan de Gecommitteerde Raden, en een door van der Steen zelven aan zeker hooggeplaatst persoon van invloed bij de Staten te zenden. Deze stukken geven het omstandig verhaal van al het gebeurde in die bewogen dagen, waarom wij ze in hun geheel mededeelen:

„*Memorie voor de geauthoriseerden van de Roomsche gemeente van Zaandam om dien conform-bewijsen in te winnen.*

I. Eene verclaaringe: daar uyt blycke dat twee kerckenmeesters van de Jansenistische partye met een van de Roomsche gesamentlyck zijn gegaan op den ..... om een Roomsch priester voor de gansche Roomsche gemeente, daarvan laatst pastoor hadde geweest de Hr: Sluyter, te verzoecken.

N.B. Is niet noodigh daar bij te verclaeren bij wie zij ten dien eynde zijn ge gaan.

Dat op dat haar voors. speciaale versoecke aan haar was geaccordeert de Heer Willebrinck, Roomsch werelds Priester, geboortigh van Rotterdam, doenmaals Pastoor van de Gouwka.

Dat op den ... December 1731 een van de Roomsche en een van de Janseniste partye met naame ..... den genoemden Heer Willebrinck zijn gaan versoecken en afhaalen, en in het Huys en Kercke, daar die van Zaandam hare godsdienst pleegen, zelfs hebben gebracht, en aldaar met gemeen genoegen (onder voorige behoorlycke admissie van den Heer Bailluw, met speciale kennisse ende goedt-

N.B. Overal de naemen van de persoonen die dit of dat gedaan hebben, te expresseeren.

---

1) Ofschoon de brief niet onderteekend is, gelijk het geval is met vele brieven van J. van der Steen, zoo blijkt het met volkomen zekerheid uit de hand, dat hij van genoemden aartspriester is; wordt bewaard op het Bisschoppelijk archief te Haarlem.

vinden van de Ed. Mog. Heeren de Gecommitt. Raden) van de vereenighde gemeente en oock met blijschap is aangenomen en verwellekomt.

Dat de Hr. Barchman Wuytiers, seggende te zijn de Aartsbisschop van Utrecht, op den ..... personelijck is gekomen in de voors. gemeente van Zaandam ende aldaar doenmaals veele devoiren heeft aangewendt om eenige van die gemeente op zijne zijde te connen krijgen, met instantelijk versoeck aan de Leeken van voor hem te willen teeckenen, en dat hij alsdan, etc. etc., dit of dat soude ondernemen, en op die wijze de voors. gemeente wederom van de andere scheuren, etc.

N.B. Naar dat die doenmaals reeds met de anderen was vereenight.

Dat doenmaals voor hem oock hebben geteeckent .... sooveel personen, met naamen .....; zijnde (sonder verachtinge nogthans gezeght) vant geringhste soort van volck van de voors. gemeente.

Dat op den ..... wederom in die voors. gemeente is gesonden oft gekomen de Dienaar van den voors. Barchmans .....; dat deselve heeft gedaan oft geseght dit oft dat ..... etc., en de menschen nog al verders tegen den anderen heeft opgehust.

Gevende de voorn. Deposanten voor redenen van wetenschap: dat die zelfs heeft gesproocken met die ..... zelven ..... en geseght ..... etc. etc., en wijders als in den text.

Onder presentatie van die voors. haare onderhandsche verklaringe niet alleen ten allen tijde voor Notaris en getuygen te zullen vernieuwen: neen maar ook bereydt te zijn deselve met solemneelen eede te bevestigen voor Heeren Commissarissen uyt het collegie van de Edel Mog. Heeren Gecommitteerde Raden.

N.B. De verclaringe moet werden gegeven ter Requisitie van de gesamentlycke althans vereenighde Roomsche gemeente van Zaandam, uytgesondert alleenlijck eenige wynige, die niet en comen te excederen het getal van .....

II. Nogh eene aftsonderlycke verclaaringe van de gepleeghde insolentien en gedaane drijgementen (overeenkomstig met de positive, in den Brieff aan den Heer fiscaal geschreven, reeds ter neder gestelt) van Pieter, Jan en Paulus en die Belhamers ..... te decifereren; alsmede 't gunt zij gedaan en geseght hebben, met designatie van den precisen tijdt van dien, sooveel doenelijck zal weesen.

Dit alles soo ras te besorgen als doenelijck is, vermits de Advokaat op den tweeden Kersdagh voor eenigen tijdt uyt den Haagh moet weesen; evenwel sigh niet te overhaasten, want alles moet wel en net op sijn pooten staan.

N.B. Hebbe het bovenstaande wel vervat in twee verclaaringen, edogh soo men niet goedt vindt aan alle de Deposanten alles te gelijck aan den Neus te hangen: soo magh men wel meer verclaaringe daarvan maacken, en zult aftzonderlijck laaten verclaaren:

N.B. Er moet daaromtrent soo wat zeemanschap werde gebruyckt, naar dat de saecken zullen voorkomen.

1° het versoecken, afhaalen en inbrengen van den Priester;
2° het gedragh van Barchman mede afzonderlyck;
3° dat van zijn knecht;
4° dat van de belhamers, etc. etc.

Het ontwerp van brief, door den aartspriester J. van der Steen aan den Raadpensionaris of Fiskaal op te zenden, luidde als volgt:

„WelEd. Geb. Gestr. Heer.

„Hoope dat UwEd. Gestr. het mijn niet qualyck zal neemen, dat ik UwEd. noghmaals door een briefje come importuneren, te meer omdat ick oordeele eeniger mate daartoe te zijn verplight: Het is dan sonder twijfel aan UwEd. Gestr. bekent wat besluyt de Ed. Mogh. Gecommitteerde Raaden hebben genoomen omtrent de roomsche Staatie van Zaandam, namelijk den reedts aldaar in volle bedieninge zijnden priester te doen vertrecken, alleen om reeden dat hy niet wilde noghte volgens zijn gewissen als een eerlyck man conde belooven de jansenisten te bedienen, en daar op in deszelfs plaatse een jansenist priester te admitteren. Dit onverwacht geval heeft niet alleen de Roomschgesinden van Zaandam tot in het binnenste van haar ziel getroffen, maar oock meest alle omleggende gemeentens van andere dorpen, die haaren godsdienst elders moeten gaan soecken en de siecken met de doodt op de lippen (byzonder die van Crommenie) in dit ruwe saisoen naar elders transporteren, om aldaar naar de gewoonte van de Roomsche kercke te mogen werden bereght.

Het treft mijn waarlyck mede, WelEd. Gestr. Heer, de verslaagenthyd en lamentaziën van die menschen, van alle canten bij mijn aankomende, te moeten sien en hooren, en haer dan wederom sonder eenigen troost te moeten laaten vertrecken. Ik hebbe tot nogh toe op alderhande wijse die menschen getracht te stillen en haar te wederhouden, dat niet troupsgewijze naar den Haagh zouden gaan, om aldaar haare klachten zelfs direct aan UEd. Gestr. en andere Heeren van de Hooge Regeeringe te conne doen, als bij mijn selven genoeghsaam overtuygt zijnde,

dat diergelycke beweeginge, uyt wat goede intentie die oock mooge koomen, aan den Souverain niet aangenaam connen weesen, en hebbe daaromme deselve versekert, wederhouden en geflatteerd met de hoope, dat den Souverain eerlangh in die saecke van onse Religie met een oogh van mededoogenthijdt soude aansien en d'ongemacken van dien sooveel doenelijck versaghten.

Maar nu is het uytgepraadt en hebben mijne woorden bij haar geen crediet meer, en vooral niet bij die van Zaandam en Crommenie, zijnde die eersten buyten maten bedroeft, dat zij haar in een getal van 7 a 8 hondert sien gepostponeert, aan een getal van nogh geen 2 houdert, en van de welcke zy nu als den spodt moeten weesen. Daar zijn verscheyde van die menschen, die door alteratie reeds sieck te bedde leggen; andere toonen haar wederom als uytsinnigh en quaadaardigh, soodat ick waarlijck voor ongelucken vreeze.

Het jegenwoordige Dessain van die mensen is, en daarvan zijn zij niet aft te raaden, om eenige uyt de haaren, dogh van de seedighste en fatsoendelyckste, met d' aanstaande vergaderinge naar den Haagh te deputeren, en aldaar hare klaghten aan alle de Logementen en oock bij UwEd. Gestr. mondelingh te comen doen: — en waarvan geoordeeldt hebbe UwEd. Gestr. te moeten adverteeren mits deze, betuygende in opreghthijdt mijn leedtweezen dat ick niet in staadt ben om die menschen eenighzints te vreeden te connen stellen, en daarmede voor te coomen dat UEd. Gestr. noodiger beezigheden op die wijze niet en souden werden verhindert.

En wat mij aanbelanght, wensche, met alle sinceriteyt, noyt eenige d'alderminste Directie omtrent de Religie saacke gehadt te hebben.

Hoope en flatteere mijn oock eenighzins, dat UwEd. Gestr. dit mijn schrijven, soo als het oock inderdaadt is, zal considereren als voorkoomende uyt een opreghten patriotten ijver voor het wel weesen van het gemeenebest, en tot welckers voorspoedt dan oock van tijdt tot tijdt mijne geringe gebeeden aan den almogenden opoffere en wel particulierlijck mede, dat Hij UwEd. Gestr. tot welweese van ons Lieve Vaderlande nog lange jaaren in gesondhydt genadelyck gelieve te sparen. Dit is d'opreghte wensch en vurig verlangen van UwEd. Gestr. dien."

Nog wordt op het bisschoppelijk archief te Haarlem bewaard de kopie van een adres, door Jan Cornelisz.

Schuyt en Jan Ariaense uit naam van de Zaandamsche Katholieken aan de Gecommitteerde Raden opgezonden, waarin nog nadere bijzonderheden voorkomen aangaande van der Kloes, en de moeijelijkheden der Katholieken om hunne godsdienstpligten behoorlijk te vervullen.

„Aende Ed. mo. H^ren Gecommitteerde Raden vande Staeten van Holl^t. ende Westvrieslant.

Geven reverentelijk te kennen Jan Cornelisz. Schuyt en Jan Ariaense, soo voor haer selven, als jn den naeme van alle de Roomsche Catholycke van Saendam, dat de supplten met de uytterste droeffheyt des herten hebben ondervonden: dat UEd. mo., op het sub en obrepsieff te kennen geven van seer weynige der soo genaemde janseniste partye van Zaendam voornt (als sijnde verre de meeste en voornaemste van die haer eyge partije daer over ten uyttersten te onvreeden) hebben gelieven goettevinden, dat tot pastoor van de Roomsche gemeinte aldaer soude werden aengenomen seeckeren van der Cloes, die nogh geen priester was, wanneer den laest overledenen priester Sluyter was gestorven; sijnde bovendien den voorn. van der Cloes een persoon (de jansenistery aen een sijde gestelt) van de bekende leere en sentimenten van den soogenaemden bisschop van Uyttrecht Brackman Wuytiers, over het subject vande renten; En sulcx een persoon, met dewelke niet alleen de supplten jn deese, maer ook niet de jansenisten, die van eenige vermogen sijn en coopmanschap drijven, jnt geestelyke communicatie konnen hebben:

Dat der supplten wooningen ende de uytgestrecktheyt van dien is van die constitutie, dat deselve by geen aenleggende roomsche priesters, sooals jn andere dorpen hier en daar nogh wel kan geschieden, gevoegelyck te kerck konnen gaen, nogh haeren godsdienst jn alle zedigheyt en stilte elders oeffenen: boven en behalven dat de voors. aengelegen priesters alle absoluytelyck weygeren, jmant van de supplten jn haere sieckte nogh ook jn de laeste uyre van haer leven, volgens de gewoonte der roomsche kercke, by te staen en te beregten. En sulcx de supplten tot haere onuytspreeckelijcke droeffheyt, ook jn dit ruwe winter saysoen moeten sien, haere zieltoogende ouders, kinderen en vrienden jn een schuyt oft slee naer een ander dorp (om aldaer te mogen werden beregt) te vervoeren, en sulcx jn dien doodelijcken

angst, dat sij haer niet weer levendigh sullen konnen terugh brengen.

Waeromme en dat de supplten ('t zij met het uyterste respect en submissie geseyt) op dusdaenighe wijse bynaer niet langer kunnen leven, ende het dan ook jder een sijn gelegentheyt niet en js, om sijn religie op een andere plaetse, daer roomsche priesters werde getollereert, te mogen oeffenen, van woonplaetse te veranderen; Soo vinden de supplten haer geprancht sigh nogmaels te werpen voor de voeten van UEd. Mo. (voor welkers welvaeren, mitsgaders conservatie van haar Lieve Vaderlant, de supplten verklaeren bereytwilligh te sijn, jn alle occasie selfs haer goet en bloet op te offeren) ootmoedelyk biddende, dat UEd. mo. met haeren voors. jegenwoordigen ellendigen staet compassie hebbende, goedertierenlyck aen haer gelieven te vergunnen een goed roomsch Catholyck werelts priester; inboorlingh van deesen staet, mitsgaders aengenaem aen UEd. mo., om alsoo haeren godsdienst, als alle andere goede en getrouwe onderdanen van desen souvereyn, gerustelyk en jn stilte, binnen haere woon en geboorteplaetse te mogen beleven.

Twelck doende etc."

Niets mogt baten: de Jansenistische partij, hoe klein en zwak zij wezen moge, hoe gevaarlijk en oneerlijk haar streven was, zij stond in het oog der Staten toch altijd nog hooger dan de Roomschen; en om nog geen twee honderd Jansenisten te gerieven, zouden zeven of achthonderd Katholieken hunne kerk weder moeten verlaten, om elders geestelijke hulp te gaan vragen. In twee maanden tijds was alles afgeloopen. Den 26 November 1731 stierf Gerard Sluyter; in het begin van December werd pastoor Willebrinck benoemd; in dezelfde maand kwam de zich noemende aartsbisschop van Utrecht te Zaandam den vrede der kerk verstoren, en zond zijn knecht om de gemoederen op te ruijen; op 2 Februari droeg Willebrinck voor het laatst de HH. Geheimen op, en werd door de Gecommitteerde Raden uit zijn pastorie verjaagd en uit Zaandam verbannen; terwijl van der Kloes zeven dagen

daarna de pastoreele bediening aanvaardde. Immers hij zelf schreef in het reeds aangehaalde register van kommunikanten: „Interea temporis in hac congregatione turbae pro pastore habendo, interim R. D. Willebrinck in locum R. D. Sluyter suffectus fuit, sed 2 Februarii 1732 jussus est abire." Door een zijner opvolgers is nog aangeteekend: „post cujus (Sluyter) obitum multae pro habendo pastore fuere discordiae, tempore interea in ipsius locum suffectus fuit R. D. Franciscus Willebrinck, qui 2 Februarii 1732 jussu ordinum compulsus est abire et pastori de clero locum dare." Eindelijk hij zelf schreef in genoemd boekje: „Tempore sacri ministerii, quod ego Joannes Josephus van der Cloes auspice Deo inchoavi, Zaandami die 9 Februarii 1732, numerus communicantium," etc.

Van der Kloes bleef 36 jaren de kerk in bezit houden, stierf 31 Januari 1768, en vestigde daar voor goed de nog bestaande Jansenistische gemeente. Slechts weinigen echter, zelfs geen 200, zijn hem in zijne dwaling en ongehoorzaamheid gevolgd; immers de doopboeken gèven niet meer dan 3 of 4, later slechts 2 doopelingen in het jaar op, terwijl het getal huwelijken van 3 vaak op 1 kwam. Nog sleept die kleine gemeente het langgerekte leven voort, en kan geen 28 kommunikanten meer tellen.

De trouwe kinderen der H. Roomsche Kerk verlieten bij de komst van van der Kloes met bloedende harten de kerk op het Papenpad, die zij hadden gebouwd, en gingen voortaan weder naar Sint Maria Magdalena aan 't Kalf, waar pastoor de Jager hen met vaderlijke liefde ontving en verzorgde en bemoedigde. Lang en moeijelijk was hun kerkgang, vermoeijenis en opoffering eischte hun trouw aan de Kerk, vijftig jaren lang moesten zij als verstootelingen ronddwalen; maar dan ook zal de Heer van barmhartigheid en liefde genadig op zijne trouwe kinderen nederzien, en hen op nieuw vergaderen, en onder

de hoede van den H. Bonifacius in een nieuw en eigen bedehuis rondom het H. Sakrament vereenigen.

Hier eindigt de geschiedenis der Zaandamsche parochie van de H. Maria Magdalena aan de westzijde, en begint die van de Sint Bonifacius-parochie aan de oostzijde.

v. d. Horst, *Pr.*

BIJDRAGEN TOT DE GESCHIEDENIS VAN HET KLOOSTER MARIËNHAVEN TE WARMOND.

Mijn voornemen is niet, thans eene geschiedenis van dit klooster te geven; de menigte der onuitgegeven stukken daartoe betrekkelijk (alleen in het stedelijk archief te Leiden zijn er over de vier honderd) vereischt een naauwkeuriger studie, dan waartoe ik voor het oogenblik in de gelegenheid was. Ik zal van die geschiedenis alleen eenige punten toelichten, omtrent welke de berigten en meeningen der schrijvers deels verschillend, deels blijkbaar onjuist zijn.

De oudste bekende berigtgever, welke over den oorsprong en de stichting van dit klooster handelt, is Henricus Thaborita [1]). Uit eene kopie van zijn onuitgegeven Chronicon geeft Matthaeus [2]) de volgende aanhaling „Circa „idem tempus [1413] Dominus Johannes de Wouda fun„davit in villa Warmondt monasterium ordinis Cisterciensis

1) Aldus bijgenaamd omdat hij Augustijner-kanunnik was in het vermaarde klooster Thabor bij Sneek.

2) *Anal. vet. aev.* Tom. VI, 16 der 1e of Tom. III, 485 der 2e editie.

„in loco deserto, dicto antiquum Teylingen [Oud-Teylin-„gen], eo quod Domini de Teylinghen ibi habitare con-„sueverant, in loco, ubi nunc est domus agriculturae „fratrum [*bouwhuis der Broederen*, vertaalt van Rhijn]. „Quod Dominium heredibus deficientibus ad Comitatum „Hollandiae rediit... ideo Dux Albertus et Wilhelmus „filius ejus dederunt locum istum de antiquo Teilingh „Domino Johanni de Wouda, ut ibidem monasterium „construeret. Quod et fecit, et dotavit illud, mortuusque „anno Domini 1417 ibidem sepultus est ante summum „altare."

Met regt heeft van Rhijn [1]) hiertegen aangemerkt, dat het geslacht van Teylingen nog lang na hertog Albrecht bestond en de heerlijkheid Teylingen derhalve niet door uitsterving aan de grafelijkheid was vervallen; hij had zelfs verder kunnen gaan dan enkel te „onderstellen" dat er eene verbeurtverklaring „om de bekende zamen-„zweering tegen Floris V" had plaats gehad; hieraan valt niet te twijfelen, zooals mij o. a. bleek uit de volgende „overoude aantekening van den Huyse van Warmond" door van Alkemade opgenomen in zijne *Inleydinge tot de Beschryvinge van de Hooge en Vrije Heerlijkheid Woude, Warmond* [2]), enz. bl. 15. „Heer Willem, die IVe Heere „van Teylingen is met Heer Gerrit van Velsen geap-„prehendeert a° 1296 en zulx de Heerlijkheyd gekomen „*bij confiscatie* aan de Gravelijkheyd van Holland, en is „bij Hertog Willem van Beijeren die Heere van Woude „gegeven, die daer af gemaakt heeft een Klooster van „Vrouwen."

Dat Oud-Teylingen door de hertogen Albert en Willem VI aan heer *Jan van Woude* zou afgestaan zijn,

1) *Oudh. v. Rhijnl.* bl. 944. (fol. ed.) of 576. (oct. ed.)
2) Een H.S. der bibliotheek van het Seminarie te Warmond.

opdat hij daar een klooster zou stichten, wordt door van Rhijn [1]) gaaf aangenomen, omdat het meer omstandig verhaal van Thaborita hierin overeenkomt met de kortere opgaven van S. van Leeuwen en W. van Gouthoeven. Maar behalve dat hoogst waarschijnlijk van Leeuwen zijn berigt aan van Gouthoeven, deze weder het zijne aan Orlers, en Orlers het zijne aan Thaborita ontleend heeft, en het op den laastgenoemde als den eersten zegsman eigenlijk aankomt, bestaan er oirkonden, wier inhoud zoodanige schenking aan heer Jan van Woude, naar mijn inzien, weerspreekt.

1° Eene acte [2]), uitgevaardigd door hertog Albrecht, den 15 Mei 1386, toen heer Jan op zijn hoogst veertien jaar oud en zijn vader, heer Jacob de XIV°, nog in leven was. In dat stuk geeft de hertog *aan den abt van Camp* (bij Rheinberg), eigenlijk aan de orde der Cistercianen of Bernardijnen zijne hofstede Oud-Teylingen in Warmond met 10 morgen lands daar naast gelegen, om er een klooster van die orde op te stichten.

2° Den 22 April 1391 bepaalt de abt van Camp (aan wiens toezigt vele Bernardijner-conventen onderworpen waren), dat de voormelde goederen gedeeld zullen worden tusschen de kloosters van Heusden en IJsselstein, totdat het convent van Warmond zal gesticht wezen; dan zullen zij *daaraan* vervallen [3]).

3° Den 24 Febr. 1399 wordt die deeling door den deken van St. Salvator te Utrecht en

4° den 28 Dec. daaraanvolgende door hertog Albrecht bevestigd [4]).

---

1) A. w. bl. 945. (577).

2) Bewaard in het stedelijk archief te Leiden. Men zie den *Inventaris* van dat archief door Jhr. W. J. C. Rammelman Elsevier, Dl. I, bl. 241.

3) Arch. als boven.

4) Aldaar. *Inventaris*, bl. 242.

Hierop volgen de twee eigenlijke stichtingsbrieven van heer Jan zelven [22 Febr. 1412 [1]) en 22 Febr. 1413] [2]), waarbij hij wèl over den afstand van *zijn* eigendommen handelt, en zelfs aan *zich* het regt van eigendom vóórbehoudt in het geval, dàt de „Monicken buten verdriven of ghewelt" het toekomstige Warmondsche klooster zouden verlaten, maar waarin geen woord over de hertogen Albrecht of Willem gerept wordt, evenmin als in eene acte [3]) van 10 Nov. 1412, waarbij de abt van Camp, als daartoe door het generaal-kapittel der Bernardijner-orde gemagtigd, den grond en wat verder door heer Jan tot stichting en onderhoud van het Warmondsche convent geschonken was, voor die orde aanvaard heeft. Den 18 Mei 1413 bevestigt Frederik van Blanckenheim, bisschop van Utrecht, de voorschreven giften van hertog Albrecht, *alsmede* heer Jan's beschikking van 1413 [4]). De abt van het Bernardijner-klooster te Heusden, aan hetwelk, gelijk we zagen, volgens Albrechts goedvinden, de voor het Warmonderconvent bestemde eigendommen gedeeltelijk en voorloopig waren toegewezen, verleent den 22 Januarij 1416 een kwijtbrief [5]) van de *huur*, door heer Jan aan het Heusdensche klooster verschuldigd wegens „den goede[ren] „te Warmond," en verklaart tevens, die goederen af te staan aan het „cloester van Warmond, also verre dit „cloester voertghanc heeft ende daer een abt of prior mit „enen convent van onser oerde bliuende is, want waert „zake dat aldus niet en vol-ghinc.. so willen wi weder „staen tot alzulken rechten als *ons* hertoghe Aelbrecht „seliger ghedachte belieft had ende ghegeuen."

---

1) Aldaar.

2) Van Rhijn, *Oudh. v. Rhijnl.* bll. 941-942. (564-567).

3) In mijn bezit; een zeer onduidelijk duplicaat is in het Leidsche archief; de tekst zal straks als bijlage volgen.

4) Arch. als boven. *Inventaris* t.a.p.

5) Arch. als boven.

Het is alzoo duidelijk: de hertogelijke schenking ten voormelden doeleinde is niet geschied aan heer Jan van den Woude, maar aan de Bernardijner-orde en bijaldien de beraamde stichting geen voortgang zou hebben, meer bepaaldelijk aan de kloosters van IJsselstein en Heusden. Ik meen bij dit besluit te mogen blijven, niettegenstaande de volgende opgaaf van den *Inventaris* des Leidschen archiefs, bl. 243. „17 Aug. 1412. Hertog „Willem van Beijeren vergunt aan Johan van den Woude „de amortisatie van de hofstede van Oud-Teylingen te „Warmond om er een klooster te bouwen". Ik heb het daarbij bedoelde originele stuk gezien: [1]) het is bijna of liever wat de hoofdpunten aangaat, volstrekt onleesbaar geworden door de vochtigheid; in zoodanigen toestand was het reeds omstreeks 1584 bevonden door Jan van Hout, secretaris van Leiden, van wien ook de voormelde inhoudsopgaaf afkomstig is. Beide die omstandigheden bleken mij uit zijn eigenhandig geschreven register, op het Leidsche archief aanwezig. [2]) Hoe verdienstelijk de arbeid van dezen hoogst werkzamen man ook geweest is, zijn register is niet overal even naauwkeurig. Hij spreekt bijv. op 25 Julij over de onderlinge visitatie van drie kloosters, terwijl het stuk, waarvan hij verslag heeft, handelt over het onderzoeken van sommige strengere statuten, welke door die drie conventen verlangd werden. De boven aangehaalde acte van 10 Nov. 1412 beschrijft hij aldus: de „voorsz goeden [goederen] tot Warmonde worden by [door] „'t capittele generael van Cisterciensen [aan] den convent „van IJsselsteyn geïncorporeert." De ware inhoud is: de abt van Camp aanvaardt voor de Bernardijner-orde de schenkingen van Jan van den Woude voor een toekom-

1) Arch. als boven.

2) De brief, zegt hij, is „doer die *rematyc-heit* [!] qualyck leesbaer ge„worden, *schynende* tinhouden amortizatie," enz.

stig klooster te Warmond, en bepaalt, hoe in het personeel en verdere inrigting daarvan ook door medewerking des priors en des convents van IJsselstein zal voorzien worden. Dat verschil is nog al aanmerkelijk! en ik meen het verslag van dezen getuige over den inhoud van een bijna onleesbaar papier niet te moeten doen gelden tegenover een besluit waartoe men anders door eene reeks van duidelijke stukken zou geregtigd wezen. Voor zoo ver ik kon nagaan, bevat die brief van hertog Willem niets anders, dan dat deze de gift van Albrecht bevestigt en het door heer Jan te bouwen klooster in zijne bescherming neemt.

De hertogelijke schenking voor het tot stand brengen van het convent, moet derhalve, naar mijne overtuiging, worden afgescheiden van hetgeen door heer Jan daarvoor gedaan en afgestaan is; en *hij* heeft, dit althans is ontegenzeggelijk, uit zijn eigen middelen het klooster *gebouwd* en begiftigd. Verkeerdelijk hebben sommigen zijne vrouw Agnes van Cruininghen als mede-stichteresse opgegeven; als zoodanig wordt zij in de oirkonden niet genoemd, wat anders wel niet achtergebleven zou zijn, en zij was ook reeds in 1400 gestorven; hare vermelding op bl. 246 van den Leidschen Archief-inventaris is eene vergissing: het daar besprokene stuk van 1410 betreft heer Jan's *overledene schoonmoeder.*

In of kort na 1413 is dan de kloosterbouw tot stand gekomen; maar op welke plaats? Volgens Thaborita: op een verlaten grond, Oud-Teylingen genoemd, omdat de heeren van Teylingen dáár, dat is: waar in zijn tijd [aanvang der zestiende eeuw] het „bouwhuis" der Broederen [Bernardijnen] stond, plagten te wonen. Dit stemt goed overeen met de voormelde hertogelijke schenkingsbrieven, waarbij namelijk de „hofstede" Oud-Teylingen met eenig land voor de convent-stichting bestemd wordt.

Maar hier doen zich verschillende moeijelijkheden op. Als men immers de aanwijzingen van van Heussen [1]) volgt, moet het klooster gestaan hebben aan de *westzijde* van den heerweg, en wel zeer kort nabij het tegenwoordige Seminarie, aan deszelfs zuidwestkant; de daar gelegene boomgaard en moestuin draagt ook nog den naam van het *klooster* of *kloosterland*; onder die benaming was die plek ten tijde van van Heussen bekend [2]), (aanvang der achttiende eeuw) en zóó staat zij ook aangeteekend op onderscheidene uit de zeventiende eeuw afkomstige en het meeste gezag hebbende kaarten [3]) van dit oord, welke mij in het Rijks-archief en in dat van Leiden getoond zijn. Maar het is daarentegen van algemeene bekendheid, en een tal van schrijvers, kaarten en afbeeldingen bevestigt het, dat tot in het laatst der vorige eeuw het vermaarde adellijke slot Oud-Teylingen of Lokhorst gestaan heeft aan de *oostzijde* van den heerweg, vlak aan het water *de Leede*, ter plaatse waar men tegenwoordig de kalk-ovens ziet. Zoo schreef van Alkemade [4]) omstreeks het begin der achttiende eeuw: „zijnde aan te merken", dat dit-gebouw, welks ouderdom „in duyster en door de „grijse tijden in onkunde gekomen is, int jaar 1409 door „heer Jan van Warmond [van den Woude] tot een ade„lyk Vrouwen-klooster gestigt, dog niet lang daarna te „niet gegaan is, [het klooster namelijk [5])] en weder een „hoffelijke woonplaats van de wereldijke Heeren gewor„den en gebleven is tot opde jegenwoordige tijd toe".

---

1) *Bat. Sacr.* II, 374. *Hist. Ep. Ultr.* p. 508. van Rhijn, *Oudh. v. Rhijnl.* bl. 933 (569).

2) Ald.

3) O. a. die van het Hoogheemraadschap van Rhijnland.

4) In bovengen. H.S. bll. 122 en 123.

5) Mogelijk daarom nergens anders ondubbelzinnig vermeld; niet te verwarren met een tweede vrouwen-convent (genaamd der elf duizend maagden) door hem in 1410 opgerigt naast de Parochie-kerk.

Alsoò is dit kasteel en de grond waarop het gestaan heeft, *niet* in bezit geweest der Bernardijnen, van wier eigendom reeds ten tijde van Alkemade en van Heussen [1]) niets meer dan wei- en bouwlanden overig waren. Bovendien, blijkens de bovengemelde stukken was vóór 1412 de *hertogelijke* schenking, gedaan aan *den abt van Camp* ter oprigting van een klooster te Warmond, door dien abt (eigenlijk door de Bernardijner-orde) *aanvaard;* maar *in* 1412, wanneer het op de definitieve stichting werkelijk gaat aankomen en heer Jan als handelend optreedt, wendt deze zich tot de Bernardijnen van *IJsselstein;* aan hen biedt hij niet slechts den opbouw aan van het klooster, maar de *plaats* waar het zal worden opgetrokken; eerst na gehouden onderzoek van hare geschiktheid wordt die plaats enz. door den abt van Camp, naar wien door het generaal-kapittel de zaak toch alweder verwezen was, in de orde geïncorporeerd, en tal van maatregelen voor de nu nabij zijnde stichting en verdere inrigting van het klooster voorgeschreven [2]). Men ziet bij deze definitieve onderhandelingen niet meer gewagen over de „hofstede Oud-Teylingen" noch over de hertogen; toch was hunne schenking van kracht gebleven, zooals blijkt uit den confirmatie-brief van den Utrechtschen bisschop Frederik van Blanckenheim [3]); en ook de stellige verzekering van Thaborita over de plaatsing van het „bouwhuis der broederen" durf ik niet verwerpen. Want mij dunkt op de volgende wijze laten zich de moeijelijkheden vrij wel vereffenen:

Men onderscheide tusschen kasteel (of slot) en hofstede; in een en dezelfde heerlijkheid lagen soms een kasteel (of slot) en eene hofstede van denzelfden naam [4]); in dat

1) T. a. p.

2) Vergel. de bijlage, waarin de bedoelde woorden genoegzaam in 't oog zullen vallen.

3) Zie boven.

4) Ter Does bijv. en Rodenburg bij Leiden.

geval was de hofstede een minder aanzienlijk gebouw, soms de oorspronkelijke woonplaats der adellijke familie, bij afwisseling door haar, ook wel voortdurend door een jongeren zoon, bewoond. Zoo zal het ook met Teylingen gesteld zijn geweest. De gansche heerlijkheid van dien naam was aan de Hollandsche graven vervallen; over het slot Nieuw-Teylingen (bij Sassenheim) hebben we hier niet te spreken; het „kasteel" van Oud-Teylingen, later Lokhorst, was, hoe dan ook, aan Jan van der Woude gekomen, en bleef hem en zijnen nakomelingen toebehooren, ook na den mislukten aanleg van het vrouwenklooster in 1409; de vervallen of ten minste verlaten „hofstede" Oud-Teylingen, waar de heeren van Teylingen *weleer* plagten te wonen, werd met 10 morgen lands door hertog Albrecht in 1386 afgestaan tot het oprigten van een Bernardijner-convent; eerst zesentwintig jaar later werd dat verlangen verwezenlijkt door Jan van der Woude; maar hij gaf daartoe zijn eigen grond, dáár bouwde hij het klooster op, hij begiftigde het met veel meer landerijen en inkomsten dan Albrecht gedaan had, en is derhalve met alle reden er de stichter van genoemd; intusschen stond het klooster wel degelijk in de heerlijkheid Teylingen en in de afdeeling Oud-Teylingen, en zóó nabij de van Albrecht afkomstige hofstede met de daarneven liggende tien morgen lands, dat de broeders die hofstede of de plaats waar zij gestaan had, gevoegelijk voor hun „bouwhuis" bestemmen konden. Dat dit alles met goedvinden van den landsheer geschied is, valt, ook wanneer we het onleesbare stuk van Willem VI ter zijde laten, ligtelijk aan te nemen, en zoo verklaart zich des te beter, dat bisschop Frederik de beschikking èn van hertog Albrecht èn van heer Jan gelijktijdig heeft bevestigd [1]), den 18 Mei 1413, toen de wijziging betref-

---

1) Zie boven.

fende de *plaats* der stichting wel geen geheim meer zal geweest zijn.

Volgens hetgeen heer Jan verlangd en de abt van Camp gelast had, moesten de eerste toekomstige bewoners van het nieuwe klooster afgezonden worden uit O. L. Vrouwenberg, het Bernardijner-convent van IJsselstein. Is dit werkelijk gebeurd?

Uit de *Geschiedenis van het gevestigde Christendom*, enz. van Prof. H. J. Royaards, Dl. I, bl. 337 en Dl. II, bl. 337 zou men besluiten moeten, dat *alle* Cisterciënser- of Bernardijnen-kloosters in Nederland, en bepaaldelijk dat van Warmond, hun oorsprong namen uit de abdij Klaarkamp bij Rinsumageest in Vriesland. Hiertegen zou dan strijden wat Dl. I, bll. 338--339 staat: „De roep van hei„ligheid, die van hier uitging, heeft bij den in deze „orde heerschenden geest van *colonisatie* vijf kloosters „uit haar doen geboren worden" en bij deze vijf, in de noot opgegeven (bl. 339) wordt noch IJsselstein noch Warmond gevonden. Maar ook Royaards noemt elders (Dl. II, bl. 338) het klooster Mariënhaven te Warmond oorspronkelijk uit dat van Mariënberg te IJsselstein en daarin stemt hij overeen met van Heussen in de *Bat. Sacr.* II, 373 en *Hist. Ep. Ultr.* p. 507; zoo ook van Rhijn, a. w. bl. 941 (563) en Römer *Gesch. Overz.* Dl. I, bl. 313 en Moll, *Kerkgesch. v. Nederl.*, etc. Dl. II, IIe st. p. 193. — Dat IJsselstein *zelf* allereerst door Klaarkamper-kloosterlingen zou bezet wezen, vond ik nergens vermeld, en straks zal integendeel nader blijken, hoe weinig aan zulk een oorsprong te denken valt. Maar in ieder geval: het klooster te Warmond is het allereerst bewoond door Bernardijnen of Cistercianen, uit IJsselstein en niet uit Klaarkamp overgekomen.

Sommigen willen, dat het Warmondsche klooster aan de jurisdictie van den Klaarkamper abt was onderworpen. Zoo o. a. de la Torre, in zijne ongedrukte *Relatio seu Descriptio Status religionis Catholicae in Hollandia*, etc., p. 126^{vso} vergeleken met p. 175^{vso} [1]); van Heussen, *Bat. Sacr.* II, 374, *Hist. Ep. Ultr.* pp. 507-508, van Rhijn, *Oudh. en Gest. v. Rhijnl.* bl. 942 (567) [2]). Even uitdrukkelijk Royaards in a. w. Dl. I, bl. 338 en Dl. II, bll. 337-338.

Maar deze schrijvers verzekeren al even stellig, dat de abdij van Leeuwenhorst, van dezelfde orde der Bernardijnen, óók aan den abt van Klaarkamp onderhoorig was (De la Torre, p. 126; *Bat. Sacr.* II, 369; *Hist. Ep. Ultr.* p. 518; *Oudh. en Gest. v. Rhijnl.* bl. 958 (630); Royaards, *Gesch. v. het gev. Christend.*, Dl. I, bl. 350), en echter vergissen zij zich. De Cisterciënser-abt, wien het opzigt en visitatieregt over Leeuwenhorst toekwam, was niet de abt van Klaarkamp in Vriesland, maar die van Camp bij Rheinberg, een plaatsje in Pruissen tusschen Wezel en Orsoy, en vroeger behoorend onder het oude graafschap en hertogdom van Gelder.

De hr. Römer, deze onderhoorigheid van Leeuwenhorst besprekende in zijn *Geschiedk. Overz.* Dl. I, bll. 136 en 137, geeft te regt Camp [of Campen] bij Rheinberg op en noemt ook de meening die zich aan Klaarkamp houdt: eene dwaling, zonder het echter te bewijzen. Toch zou hem dit niet moeijelijk geweest zijn, want de stukken, door hem vermeld op bl. 136, zijn (volgens de noot bl. 128 en zooals mij ook door inzage gebleken is) ontleend

---

1) De bladzijden naar de kopie, berustende te Brussel in de Bibliothèque des Ducs de Bourgogne, section Manuscrits, n° 17912.

2) Dat de twee laatst genoemden met Camp of Kampen Klaarkamp in Vriesland bedoelen, blijkt uit *Hist. Ep. Leovard.* p. 60 en de *Oudh. en Gest. v. Vriesland*, bl. 108 (of Dl. I, bl. 431 der Oct. ed.)

aan een uitmuntend schoon handschrift [1]) getiteld: *Beschrijving der Abdij van Leeuwenhorst*, een oorspronkelijk en eigenhandig geschreven werk van den vermaarden Alkemade. Ik heb op dit oogenblik datzelfde H. S. vóór mij en zie dat Alkemade in hoofdst. XII het tégen *Klaarkamp* en vóór *Camp bij Rheinberg* opneemt, en de juistheid van zijn oordeel bewijst door eene zeer eenvoudige maar bondige opmerking: „Geheel Vriesland", zegt hij in substantie, „behoorde reeds vóór de stichting van „Leeuwenhorst [en vervolgens tot in 1559] onder het „*bisdom Utrecht;* maar de brieven en ordonnantiën, door de „Leeuwenhorster nonnen ontvangen van hun geestelijken „opperbestierder en visitator, zijn, blijkens den aanvang „dier stukken, waarbij derzelver uitvaardiger, naar ge„woonte, zijne titels, enz. opnoemt, van geen anderen abt „van Camp of zijn plaatsvervanger uitgegaan dan van „een abt van het Cisterciënsen-klooster te Camp, *dioceseos* „*Coloniensis*, dat is onder het bisdom van *Keulen*" en zoowel in dat hoofdstuk als in het XIVe en in het geheele IIe Dl. geeft hij de stukken te lezen, welke, uit het klooster-archief van Leeuwenhorst afkomstig, door hem zelven afgeschreven waren. Het luidt daar telkens weer: „Nos Fr. N.N., Abbas monasterii Campensis, Cis„terciensis Ordinis, *Coloniensis diocesis*", monasterium „*nostrum* in Leeuwenhorst, ejusdem ordinis [2]), „*Trajecten*„*sis diocesis*, auctoritate paterna visitantes,... decrevi„mus", of dergelijke. Zulke stukken haalt Alkemade aan uit het begin der 14[e] eeuw, (terwijl de abdij Leeuwenhorst na de helft der 13[e] gesticht was), zoo ook uit de 15[e] en 16[e], nog zelfs uit 1571, alzoo nog uit den tijd die even de verwoesting voorafging. In enkele dier stuk-

1) Behoorende aan de bibliotheek van het Seminarie te Warmond (*Catal. Alkemade*, No. 220).

2) *Nostrum* beteekent hier dus nog iets meer dan *ordinis nostri*.

ken is de benaming: monasterium *veteris Campi* opmerkelijk, het neemt allen mogelijken twijfel weg, welk *Camp* er bedoeld werd, want juist dat Camp bij Rheinberg werd soms Oud-Camp genoemd; men zie bijv. Knippenberg, *Hist. Ecclesiast. Duc. Geldr.* pp. 66-67 (Lib. II, Cap. VI); en Miraeus, *Diplom. Belg.* Lib. II, Cap. 44. eens in het opschrift en eens in de noot op de volgende bladzijde [1]. Uit die noot (bl. 276) blijkt dat daarentegen *Nieuwkamp* een klooster was, ontstaan uit Oud-Camp (anno 1234) en wél in het diocees van Schwerein (in Mecklenburg). Alzoo in vele honderdtallen van documenten, uit drie achtereenvolgende eeuwen en uit Leeuwenhorst zelven afkomstig, geen woord over Klaarkamp, maar telkens over den abt van Camp, *in het diocees van Keulen*, en tweemaal met het uitdrukkelijke: „*Vetus Campus*" = *Oudkamp*, over welks ligging geen twijfel bestaat.

Geheel dezelfde fout is door Royaards begaan ten opzigte van nog een ander Bernardijner-convent, dat van St. Servaas te Utrecht [2]. Immers de stukken door hem zelven aangehaald [3], noemen *niet* den abt van Klaarkamp in het *Utrechtsche* bisdom, maar dien van Camp (eenmaal uitdrukkelijk: Oudkamp) in het *Keulsche.*

Niet anders valt er te oordeelen over van Heussen en van Rhijn in hun berigten over het IJsselsteinsche convent [4]; zij beroepen zich alleen op het *Chronicon Cister-*

---

1) In de editie zijner *gezamenlijke* Diplomatica op pp. 275-276 van Tom. I.

2) A. w. Dl. I, bll. 346-347.

3) Uit Matthaeus, *Fundationes et fata Eccl.* Lib. I, pp. 265-268 en 270-271.

4) *Hist. Ep. Ultr.* p. 189. *Oudh. van het Utr. Bisdom.* bl. 244 (Dl. II, bl. 249 der Oct. ed.).

ciensis Ordinis van Miraeus, maar juist dat werkje handelt telkens over de abdij van Camp of Oudkamp in het *Keulsche diocees*, nergens over Klaarkamp in Vriesland. Daarentegen zal men uit de acte van 22 April 1391 [1]) en de straks nog te besprekene stukken van 10 Nov. 1412 25 Julij 1415 en 16 Mei 1418 kunnen opmerken, dat bepaaldelijk de abt van *Camp* van tijd tot tijd de aangelegenheden van het klooster te IJsselstein, meerendeels op last van het generale-kapittel, nog al in bijzonderheden geregeld heeft; van de jurisdictie der *Klaarkamper*-abten over IJsselstein is noch daar noch in eenige andere mij bekende oirkonde eenig spoor te ontdekken.

Wijl nu de abt van Camp blijkbaar met het toezigt over de abdij van Leeuwenhorst en over het klooster van IJsselstein belast was, en het Warmondsche convent maar een uur gaans van de eerste verwijderd lag en uit het laatste was ontsproten, zou men reeds van te voren kunnen opmaken, dat zoo dikwijls een *Abbas Campensis* als gezaghebber zich met de Warmondsche Bernardijnen inlaat, er aan geen ander Camp dan het Duitsche moet gedacht worden. Dit wordt dan ook door verscheidene oirkonden van het Leidsche archief en andere echte stukken bevestigd, waarin achter de woorden: *Abbas monasterii Campensis* telkens het afdoende bijvoegsel volgt: *Diocesis Coloniensis.* Behalve dat van 22 April 1391 [2]) kunnen daartoe ten bewijze strekken:

a. De tot nog toe onuitgegeven acte van 10 November 1412, welke ik, omdat zij voor de oplossing van meer dan één vraagpunt merkwaardig is, hier in haar geheel laat volgen:

Religiosis et in Christo sibi deuotis Priori et Conuentui Monasterii Montis Domine nostre [3]) in yzelsteen, Cisterciensis ordinis,

---

1) Zie boven. 2) Zie boven.

3) O. L. Vrouwenberg.

Trajectensis Diocesis, et omnibus quorum interest uel interesse poterit quomodolibet in futurum, Frater Joannes, Abbas Monasterii Campensis, Ordinis Cisterciensis, *Coloniensis* Diocesis, Salutem et sinceram in Domino caritatem.

Devotioni vestrae praesentibus innotescat: quod in generali Capitulo, in Cistercio proxime celebrato, facta fuit quedam diffinitio, tangens personam nostram, de confirmando locum ordinis nostri pro nouo Monasterio in Wermonda, partium Hollandie, secundum quod idem Capitulum nobis litteris suis tradidit in mandatis, quarum tenor sequitur et est talis: „Nos, frater Johannes, Abbas „Cistercii, ceterique diffinitores Capituli generalis, notum facimus „uniuersis quod anno Domini M°CCCCDXII°, die XIIII mensis „Septembris, in nostro generali Capitulo, Cistercii celebrato, facta „fuit quedam diffinitio sub hiis verbis : Capitulum generale com„mittit Abbati Campensi, *Coloniensis Diocesis*, quatenus *diligenter „consideret locum* in Wermonda prope Leyden, *Trajectensis dio„cesis*, fratribus in yzelsteen, Ordinis Cisterciensis, eiusdem Dio„cesis, *per quendam militem* [1]) *devotionis intuitu*, *pro Monasterio „construendo traditum;* et si inuenerit ipsum locum competenter „pro Conuentu reddituatum, et singulis considerandis considera„tis, *ipsum locum* cum suis attinentiis praesentibus et futuris Or„dini Cisterciensi, auctoritate Capituli generalis, prout iuris est, „iuxta ordinis instituta *incorporet et ipsos fratres de yzelsteen li„cenciet praedictum locum acceptandi*, spe *ipsum in Monasterium „erigendi*. Datum sub sigillo diffinitorum, anno loco et tempore „supradictis". Nos vero, mandatis patrum humiliter obtemperare cupientes, personaliter praefato loco partim dudum perlustrato, jam causa maioris et evidentioris certitudinis, sollicitis inspectoribus nostris, *pro diligenti inquisitione praemissorum*, ad dictas partes Hollandie directis, de congruentia loci et redditibus, super edificiis iam constructis et in proximo construendis, et aliis diuersis pro nouo Monasterio in subsidium requisitis, fideli relatione sufficienter edocti, verum litteris sigillatis strenuissimi et Christiani militis, domini Johannis de Wouda, domini de Wermonda, fundatoris, super liberali dotatione et generoso subsidio plenius certificati, sepedictum *locum* cum omnibus suis attinentiis praesentibus et futuris, auctoritate Capituli generalis, sacrosancto ordini Cisterciensi *unimus et incorporamus*, ipsumque per praesen-

1) Heer Jan van den Woude of van Woude, die straks genoemd zal worden.

tes auctoritate paterna confirmamus, et ut ex nunc et deinceps omnibus et singulis priuilegiis, tam a Romanis Pontificibus quam Imperatoribus ac aliis Principibus ordini nostro concessis, libere gaudere valeat, concedimus per praesentes. Praefato vero Priori de yzelsteen mittendi ad dictum locum fratres ydoneos pro loco acceptando, qui sint alijs vere religionis lucidum exemplum, quantocius visum fuit congregare, liberam concedimus facultatem. Quatenus paci et tranquillitati utriusque partis utiliter providentes, domini scilicet Johannis praefati parte ex una et fratrum de yzelsteen parte ex altera, praehabito super hoc maturo consilio deuotorum fratrum nostrorum, videlicet fratris Johannis de Goch, ad praesens Prioris nostri Monasterii Campensis, et fratris Gherardi de Nussia, quondam Prioris in yzelsteen, qui super hoc seorsum diligenter examinaverunt conscientias fratrum in yzelsteyn, praecipue domini Johannis, fundatoris praedicti, super hoc exaudita humili et condigna supplicatione, Pro primo ordinamus, auctoritate confirmationis, nobis commisse, ad locum in Wermonda fratrem Johannem de Monasterio, pro nunc Cellerem [1]) domus in yzelsteyn, et fratrem Rodolfum de Montfoord, qui Rodolfus in dicto loco de Wermonda Celleris fungetur officio; socium vero suum, fratrem Johannem praedictum, in consilijs agendorum venerabitur et habebit ut patrem. Nichil tamen hii duo facient sine consilijs et voluntate Prioris de yzelsteyn, in quantum ipsius copiam habuerint, ad quem principalis sollicitudo et regimen pertinebit loci praefati, decentemque prouisionem pro loco et personis ordinabit, cui et humiliter parebunt, excepto quod dictos fratres ad locum de yzelsteyn nullomodo reuocabit nisi de consilio domini Johannis pariter et assensu. Item praedicti fratres Johannes et Rodolfus uel alii cum ipsis a loco ipsorum continuam moram in Wermonda trahentes, cum domino Johanne in suo castro uel cum alijs quibuscumque non comedent infra terminos regulares secundum usus. Item nouitij recipiendi pro loco de Wermonda, in yzelsteyn ad mores et obseruantias ordinis sunt instituendi, quibus institutis, sollennique facta professione in Yzelsteyn, a loco eodem sunt absoluendi et cum substantia temporali, si quam secum tulerint, ad locum de Wermonda ordinate remittendi. Item de prouentibus loci de Wermonda poterit domus de yzelsteyn, si fratres illud exegerint, alleuiari, pro expensis factis pro dicto loco de Wermonda. Item completo

1) De Cellier, anders gewoonlijk: *Cellarius* of *Cellerius*.

numero senario fratrum de Wermonda, fratres illi, freti consilijs Prioris in yzelsteen, ad quem visitatio loci de Wermonda praedicti de iure et consuetudine oris [sic] pertinebit, de suis uel de domo yzelsteyn, praeter Priorem eiusdem loci, quemcunque voluerint poterunt illi de Wermonda eligere in Priorem; qui quidem electus Priori de yzelsteyn profitebitur, et confirmabitur ab eodem, ipseque Prior electus et confirmatus suos deinceps recipiet nouitios. Quod si praedicti sex uel saltem horum sanior et maior pars in praesentia Prioris de yzelsteyn in unam personam eligendam nequiuerint concordare, quemcunque ipsis tunc Prior de yzelsteyn qui pro tempore fuerit, unanimi consensu conuentus sui uel saltem sanioris et maioris partis, eis praefecerit, nosque sigillatis litteris uel aliter hunc dignum iudicaverimus, absque contradictione aliqua ipsis de Wermonda confirmabitur in Priorem. Hanc regulam volumus obseruari usque ad plenum conuentum, scilicet numero habito tredecim monachorum: tunc regulariter iuxta ordinis instituta eligent, Priore tunc existente humiliter cedente et cum suis commonachis simpliciter ad electionem regularem procedente. Item horum omnium et singulorum pleniorem correctionem et emendationem ac ordinationem cum consensu Prioris in yzelsteyn et deuoti fundatoris, domini Johannis praedicti, auctoritate Capituli generalis, usque ad duas proximiores visitationes in yzelsteyn inclusive nobis reservamus. Datum sub appensione nostri sigilli in Monasterio Campensi, anno Domini M°CCCC duodecimo, in profesto Martini episcopi et Confessoris.

Loco sigilli.

b. Den 25 Julij 1415 regelt de abt van Camp, (*Coloniensis diocesis*) de kloostervisitatie van drie zijner onderhoorige conventen: IJsselstein, Warmond en Zibekelo in Overijssel [1]).

c. Omstreeks 1417 kwamen de bewoners dezer drie conventen in nog nadere betrekking. Zij verlangden, in de orde blijvende, eene soort van afzonderlijke congregatie uit te maken, die zij *colligatie* noemden. Bij het onderhouden van den Bernardijner-regel zou men

1) Leidsch Archief. De opgaaf van den *Inventaris* bl. 244 is onjuist.

eenige bijzondere voorschriften van nog strenger aard in de drie gestichten verpligtend maken en daartoe het onderlinge en onmiddelijke opzigt der drie daarbij betrokkene Prioren meer doelmatig inrigten. Den 5 Julij 1417 draagt de generaal-overste der orde aan twee abten de taak op, om het plan dezer verlangde colligatie te onderzoeken, en naar bevind van zaken te regelen. Wie waren die twee abten? op de eerste plaats die van Camp, *Coloniensis diocesis*, de andere die van *Gods-schole* bij Aurich in het *diocees van Bremen*, zooals er insgelijks uitdrukkelijk bij staat.
d. Den 16 Mei 1418 wordt de *colligatie* met hare statuten goedgekeurd door die beide abten, waarbij die van Camp altoos vóórgaat. Het valt hier bijzonder in het oog, dat de andere, bijgevoegde, abt uit een geheel vreemd diocees (van Bremen) is, en die van Klaarkamp (welke van hetzelfde diocees was als alle drie die kloosters = het Utrechtsche) niet eens genoemd wordt noch als mede-onderzoeker, noch zelfs als adviseur; nog veel minder wordt een woord gerept van de omstandigheid, dat zijne jurisdictie buiten werking zou wezen bij het tot stand komen van deze colligatie, welke toch inderdaad eene diep ingrijpende verandering veroorzaakte in de regeling der betrokkene conventen. De abt van Klaarkamp had derhalve niets te doen met het bestuur der kloosters van Zibekelo, IJsselstein en Warmond.

De stukken van 1417 en 1418 zijn in het oorspronkelijk Latijn uitgegeven door Lindeborn [1]), woordelijk overgenomen door van Heussen [2]), en in 't Hollandsch

1) *Hist. Ep. Daventr.* pp. 399—412.
2) *Hist. Ep. Daventr.* pp. 148—152.

vertaald door van Rhijn [1]). Maar zelfs bij dat overnemen en vertalen schijnen van Heussen en van Rhijn hunne misvatting, het gedurig verwarren van Camp met Klaarkamp niet bemerkt te hebben.

Het ontstaan dier dwaling is welligt volgender wijs te verklaren: in de oude oirkonden enz. wordt menigmaal gesproken van den *Abbas Campensis* zonder nadere aanduiding; als onze Nederlandsche schrijvers die bewoording ontmoetten, dachten zij allereerst aan de abdij van Klaarkamp, omdat *a.* deze werkelijk de oudste der Bernardijner-abdijen in Nederland was (gesticht omstreeks 1165), *b.* hare abten op de „Friesche landdagen eene voorname plaats" bekleeden [2]), en *c.* verscheidene andere conventen in Vriesland en Groningen uit haar hun oorsprong hadden [3]); daarentegen heeft men niet genoeg in aanmerking genomen, dat Camp bij Rheinberg *a.* nog ouder [4]) was (gesticht in 1122), en *b.* een veel aanzienlijker getal conventen onder zijn toezigt en jurisdictie had [5]).

J. W. L. SMIT.

---

1) *Oudh. v. Deventer* bll. 644—649 (IIe Dl. bll. 256—273 der Oct. ed.)
2) Moll. a. w. Dl. II. 2^e St. bl. 20.
3) Ald. bl. 21.
4) Zie Miraeus en Knippenbergh, t. aa. pp.
5) Miraeus (*Chron. Ord. Cist.* p. 32), die van niet minder dan omtrent *zeventig* gewaagt.

VRAGEN.

Huis te Wognum genaamd de 11000. Volgens het *Necrologium Dioecesis Harlemensis* [1]) woonde er in gezegd huis te Wognum een pastoor van *Lammertschagen*, genaamd PETRUS CORNELII, die gestorven is op 21 November 1663. — Is dat huis thans nog bekend; kan dáár de huiskerk geweest zijn der katholieken van Lammertschagen; van waar die naam?

De Acten van den Haarlemschen Bisschop van Nieuwland. Toen *Bannius* a⁰ 1635 naar Gend ging, was voor hem op de minute „pro memoria Domini J. A. Ban" [2]) ook het volgende genoteerd: „Eximius D. Janssenius conveniat *Florentium Verhaer*, „*qui dicitur habere acta Episcopi Harlemensis a Nova Terra*" Florentius Verhaer is omstreeks 1578 in Holland enz. geweest, [3]) en kan toen die Acta hebben medegenomen. Het is mij nog niet gebleken, wat de uitslag geweest is van het onderzoek, waartoe Bannius last had; maar kan deze bijzonderheid ook iets toebrengen ter opsporing van die Acten?

Boeken en geschriften van Augustinus Alstenius Blommert. Deze Haarlemsche Kanunnik [4]) heeft bij codicillaire dispositie van den 1 October 1659 aan den toenmaligen *Pastoor van Velsen*, Wijnandus van Wijningen, (die aldaar 4 Nov. 1666 overleed) vermaakt „alle mijne boecken, soo gedruckte als geschrevene, ge„bonden ende ongebonden, alsmede alle mijne schriften ende „papieren tot mijne studie behoorende."

Waar mag die collectie heen gestoven zijn? Te Velsen is thans noch oud archief noch oude bibliotheek aanwezig.

Zoogenaamde Heidensche kerk te Westwoud. Boven den ingang van de thans protestantsche kerk van Westwoud staat een jaartal [?] 333 op den steenen deurpost. In de *Oudheden en gestichten van Amstell. Noord-Holl. en West-Vriesland*, pag. 490—93, zijn verschillende gissingen te vinden, waardoor men dat cijfergetal op de eene of andere wijze zoekt te verklaren, als het jaartal van stichting dier kerk. — Naar aanleiding echter van een artikel

---

1) *Katholiek*. dl. 60 pag. 348.

2) Zie boven pag. 38. 3) Ibid. p. 20. 4) Ibid. p. 41.

in het Keulsche *Organ für christliche Kunst* [1]), over steenhouwers- of metselaarsmerken, waag ik hier nog deze gissing: of we soms in dat ʒʒʒ eenvoudig zulk een merk moeten zien? Er moet, naar het zeggen van den koster, vroeger nog op eene andere plaats in den kerkmuur een andere steen met dergelijk teeken gemetseld zijn geweest. Welligt behoorden, in een ouderen bouw, beide steenen bij elkander. J. J. G.

NASCHRIFT OP HET ARTIKEL OVER PASTOOR JAN ALBERT BAN.

Ondanks veel nasporingen hebben wij nog geen portret van Ban zelfs maar vermeld gevonden; wij geven dan hier het gedicht door Barlaeus op zijne afbeelding gemaakt, [2]) zooals het gevonden wordt in de uitgave der Poëmata van Barlaeus, Amsterdam bij Blaeu, 1655:

In effigiem Alberti Bannii, juris consulti et musici summi.

Qui Themidem ad leges, cantum revocavit ad artem
  Bannius, hoc vultu conspiciendus erat.
Muta sonos numerat facies. Cantare videntur
  Omnia, frons, oculi, dextera, labra, genae.
Sic reor: audiri Cherubinos inter et ipsos
  Angelicos aliquid discere posse choros.
Scilicet in verbis vis est inventa canenti.
  Hoc plus antiquis Musica nostra sapit.
Laetitiae dator in terris, cantillat in astris
  Quoque homines olim, jam canit ore Deum.

Van pastoor Coster [3]) is ons een portret onder de oogen gekomen met een vers er onder, geteekend J. A. B. Deze letters zijn te duidelijk en het „vaersjen" is te „welgemeend", om hier niet nog een plaatsje te mogen vinden.

O wacker breyn! waer in de Hemel had gegeven
Gheleertheyd ende Deucht. Waer door ghy in uw leven
  O COSTER! waert by God en Menschen wel bemint;
  En om uw trouwe-vlyt der zielen hoogh besint.
Uw suyvre gheest die leeft by God. En op de Aerde
Daer leeft uw goede Naem, en spreekt u hooge waerde
  Van God-geleertheyd en van Taalen en Musyck:
  Het minste heeft de Aerd': het meeste 't Hemelryck.

J[AN] A[LBERT] B[AN].

J. J. G.

---

1) 1872 No. 5 pag. 49. *Ueber die Steinmetz-Zeichen* enz. von Fr. Schneider.
2) Zie boven pag. 59. 3) Ibid. pag. 51-53.

HET APOSTOLISCH-VICARISSCHAP

VAN

JOANNES VAN BIJLEVELT.

I.

Bij den aanvang der vorige eeuw was de Katholieke Kerk der Hollandsche Zending in een allertreurigsten toestand. Naauwelijks was zij begonnen te verademen en door Gods zegen weder krachtig op te leven, of eene nieuwe vreeselijke wond werd haar geslagen door de rampzalige scheuring van het Jansenisme, dat haar ongetwijfeld den ondergang nabij zou gebragt hebben, hadde God niet op zigtbare wijze zijne Kerk bijgestaan. Het tijdperk waarvan wij hier de geschiedenis uit de voorhanden zijnde echte bronnen, – waaronder vooral de Archieven van den Apostolischen Vicaris J. van Bijlevelt en van diens vriend en raadsman C. P. Hoynck van Papendrecht, Vicaris-generaal van den Kardinaal d'Alsace, Aartsbisschop van Mechelen – gaan behandelen, is tot dusverre niet zeer bekend en toch allerbelangrijkst, zoo om den zwaren strijd, dien onze vaderen tegen allerlei vijanden, voor het behoud van het dierbaar pand des geloofs gestreden hebben, als vooral om de zigtbare bescherming van God, die door zooveel moeijelijkheden en gevaren heen de Kerk van den H. Willibrordus niet alleen als door een wonder heeft bewaard, maar zelfs gebragt heeft tot dien gelukkigen toestand, waarin wij ons dankbaar mogen verheugen.

Het is bekend, hoe bij de Breve van Paus Clemens XI dd. 7 Mei 1702 de Apostolische Vicaris PETRUS CODDE wegens zijne Jansenistische gevoelens en weigering om het formularium van Alexander VII te onderteekenen, in zijn Vicarisschap geschorst werd en in zijne plaats THEODORUS DE COCK Pastoor te Leiden tot Provicaris over de kerken van Holland werd aangesteld; hoe daarop de storm losbrak en de noodlottige scheuring, die tot dusverre nog altijd gehuicheld had zich aan de uitspraak des Pauzen te zullen onderwerpen, het masker afwierp. Toen toch kwamen de aanhangers van Codde in openlijk verzet tegen de beslissing van den H. Stoel, weigerden den Provicaris te erkennen en dreven hunnen opstand zóó ver, dat zij van de Staten een plakkaat tegen den Provicaris uitlokten, hetwelk de Kerk aan de willekeur harer vijanden overgaf, haar vrij en zelfstandig bestuur belemmerde en de voornaamste oorzaak werd van den rampzaligen toestand, waarin ze schier eene eeuw lang heeft gezucht. JOANNES VAN ERCKEL, Pastoor van het Beggijnhof te Delft, lid van het zoogenaamde Kapittel van Utrecht, wist door een heftige rede, vol schandelijke lasteringen, de Staten van Holland en Westvriesland dermate tegen den Provicaris de Cock op te zetten dat, waren de Raadpensionaris HEINSIUS en de afgevaardigden van Leiden er niet tegen geweest, de Cock in hechtenis zou genomen zijn. Hij bewerkte dat het noodlottig plakkaat van 17 Augustus 1702 werd uitgevaardigd, waarin aan de Cock verboden werd zijn vicarisschap uit te oefenen en bovendien bepaald werd: „Dat niemand „voor Vicaris sal mogen werden erkendt als die geene, „die na ordre in dese Landen gebruickelijck behoor- „lijcker wijse geëligeert, ende bij de Heeren onze ge- „committeerde Raden geadmitteert sal wesen; ende die „sich daar vooren ter contrarie soude mogen uitgeven,

„ofte die qualiteyt aenmatigen, ofte deselven daer voor „erkennen of respecteren, mede arbitralijck sullen worden „gecorrigeert" Deze ongelukkige bepaling heeft de rampzaligste gevolgen gehad voor de Hollandsche Zending, zooals wij herhaaldelijk in de volgende geschiedenis zullen zien.

Het duurde nu ook niet lang, of de Provicaris was, na veel vervolging en moeijelijkheden, genoodzaakt het land te ruimen. Intusschen werd het bestuur der Missie waargenomen door den Internuntius van den H. Stoel te Brussel JOANNES BAPTISTA BUSSI, [1]) die met bijzondere

---

1) Deze Joannes Baptista Bussi, in 1706 door Paus Clemens XI tot Nuntius te Keulen bevorderd, bleef, ook als zoodanig, de Missie besturen, toen de Apostolische Vicaris A. Daemen, wegens het tegen hem uitgevaardigde Plakkaat van 26 April 1709 zijn ambt niet kon uitoefenen. Hij is eigenlijk de eerste buitenlandsche Prelaat geweest die met het geregeld bestuur der Kerk in onze gewesten is belast geweest. De vroegere Internuntii te Brussel, Sebastianus Antonius Fanara (van 1675 tot 1686) en Joannes Antonius de Via (van 1687 tot 1689), hadden slechts bij tusschenpoozing of bij enkele bijzondere gevallen het bestuur der Missie waargenomen. Na Bussi's vertrek naar Keulen, (in 1710 was hij Bisschop van Ancona benoemd, — doch fungeerde nog op 8 December 1711 als Nuntius te Keulen en dus ook als geestelijk hoofd der Missie), werd de Nuntiatuur en daarmede ook het bestuur der Missie *ad interim* waargenomen door den Auditeur der Nuntiatuur Alexander Borgia. In 1716 is Nuntius te Keulen benoemd Hieronymus Archinto, die ook als zoodanig zich met de zaken der Hollandsche zending bemoeid heeft. Hij was bepaaldelijk door den Paus belast met de dagvaarding der wederspannige Jansenistische geestelijken, waarvan we later zullen spreken. In 1721 werd hij naar Polen gezonden en overleed nog in hetzelfde jaar. Tijdens zijne Nuntiatuur te Keulen, was Vincentius Santini Internuntius te Brussel, die meer met het eigenlijk gezegd bestuur der Missie schijnt belast te zijn geweest. Deze werd in 1721 naar Keulen verplaatst om Archinto aldaar als Nuntius op te volgen: en van dat tijdstip af is, te beginnen met Josephus Spinelli in 1721 — tot aan het vertrek van Caesar Brancadoro in 1793, dat is tot aan de opheffing der Nuntiatuur te Brussel, het bestuur onzer Missie onafgebroken waargenomen door de Nuntii te Brussel. In 1725 werd J. Spinelli die tot dat tijdstip toe even als zijne voorgangers *Internuntius* te Brussel was, tot *Nuntius* verheven, welken titel zijne opvolgers tot den laatste toe ook altijd gevoerd hebben. -- Zie het handboekje voor de zaken der R. K. Eeredienst

volmagt van den Paus den 14 November 1705 GERARDUS POTKAMP, Pastoor in het hertogdom Lingen ('t welk destijds tot de Hollandsche Zending behoorde, als vroeger deel uitmakende van het bisdom van Deventer), – tot Apostolisch Vicaris aanstelde. Deze Potkamp was der Jansenistische partij welgevallig, die hem gaarne als Vicaris aannam en erkende, niettegenstaande hij door den Internuntius, krachtens volmagt van den Paus benoemd was. Ook werd hij terstond door de Staten erkend en geadmitteerd; maar overleed reeds den 16 December daaraanvolgende.

Den 8 Januarij 1707 werd door dienzelfden J. B. Bussi, toen Nuntius te Keulen, met volmagt van den H. Stoel tot opvolger van Potkamp benoemd ADAM DAEMEN, geboortig van Amsterdam, die den 26 December van dat zelfde jaar te Keulen de Bisschoppelijke waardigheid ontving, met den titel van *Aartsbisschop van Adrianopel i. p. i.* Deze kon echter wegens zijne gehechtheid aan den H. Stoel bij de tegenpartij geen genade vinden. Hem werd dan ook bij plakkaat van 26 April 1709 door de Staten van Holland en Westvriesland de uitoefening van zijn ambt verboden met bepaling, dat hij niet binnen deze landen mogt komen, zoolang hij niet schriftelijk afstand van zijn vicarisschap had gedaan. Hij deed zulks den 10 Maart 1711, maar verkreeg eerst, na herhaald verzoek, zijn ontslag van Rome weinige maanden vóór zijn dood, die op den 30 December 1717 voorviel.

Het Bestuur der Missie werd nu op nieuw waargenomen door meergemelden Nuntius te Keulen, en later door den Internuntius te Brussel; maar de Katholieken zagen reikhalzend uit naar de benoeming van een nieuwen Apostolischen Vicaris.

4e jaargang 1850, uit welks belangrijke mededeelingen wij vele van deze en ook sommige andere bijzonderheden voor onze geschiedenis geput hebben.

In den benarden toestand waarin zich toen de Kerk in ons vaderland bevond, hadden de katholieken eenen krachtigen steun in den toenmaligen Aartsbisschop van Mechelen Primaat der Nederlanden THOMAS PHILIPPUS D'ALSACE DE BOUSSU, die in 1719 tot *Kardinaal* verheven werd, en bijzonder in diens Secretaris, later Vicaris Generaal, C. P. HOYNCK VAN PAPENDRECHT, den schrijver van het beroemde werk *Historia Ecclesiae Ultrajectinae* – dien wij, om zijnen onvermoeiden arbeid voor het geestelijk heil onzer Missie en het werkzaam aandeel dat hij nam aan haar bestuur, hier iets nader moeten doen kennen.

CORNELIUS PAULUS HOYNCK VAN PAPENDRECHT was afstammeling van een aanzienlijk geslacht te Dordrecht en aldaar den 1 Januarij 1686 geboren. Hij studeerde te Leuven aan het Collegie van Paus Adriaan en werd daar licentiaat in het kerkelijk regt. Den 12 September 1713 Priester gewijd, werd hij eerst kapellaan of vicaris te 's Hage bij J. van Bijlevelt, die toen aldaar Pastoor was. In het begin van September 1714 werd hij Secretaris van bovengenoemden Aartsbisschop van Mechelen, vervolgens Kanunnik van het kapittel van den H. Rombout te Mechelen, Vicarisgeneraal en Aartspriester. Als Hollander stelde hij altijd het grootste belang in de Kerk van zijn vaderland, en hij heeft zich zeer verdienstelijk gemaakt voor de Missie, zoo als uit onze geschiedenis voortdurend zal blijken. Niets van belang gebeurde er in betrekking tot de Kerk in Holland of hij was er de ziel van. Bij alle netelige vraagstukken of moeijelijkheden die zich daar voordeden, was hij de vraagbaak en vertrouwde raadsman. Voorbeeldeloos was zijne werkzaamheid; want, behalve dat hij in het doorwrochte werk, zoo even door ons genoemd, zijne *Historia Ecclesiae Ultrajectinae*, de geschiedenis van het

Jansenisme in ons vaderland zoo meesterlijk behandelde, bleef hij voortdurend in pennestrijd gewikkeld met de hoofden dier partij, die tegen hem als den grooten kampvechter voor de Katholieke Kerk en het gezag van den H. Stoel, hunne scherpste pijlen rigtten. Beroemd zijn vooral zijne zes brieven tegen den reeds genoemden van Erckel, en niet minder zijne *Analecta Belgica*, waarvan zes deelen te 's Hage zijn uitgekomen [1]). Bovendien zien we uit de menigte van correspondentien, die hij voerde, tractaten, die hij over verschillende gewigtige onderwerpen en vraagpunten schreef, memoriën die hij opstelde enz. (waarvan we het geluk hebben een goed gedeelte, eigenhandig door hem geschreven, te bezitten, en waaruit we grootendeels onze geschiedenis geput hebben) – dat hij een man was van onvermoeide werkzaamheid, grondige geleerdheid, volledige kennis van den toenmaligen toestand der Kerk en van hare vijanden, bijzonder in onze Missie, en boven alles van eenen gloeijenden ijver voor het gezag en de regten van den H. Stoel; een man, aan wien we veel te danken hebben en wiens nagedachtenis wel in dankbare herinnering mag blijven.

Al aanstonds hebben wij gelegenheid hem als de toevlugt en krachtige hulp der Hollandsche Missie te zien optreden bij de pogingen die werden aangewend om op nieuw van Rome een' Apostolisch Vicaris te erlangen.

Den 28 Mei werd door den Aartsbisschop van Mechelen een verzoekschrift naar Rome opgezonden, 't welk, blijkens eene voor ons liggende eigenhandig geschrevene minute, door diens Secretaris Hoynck van Papendrecht was opgesteld, waarin de ongelukkige toestand der Missie krachtig wordt geschetst en uit naam van alle Katholieken

---

1) Zie nadere bijzonderheden en lijst van zijne werken in het Biographis. Woordenboek der Nederlanden van A. J. van der Aa. 8e deel IIe stuk.

van Holland de H. Vader gebeden wordt, om daarin te voorzien, en wel door het benoemen van eenen Apostolischen Vicaris, als zijnde dit het eenig afdoend middel tot redding en behoud van de Missie.

Kort daarop ontstond er eene moeijelijkheid, welke aanleiding gaf tot het indienen van een tweede schrijven naar Rome, onder den titel van *Memoriale*, insgelijks met nieuwe bede om eenen Vicaris en eene voordragt van personen, welke voor die waardigheid in aanmerking konden komen. De gemelde moeijelijkeid was daaruit ontstaan, dat de Pauselijke Nuntius te Keulen, Hieronimus Archinto, op last van den H. Stoel twee jansenistische geestelijken, met name W. Warnaart en Th. van der Croon, die zich in de statien van Gouda als Pastoors hadden ingedrongen, op den 20 April 1716 had doen dagvaarden, om binnen vier en-twintig dagen in persoon of door gevolmagtigden voor den Nuntius te Keulen te verschijnen en zich te verantwoorden over het wederregtelijk in bezit nemen van twee statiën te Gouda. — Die maatregel had eene ontzettende beweging onder de tegenpartij ten gevolge. De Burgemeesters van Gouda, door de gedagvaarden van de zaak in kennis gesteld, kwamen daar met kracht tegen op en dreigden de zaak bij de Staten te zullen brengen, zoo niet ten spoedigste de gezegde oproeping werd ingetrokken. Ook bij de Regering was men uitermate verbolgen. Den R. K. geestelijken werd weldra van Regeringswege, op straffe van verbanning en het sluiten hunner kerken, in last gegeven van te zorgen, dat de beide genoemde geestelijken ontheven werden van de hun gedane dagvaarding. Joannes van Bijlevelt, wiens Apostolisch Vicarisschap we hier gaan behandelen, was toenmaals Pastoor der voornaamste statie te 's Hage, *Pastor primarius*, zooals hij genoemd wordt, en Aartspriester van Delfland. De pauselijke Internuntius stelde in hem een groot vertrouwen en liet zich

veelal door hem bijstaan in het bestuur der Missie. Hij was zeer goed bevriend met zekeren BRUNO VAN DER DUSSEN, een invloedrijk lid van de Staten van Holland, Burgemeester en Pensionaris van Gouda, die den Katholieken vrij wel genegen was en hen, waar hij slechts kon, begunstigde; daarentegen afkeerig was van hunne tegenpartij. — Tot dezen nu nam v. B. in deze hagchelijke omstandigheid zijne toevlugt; maar moest weldra van hem vernemen, dat de Staten eene dagvaarding van Hollanders voor eene buitenlandsche regtbank beschouwden als eene inbreuk op hunne souvereine magt, en zóó vertoornd daarover waren dat, indien de dagvaarding niet aanstonds werd ingetrokken, de oude plakkaten tegen de Katholieken in al hunne gestrengheid vernieuwd en alle briefwisseling met Rome of den Nuntius ten strengste zoude verboden worden. Van Bijlevelt stelde nu voor of het ook kon gevonden worden, met de dagvaarding voor eenen geestelijke *binnen* de Vereenigde Provincien te doen plaats hebben. Daar zag de Pensionaris geen bezwaar in; zelfs gaf hij zijne verwondering te kennen, dat de Katholieken niet liever een eigen Apostolischen Vicaris zochten te verkrijgen, iets wat de Staten gemakkelijker zouden inwilligen dan men welligt vermoedde. Dit zeggen vooral deed den Aartsbisschop van Mechelen het boven vermelde tweede verzoekschrift van 9 Juli 1716, of zoogenaamd *Memoriale* (insgelijks door Hoynck opgesteld) indienen, om bij den Paus op de benoeming van een Apostolisch Vicaris aan te dringen. Na vermelding van de bovengezegde ontstane moeijelijkheid en de gegronde hoop op eene gunstige stemming der Staten ten aanzien van eenen Apostolischen Vicaris, wordt in dat *Memoriale* al aanstonds eene voordragt gedaan van vier geestelijken die men voor die belangrijke waardigheid geschikt achtte, met verzoek dat het den Paus mogt behagen één van hen tot Vicaris aan te stellen. Die vier

geestelijken waren: Gerardus Pelt, Pastoor te Soeterwoude; Jacobus Ploeg, Pastoor te Voorschoten; Joannes Ophuis, Aartspriester van Salland en Pastoor te Zwolle, en onze Joannes van Bijlevelt, Pastoor te 's Hage, aan wien het *Memoriale* grooten lof toezwaait over zijne bekwaamheden, ijver, gehechtheid aan den H. Stoel en goede verstandhouding met vele invloedrijke mannen van de Regering, zoodat hij 't meest van allen geschikt werd geoordeeld om tot Vicaris benoemd te worden; weshalve hij dan ook bijzonder daartoe bij den Paus werd aanbevolen.

Om den lezer nader bekend te maken met dien laatstvoorgedragene, die ook weldra tot Apostolisch Vicaris der Hollandsche Zending werd aangesteld, laten we hier eenige zijner levensbijzonderheden volgen, grootendeels uit het *Memoriale* letterlijk overgenomen. Onder *Bijlage* I deelen wij dat belangrijk stuk hierachter in zijn geheel mede.

JOANNES VAN BIJLEVELT was te Utrecht geboren, waarschijnlijk in het jaar 1671; in het *Memoriale* toch (dd. 9 Julij 1716) wordt hij gezegd ongeveer (*circiter*) 45 jaren oud te zijn. Het Handboekje voor de zaken der R. K. Eeredienst 4de Jaargang 1850 pag. 72, zegt dat hij omstreeks 1672 geboren is. Eene nadere en juistere opgave hebben we niet gevonden. Na te Leuven de godgeleerde wetenschappen beoefend te hebben, werd hij Priester gewijd en eerst als assistent bij Pastoor Hollen te Utrecht geplaatst en vandaar naar Arnhem gezonden als kapellaan van D. van Deventer, *Pastor primarius* aldaar, en Aartspriester van Gelderland. Naauwelijks had hij daar vier maanden gearbeid of eene hevige storm brak tegen hem los en er ontstond eene zware vervolging tegen de katholieken in die streek. Wat de naaste aanleiding daartoe geweest zij, wordt niet gemeld. Op zekeren dag, terwijl hij het H. Misoffer opdroeg, komt op 't onverwachts de Magistraat, vergezeld van geregtsdienaren het

nederig kerkje binnen. Ze grijpen den Priester aan, terwijl hij nog aan het altaar bezig is met de H. Offerande, sleuren hem van het altaar af, en werpen hem ter aarde. Daarop gelastten ze hem zich van zijne miskleederen en toog te ontdoen, ja lieten hem slechts zijn onderkleed behouden en wierpen hem zóó in de gevangenis. De arme katholieken die in de kerk waren, namen bevende van angst en schrik in allerijl de vlugt; 't kerkje werd geplunderd en de onverlaten aarzelden niet hunne heiligschendende handen naar het Tabernakel uit te steken, de heilige Hostien over den grond uit te strooijen en te vertreden..... Ongeveer vier-en-twintig dagen lang bleef v. Bijlevelt in barre koude in de gevangenis opgesloten, tot dat de katholieken hem voor een losgeld van *ƒ* 1800 vrij kochten. Hij was nu wel op vrije voeten gesteld, maar werd toch uit Arnhem verbannen, met het strengste verbod van ooit weder in die stad of derzelver regtsgebied eenige kerkelijke bediening te komen verrigten. Doch de zielenijver van den braven priester was te groot dan dat hij zich door dit onregtvaardig verbod of door welke bedreigingen ook zou laten afschrikken, om zijne geliefde schapen, vooral daar nu zijn Pastoor ziek was, te blijven bijstaan. Met gevaar zelf van zijn leven bleef hij nog vier jaren lang diezelfde gemeente als vroeger verzorgen, waarna hij door den Provicaris Th. de Cock naar Poeldijk werd gezonden, als Coadjutor van den negentigjarigen Pastoor Verburg. Na een half jaar dáár werkzaam geweest te zijn, werd hij door de Jansenisten bij de Staten aangeklaagd als zijne zending ontvangen te hebben van de Cock, toen deze reeds verbannen was. 't Gevolg daarvan was dat hij door de Staten in zijne bediening geschorst werd; doch gelukkig werd hij een half jaar daarna, door veler goede tusschenkomst op nieuw tot de bediening toegelaten. Na het overlijden van Pastoor

Verburg, dat een paar jaar later voorviel, volgde hij dezen op, niettegenstaande zijne vijanden dit door allerlei lasteringen en kuiperijen zochten te verhinderen. In de vijf jaren van zijn pastoorschap te Poeldijk, moest hij niet minder dan twaalf keeren voor de wereldlijke regtbank verschijnen, doch ontkwam gelukkig door bemiddeling van goede vrienden het gevaar van verbanning of andere straffen, die hij anders ongetwijfeld beloopen zou hebben. Dit een en ander bewoog den Nuntius te Keulen J. B. Bussi hem tot Pastoor te benoemen van de voornaamste statie der stad Utrecht, toen wel de voornaamste van de geheele Missie, waar de Pastoor Jacobus van Cats, een van de hevigste Jansenisten, en lid van het zoogenaamd Kapittel van Utrecht, overleden was. Niemand werd bekwamer geoordeeld, om aldaar het gezag van den H. Stoel te handhaven en de katholieken van die statie tot de ware gehoorzaamheid en den verschuldigden eerbied jegens het zigtbaar Opperhoofd der Kerk terug te brengen, dan onze van Bijlevelt. Hier echter moest hij zwichten voor zijne vijanden, die het met hunne kuiperijen zoover wisten te brengen, dat hij door de wereldlijke magt verhinderd werd bezit van die pastorij te nemen. Kort daarop werd hij tot Pastoor van de voornaamste statie of hoofdkerk (*Ecclesia primaria*) te 's Hage benoemd, in de plaats van den overledenen Pastoor Alard Titzing. Toen het *Memoriale*, waaruit we deze bijzonderheden ontleend hebben, werd opgezonden, had v. B. de pastorele bediening in die statie reeds drie jaren lang waargenomen, en wel met de grootste vrucht; want, behalve dat de onderhoorigen van andere statiën, die van een katholiek priester beroofd waren, van alle kanten tot hem kwamen, had hij het geluk vele aanhangers van jansenistische geestelijken te bekeeren. Zijne welsprekendheid lokte ook de bewoners der naburige dorpen, ja zelfs onkatholieken om hem te hooren. Vooral muntte hij uit door veel tact i-

het behandelen van zaken, waarmede hij zich, tot geen gering voordeel voor de katholieke zaak, de genegenheid en het vertrouwen wist te winnen van de voornaamste leden der Staten van Holland, bijzonder van den reeds meermalen vermelden Pensionaris van Gouda B. van der Dussen. Dit was eene reden te meer voor den Internuntius in Belgie, Santini, om hem tot Aartpriester of Deken van Delfland te benoemen en zich van hem te bedienen voor het uitvoeren zijner besluiten en in 't behandelen van gewigtige zaken. Het was dan om dat alles, maar vooral om zijne innige verknochtheid aan den H. Stoel en de opregtheid van zijn geloof en leer, dat J. van Bijlevelt boven alle anderen geschikt en waardig bevonden werd, om in den benarden toestand der Missie aan haar hoofd gesteld en daarom den Paus ter benoeming tot Apostolisch Vicaris bijzonder aanbevolen te worden.

Keeren we nu terug tot de zaak van de dagvaarding der twee ingedrongen Pastoors van Gouda.

Zooals we gezien hebben, had die zaak eene groote opschudding te weeg gebragt bij de Staten, die in zulk eene dagvaarding eene krenking zagen van hun souverein gezag; - ofschoon geheel ten onregte, wijl het immers hier geene *burgerregtelijke* zaak gold, welke tot de competentie behoorde van het *burgerlijk* gezag, maar eene bepaalde *kerkelijke* zaak, de verantwoording namelijk van geestelijken, die met verachting van het kerkelijk gezag zich eigenmagtig in eene kerkelijke bediening hadden ingedrongen, eene zaak alzoo die uitsluitend tot de regtspleging der *Kerk* behoorde, en voor eene kerkelijke regtbank, *waar dan ook* kon en moest behandeld worden.

Op aandringen van den meergenoemden Pensionaris van der Dussen, verzocht van Bijlevelt den Nuntius van Keulen, dat, indien de dagvaarding niet kon worden ingetrokken, dan ten minste iemand *binnen 's lands*, in de

Missie zelve verblijf houdende, mogt worden aangewezen en gevolmagtigd, om de beide wederspannigen in verhoor te nemen. De Nuntius ontving dan ook weldra van Rome de volmagt, om een in Holland woonachtig geestelijke te deputeren, en nu deputeerde hij een Pastoor te Gouda, die Minderbroeder was. Doch zoodra had v. B. dit niet vernomen of hij haastte zich de ernstigste bedenkingen met allen aandrang daartegen in te brengen, om reden dat de Regering geen regulieren geestelijke ooit tot de uitoefening van zulk eene regtsmagt zoude toelaten en in ieder geval die maatregel volstrekt ondoelmatig was en slechts tot grootere verbittering van den kant der Jansenisten zou leiden. Hij beval dan ook een ander Pastoor van Gouda daarvoor aan, met name Theodorus van Witzenburg. Toen echter deze voor die aanstelling bedankte, kwam de Nuntius op de keuze van den Franciscaner Pastoor terug. Uit de briefwisseling over die zaak tusschen van Bijlevelt en Hoynck van Papendrecht ontwaart men bij hen het vermoeden, alsof de Nuntius bevreesd was dat, indien hij van Bijlevelt deputeerde ('t geen anders voor de hand lag, daar deze, reeds feitelijk aan het hoofd der Missie, de aangewezen persoon was), die lastgeving alligt als eene voorbereiding zijn zou en ook beschouwd zou worden tot het vicarisschap, en daarom zijne keus op iemand was gevallen, die nimmer kans kon hebben om Apostolisch Vicaris te worden. Of dit werkelijk de reden van gemelde keuze geweest zij, kunnen wij natuurlijk niet beoordeelen. Wij geven hier slechts terug wat we in de gezegde briefwisseling vinden. Wel schijnt het, dat de Nuntii nog al bezwaar moeten gezien hebben in het aanstellen van een eigen Apostolisch Vicaris voor de Hollandsche Missie. Misschien — en de laatste Vicarii Neercassel, Codde, Potkamp, gaven hun daartoe wel eenigen grond — vertrouwden ze geen al te zelfstandigen Holland-

schen Vicaris en vreesden ze voor een heulen met de Regering of welligt zelfs gevaar van Jansenisme.

Intusschen moest de aanstelling van een regulier geestelijke in de gegevene omstandigheden wel opgegeven worden en de Nuntius zag zich dan ook genoodzaakt, van Bijlevelt, die hem bovendien door den reeds genoemden Pastoor van Witzenburg was aanbevolen, te verzoeken zich met de commissie te willen belasten, 't geen deze, met onderwerping aan het oordeel van den Nuntius, aannam, behoudens evenwel de instemming van den Pensionaris van Gouda en andere leden der Regering, zonder welke er nimmer eenige kans zou zijn om den last te kunnen volvoeren. Die Heeren nu namen er grootelijks genoegen in dat de keus op v. B. gevallen was; zij beloofden hem alle noodige ondersteuning en betuigden zelfs hem gaarne Vicaris benoemd te zien. Deze gunstige stemming der Regeringsmannen werd terstond den Nuntius medegedeeld, die onmiddelijk antwoordde, dat hij dan ook v. B. zoude benoemen, maar hij voegde er uitdrukkelijk bij dat de deputatie zich alleen en uitsluitend zou bepalen tot de zaak der twee jansenistische Pastoors van Gouda; 't geen den Raadpensionaris v. d. Dussen niet zeer beviel, die liever eene algemeene en onbeperkte deputatie en volmagt op v. B. gezien had voor al dergelijke zaken in de geheele Provincie. De lastgeving van den Nuntius geschiedde in twee verschillende stukken. 't Eene gedagteekend van 6 October 1716, was in den vorm van eenen brief en daarin werd v. B. gedeputeerd, om in al de Vereenigde Provinciën alle wederspannige geestelijken te dagvaarden; doch het andere van den 7 October, de eigenlijke deputatie, of zoo het heette *commission sous le grand sceau* bepaalde zich uitsluitend tot de twee Pastoors van Gouda; en later ontving v. B. eene instructie van den Nuntius, waarin onder anderen werd gezegd, dat hij van de eerste of algemeene deputatie

geen gebruik kon maken, tenzij hij telkens eene afzonderlijke lastgeving ontving voor nader bepaalde en bijzonderlijk aangeduide gevallen.

Eene ziekte verhinderde van Bijlevelt terstond aan gemelde lastgeving te voldoen en eerst den 10 Januarij 1717 was hij in staat de hem opgelegde taak te volvoeren. In dien tusschentijd hadden de beide jansenistische Pastoors alle gelegenheid om zich te beraden hoe te handelen, wijl het gerucht dat v. B. met hunne dagvaarding belast was, reeds begon verspreid te worden. Eerst sommeerde v. B. de wederspannigen, om zich bij hem te 's Hage te komen verantwoorden, doch toen die sommatie zonder gevolg bleef, begaf v. B. zelf zich tot hen; welke inschikkelijkheid hij vooral op aansporing van Van der Dussen gebruikte, die hem ten dringendste had aanbevolen de zaak zoo zacht en stil mogelijk te behandelen. Den 13 Januarij 1717 kwam v. B., vergezeld van zijn kapellaan Petrus François, als getuige, te Gouda. Bij Wannaert gekomen, vroeg hij dezen, na zijne lastgeving getoond te hebben, op wiens order of gezag hij bezit genomen had van de statie, zonder door zijne wettige overheid daarheen gezonden te zijn. Wannaert verklaarde daar niet op te kunnen antwoorden wegens een bestaand plakkaat, 't welk verbood eenigerlei verordening of last van eenen Pauselijken Nuntius of Internuntius aan te nemen; terwijl hij bovendien ook die zaak eerst moest mededeelen aan zijne overheid, met name van Heussen te Leiden en het Kapittel van Utrecht. Van der Croon was nog driester in zijn antwoord en verklaarde stoutweg, dat hij al die commissiën en lastgevingen als nietig en van geener waarde beschouwde en ze nimmer zou erkennen of eerbiedigen, als hebbende geene vergunning daartoe van de Magistraat ontvangen; ja, zoo durfde hij dreigen, indien hij zich er over wilde beklagen bij de Staten, zoude het van Bijlevelt wel eens kunnen

berouwen. Hoe deze nu zich beriep op de goedkeuring en toestemming der Regering; hoe hij hem ook ten ernstigste tot onderwerping aan het wettig kerkelijk gezag aanmaande, hem de oordeelen Gods voor oogen hield en de zware verantwoording, welke hij door zijne wederspannigheid en de ergernis der geloovigen op zich laadde: 't baatte niets en v. B. moest onverrigter zake vertrekken. De Burgemeesters van Gouda raadden v. B. dringend aan de zaak daarbij te laten rusten, wijl hij, als 't er op aan kwam, toch inderdaad de plakkaten tegen zich had. Niettemin waren de gedagvaarde Pastoors niet gerust over die zaak en zeer beducht voor eene excommunicatie, die zeker velen van hen verwijderd zou hebben. v. B. gaf aan den Nuntius verslag van den afloop door toezending van een notarieel proces-verbaal dd. 26 Januarij 1717. Als naar gewoonte namen de Jansenisten hunne toevlugt tot de wereldlijke magt en dienden den 23 Junij 1717 bij de Staten van Holland en Westvriesland een hevig verzoekschrift in, en kort daarop in October een tweede dergelijk adres, waarbij zij zich beklagen over de gemelde dagvaardingen en van Bijlevelt beschuldigen van briefwisseling met den Pauselijken Nuntius, van vervolging tegen hunne geestelijken, van rustverstoring en overtreding der plakkaten enz. terwijl ze de Staten verzoeken hen tegen de aanmatigingen van v. B. te verdedigen. Beide die stukken, waarin men al den haat ziet, welke die ongelukkigen tegen het kerkelijk gezag vervulde, zijn in hun geheel te vinden in het meergenoemd werk van C. Hoynck van Papendrecht: *Historia Ecclesiae Ultraject. Appendix monumentorum* CIV en CV. pag. 160 en 163. Gelukkig echter hadden deze pogingen, dank zij den invloedrijke vrienden van v. B., niet het door de adressanten gewenschte gevolg. De President der gecommitteerde Raden, VAN STARRENBERG, die gunstig voor de Katholieken gestemd was,

wist het daarheen te leiden, dat de adressen in handen werden gesteld van gecommitteerde Raden, die den ons bekenden van der Dussen met van Starrenberg en nog eenen ongenoemde als commissarissen aanstelden, om er rapport over uit te brengen, met het gevolg dat er niet veel acht op werd geslagen. Doch de Staten werden op nieuw ontevreden over eene tweede dagvaarding van drie andere jansenistische geestelijken, welke voor den Nuntius te Keulen werden geroepen, omdat ze zich wederregtelijk als Pastoors in verschillende statiën hadden ingedrongen, te weten: Petrus Maes te Rijswijk, Jacobus Krijs en Theodorus Doncker, beiden te Amsterdam. Ook deze beklaagden zich bij de Staten en kregen van die zijde ten antwoord, dat ze zich geenszins aan die dagvaarding te storen hadden, maar eenvoudig te huis moesten blijven en zich overigens stil houden. Toen v. B. in Julij 1717 een bezoek bragt bij den Nuntius te Keulen, vond hij daar eene nieuwe lastgeving aan den Nuntius, om al de nieuwgewijde jansenistische Priesters en 't geheele zoogenaamde Kapittel van Utrecht te dagvaarden. Dit vervulde hem met angst en schrik voor de noodlottige gevolgen die daaruit voor de Katholieken te vreezen waren. Te huis gekomen, ontving hij van wege de Staten, onder bedreiging van de zwaarste vervolging tegen de Katholieken, een streng bevel om te zorgen, dat die dagvaardingen ophielden. v. B. schreef dan op uitdrukkelijken last der Staten aan den Nuntius en stelde hem de gevaren der Missie voor oogen; deze beriep zich op zijn goed regt en den ontvangen last. De gansche briefwisseling tusschen v. B. en den Nuntius moest aan de Staten worden overgelegd en v. B. mogt geenen brief opzenden, die niet te voren van wege de Staten goedgekeurd was. Eindelijk werd besloten, dat v. B. zich regtstreeks tot den Paus zelven zou wenden. Met goedvinden van den Nuntius deed hij zulks

en legde eerbiedig aan Z. H. al de bezwaren bloot, welke uit het doorzetten der dagvaarding te vreezen waren; maar bovendien zette hij daarbij uiteen, hoe wenschelijk het zou zijn dat iemand, in de Missie zelve verblijf houdende, met volmagt als Provicaris bekleed werd, en alzoo met het noodige gezag zou kunnen handelen. In dien zelfden zin schreef hij ook aan Kardinaal Paoluzzi, Prefect der Propaganda. Intusschen werden de dagvaardingen voorloopig geschorst tot men een antwoord uit Rome zou ontvangen. Dat antwoord nu was de benoeming van Joannes van Bijleveld tot Apostolisch Vicaris in Holland en al de Vereenigde Provincien, zooals we thans nader in bijzonderheden zullen gaan zien. In 't voorbijgaan moeten we hier even aanstippen dat J. v. B. den 21 Julij 1716 eene opgave aan den Kardinaal d'Alsace, Aartsbisschop van Mechelen, op diens verzoek heeft opgezonden, betreffende de geestelijken, toen ter tijd in de Hollandsche Zending werkzaam; welke opgave wij gemeend hebben hierachter, als Bijlage II, letterlijk te moeten mededeelen, zooals we die in 't oorspronkelijk stuk, geschreven door den pater Karmeliet de Wacquant (over wien later), bezitten. Daaruit zal men ontwaren, hoe betrekkelijk gering toen reeds het getal wederspannige geestelijken was in vergelijking met de gehoorzame en goed katholieke. Immers dat getal bedroeg volgens die lijst niet meer dan 47, terwijl dat der goede, de regulieren niet medegerekend, alzoo enkel van de wereld-geestelijken meer dan 300 beliep [1]).

---

1) In de bovenbedoelde lijst zal men eenige onnaauwkeurigheden opmerken in het schrijven der namen van plaatsen en personen. Wij hebben die zóó behouden, om het oorspronkelijke volkomen getrouw terug te geven. Het is toch algemeen bekend, dat men vroeger niet zeer naauwgezet was in het schrijven van eigennamen, ja zelfs zich niet eens gelijk bleef bij 't schrijven van denzelfden naam in één stuk, zooals in het onderhavige blijkt uit den naam van *Culemburg*.

Het *Memoriale* van den Aartsbisschop van Mechelen dd. 9 Julij 1716, hier boven (bladz. 167) vermeld, met voordragt van kandidaten voor de benoeming van een Apostolisch Vicaris, was dan naar Rome opgezonden. De agent van den Aartsbisschop te Rome schreef terstond na ontvangst van het Memoriale dat men, alvorens werk van de zaak te maken, zeker wilde zijn of de Staten, wie van de kandidaten ook mogt benoemd worden, genegen zouden wezen den benoemde als zoodanig te agreëren; ofschoon, voegde hij er bij, de Paus ongetwijfeld diengene zal benoemen welke den Staten 't meest welgevallig is; ja zelfs zou men des noods bereid zijn, van de lijst der kandidaten diegenen te schrappen, welke den Staten niet welgevallig mogten wezen, en er anderen naar hun verlangen er voor in de plaats stellen, mits 't slechts geen Jansenisten waren. De Pensionaris van Gouda, de ons reeds bekende van der Dussen, hierover geraadpleegd, was van oordeel, dat men de goedkeuring of agreatie van de Staten niet moest vragen voor en aleer Rome hare keuze gedaan had. Hij kon intusschen de stellige verzekering geven dat de Paus gerustelijk één van de vier voorgedragenen, naar welgevallen konde kiezen: ze zouden alle vier aangenaam zijn. Overigens beval hij ten dringendste aan dat men spoed met de zaak zoude maken en vooral dat alles zoo stil en geheim mogelijk zou behandeld worden; wijl ook de Jansenisten hunne vrienden in Rome hadden; en deze konden alles bederven. Inmiddels nam van Bijlevelt reeds de zaken der Hollandsche Missie namens en op last van den Internuntius waar. De Staten wisten dit en waren er volkomen mede tevreden, ja de President der gecommitteerde Raden, van Starrenberg wenschte hem nu reeds te kunnen voorstellen ter officiële admissie als Vicaris. Behalve de meermalen genoemde vrienden, had v. B. ook nog vele andere invloedrijke

lieden, die gunstig jegens hem gestemd waren, zooals de beide Pensionarissen van Amsterdam, BUYS en BASSECOURT, den Pensionaris van Delft enz. Deze gaven hem allen de beste hoop, dat zijne benoeming tot Vicaris zonder bezwaar door de Staten zoude erkend en goedgekeurd worden.

Bij Pauselijke Breve van den 2 October 1717 werd Joannes van Bijlevelt tot Apostolisch Vicaris van de Hollandsche Zending benoemd. Dit belangrijk stuk laten wij hier achter (Bijlage III) volgen, zóó als wij de copie der Breve gevonden hebben in een copieboek van de faculteiten en brieven van en aan den Vicaris. In die Breve wordt hij door Paus Clemens XI krachtens Apostolische volmagt, tot dat het den H. Stoel anders mogt behagen, – „ad Nostrum et Apostolicae Sedis beneplacitum" benoemd tot Vicarius Apostolicus in „Holland en de overige streken der Vereenigde Provincien" „in Hollandia et Foederatarum Provinciarum hujusmodi partibus". Wij moeten ten aanzien van het door ons onder de Bijlagen medegedeeld stuk opmerken, dat dit eene nieuwe en gewijzigde editie is, eerst in Januarij 1718 uit Rome afgezonden in de plaats van de oorspronkelijke Breve, die werkelijk den 2 October 1717 was uitgevaardigd. De reden daarvan was, zooals we later meer in bijzonderheden zullen zien, de uitdrukking „in Belgicis Ditionibus quae ab haereticis occupantur" die in het oorspronkelijke stuk voorkwam en om den aanstoot, welke men van die woorden vreesde, in het tweede stuk, waarvan wij nu de copie bezitten, vervangen zijn door „in Hollandia et Foederatarum Provinciarum partibus" – Bij de Breve der benoeming waren nog verschillende buitengewone faculteiten gevoegd, die wij, als bijdragen voor onze kerkgeschiedenis meenden te moeten mededeelen, zóó als wij die in het meergemelde copieboek vinden (zie Bijlagen IV, V en VI): de eerste

betreffende het in te stellen onderzoek naar en zorg voor kerkgoederen en reliquiën; de tweede nopens zijne jurisdictie ten aanzien der regulieren en de derde, waarbij voorzien wordt in de bezwaren van enkele Katholieken, die na de Reformatie uit handen van Protestanten kerkelijke beneficies, kanunniksdijen, vicariën enz. ontvangen hadden. Men zal opmerken dat in deze laatste faculteit de uitdrukking „quae ab haereticis occupantur" is behouden gebleven.

De Breve der benoeming werd den Pauselijken Internuntius te Brussel, Vincentius Santini, toegezonden, die haar onder zijne berusting hield. De Aartsbisschop van Mechelen had uit Rome kennis ontvangen, dat de Breve verzonden was en vaardigde nu onmiddelijk zijn Secretaris Hoynck van Papendrecht naar den Haag af, om aldaar den nieuw benoemden Vicaris met raad en daad ter zijde te staan in het bewerken zijner admissie of agreatie van wege de Staten. Den 2 October kwam hij daar aan; en van hem eerst vernam van Bijlevelt het gewigtig nieuws zijner benoeming. Intusschen begon de zaak reeds in Amsterdam, 's Hage en Utrecht ruchtbaar te worden en v. B. ontving van verschillende zijden allerlei gelukwenschen met zijne verheffing; 't geen deze echter niet aannam, als hebbende nog geene officiele kennisgeving ontvangen. In vertrouwen deelde hij toch, op hun dringend aanhouden, zijnen vrienden v. d. Dussen en v. Starrenberg zijne benoeming mede, die daar hoogelijk mede ingenomen waren en hem raadden, spoed met de zaak te maken en te zorgen dat de Breve hoe eerder zoo beter hem gewerd; doch daar hij en Hoynck uitdrukkelijk van den Aartsbisschop in last hadden, zich volkomen naar den Internuntius te voegen en aan diens leiding de zaak geheel over te laten, wilden zij bij dezen niet aandringen op de toezending der Breve. De Internuntius nu wendde zich tot

den Gezant van den Keizer, Baron van Heems, een zeer ijverig katholiek en bekwaam diplomaat en verzocht dezen de zaak der admissie van den Apostolischen Vicaris bij de Staten te bewerken. Dit mogt oppervlakkig een gevaarlijke maatregel schijnen, wijl de Regering alligt niet gaarne de tusschenkomst van een gezant eener vreemde Mogendheid zag in eene zaak die, naar haar beweren, het inwendig beheer van den Staat betrof; maar vele leden van de Staten, reeds lang ontevreden over de ondersteuning die de jansenistische partij voortdurend bij de andere leden genoten, hadden ook juist hunne toevlugt tot dienzelfden keizerlijken Gezant genomen, om de aanstelling van een Apostolisch Vicaris voor de Katholieken te bewerken, waardoor ze hoopten dat de vrede en eensgezindheid onder de Katholieken zouden hersteld worden. Het speet evenwel den goedgezinde leden van de Staten, dat de benoeming van v. B. tot Vicaris niet officieel werd bekend gemaakt. Men schreef daarom aan den Internuntius, dat de Staten, zelfs uit eene soort van beleefdheid jegens Rome, eerst wilden wachten op de benoeming van den Vicaris, alvorens over diens admissie te gaan onderhandelen. Ook de keizerlijke Gezant schreef in dien zin ten einde den Internuntius te nopen tot het afgeven van de Breve. In dien tusschentijd begonnen de Jansenisten hunnerzijds te woelen en poogden zij vooral hunnen gevreesden vijand Hoynck van Papendrecht te bemoeijelijken en door het uitstrooijen van allerlei lasteringen verdacht te maken; 't scheelde zelfs weinig of ze hadden de Staten er toegebragt, om het bestuur over de geheele Missie aan hen toe te vertrouwen en niet toe te laten, dat Rome zich langer met Hollands Katholieken bemoeide. 't Voorname doel van hun streven was de erkenning te verkrijgen van hun zoogenaamd Kapittel van Utrecht. Gelukkig echter mogten ze in dat pogen niet slagen.

Den 4 November 1717 zond de Internuntius aan den Baron van Heems de Breve van 2 October, - maar met uitdrukkelijken last van ze niet uit zijne handen te geven, en wel om twee redenen: 1° wijl het den schijn niet mogt hebben alsof de Breve aan het oordeel van de Regering onderworpen werd; maar vooral 2° omdat het grondgebied, waarover de jurisdictie van den Vicaris zich uitstrekte, met den gebruikelijken term werd aangeduid als de *Ditiones Belgicae, quae ab haereticis occupantur.* Die uitdrukking had de Regering reeds bij de benoeming van Theodorus de Cock tot Provicaris zoo euvel opgenomen, dat daarin eene van de voornaamste redenen gelegen was van zijn banvonnis [1]). v. B. zelf had den Internuntius daar opmerkzaam op gemaakt; doch het stond nu eenmaal in de Breve en was niet gemakkelijk te veranderen, althans de zaak zou te Rome moeten voorgesteld worden, hetgeen weder eene noodlottige vertraging ten gevolge zou hebben.

De 17 November 1717 was de dag, waarop de Staten

---

1) Deze zegswijze „quae ab haereticis occupantur" welke in de aanstelling van de Cock voorkwam en toen reeds sedert jaren plagt gebruikt te worden, eenvoudig om te kennen te geven dat men de plaatsen bedoelde, die voor het grootste gedeelte door onkatholieken bestuurd en bewoond werden, was door van Erckel eerst aan den Raadpensionaris Heinsius vertoond en vervolgens in de Statenvergadering met de zwartste kleuren afgeschilderd en ten hatelijkste uitgelegd. De Raadpensionaris had in der tijd tegen de Cock, toen hij hem het plakkaat zijner verbanning dd. 17 Augustus 1702 mededeelde, gezegd: Overigens hebt gij nog eene Bul openbaar gemaakt, waarin wij als *ketters* en *overweldigers* dezer Provincien voorgesteld worden. „Deze woorden" sprak toen de Cock, „welke door den Paus in dergelijke stukken plegen gebruikt te worden, zijn geheel tegen de bedoeling des Pauzen door kwaadwilligen uitgelegd. De Paus toch verwijt daarin aan Hunne Hoogmogenden geenszins ketterij, noch ontkent derzelver oppermagt over deze Provincien; maar onderscheidt slechts door die zegswijze de aan H. Hoogmogenden onderworpen landstreken van die welke door katholieke Overheden geregeerd worden". — Aldus Pastoor Burgmeijer in zijn werkje „Levens-bijzonderheden van Theodorus de Cock".

van Holland en Westvriesland zouden vergaderen; in welke vergadering men hoopte, dat de Vicaris zou geadmitteerd worden. De Raadpensionaris Heinsius was gunstig gestemd en had zelfs aan den keizerlijken Gezant Baron van Heems den raad gegeven, om, alvorens de zaak in de Statenvergadering te brengen, eerst eenige andere leden der Staten te spreken en gunstig te stemmen. De Gezant en niet minder de Secretaris van den Aartsbisschop stelden met volhardenden ijver al 't mogelijke in het werk om de leden der Staten te winnen. Het verwekte evenwel algemeene ontevredenheid, dat niet v. B. zelf de Breve zijner benoeming konde overleggen. Ook stuitte het velen, dat alle onderhandelingen moesten gevoerd worden door bemiddeling van den Gezant eener vreemde Mogendheid; doch de Pensionaris van Gouda wist de misnoegden te overreden, om desniettemin met den keizerlijken Gezant te handelen. De Statenvergadering was reeds in vollen gang en de zaak zou in de laatste zitting ter tafel gebragt worden. Tot aller verwondering hielden de Jansenisten zich thans stil; misschien wel ter oorzake eener oneenigheid, die onder hen schijnt ontstaan te zijn. We vinden daarover in de brieven van Hoynck enkele niet duidelijke uitdrukkingen, die ons wijzen op eenen onder hen ontstanen twist, waaraan hunne anders niet goed te verklaren terughouding in de voor hen zoo gewigtige zaak der admissie van den benoemden Vicaris alligt zal zijn toe te schrijven.

Terwijl nu door Hoynck c. s. ijverig gewerkt werd om de groote zaak der admissie te doen slagen, kwam een zekere Italiaan, zich noemende Tossini, bij den Secretaris van Staat Buys en trachtte dezen diets te maken, dat hij van den Paus gezonden was als diens agent en gevolmagtigde in de zaak van den benoemden Apostolischen Vicaris; en op de vraag naar zijne geloofsbrieven

verontschuldigde hij zich met te zeggen dat de Paus niet gewoon was zulke brieven voor onkatholieke regeringen te geven; maar hij kon hen toch wel met de bedoeling en zienswijze van Z. H. bekend maken. De Paus, zoo was zijn voorgeven, stond er niet zóó sterk op om van Bijlevelt tot Vicaris te hebben, of hij zou wel bereid zijn om een ander te benoemen wien de Staten liever mogten zien. Doch de Baron van Heems beduidde weldra aan Buys en anderen, dat ze met een onbeschaamden bedrieger te doen hadden; hij zoude er zelf aan den Internuntius over schrijven. Verder had dit voorval geen gevolg. Men ging in alle stilte en voorzigtig voort. Van der Dussen en Baron van Heems waren met elkander overeengekomen om met de gedeputeerden geen woord over de zaak te reppen, en in overleg met den Raadpensionaris had men 't zóó aängelegd dat deze het voorstel in de Statenvergadering ter tafel zou brengen, wanneer zij op het punt zou zijn van gesloten te worden; dan werd waarschijnlijk de geheele zaak verder ter behandeling overgelaten aan gecommitteerde Raden [1]), 't geen veiliger toe-

---

1) De *gecommitteerde Raden* of *gedeputeerde Staten;* — wij achten 't niet ondienstig tot beter verstand ook voor 't vervolg onzer geschiedenis, dit hier even aan te stippen — waren ondergeschikt aan de Staten van eene Provincie en belast met de uitvoering der besluiten ter Statenvergadering genomen. Zij waren ook gemagtigd om, wanneer de Staten niet bij elkander waren, de loopende zaken af te doen. Kwamen er zaken van groot gewigt, dan waren zij gehouden de Staten der Provincie daartoe bij een te roepen of, zooals men 't heette, te beschrijven. Verders hadden zij het dagelijksch opzigt over 's Lands werken, krijgszaken enz. binnen de Provincie, gelijk mede over de provinciale financiën, en vertegenwoordigden bij afwezigheid der Staten, in alle opzigten den Souverein. De Staten van Holland en West-Vriesland hadden twee Collegiën van gecommitteerde Raden ter afdoening der zaken van dagelijksch beheer. Een daarvan had zijnen zetel in den Haag en bestond uit tien leden, als één uit de Ridderschap, en negen afgevaardigden door de steden Dordrecht, Haarlem, Delft, Leiden, Amsterdam, Gouda, Rotterdam en Gorcum; één om beurten door Schiedam, Schoonhoven en den Briel. Het andere Collegie had zijnen zetel te Hoorn en be-

scheen, en beter waarborg gaf voor eenen gewenschten uitslag. Doch om dit te doen gelukken, was het vooral noodig dat er zoo min mogelijk over gesproken werd.

Tegen het einde van November kwam op het onverwachts een zeker Heer, MOLO genaamd, een rijk Bankier, en tevens Consul van den Koning van Polen te Amsterdam, bij van Bijlevelt met eene bijzondere lastgeving van den Internuntius, om de admissie van v. B. als Apostolisch Vicaris bij de Staten te bewerken. Van daar begaf hij zich terstond, niettegenstaande v. B. het hem dringend had afgeraden, tot den Raadpensionaris en verscheidene leden van de Staten, die liever gewenscht hadden dat men hen niet over de zaak gesproken had. Ook toonde hij zijne volmagt aan den keizerlijken Gezant Baron van Heems, die daardoor niet weinig ontstemd werd, wijl hij in dien maatregel van den Internuntius een wantrouwen zag jegens zijn persoon. De genoemde Molo was, wel is waar, een ijverig Katholiek en innig aan den H. Stoel gehecht, maar niet voorzigtig genoeg, en, naar 't schijnt, niet zeer geschikt om in zulk eene kiesche zaak als voornaam agent te handelen. Al spoedig werd, ten gevolge van zijne onvoorzigtige bemoeijingen, de gansche zaak ruchtbaar, en ontstond er verschil en spanning tusschen de leden der Staten, zoodat de goedgezinden onder hen 't raadzaam achtten de zaak nu maar te laten rusten en liever tot eene volgende Statenvergadering, die in Januarij zou gehouden worden, uit te stellen. Van der Dussen zelf verzocht Hoynck v. P., den Aartsbisschop van Mechelen te beduiden, dat in deze omstandigheden het belang der zaak zelve vorderde, de beraadslagingen daarover tot eene nadere gelegenheid te verdagen, vermits ze in deze

---

stond uit zeven leden, afgevaardigd door de steden Alkmaar, Hoorn, Enkhuizen, Edam, Monnickendam, Medemblik en Purmerend. Aldus Mr. J. van Lennep, in zijn werkje. *Ons Rijk in vroegere tijdperken.* bladz. 18 en 38.

opgewondenheid der gemoederen alligt kans had geheel te mislukken. Toch kwam in de Statenvergadering van 27 November 1717 de zaak te berde. Er ontstond tusschen de gedeputeerden der verschillende Steden van Holland een vrij hevige twist over het gerucht dat de Paus eenen Vicaris voor de Roomschen in Holland benoemd had. De Baron van Obdam verweet den Pensionarissen van Amsterdam, Buys en Bassecourt, dat zij de katholieken beschermden. Deze echter beweerden dat een Vicaris voor de katholieken noodig was: welk zeggen zulk eene hevige tegenspraak van alle kanten uitlokte, dat de beide Pensionarissen genoodzaakt waren hunne woorden te herroepen.

Na dezen afloop der zaak keerde de Secretaris Hoynck naar Mechelen terug, wijl het nog te lang zou duren eer de behandeling in eene volgende Statenvergadering kon ondernomen worden; maar alvorens te vertrekken stelde hij den 30 November 1717 een relaas op of memoriaal – bij wijze van dagboek, – waarin hij kortelijk opgeeft wat er gedurende zijn verblijf te 's Hage van 25 October af, ter zake van de erkenning des Apostolischen Vicaris was voorgevallen.

Toen de vergadering van November ontbonden was, keerden rust en kalmte weder. De vrienden van den Vicaris bleven hem gunstig en werkten bij de Burgemeesters van Leiden en anderen om stemmen voor hem te winnen. Zij wenschten ook vurig dat de Secretaris Hoynck in Januarij, tegen het openen der nieuwe Statenvergadering, weder zoude overkomen, want in zijnen raad en hulp stelden ze het grootste vertrouwen. Ook was het algemeen verlangen, dat de keizerlijke Gezant uitsluitend met de behandeling der zaak belast bleef en elk ander, met name de bankier Molo, daarvan bleef uitgesloten. Dit meende men ook bij tijds den Internuntius te moeten verzoeken, die overigens zeer te vreden was over het gedrag van v. B. in den ganschen loop der onderhandelingen.

Het relaas of memoriale, bij wijze van dagboek door Hoynck opgesteld, waarvan we hierboven spraken, was door den Aartsbisschop aan den Paus opgezonden met verzoek tevens, dat het Z. H. mogt behagen ter voorkoming van verdere moeijelijkheden, eene nieuwe Breve van benoeming van J. v. B. af te geven, waarin de gewraakte woorden „quae ab haereticis occupantur" niet voorkwamen. Aan dat verzoek gaf de Paus, in zijne zorg voor de Kerk van Holland, welwillend gehoor; eene nieuwe Breve werd, onder dezelfde dagteekening als het eerste stuk, namelijk van 2 October 1717, aan den Internuntius toegezonden, waarin de bedoelde termen waren vermeden. Het is dit gewijzigde stuk dat we hier achter als Bijlage III mededeelen. Te gelijkertijd zond de Kardinaal-Prefect der Propaganda, Paoluzzi, den 8 Januarij 1718 een schrijven aan den Aartsbisschop van Mechelen, waarin hij de tevredenheid betuigt van Z. H. over de goede bemoeijingen des Aartsbisschops ter zake van de admissie van v. Bijlevelt als Apostolisch Vicaris, als ook over het toegezonden relaas van Hoynck en diens ijverig pogen en arbeid te 's Hage om de admissie te bewerken. Dringend blijft hij hem die zaak aanbevelen en verheugt zich, dat de Aartsbisschop voornemens is met den Internuntius te overleggen, op welke wijze haar 't best te doen gelukken. Ten slotte meldt hij, dat, om alle reden van ontevredenheid weg te nemen, eene nieuwe Breve van benoeming des Vicaris aan den Internuntius is toegezonden, waarin de woorden die aanstoot hebben gegeven zijn weggelaten. Hiermede was dan ook inderdaad eên van de grootste bezwaren opgeheven, en alles deed nu den besten uitslag hopen, toen, helaas, op het onverwachtst een nieuwe geweldige storm losbrak, welke alles verijdelde en de noodlottigste gevolgen voor de Missie had.

Een zeker katholiek, – zijn naam wordt niet genoemd – die Schepen was van de stad Amsterdam en Heer van Assendelft, werd door de katholieken van Assendelft dringend verzocht van zijn collatieregt over die statie gebruik te maken en den Pastoor Poelenburg, die jansenist was, te doen vervangen door een goed katholiek geestelijke. Aan dat verlangen gevolg willende geven, wendde hij zich in Mei van het jaar 1717 tot v. Bijlevelt, toen nog slechts Pastoor te 's Hage. Een ijverig geestelijke, met name Caspar Antonius van Gerven, werd nu tot Pastoor gekozen en deze ontving weldra van den Internuntius zijne zending en jurisdictie. De jansenistische Pastoor werd met behulp van den Bailluw uit de pastorie gezet en de nieuw benoemde Pastoor van Gerven nam bezit van kerk en pastorie; hetgeen de partij niet weinig ergerde. De verdreven Pastoor beklaagde zich over die behandeling bij den Fiscaal van Holland, die zich de zaak aantrok en, na bekomen volmagt en last van het Hof van Holland en Westfriesland [1]), Pastoor van Gerven dagvaarde. Tegen den raad van den Vicaris en van al de geraadpleegde Advokaten in, gaf de Pastoor aan die dagvaarding gehoor; hij werd in hechtenis genomen en te 's Hage boven de Steenenpoort [2]) gevangen gezet. De Heer van

1) Het Hof van Holland en Westfriesland was een geregtshof dat regt sprak, waar de Provincie, Staatsambtenaren, weduwen en weezen in betrokken waren en in andere zaken van verschillenden aard, ook ten criminele; en voorts in hooger beroep oordeelde over zaken, die bij den lageren regter gediend hadden. Van deze regtbank was hooger beroep op den Hoogen Raad. Mr. J. van Lennep, in zijn boven reeds aangehaald werk blz. 39.

2) De *Steenenpoort* hier bedoeld is blijkbaar dezelfde als de thans nog bekende *Gevangenpoort* aan 't Buitenhof te 's Hage, die door zoovele beroëmde en beruchte gevangenen in de geschiedenis van ons Vaderland is vermaard geworden. De Riemer, Beschrijving van 's Gravenhage 1e Deel blz. 169 en volgg., bewijst uit authentieke stukken, dat de bedoelde poort, later *Gevangenpoort* of *Voorpoorte van den Hove*, vroeger geheeten werd des

Assendelft beloofde nu wel, den Pastoor te zullen helpen en verdedigen, ook om zijn collatie-regt te handhaven; maar toen het er op aan kwam, gaf hij ongelukkig van alles de schuld aan den Apostolischen Vicaris. Deze werd dan ook weldra gedagvaard, om in persoon voor het Hof van Holland te verschijnen. Men verkreeg echter aanvankelijk, dat de Staten van Holland de zaak tot zich trokken, 't geen ongetwijfeld voor v. B. veel verkieslijker was, wijl velen onder de gedeputeerden gunstig voor hem gestemd waren; doch zijne vijanden wisten alras te bewerken dat de Staten er van af zagen en de zaak op nieuw voor het Hof van Holland moest dienen. 't Was, zoo vermoedde men, den Jansenisten te doen om eenen grooten slag te slaan; zij schenen niet slechts al degenen die in de verdrijving van hunnen geestelijke, den Pastoor van Assendelft, de hand gehad hadden, in regten te willen betrekken; maar bovendien de andere Heeren en Magistraten die op grond van collatieregten in hunne onderhoorige steden en plaatsen goede katholieke priesters hadden toegelaten of ingebragt, te doen vervolgen als overtreders der plakkaten. Vooral echter hadden zij het blijkbaar gemunt op van Bijlevelt, wien ze de schuld van alles gaven en die, 't kostte wat het wilde, verwijderd moest worden.

Op de vigilie van Kersdag 1717 ontving v. B. eene dagvaarding, om den 17 Januarij daaraanvolgende in persoon als *crimineel* voor het Hof te verschijnen. Zijne vrienden waren door die wending der zaak niet weinig uit het veld geslagen, vooral wijl ze beangst werden voor de nog hangende gewigtige zaak van de admissie des Apostolischen Vicaris, welke juist in de Statenvergadering

---

Graven *Steen*, des Graven *gevangenisse* en *stokke*, en dat de cipiers daarvan ook geheeten werden portier, *steenwaarder*, stokwaarder of bewaarder van de *poorte* in den Hage.

van Januarij zou behandeld worden, en nu groot gevaar ging loopen van alweder uitgesteld te zullen worden, en zoo doende welligt geheel te mislukken.

In deze omstandigheden raadpleegde v. B. zijnen trouwen raadsman van der Dussen, die hem aanspoorde een request bij gecommitteerde Raden in te dienen. In dat request, hetwelk vooraf aan den Raadpensionaris Heinsius en den President v. Starrenberg was medegedeeld, verzocht v. B., dat de gecommitteerde Raden, die toch nu eenmaal met het onderzoek en rapporten over de klagten en verzoekschriften tegen hem ingediend belast waren, zoo als die van Junij en October 1717, waarvan we hierboven (bladz. 176) spraken, ook over deze nieuwe aanklagt hem nog vóór 18 Januarij mogten hooren en daartoe alle noodige bescheiden en beschuldigings-acten van den Procureur-generaal bij het Hof opvorderen. Ware dit geschied, waarschijnlijk zoude v. B. gered zijn geweest, daar vele invloedrijke Raden op zijne hand waren. Ongelukkiglijk had die poging niet het gewenschte gevolg, – wat de reden daarvan geweest zij, vinden we niet vermeld – en weldra diende v. B. bij het Hof van Holland een verzoekschrift in, waarbij hij zich aan de ontvangen dagvaarding onderwierp, maar alleenlijk verzocht dat hij slechts voor twee aan te wijzen commissarissen van het Hof zou behoeven te verschijnen. Dan ook dit werd hem geweigerd. In het openbaar moest hij eerst voor het Hof als crimineel te regt staan, om daar uit den mond van den Fiscaal te vernemen, dat twee commissarissen, met name Mr Seligker en Mr Beaumont, waren aangesteld om hem in verhoor te nemen. Algemeen was men daarover verwonderd en verontwaardigd. Vele leden van de Staten zelve keurden die behandeling ten sterkste af, als volstrekt niet door de Staten bedoeld; maar 't bleek duidelijk – de Fiscaal was door de vijanden van den Vicaris opgezet.

Den 19 Januarij 1718 had dan werkelijk het verhoor voor de beide commissarissen plaats. Ze vroegen v. B. of hij inderdaad aan eenige priesters zending gegeven had. Het antwoord was ontkennend. Ten tweede vroeg men hem of hij de HH. Sacramenten had doen toedienen in Loosduinen. Dit erkende hij gedaan te hebben, en wel om reden dat dit dorp onder het ambacht van den Haag gelegen was en hij als Pastoor van den Haag daar jurisdictie meende te kunnen uitoefenen, even als zijne voorgangers ook gedaan hadden. Deze reden werd door Mr Beaumont als voldoende aangenomen. Nog werd hem gevraagd of hij niet een zijner kapellaans voor diezelfde bediening naar Rijswijk had gezonden. Dit ontkende hij; – wel was daar een zijner kapellaans geweest, doch dit was buiten zijn weten geschied. Eindelijk vroegen zij hem hoevèel kapellaans hij had en wie zij waren. Hij antwoordde: twee, en gaf hunne namen op. Daarmede was het verhoor afgeloopen. Over de eigenlijke zaak van Assendelft was niets bijzonders gevraagd, zoo dat de Vicaris vrij gerust was en goeden moed had gekregen. Zoo schreef hij zelf aan zijnen vriend Hoynck in eenen brief van den 21 Januarij, waaruit wij nagenoeg letterlijk de bovengemelde bijzonderheden van het verhoor hebben overgenomen. In eenen volgenden brief van den 4 Februarij schreef hij, dat de Fiscaal van Holland, met wien hij vroeger in vriendschappelijke betrekking stond, dáárom vooral zóó tegen hem was ingenomen, wijl zijne vijanden gezegd hadden dat hij een bijzondere vriend en begunstiger was van de paters Jesuieten en een creatuur en slaaf, zoo als ze 't uitdrukten, van het Hof van Rome, die de Jansenisten tot het uiterste toe zou vervolgen, gelijk hij reeds bij verschillende gelegenheden had doen zien. Door bemiddeling evenwel van zijne vrienden, en door zelf met den Fiscaal te spreken, scheen hij dezen weder

eenigzins gunstiger gestemd te hebben; hij ontving althans zijnerzijds de belofte van spoedig buiten regtsvervolging gesteld te zullen worden.

De groote zaak van zijne admissie of toelating als Apostolisch Vicaris moest om al die ongelukkige omstandigheden op nieuw uitgesteld, en zoude nu eerst in de Statenvergadering van Februarij behandeld worden.

Inmiddels ging het Hof voort met het regtsgeding ter zake van het gebeurde te Assendelft. Zeven of acht katholieke ingezetenen dier plaats werden in verhoor genomen. Zij wierpen allen de schuld op den Heer van Assendelft; deze echter nam zijne toevlugt tot de Burgemeesters van Amsterdam, die, om hem uit die netelige zaak te redden, den Vicaris van alles de schuld gaven. Ook Pastoor van Gerven werd op nieuw in zijne gevangenis verhoord. De vijanden van v. B. verspreidden reeds het gerucht, dat hij zou veroordeeld en verbannen worden, hetgeen eene geweldige opschudding en angst onder de katholieken te weeg bragt. De Vicaris, zelf ook niet zonder angst, meende, ter voorkoming van vele onaangename en lastige vragen, zich eenige dagen schuil te moeten houden. Hij verbleef in stilte bij den broeder van den Secretaris Hoynck — Reinier Hoynck, die te 's Hage advokaat was en als ijverig katholiek veel voor de goede zaak gewerkt heeft, zoo als wij later meermalen zullen zien. De verdwijning van den Vicaris maakte de zaak niet beter. Het gerucht van verbanning won daardoor nog meer veld en men geloofde dat hij werkelijk reeds het land was uitgezet; doch weldra werd het gerucht door de hooggeplaatste vrienden van v. B. openlijk gelogenstraft; deze kwam nu uit zijn schuilhoek weder te voorschijn en stelde de zijnen gerust. Het regtsgeding bleef wegens ongesteldheid van den Raadpensionaris en den Fiscaal eenigen tijd hangende, met het ongelukkig gevolg, dat de behandeling van de admis-

sie des Vicaris in de Statenvergadering alweder moest verdaagd worden; want zoo lang het crimineel regtsgeding niet was afgeloopen en v. B. onder het *reatus* lag, zoo als men het in den regtsterm uitdrukte, was het onmogelijk, over zijne admissie als Apostolisch Vicaris te onderhandelen, en zou de zaak ontwijfelbaar mislukt zijn.

Inmiddels deden de vijanden van den Vicaris alles wat zij konden om het Hof van Holland tegen hem op te ruijen en te verbitteren; op alle mogelijke wijzen belasterden ze hem, als ware hij iemand die twist en tweedragt bragt onder de katholieken en alle weldenkende en goedgezinde katholieken met bitterheid vervolgde.

Tegen alle verwachting in en in strijd met de belofte van den Fiscaal, dat v. B. spoedig van alle regtsvervolging zou ontheven zijn, werd v. B. in Maart 1718 op nieuw gedagvaard en in verhoor gebragt. Men vroeg hem of hij niet wist dat van Gerven eene algemeene zending of jurisdictie had ontvangen. Hij antwoordde dat hem zulks bekend was;- of hij v. B. hem die zending niet had bezorgd?- Neen, was het antwoord;- of hij dan geen brief van den Internuntius voor van Gerven had ontvangen? Dit erkende hij, maar, wijl de brief gesloten was, wist hij niet wat die behelsde. Daarop werd v. B. uit de verhoorzaal verwijderd; maar, weldra teruggeroepen, moest hij vernemen dat Pastoor van Gerven eene geheel andere verklaring had afgelegd. Deze had namelijk gezegd dat v. B. hem die zending van den Internuntius had bezorgd en de brief van dezen laatste *open* door v. B. aan van Gerven was toegezonden. De Vicaris nu betuigde plegtig daar niets van geweten te hebben, en voegde er bij dat hij juist in dien tijd zwaar ziek, ja op den rand van het graf lag, en zich alzoo met die zaak niet had kunnen bemoeijen. Deze verklaring blijkt uit alle brieven van dien tijd, volkomen naar waarheid geweest te zijn, en

daarin is dan ook werkelijk de sleutel te vinden van de schijnbare tegenspraak der beide afgelegde verklaringen. De Vicaris had in der tijd tot raadsman en hulp in het behandelen van zaken, een zekeren pater, de Wacquant geheeten, van de Orde der ongeschoeide Karmelieten. Zijn kloosternaam was Angelus a Jesu Maria. Hij was huiskapellaan bij den reeds meermalen genoemden keizerlijken gezant Baron van Heems, en als het *factotum* voor den Vicaris, schreef meest al zijne brieven en was in al zijne geheimen; maar vóoral in gemelde ziekte van den Vicaris behandelde hij voor hem alle zaken, en had dus ook de gansche zaak der benoeming van Pastoor van Gerven behandeld, zonder dat v. B. er toen iets van wist; zoodat deze in waarheid kon getuigen, dat hij hem die zending niet bezorgd had en zelfs niet geweten had wat de brief van den Internuntius behelsde; van Gerven daarentegen wist van zijnen kant niet beter of alles was van v. Bijlevelt zelven uitgegaan. Na afloop van het verhoor schreef v. B. ter zijner regtvaardiging over de schijnbare tegenspraak, aan den Fiscaal, dat hij bij aandachtig nadenken over de zaak, zich niet herinnerde de zending aan v. G. gezonden te hebben; en dat zulks door een ander gedaan zou zijn, die tijdens zijne ziekte de briefwisseling voor hem hield en zijne zaken waarnam. Dit schrijven had gevaarlijk kunnen worden voor genoemden pater de Wacquant; doch deze was er niet al te beducht voor, veilig als hij was onder de bescherming van den keizerlijken gezant; ook was het niet om hem, maar om den Vicaris te doen. De zaak was nu voor het Hof uitgemaakt; de vraag was alleen maar of men de plakkaten in al hunne gestrengheid zoude toepassen; hetgeen tot dusverre nog niet gebeurd was. Eenige tijd verliep eer de Raadsheeren van het Hof het daarover eens konden worden; doch den 5 April 1718 kwam des morgens een deurwaar-

der aan de Pastorie met de aanzegging, dat Pastoor van Bijlevelt voor het Hof moest verschijnen om zijn vonnis te vernemen. De Bailluw, die in de uitdrijving van den jansenistischen Pastoor van Assendelft had medegewerkt, was veroordeeld tot eene boete van *f* 500 en de ongelukkige Pastoor van Gerven was voor altijd gebannen en bovendien in eene boete van *f* 1000 geslagen; terwijl hij bovendien de geregtskosten moest voldoen, alles te zamen eene som van *f* 3000 beloopende. Hij werd gevangen gehouden tot zoolang die gelden afgedaan waren. Van Bijlevelt was ziek toen hij de bovengemelde aanzegging ontving. Om die reden werd de uitspraak van het vonnis uitgesteld, doch er bleven voortdurend dag en nacht drie geregtsdienaars, *apparitores* werden ze genoemd, bij hem aan de pastorie om hem te bewaken. Daaruit bleek genoeg, wat hem te wachten stond. De Ambassadeur van Portugal evenwel had dit zoodra niet vernomen of hij bood den Vicaris zijne goede diensten aan; zelfs de broeder des Konings van Portugal wilde pogingen aanwenden om, zoo mogelijk, het banvonnis te voorkomen. Van de drie gezegde geregtsdienaars werd v. B., na ingediend verzoekschrift, ontslagen tegen zekere borgstelling. Intusschen raadde iemand hem aan, een verzoek om gratie bij het Hof in te dienen en daarin te laten vloeijen, dat hij van zijn Vicarisschap afzag; 't geen zeker aan de Regering welgevallig zoude zijn en het beste middel was om het dreigend vonnis af te weren. Met verontwaardiging wees v. B dit voorstel van zich af. Nooit zoude hij zulk eene laagheid begaan, waarmede hij het hoog kerkelijk gezag van den Apostolischen Stoel zou onteeren en miskennen, en den vijanden der Kerk in de hand zou werken. Liever wilde hij dan alles ondergaan en lijden voor de goede zaak. Men hield dien raadsman niet zonder reden voor iemand die van de Jansenisten was afgezonden. Deze toch zouden

door het opvolgen van dien raad, vrij wat zekerder en veiliger hun doel bereikt hebben dan met een banvonnis. v. B. diende evenwel een verzoekschrift in bij de Staten om ten minste eene verzachting te erlangen van het vonnis. Dit verzoekschrift werd goed aangenomen. De Staten verzonden het naar het Hof, met last om het in overweging te nemen. De Raadpensionaris had het zelf in de Statenvergadering voorgelezen en daarbij eene lofrede op van Bijlevelt gehouden; zoo dat de katholieken weder een weinig hoop begonnen te krijgen. — Zelfs protestanten waren begaan met den braven en ijverigen Priester, die het slagtoffer was van den doodelijken haat zijner vijanden. Velen van hen hadden bijdragen geofferd om met de katholieken de noodige gelden bijeen te brengen, ter betaling van de geldboete die den Vicaris ongetwijfeld zou worden opgelegd. – Het Hof bragt intusschen zijn rapport uit op het gemelde verzoekschrift, waarna de Staten de eindbeslissing aan het Hof zelf overlieten; helaas met het rampzalig gevolg, dat v. B. op Dingsdag den 23 Mei 1718 door geregtsdienaars naar de zitting van het Hof opgebragt, dáár zijn banvonnis moest hooren uitspreken. Hij werd ten eeuwigen dage uit de Provincie Holland verbannen en in eene boete geslagen van *f* 2000 met de kosten van het geregt, welke gelden, al reeds voorhanden uit de bijeengezamelde giften, onmiddelijk voldaan werden. Omtrent dat Banvonnis lezen wij in het „*Liber Memorialis Missionis Hollandiae*" van Hoynck van Papendrecht [1]) het volgende: Dit vonnis is nooit openbaar gemaakt, tegen de gewoonte van dat Hof in, hetwelk al

1) In dat belangrijk memorie-boek heeft Hoynck bij de namen van verschillende personen, welke in dien tijd eene voorname rol in de geschiedenis der Missie gespeeld hebben, aangeteekend, wat er van hen opmerkelijks in zijne correspondentiën en archieven te vinden was. Het loopt van 1716 tot 1721 en is niet alleen tot groot gemak bij het opsporen der geschied-

zijne uitspraken openbaar maakt, en aan een ieder ter kennisneming beschikbaar stelt. – Algemeen besloot men daar uit, dat de Vicaris niet zoo zeer om de eene of andere misdaad als wel door den haat zijner vijanden is veroordeeld geworden [1]). Ook had reeds de Pensionaris van Gouda, van der Dussen, in een onderhoud met Hoynck, den 19 October 1718 gezegd: „het Hof zelf schijnt er beschaamd over geweest te zijn; want het heeft tot nu toe het vonnis niet durven bekend maken." Het banvonnis scheen dus het licht niet te mogen zien; de haat, de partijdigheid en de valschheid der onbewezene beschuldiging zouden al te zeer in het oog geloopen hebben. Wij vinden dan ook, tot ons leedwezen, in ons Archief niets van den inhoud, van de termen, de considerans enz. opgegeven. Het eenige wat we daaromtrent van v. Bijlevelt zelven later vernemen is, dat hij vooral veroordeeld was om zijne correspondentien met den Nuntius en Internuntius, als strijdende zulks tegen de plakkaten. Uit die enkele aanhaling kunnen we genoeg opmaken, van welke gehalte het vonnis moet geweest zijn, als we ons herinneren hoe v. B. door de Staten zelven gedwongen is geworden met den Nuntius te Keulen in briefwisseling te treden (zie bladz. 177) en die briefwisseling – niet alleen op last van de Staten, maar zelfs als onder hunne oogen en met goedkeuring van elken brief gevoerd had. Hij beklaagde zich dan ook bij zijn vriend van der Dussen, dat hij veroordeeld was om hetgeen de Staten zelve hem hadden opgelegd; – ge-

---

kundige feiten, maar bevat nog veel merkwaardige uittreksels uit brieven, welke zelve tot ons leedwezen niet in het archief te vinden zijn.

1) Haec sententia numquam facta est juris publici, contra antiquam consuetudinem istius Curiae, e qua omnes sententiae prodeunt et ab unoquoque obtineri possunt. Unde passim judicatum est, Vicarium oppressum fuisse, non judicatum, et invidia refractariorum potius quam vero crimine traditum fuisse".

noeg, de vijanden van den Vicaris hadden hun doel bereikt. Hij was voor hen onschadelijk gemaakt, en met zijne verbanning lag tevens de zaak van zijn Vicarisschap en admissie ter uitoefening daarvan voor goed in duigen. Zwaar was de slag voor onzen v. B. en Hollands katholieken. Na eenige dagen vertrok hij uit den Haag en begaf zich eerst naar Brussel tot den Internuntius en vervolgens naar den Aartsbisschop van Mechelen, die hem als den grooten voorvechter van de regten en belangen der Kerk in Holland, met den hoogsten eerbied en liefde opnam en hem ruim een jaar te Mechelen liet verblijven. Voorbeeldig was, naar getuigenis van Hoynck, de moed en de zielskracht, waarmede van Bijlevelt zijne veroordeeling en alles wat hij daarbij te verduren had, onderging, en in de aanbiddelijke beschikkingen der Goddelijke Voorzienigheid berustte.

Op raad van den Aartsbisschop waren al de brieven, bescheiden, kortom het geheel archief van den Vicaris intijds geborgen bij den keizerlijken gezant Baron van Heems, doch behoorlijk verzegeld. Na het vertrek van v. B. kreeg de meergenoemde pater de Wacquant dat archief weder in handen; doch heeft het, hoe dikwijls ook, zelfs door v. B., er om gevraagd, niet willen afgeven. Eerst lang daarna heeft de broeder van Hoynck, de Advokaat te 's Hage, het in handen weten te krijgen. Deze bijzonderheden omtrent het archief van den Vicaris vóór zijne verbanning – alzoo tot in Mei 1718 – vinden we vermeld in het boven reeds aangehaalde *Liber memorialis*. Het is opmerkelijk, dat we van al dien tijd niets van het archief van den Vicaris bezitten dan de copien van de Breve zijner benoeming tot Apostolisch Vicaris en zijne andere faculteiten, – die we als Bijlagen III, IV, V en VI hierachter zullen mededeelen, benevens een paar minuten van brieven die hij naar Rome heeft gezonden

ter zake van de dagvaarding der refractarii voor den Nuntius te Keulen. Het eigenlijk geregeld en vrij volledig archief dat we van hem hebben, en dat onder berusting was van de oud-kanunniken van Haarlem – door wie het tot ons gekomen is-, begint eerst in December 1718, alzoo na zijne verbanning. Waar die vroegere stukken gebleven zijn, is ons tot dusverre onbekend. Vreemd komt het voor dat, terwijl we verscheidene brieven en bescheiden hebben uit het archief van R. Hoynck, Advokaat te 's Hage, die volgens gemelde aanteekening van zijnen broeder C. Hoynck het vroeger archief van v. B. in handen had weten te krijgen, – we daarbij niets van laatstgemeld archief gevonden hebben. Men zou dus gaan vermoeden, dat de Advokaat het weder aan een ander zal ter hand gesteld hebben of pater de Wacquant moet slechts eenige onbeduidende stukken aan den Advocaat overgegeven hebben, welke deze het der moeite niet waard achtte te bewaren. Hoe dit zij: in het belang der geschiedenis ware 't hoogst wenschelijk dat bedoeld archief nog ergens konde opgespoord worden. Mogt iemand onzer lezers in staat zijn om ons eenige aanduiding, hoe gering ook ter opsporing van dat belangrijk archief te geven: voorwaar geen geringe dienst zou hij bewijzen voor de zamenstelling eener volledige geschiedenis van de Hollandsche Missie in dat merkwaardig tijdperk.

(*Wordt vervolgd*) J. F. VREGT.

BIJLAGEN.

I.

Memoriale Romam missum pro Missione Hollandica
9 Julii 1716.

Occasione citationum, quas de speciali mandato Sanctitatis suae fecit Illustrissimus D. Archinto Nuntius Coloniensis, de personis

quorumdam Refractariorum in Missione Hollandica (quas citationes nemo catholicorum negat esse justissimas) ortae sunt murmurationes et querelae inter primarios quosdam viros Rectores Foederati Belgii Provinciarum, contendentes supremam suam auctoritatem hujusmodi citationibus laedi atque offendi, usque adeo, ut modo jam saepius usurpato, injunxerint sacerdotibus quibusdam Romano-Catholicis arduam et moraliter impossibilem provinciam, avertendi a citatis Refractariis comminatas per Illm. Nuntium censuras, idque sub poena exilii et ablationis oratoriorum.

His minis non sine causa territus R. Dns Joannes van Bijlevelt, primarius pastor Hagae Comitis et Sacerdotum S. Sedi devotorum facile princeps, statuit confugere ad patrocinium illustris cujusdam viri, quem in similibus angustiis semper benignum sibi expertus est.

Est vir ille, Brunone van der Dussen nomine, unus e praecipuis Dominis componentibus Ordines Hollandiae, consul et pensionarius civitatis Goudanae, et qualitate ea Deputatus ordinarius ad conventum Ordinum praedictorum, domesticis et peregrinis negotiis saepissime adhibitus, et specialiter ad Tractatum Pacis Ultrajectinae et novissime ad Tractatum Antwerpiensem Augustissimum Caesarem inter et Ordines Generales foederati Belgii deputatus, illisque titulis toti Europae notissimus, qui a multo tempore fuit verus protector Romano-Catholicorum incolarum foederati Belgii; impendentia mala saepissime ab eis avertit, Romano-Catholicos Sacerdotes, id est S. Sedi devotos, ab exilio liberavit, multa eaque praeclara servitia eis praestitit, et benignam in eos voluntatem etiamnum ostendit.

Hunc die vigesima prima elapsi mensis Maji accessit R. D. van Bijlevelt, ut imminentem sibi aliisque tempestatem ejus patrocinio depelleret, atque ab eo statim sensit, quantum potestati saeculari displicerent supra-memoratae citationes Illmi Dni Nuntii Coloniensis, factae in ipsa civitate Goudana, ad cujus ille clavum sedet. Cumque R. D. van Bijlevelt diceret, nihil esse in religione Catholica sacrosanctum magis et indispensabile, quam Summi Pontificis decretis atque mandatis per omnia parere, aliumque modum non occurrere ad cogendos Refractarios ad debitam eorum observantiam quam citationes illas et comminationes censurarum: reposuit ille saecularis potestatis intentionem non esse, ut sacerdotes Catholici ab exhibenda superioribus suis obedientia prohibeantur, sed, quod Ordines Hollandiae ferre nec possint, nec

velint, ut in praejudicium supremae suae potestatis, subditi eorum evocentur ad qualecumque exterum tribunal, eosque omnem modum adhibituros, ut a talibus citationibus abstineatur, etiamsi ad extrema deveniendum foret, pellendique essent patria omnes quotquot sunt sacerdotes, et renovanda decreta alias emanata contra Emsm Cardinalem Bussium, quibus severissime cautum fuit, ne Catholici ullo modo communicarent cum S. Sede ejusve Nuntiis; quare, ajebat, cogitandum de aliis mediis ad obtinendam a Refractariis obedientiam a S. Sede requisitam. Proposuit subinde R. D. van Bijlevelt, an potestati saeculari gratum foret, si a S. Sede deputaretur Ecclesiasticus unus, qui in ipsa Provincia libere posset similes citationes exercere et ad cogendos Refractarios Ecclesiasticis censuris uti: ad quae reposuit D. van der Dussen, rem illam ex Ordinum arbitrio non pendere, superiorum esse ea ordinare, quae e re Religionis Catholicae sint; sibi porro videri medium hoc non adeo omnibus in odio futurum, atque est illud, quo jam utitur S. Sedes, et si deputaretur aliquis potestati sæculari non ingratus, facile toleratum iri, ut demandatam sibi auctoritatem posset exercere ; subjungens mirum sibi videri, quod de dando Catholicis Hollandis Vicario non cogitetur, neque illum in finem diligentia adhibeatur; fore enim, ut Ordines Hollandiae faciliores sint, quam creditum sit; qua occasione descendens ad particularia fortiter damnavit Jansenistarum pertinaciam in recusando signaturam Formularii, et seditiosas ipsorum dissertationes, pro re, ut ipse putat, nullius momenti. Ridicula quoque ei videbatur tumultuosa illa quorumdam Galliae Episcoporum oppositio facta receptioni Bullae *Unigenitus*, et tantos excitatos fuisse clamores ut tandem veniretur ad ineundam concordiam, ut ipsi quidem relatum fuerat.

Non est quod dubitari possit de sinceritate intentionis laudati Domini van der Dussen; etenim promissiones ejus semper effectus est secutus, satisque patuit, illum non magnam Jansenistarum rationem habiturum. Unde, si S. Sedi benignissime placeat, attenta felicisssima hac occasione Missioni Hollandicae concedere seu Vicarium, seu ad citationes faciendas, censurasque comminandas delegatum Apostolicum, proponimus sub humili correctione personas sequentes, tamquam S. Sedi per omnia devotas, zelosas, capaces, et potestati saeculari gratas.

1°. Proponitur R. D. Gerardus Pelt Ultrajectinus, aetatis sexaginta et amplius annorum, congregationis Oratorii aliquando

presbyter, jam vero pastor in Soeterwoude juxta Lugdunum Batavorum, idque triginta et pluribus continuis annis, ubi nitidissimum Oratorium exstruxit: vir egregiis dotibus praeditus, modestiae singularis et vitae irreprehensibilis, pastor sedulus, qui oves sibi commissas ingenti cum fructu pavit, et ita erudivit, ut aliis disciplinae et exemplo sint: S. Sedi fuit semper per omnia devotus, et ideo temporibus Archiepiscopi Sebasteni numquam reipublicae admotus :. confiditur non futurus ingratus potestati saeculari, quamvis non sit ita notus illis, qui summa rei potiuntur, eo quod vix non solitariam vitam egerit.

2° R. D. Jacobus Ploeg et ipse sexagenario major, Collegii Urbani Romae alumnus, per aliquot annos pastor in Abstede ad moenia civitatis Ultrajectinae, jam multis annis pastor in Voorschoten, vir praeclarus, S. Sedi obediens, et optimae intentionis, zelosus, et capax reipublicae administrandae, sed adversae valetudinis. Putatur fore gratus Statibus Hollandiae, si publicis negotiis adhibeatur, quamvis et ipse non sit omnibus notus.

3° R. D..... Ophuys, Osnabrugensis Westphalus, 50 circiter annorum, ad evitandam extraneae originis invidiam, sese Lingensem appellans, studiis humanioribus et majoribus operam dedit Osnabrugi, et Monasterii Westphaliae, octo annos Pastor in loco Kannenburg Tractus Veluwensis, inde a Rsmo Dno Theodoro de Cock missus in Hilversum, cujus ecclesiae possessionem adiisset, nisi Jansenistarum artibus prohibitus fuisset. Inde duobus annis adjutor fuit R. quondam Dno. Alardo Titzing, primario Hagae Comitis pastori, multa cum laude, et ingenti cum fructu, denique ab Emo. Dno. Cardinali Bussio missus est Zwollam ad curandam Stationem Jesuitarum exulantium, ubi etiam fungitur officio Archipresbyteri Districtus de Sallant, vir capax reipublicae capescendae, potestati saeculari et clarissimo viro Dno van der Dussen praelaudato notus et gratus futurus, si extraneam originem celare possit.

4° R. D. Joannes van Bijlevelt Ultrajectinus, aetatis circiter 45 annorum, in patria dedit operam studiis humanioribus, philosophiae vero et theologiae Lovanii per annos novem; exinde sacerdos factus, missus est Ultrajectum adjutor Dno Hollen ibidem Pastori Stationario; inde destinatur Arnhemium, Geldriae Hollandicae Metropolim, ad vicarias suas operas impendendum R. quondam Dno van Deventer, primario ibidem Pastori et per Districtum Geldriae Archipresbytero. Vix quatuor ibidem mensibus

substiterat, cum saeva in eum orta est tempestas et in catholicos istarum partium dira persecutio; usque adeo, ut cum die quadam rem Divinam faceret coram paupere illa Arnhemensium Catholicorum multitudine, subintroierit magistratus haereticus, Praetore et satellitibus stipatus, qui apprehensum collo Bijleveltium, sacerdotalibus ornamentis indutum, et ab Altari abstractum, retrorsum in terram dejecerunt tanto cum impetu, ut ei vix sufficiens temporis spatium fuerit sumendi consecratam Hostiam, et Calicem. Exinde jussus exuere sacras vestes, togamque talarem, sola ei tunica inferiore relicta, abducitur in carcerem; populoque fugato haeretici diripiunt oratorium, reliquasque Hostias consecratas, et in Tabernacula asservatas effundunt, conculcantque. Tenuit illum carcer viginti quatuor dies tempore frigidissimo, donec pia plebs catholica eum redemit mille octingentis florenis pretio solius libertatis redditae; etenim jussus est Arnhemio exulare, severissima ei inhibitione facta, ne in civitate ejusque dependentia auderet rem Divinam facere, aut ecclesiasticas functiones obire; sed major erat zelus Bijleveltii et amor erga commissas sibi charissimas oves, infirmo praesertim pastore Dno van Deventer, quam ut minis his et iniquissimae inhibitioni vel minimum deferret. Igitur amittendae libertatis, quin et ipsius vitae periculo contempto, perstitit integros quatuor annos desolatae iste communitati invigilare, quo tempore singulis diebus Dominicis et festivis bis rem Divinam fecit, bis verbum Dei populo proposuit et ad singulas occasiones puerorum institutionem habuit. Laboribus hisce perfunctus mittitur a Rmo Dno Theodoro de Cock, tunc temporis Provicario, coadjutor Rdo quondam Dno Verburgh seni nonagenario, Pastori loci de Poeldijk juxta Hagam-Comitis. Impenderat ibidem operam suam per sesquiannum, cum venit in invidiam Jansenistarum, et apud Ordines Hollandiae accusatus, quod missionem suam obtinuiset a praedicto Rsmo Dno Provicario tunc exule, ab officio suspenditur, et post alterum sesquiannum multorum intercessionibus officio suo fungi permittitur. Mortuo subinde post duos annos Dno Verburgh, post superatas Jansenistarum insidias, et dilutas calumnias ei structas, obtinuit pastoratum loci de Poeldijk eumque quinque annos tenuit, quo tempore duodecim diversis vicibus stetit coram potestate haeretica, sed ob amicos quos sibi fecerat, periculum exilii aliarumque poenarum feliciter semper evasit. His aliisque praeclaris meritis permotus Emms Ds Cardinalis Bussius, tunc temporis Sedis Apostolicae ad Tractum Rheni Nuntius, non

magnopere sibi dispiciendum putavit, quem potissimum deligeret ad regendam primariam civitatis Ultrajectinae, quin et totius Missionis Ecclesiam, vacantem per obitum Jacobi Katsii Refractarii imprimis pertinacissimi. Statim enim occurrit animo Bijleveltius tamquam reliquis omnibus aptior ad tuendam auctoritatem Pontificiam, reducendosque praedictac Ecclesiae subditos ad veram obedientiam, reverentiamque S. Sedi debitam. Sed hic superari vis hostium non potuit; etenim Jansenistarum artibus factum est, ut per potestatem saecularem prohibitus fuerit ab adeunda istius primariae Ecclesiae possessione.

Igitur reversus in pastoratum suum de Poeldijk post paululum temporis admotus est ad primariam Ecclesiam Hagae-comitanam vacantem per mortem Rdi quondam Dni Alardi Titzingi, in communione Ecclesiae Catholicae defuncti; illamque rexit jam tres annos tanto cum fructu, laude et incremento, ut haereticis ipsis miraculo sit, nam praeterquam quod stationum desertarum subditi ad ipsum confluxerint, Refractariorum quoque Hagae-Comitis parochianos multos numero, verbo et exemplo suis partibus, hoc est S. R. Ecclesiae communioni feliciter adjunxit. Ea est facundia in dicendo ut vicinarum quoque civitatum incolas in sui admirationem rapuerit et haereticos ipsos frequenter auditores habuerit. Singularis inest illi in rebus agendis dexteritas, ita ut primarios viros Ordinum Hollandiae, et praecipue illustrem illum Dm van der Dussen ingenti rei catholicae bono, devinctissimos sibi fecerit habeatque, quae agendi ratio adeo non displicuit Illmo Dno Santini apud Belgas Internuntio, ut Bijleveltium constituerit Districtus Delflandiae Archipresbyterum, seu Decanum Christianitatis, eoque usus sit tamquam negotiorum gestore, et mandatorum suorum executore. De profundissima sua in S. Sedem observantia adeo constat quam de quo maxime, adeo ut non tantum idoneus, sed et dignissimus sit, qui ad munus Vicarii Apostolici promoveatur, nempe cui contingit id quot ante eum nemini, ut sit sanae purissimaeque doctrinae, S. Sedi per omnia devotus, zelo maximo et constanti, et simul potestati saeculari perquam gratus, ita ut in hisce temporum circumstantiis videatur esse perquam idoneus, qui possit in desolata illa Missione Hollandica digne promovere Dei gloriam, animarum salutem et S. Sedis observantiam auctoritatemque.

II. [1])

Liste des Refractaires qui sont a présent (21 Julij 1716) *en vie.*

HUGO VAN HUSSEN J. U. L., natif de la Haye, pasteur à Leyden, aetatis 60 et ultra.

JOANNES CHRISTIANUS VAN ERCKEL J. U. L., excommunié, natif d'Utrecht, pasteur à Delft, aetatis 60 et ultra.

HUGO GAAL, ex-pastor, aetatis 60 et ultra.

PETRUS VAN KUYCK S. T. B., natif de Ter-Gaud; pasteur à Rotterdam, aetatis 60 et ultra.

CORNELIUS STAKENBURGH J. C. L., ex Twael, pasteur à Utrecht, aetatis 80 et ultra.

GUILIELMUS DALENOORT S. T. B., natif d'Utrecht, pasteur à la Haye, aetatis 60 et ultra.

CORNELIUS STEENOVEN, natif d'Amsterdam, pasteur d'Amersfort; fit ses études à Rome où il reçut le titre de Docteur Romain; aetatis 50 et ultra.

WILLIBRORDUS KEMP, excommunié, natif de Gorcum, intrus dans la station vulgo in de Hoeck [2]), aetatis 38.

Tous ceux-cy se disent Capitulairs d'Utrecht et d'Harlem, non obstant cela, il y en a de ceux-cy qui se soumetteront volontiers, en cas que vint un Vicair en Hollande.

N. ZUL, natif d'Amsterdam, Pasteur dans la même ville, agé de 60 et plus, plein des miseres et maladies.

CORNELIUS KRIJS, natif d'Amsterdam, ex-pastor, agé environ de 60; ces deux se disent Capitulairs d'Harlem.

ALARDUS VAN HAEFTEN, natif d'Utrecht, pasteur de Leewaard, agé 56, etudiant Romain.

THEODORUS DE GREEF, natif de Bois-le-Duc, pasteur de Soutermeer, agé 50.

ANTONIUS SONSBEECK, natif d'Utrecht, pasteur in Polsbroek, agé 58.

MATTHIAS OOSTERLING, natif de Sardam, pasteur à Delft, agé 50.

THEODORUS VAN DER CROON, cité, natif de Culenbourg, intrus à Tergaude, agé 30.

---

1) Wij geven deze lijst letterlijk zoo als we die in het oorspronkelijk handschrift gevonden hebben.

2) Eene statie te Utrecht.

LAURENTIUS REMMEN, natif de Cleves, pasteur de Delft-Have, agé 60.

JACOBUS TIMMER, natif de Viane, pasteur à Rotterdam, agé 34.

PETRUS HOLLEN, natif de Lieënden dans la mairie de Bois-le-Duc, pasteur à Utrecht, agé 30.

JOANNES BLOCK, natif de Ter-Gaude, pasteur à Eycken-Duynen, agé 30.

GUILIELMUS WANNAER, natif de Leyden, pasteur intrus à Ter-Gaude, pour cela cité, agé 44.

JOANNES WUYFHUYSEN, natif de Ceulebourg, pasteur ad Aquas-veteres [1]), agé 56.

HENRICUS LENSING, natif de Zutphen, pasteur à Schoon-Hoven, agé 58.

PHILIPPUS LE FEBURE, natif d'Amsterdam, pasteur à Amersfort, agé 37.

GISBERTUS VAN DYCK, natif d'Amersfort, vice-pastor à Utrecht, agé 42.

ANTONIUS KOCKAERT, natif de Villevorde, pasteur dé Ceulenbourg, agé circiter 60.

JOANNES PRUYM, natif de Muyden, pasteur à Dort, agé 30.

ANDREAS SCHURIUS, natif de Gorcum, vice-pasteur à Utrecht, agé 60.

GUILIELMUS DE PRATER, natif d'Utrecht, pasteur à Amsterdam, agé 66.

ARNOLDUS BOOT, natif ..... pasteur à Harlem, agé 38.

BERNARDUS VERHORST, natif de Rotterdam, pasteur à Hoechgeest [2]), agé 70.

PETRUS MAES, cité, natif de la Haye, intrus dans la station de Rijswijck, agé 48.

THEODORUS ROMIJN, natif d'Harlem, pasteur in Limmen, agé 60.

PETRUS LOBS, natif ..... pasteur à Harlem, agé 30.

GERARDUS SLUYTER, natif d'Anvers, pasteur in Serdam, agé 54.

JOANNES VAN NECK, natif de Malines, pasteur à Amsterdam, agé 30.

LUCAS AHUYS, natif d'Amsterdam, pasteur à Amsterdam, agé 48.

JACOBUS KRIJS, natif d'Amsterdam, cité, intrus dans une des stations d'Amsterdam, agé 40.

THEODORUS DONCKER, natif de Ter-Gaude, cité, intrus dans une des Stations d'Amsterdam, agé 36.

---

1) Oudewater. 2) Oegstgeest.

JOANNES SCHAGER, natif de Schager [1]), pasteur de Westeynde, agé 48.
JOANNES KNOTTER, natif de la Haye, pasteur d'Enckhuyse, agé 30.
JOANNES HEYCAMP, Wesfalien, pasteur in de Heelder, agé 33.
JUSTUS VAN SCHAÏCK, natif d'Utrecht, pasteur de Kraling, agé 42.
SIMON CHARLIERS, natif d'Utrecht, Expastor, agé 45.
JOANNES SCHOONEBEECK, natif de Rotterdam, Expastor, agé 36.
TIMOTHEUS HETTEMA, Frison, excommunié, pasteur de Vianen, agé 44.
JOANNES DE JONG, natif de Lutiebroeck, excommunié, intrus dans Hilversom, agé 40.
HENRICUS DE BEER, natif Twent, excommunié, pasteur dans le fau-bourg d'Utrecht, agé 40.
MATTHIAS TORCK, natif de Cleves, excommunié, ex-pastor de Utrecht, agé 60.
JOANNES DOMINICUS PEREBOOM, natif de Schravensteyn, pasteur à Doort [2]), agé 45.

On n'ajoute pas icy huit ou neuf autres Ecclesiastiques nouvellement ordonnez par un Evêque inconnu, parceque l'Eglise ne connoit pas leur ordination, et que leurs noms nous sont prêques inconnus.

De ces quarante sept cy dessus mentionnez, il n'y en a que quatre ou cinq qui sont les chefs principaux qui soutiennent par leur autorité les autres Refractaires, dont la plus part se soumetteroient, d'abord qu'il y auroit un Vicair à qui ils peuvent prendre leurs recours; même entre ces principaux chefs, il y en a un ou deux, qui se soumetteroient pareillement sans difficulté, dont leur exemple ébranleroit toute cette machine.

Par le nombre des excommuniez et citez, qui continuent encor d'exercer leurs fonctions pastorales, malgré les censures dans les quelles ils sont tombez, on peut voir, que ces excommunications ont perdues toutes leurs forces, et le peu de respect que ces Messieurs ont pour elles, au contraire beaucoup de mêpris, qui ne laisse pas de scandaliser beaucoup les bons catholiques; tout cela va au prejudice de la veneration et de la soumission, qu'on doit avoir pour l'autorité du S. Siege.

Pour marquer tous les prêtres de sept Provinces, soumis au

1) Schagen. 2) Dordrecht.

S. Siege, cela est prêque impossible, car comme on ne les connoit pas tous, et que leur nombre monte plus qu'a 300, sans compter les Religieux, on devroit faire une recherche qui demanderoit bien du tems. Aussi je crois que cela suffit, de dire que les bons sont infiniment plus nombreux que les mauvais. On peut donc compter plus que 300 prêtres qui sont soumis, sans les Reguliers.

III.

CLEMENS PAPA XI.

DILECTE FILI SALUTEM. APLICAM BEN.

De cura Christi fidelium in Hollandia, illique foederatarum Provinciarum partibus existentium pro Pastorali nostro munere solliciti, ac de tua fide, doctrina, prudentia, charitate, et catholicae Religionis zelo plurimum in Domino confisi, Teque a quibusvis excommunicationis, suspensionis et interdicti, aliisque Ecclesiasticis sententiis, censuris et poenis, a jure vel ab homine quavis occasione vel causa latis in quibus quomodolibet innodatus existis, ad effectum praesentium dumtaxat consequendum, harum serie absolventes et absolutum fore censentes, de nonnullorum ex venerabilibus fratribus nostris Sacrae Romanae Ecclesiae Cardinalibus super rebus Hollandiae specialiter deputatorum consilio, Te in iisdem Hollandia et foederatarum Provinciarum hujusmodi partibus Vicarium Apostolicum cum facultatibus quae in aliis nostris literis continentur, ad nostrum et Sedis Apostolicae beneplacitum, auctoritate Apostolica tenore praesentium facimus, constituimus et deputamus, non obstantibus Constitutionibus et Ordinationibus Apostolicis, caeterisque contrariis quibuscumque.

Datum Romae apud Sanctam Mariam Majorem sub Annulo Piscatoris. Die secunda Octobris MDCCXVII.

Pontificatus Nostri Anno Decimo septimo.

Inscriptio erat: CARDINALIS OLIVERIUS.

Dilecto Filio JOANNI VAN BIJLEVELT.

Pbro saeculari Ultrajectensi.

IV.

CLEMENS PAPA XI.

DILECTE FILI SALUTEM ET APLICAM BENEDICTIONEM.

Ut ornamentorum et paramentorum Ecclesiarum nec non sacrarum Reliquiarum ad Ecclesias illarum partium in quibus Te Vi-

carium Apostolicum deputavimus conservationi et si quae aliquo modo amota fuerint reparationi prospicere possis, tibi, ut, durante tua deputatione hujusmodi, de dictarum Ecclesiarum ornamentis, paramentis, indumentis, vasis sacris et non sacris aliaque Ecclesiastica supellectili, nec non Sanctorum et Sanctarum reliquiis diligenter inquirere et illorum custodes seu depositarios et alios quoscumque, quibus illorum cura quovis modo incumbit, ad rationem de illis reddendam et si quae aliquo modo sine superiorum ad id potestatem habentium licentia extracta et non recuperata aut distracta fuerint, ad illa recuperanda et suis Ecclesiis restituenda monere, et si opus fuerit, per censuras et poenas Ecclesiasticas, aliaque opportuna juris et facti remedia cogere et compellere, aut si tales sint, quibus ea relinqui conveniat, ut desuper authenticum et sufficiens instrumentum tradant, ad effectum, ut opportuno tempore ab ipsis aut ipsorum haeredibus repeti possint ac denique pro supradictorum recuparatione et conservatione in suis Ecclesiis quaecumque necessaria aut quoquo modo opportuna fore judicaveris facere, gerere, mandare, ordinare, ac statuere auctoritate nostra Apostolica possis et valeas, eadem auctoritate tenore praesentium facultatem et auctoritatem concedimus et impertimur; non obstantibus Constitutionibus et Ordinationibus Apostolicis, ac quarumvis Ecclesiarum et monasteriorum, nec non Ordinum quorum fuerint, etiam juramento, confirmatione Apostolica vel quavis firmitate alia roboratis Statutis et Consuetudinibus caeterisque contrariis quibuscumque.

Datum Romae apud Sanctam Mariam Majorem sub aunulo Piscatoris die secunda Octobris MDCCXVII.

Pontificatus Nostri anno Decimo Septimo.

Inscriptio erat: Cardinalis Oliverius.

Dilecto Filio Johanni van Bijlevelt,

Pbro saeculari Ultrajectensi.

V.

CLEMENS PAPA XI.

DILECTE FILI SALUTEM ET APLICAM BEN.

Cupientes ut in locis ditionum Belgicarum tuae curae ratione officii Vicarii Apostolici commissis, ea quae curam pastoralem concernunt, et ad religionis Catholicae propagationem, ac animarum salutem pertinent, recte et fideliter peragantur, Tibi, durante tuo officio

hujusmodi, plenam et amplam super omnibus cujusvis Ordinis etiam mendicantium ac instituti etiam Societatis Jesu, ingredientibus Provincias tibi concessas, tam in his quae concernunt administrationem Sacramentorum, quam circa doctrinam Catholicam et disciplinam, etiam quod tales regulares habeant obedientiam suorum superiorum, et missi sint religionis adjuvandae causa, dummodo tamen in eadem Provincia non adsint superiores dictorum regularium ibi degentes, superioritatem et auctoritatem omnimodam, ac eamdem, quam eorum superiores haberent, si in eisdem partibus residerent, ita ut illos et quemlibet eorum circa praemissa visitare, corrigere, et reformare ac contradictores quoscumque per censuras et poenas Ecclesiasticas aliaque opportuna juris et facti remedia cogere et impellere possis ac valeas, auctoritate Apostolica tenore praesentium concedimus et impertimur; non obstantibus quibusvis constitutionibus et ordinationibus Apostolicis et quorumvis Ordinum et Institutorum regularium etiam dictae Societatis Jesu, etiam juramento, confirmatione Apostolica vel quavis firmitate alia roboratis Statutis et Consuetudinibus, privilegiis quoque exemptionibus et decretis in contrarium praemissorum quomodolibet concessis, confirmatis. Quibus omnibus et singulis, illorum tenores praesentibus pro plene et sufficienter expressis, ac de verbo ad verbum insertis habentes, illis alias in suo robore permansuris, ad praemissorum effectum hac vice dumtaxat specialiter et expresse derogamus, caeterisque contrariis quibuscumque.

Datum Romae apud Sanctam Mariam Majorem sub annulo Piscatoris die secunda Octobris MDCCXVII.

Pontificatus nostri anno decimo septimo.

Inscriptio erat : CARDINALIS OLIVERIUS.

Dilecto Filio JOANNI VAN BIJLEVELT,
Presbro Saeculari Ultrajecten.

VI.

CLEMENS PAPA XI.

DILECTE FILI SALUTEM ET APLICAM BEN.

Cum sicut accepimus in Belgicis Ditionibus ab haereticis occupatis, ubi Vicarius Apostolicus a Nobis deputatus es, nonnulli Catholici Beneficiis Ecclesiasticis illarum Ditionum ab haereticis hanc auctoritatem temere et falso arrogantibus provisi, et cupientes sibi de eisdem beneficiis a Sede Apostolica provideri, huc

propterea accedere non audeant, seu nequeant, dictaque beneficia absque aliquo saltem canonico titulo detineant indebite occupata; Nos praemissis incommodis obviare et conscientiarum dictorum provisorum securitati consulere, et jura dictae Sedis tueri cupientes, teque a quibusvis excommunicationis....... harum serie absolventes et absolutum fore censentes, supplicationibus tuo nomine Nobis super hoc humiliter porrectis inclinati, Tibi hujusmodi Vicarii Apostolici munere durante, ut quoscumque canonicatus et praebendas, aliaque inferiora beneficia ecclesiastica in Cathedralibus, etiam Metropolitanis vel Collegiatis aut parochialibus seu aliis Ecclesiis consistentia dictarum Ditionum extra Romanam Curiam in quibuscumque mensibus, per quascumque Cancellariae Apostolicae regulas, seu constitutiones dictae Sedi reservatis, quibusvis modis vacantia, et imposterum vacatura, quibusvis personis Catholicis, etiam quaecumque alia beneficia ecclesiastica compatibilia obtinentibus quas ad id idoneas esse judicaveris, nec non illis per haereticos, ut praefertur, de canonicatibus et praebendis ac inferioribus beneficiis similibus provisis, illa de novo Apostolica auctoritate conferre et de illis etiam providere, fructus quoque, redditus, proventus, jura, obventiones, emolumenta ac distributiones, ex eis per eos indebite percepta, et ad quamcumque summam ascendentia illis gratiose remittere, et condonare nec non ab eis omnem inhabilitatis et infamiae maculam sive notam per eos praemissorum occasione contractam abolere, ac illos in pristinum et eum, in quo ante praemissa quomodolibet erant, statum restituere, reponere et plenarie reïntegrare libere et licite valeas, dicta auctoritate tenore praesentium licentiam concedimus et facultatem; decernentes omnes et quascumque collationes et provisiones aliaque praemissa quae de hujusmodi canonicatibus ac beneficiis per te vigore praesentium fieri contigerit, ut praefertur, valere, plenamque roboris firmitatem obtinere ac eisdem personis suffragari debere in omnibus et per omnia perinde ac si de illis per eamdem Sedem facta fuisset, sicque per quoscumque judices et confessarios quavis auctoritate fungentes, etiam causarum Palatii Apostolici auditores ac S. R. E. Cardinales ubique judicare et definiri debere ac irritum et inane, si secus super his a quoquam quavis auctoritate scienter vel ignoranter contigerit attentari; non obstantibus praemissis, ac quibusvis Constitutionibus et Ordinationibus Apostolicis, nec non Ecclesiarum in quibus bona hujusmodi fuerint, etiam juramento, confirmatione Apostolica vel quavis fir-

mitate alia roboratis, Statutis et Consuetudinibus caeterisque contrariis quibuscumque.

Datum Romae apud sanctam Mariam Majorem sub annulo Piscatoris die secunda Octobris MDCCXVII.

Pontificatus Nostri anno decimo septimo.

Inscriptio erat: CARDINALIS OLIVERIUS.

Dilecto Filio JOANNI VAN BIJLEVELT,

Pbro saeculari Ultrajecten.

DE KERSKAPEL IN DE S. BAAFS-KERK TE HAARLEM.

"Den 20 May int jaer ons Heern 1565 stierf sijn (ADRIAEN VAN GROENEVEN'S) [1]) ouder broeder PIETER VAN DORP (alsoo nae sijn moeders geslacht genaemt) sijnde regerent borgemeester van Haerlem, en is begraeven in een kelder onder een grooten blauwe sarck in de Kors-capel in St. Baefs-kerck, welcke capel hij in den jaere 1557 selfs hadde gefondeert en hem toens kosten over de drie duysent guldens aen reuw werck behalven het autair stuck en verdere vercierselen, en staet int verwulft van dito capel sijn waepen met het jaer sijnder fundatie, op de sarck staet het waepen van Adrichem, gequartileert met Dorp of Uytelier, met helm etc.; op de rechterhoecken staen deese quartieren: Adrichem, Zanen; op de lincker: Dorp, Almonden; rontom de sarck staet gehouden: hier leyt begraven Pieter van Dorp fūdatoer deesser capelle en starff burgem[r]. vā Haerlē XV[c] LXV den XX May. In deese capelle heb ick in mijn jonckheyt meermaels gesien seekere eecke houte gestoelte met vier setels met vier waepenschilden als op de sarck en onderteekent: A. V. G. als gegeven door Adriaen van Groeneveen."

Naar de copie van een Handschrift: "VITA ADRIANII GROENEVENII", volgens eene latere aanteekening op het MS. "geschreven "door Pieter van Adrichem van Dorp, overoverklijnzoon van ge-"melde Adriaan van Groeneven." Wij stellen ons voor het zeer belangrijke stuk later mede te deelen. J. J. G.

---

1) Adriaen van Groeneven, schepen van Haarlem, die tijdens het beleg op 27 Mei 1573, met Quirinus Talesius, Lambert van Roosveld, Frans Jacobszoon priester en andere katholieken werd omgebragt. Zie boven pag. 14 en D[r] Ekama: Beleg en verdediging van Haarlem, pag. 123 en 200.

TABULA CHRONOLOGICA

EPISCOPATUS ET ECCLESIAE CATHEDRALIS HARLEMENSIS ETC.

(Vervolg van bladz. 23).

1581 Rex Catholicus pro Archiepiscopatu Ultrajectensi nominat Joannem Bruhesium, Decanum Ecclesiae metropolitanae. Qui tamquam caput Ordinum Ultrajectensium, cum a quibusdam proponeretur, Auraicum assumendum in gubernatorem, libera voce in publico conventu dixit: non videre sibi consultum, ut talis ad publicas functiones assumeretur, qui Divino Numini fidelis non existeret. Verum cum res secus accidisset, praefatus Bruhesius Embricam divertit; inde vero Coloniam contendens, ibidem factus est Ecclesiae Metropolitanae presbyter canonicus, ubi obiit anno Dni 1600 — 10 Sept., humatus in odeo carthusiae Coloniensis. Vir de Ecclesia et patria optime meritus. (Haventius Lib. V. c. 12)

Ordines Hollandiae Ecclesiastica bona, exceptis Joannitis, qui pro vita sua stipulati sunt cum magistratu Harlemensi libertatem, cedunt civitati Harlemensi propter damna accepta in obsidione et incendio; cujus rei ignari Catholici Auraico supplicant pro satisfactione Harlemensi servanda; sed misere illusi et incarcerati quasi rebelles, spe gratiae absoluti, domum remittuntur.

20 Maji. Harlemi 20 Catholici supplicant Auraico pro libertate promissa: sed tamquam turbatores incarcerati, q[uasi?] gratiose dimittuntur (Hulst).

25 Maji. Praepositus Zaffius jussu Statuum captivatus, Hagae supplicat pro liberatione, allegans sinceritatem suam

in executione pacificationis Gandensis: spondens rationes dare acceptorum in capitulo (v. Litteras ejus). N. quod propositum ei fuerit abjurare Regem Catholicum; ad quod respondit, sibi nihil a rege injuriae illatum, ac propterea hoc recusare. 1581

29 Maji. Middelburgi celebratur quarta pseudosynodus rebellium per 60 articulos. (Duss.)

28 Junii. Capitulares Harlemenses petunt consilium ab advocatis in causa perceptionis fructuum suorum. (De quo vide Registr. computus A° 1580).

26 Julii. Status Hagae declarant Regem Catholicum Dominio Hollandiae etc. excidisse; recipiendum gubernatorem Alensonium vel potius Auraicum, pro quibus juramenta exigunt ab officialibus; mandant, ne ullus patria abeat, absentium bona confiscant. (Duss.)

15 Augusti. Joannes Strijen, Vicarius Episcopi Middelburgensis, Namurci consecratur secundus Episcopus; sed propter rebellionem non resedit, sed obiit Lovanii anno 1594, 8 Julii, praeses Seminarii Regii. (Rais.)

23 Sept. Bonnae testamentum suum conficit, in favorem Ecclesiae et pauperum et speciatim filiarum Antonii Cauchii advocati, Reverendissimus Mirloë, executorem instituens P. Henricum Bercheyck, Priorem Praedicatorum Coloniensem vel alium ab eo nominandum: specificat supellectilem Ecclesiae Harlemensis et aliarum, quam apud nominatos fideles dereliquit, uti et scripta Feudalia Egmondensia aliaque; de quibus et aliis exstat etiam testimonium, de anno 1605, 16 Novembris Viguerio [1]) traditis.

Illustrissimus Sasboldus tradidit reliquias S. Crucis Alberto Archiduci Brabantiae praesente D. Gerardo Thewis, Societatis A°   .

22 Dec. Status edicunt, ne quis contra eos vel reformantes, ut vocant, libros edat. (Duss.)

---

1) *Viguerio* : Wiggerio: Nicolaas Wiggers, priester te Haarlem.

1582 R. D. Sasboldus a Decano Ecclesiae Metropolitanae Ultrajectensis Bruhesio creatur Vicarius generalis et officialis sedis vacantis; quam tamen pro tunc recusasse, videtur indicare in Registro Sasboldus.

15 Martii. Ordines Hollandiae edicunt contra congregationes Catholicorum sub poena 29 florenorum pro iis qui deprehenderentur; mulcta pro domo statuta: et sacerdote praesente: . (Duss.)

24 Julii. Reverendissimus Mirloë Monasterii agens Vicarium in Pontificalibus, explicat officium suffraganei et reditus inde provenientes, conqueritur de inopia sua ad Joannem Amerongen, Procuratorem Harlemensem, cui et cursori mittit 16 Imperiales.

2 Octobris. Stylus novus de computu temporum instituitur per Gregorium XIII, ita ut haec [sic] dies, omissis decem intermediis, computandus dictus sit 12 Octobris Romae. In Brabantia jussu Alenssonii 14[a] Decembris scripta est 24[a]. In Hollandia anno sequenti dies 7 Januarii scripta 17. Ultrajectenses et Frisii, odio cladis illatae Antverpiensibus per Alensonium, publicationem hujus Statuti decretam, postridie ut fieret suspenderunt. Angli odio Sedis Apostolicae Stylum novum recipere recusarunt.

1583 Febr. Reverendissimus D. Sasboldus Vicarius Generalis Ultrajectensis ex Urbe Roma venit Coloniam, mox Delphos et Harlemum (v. Litteras, infra A° 1598 in Julio); sacerdotes passim visitat et instruit. (Vord.) [1]).

20 Mart. Hagae quidam Corn. Verhooch decollatus, falso se jactans esse fratrem regis illegitimum et pacem cum Rege suadens: unde Catholici et sacerdotes suspecti habiti de proditione et conspiratione cum eodem. (v. Litteras Sasboldi A° 98).

7 Maji. Reverendissimus Mirloë pro securitate reliqui-

1) *Vord.* = Vordenus, Deken van Oldensaal.

arum sacrarum et cimeliorum Ecclesiae Cath. Harlemensis Coloniam translatorum, quae ibi specificantur, committit eorum custodiam Patri Henrico Bercheyck: de quibusdam etiam sibi traditis facit mentionem hoc anno Zaffius in Registro suo [1]). ... 1583

3 Febr. Reverendissimus D. Sasboldus donatur a Gregorio XIII facultatibus quoad usum sacrificii et absolutionis (v. Reg. Sasboldi). Item D. Martinus Regius, ut apostolice laboraret in partibus apostaticis; Nicolaus Wiggerius et D. Cornelius Arnoldi etiam huc advenere. 1584

29 Febr. Auraici filius Henricus Fredericus (a regibus Galliae et Daniae sic dictus) aqua rosacea baptizatus est a custode, praecone ter clamante, Ego te baptizo, ad singula SS. Trinitatis nomina: similiter Mauritius ejus frater, alias pane saccarato pastus est in coena Calviniana per Utenbogard. (Duss.)

Auraicus aperte petens a Statibus comitatum Hollandiae, repulsam passus est propter impotentiam (Idem).

10 Julii. Auraicus, aetatis suae 52 anno, Delphis a Balthasare Burgundo sclopeto trajectus tribus globulis, in monasterio S. Agathae, nil dicens mortuus corruit (Duss.) De supplicio occisori illato vide ibid. et sepultura Auraici 4 Aug.

8 Aprilis. Moritur Gregorius XIII cui succedit Sixtus V, opilionis filius. (Sedit annos 5, menses 4.) 1585

Vicarius Generalis Harlemensis, potestatem Sasboldi agnoscens, ipsum passim fidelibus insinuat, et consilio ejus usus est in reformatione Ecclesiarum et reconciliatione sacerdotum. (Vord.) v. litteras Sasboldi A° 98: fructus Coopalii in Hollandia et sacerdotum saecularium Ultrajecti et alii [alibi?] refert.

9 Sept. Sixtus V excommunicat Regem Navarrae Hen-

---

1) Deze aanteekeningen zijn medegedeeld in *de Katholiek*: 58ste Deel [1870] pag. 129-32.

1585 ricum et Principem Condaeum, ob relapsum in haeresim, cui respondit Navarreus: *Brutum fulmen Sixti* [1]).

1586 Januarii. Hagae in gubernatorem Hollandiae assumitur Comes Licestrius Anglus; cui juramentum fidelitatis dixere ordines Hollandiae; qui mercatores expilare coepit, exigens nummum 25^{m}, ex licentiis pro se 1 vas auri; ad quae extorquenda naves bellicas in Bosphoro Anglico locat; et piratica invalescit.

20 Junii. Hagae habita preudosynodus quinta: approbante Licestrio, quam 6 Aug. Status acceptare renuerunt, quoniam – [?] statuit, timentes sibi praejudicandum. (Duss.)

4 Sept. Licestrius intrat Angliam, spectaturus supplicium reginae Scotiae: interea Status cudunt nummos cum inscriptione: *Libertas nae grata, ut simiae catuli* [2]). (Duss.)

1587 Febr. Status Hollandiae eligunt in gubernatorem Mauritium, Auraici filium; querelas Licestrio scribunt de malo regimine.

29 Jun. Ultrajecti ignis supplicio afficitur apostata laicus Carthusianus, Laitjen dictus, ob suffocatam prolem sibi ex adulterio cum ancilla natam, eodem loco quo hoc ipso die ante annum ignominiose exusserat imagines SS. Petri et Pauli in festo eorum, e regione habitationis suae; alia crimina homicidii etiam fassus est. (Duss.)

24 Sept. D. Henricus Talesius, de conspirationibus ac-

---

1) Titel van een pamflet, geschreven door den hugenotischen regtsgeleerde Franciscus Hottoman en getiteld: *Brutum fulmen Papae Sixti V, adversus Henricum serenissimum regem Navarrae et illustrissimum Henricum Borbonium, principem Condaeum, una cum protestatione multiplicis nullitatis.* A° 1585. [kl. 8° sine loco.]

2) *Libertas nae grata:* variant van: Libertas ne ita grata, zooals het bijschrift van den gedenkpenning luidt bij VAN LOON: Nederl. Historiepenningen, Dl. I. ad annum 1587. Zie ook NUYENS: Gesch. der Ned. Beroerten, IV, 1. pag. 371. De penning vertoont: eene aap die hare jongen verstikt, waaronder gemeld bijschrift; aan de keerzijde: een man die den rook [der Inquisitie] ontvlugt, en in het vuur [van het Engelsche verraad] teregtkomt, met bijschrift: *Fumum fugiens, incidit in ignem.*

cusatus, reconciliatur admissus a magistratu Harlemensi. 1587 (Vide litteras varias).

Illata [?] morte Reverendissimi Mirloë, hoc anno 28 Jul. (supra descripta anno 1578 [1]), electus est Vicarius Ecclesiae Cathedralis Harlemensis vacantis Wilhelmus Coopallius, qui egregie curae animarum intendit, maxime per partes Boreales; – [?] mortuus jam fuisse videtur D. Varlenius, 17 Aug.

2 Dec. Licestrius ab Angla regina revocatus, renunciat regimini Hollandiae die 17.

De hoc anno Joannes Regio-Montanus, Astronomus, in 1588 prognost. 61: Si non hoc anno totus male concidat orbis, cuncta tamen mundi sursum ibunt atque deorsum. (Duss.) Forte vicina ante tempora notavit.

Sept. Ultrajecti, Ordinibus instigantibus per laniones ebrios, magistratus Catholicus deponitur, exules revocantur rebelles; Sulenius praetor libertatem Catholicis spondens, fide haeretica servavit: moriens sacerdotem petit inidoneum et absentem, sera et imperfecta poenitentia (Duss).

19 Mart. Ordines rebelles edicunt contra typographos ca- 1589 tholica imprimentes, scholarchas docentes contraria reformationibus suis et congregationes catholicorum. (Duss. tot. 2)

4 Nov. Harlemi eliguntur a Capitulo duo canonici graduati in locum defunctorum, videlicet: D. Joannes Noems, Enchusanus Pastor, S. Th. L, in locum Jacobi Wijhe et D. Adelbertus Eggius Amsteledamensis S. Th. L. in locum Varlenii, litteris datis per Vicarium generalem Coopallium.

29 Januarii. Ordines Ultrajectenses leges figunt syna- 1590 gogis suis, schisma in eis notant, religionem paci substernunt, baptismi necessitatem edicunt contra doctrinas proprias, de Evangeliis dominicalibus caeremonialia ordinant. (Duss.) (Urbanus PP. VII. per dies 12. Gregorius PP. XIV. per menses 10, dies 10).

---

1) Zie boven pag. 22.

1590 Praepositus Harlemensis confert sacellanatum curatum Harlemensem D. Cornelio Sassemio Pastori; sed contra collationem hanc scribit Sasboldus, infra a° 1601, 17 Febr. uti et alias collationes ejusdem.

23 Maji. Sasboldus creatur Vicarius generalis in spiritualibus Ultrajectensis cum amplis facultatibus per Nuncium Apostolicum Frangipanum, quibus et alias addidit 23 Julii. (Vide Registrum Sasboldi).

Sixtus V moriens jusserat Jesuitas nomen et habitum mutare, cucullum viridem assumere, Bellarminum revocare scriptum de enervata Clericorum immunitate. (Duss.)

18 Decembris. Zelandi Synodis praeesse volunt, indicentes ad Febr. sequentem, articulos non publicari praecipiunt sine suo examine et approbatione. (Duss.)

1591 8 Mart. Ordines Hollandiae concionatoribus leges dicunt de Synodis, uti supra Zelandi, addentes ut magistratus templorum juramentum dicant magistratui polytico et Ordinibus. (Duss.) (Innocentius PP. IX. per 2 menses).

Sub Pentec. 28 Junii, occupatur a rebellibus Daventria, cum D. Gysbertus Coeverinx, nominatus Episcopus, ad consecrationem se accingeret suscipiendam; qui mansit Sylvae-Ducis Decanus S. Joannis: solus tunc ex novis Episcopis suffraganeis Ultrajectensi supererat Reverendissimus Joannis a Strijen, Episcopus Middelburgensis. (Haventius).

5 Sept. Leydae tumultuatum est a studiosis seminarii Calviniani, propter statutum novum, hoc die factum Hagae, sublato tractamento carnium assatarum ter in hebdomada. Vicepraetor cum uno lictore cultris studiosorum occisus. (Duss.). ...

22 Sept. Neomagum ab Auraico occupatur, omnia eis conceduntur praeter religionem Catholicam, quae profanatur.

Haeretici Belgi edunt pseudoprophetiam de fide Catholica et sede Romana abolendis anno 1600 et una tunc sua religione futura. (Duss.)

Fames Italiae sublevata per 40 naves frumentarias Hollandicas; unde maxima vis pecuniae Amsteledamum illata; unde vilescunt reditus pecuniarii, soluti ante 16 in centum, jam tamen 20. (Duss.) 1591

19 Febr. P. Gerardus Scotanus Praedicator et cives quidam Harlemenses attestantur de conservatione SS. Reliquiarum Jeronis Mart. et Adelberti Confess. item B. Agathae Virg. et Mart. conservatarum. (Clemens VIII. per annos 12, mensem 1, dies 3). 1592

22 Febr. Clemens VIII creat Sasboldum Vicarium Apostolicum Provinciarum Belgii unitarum sub Ordinibus rebellibus, cum amplissimis facultatibus ad ministerium istud necessariis, quae 3 Junii approbatae sunt a Nuncio Apostolico Frangipano. (V. Reg. Sasboldi).

5 Oct. Ordines Hollandiae edicunt, ut officiales omnes abjurent Regem Catholicum.

8 Oct. Istud recusantes sacerdotes Harlemenses, notarii Curiae Hollandiae, M. Joannes Stekelwerf et Gasparus Stolckwyck, sacellani curati Harlemenses, officiis notarialibus privantur. (V. Protocolla eorum).

2 Nov. Religiosi Societatis a Reverendissimo Sasboldo evocati primum ex Brabantia in subsidia Catholicorum; inter eos primus Cornelius Duyst, Delphensis, qui eo advenit fine Oct., quem secutus est Wilhelmus Leo. ...

Obiit D. Martinus Krimpius, Cathedralis Ecclesiae Harlemensis Canonicus.

N. hoc anno et praecedente Reverendissimus Sasboldus innotescere coepit et haereticis, quare, persecutione contra eum mota, latere debuit: sed visitando Ecclesias per aestatem, quinque mensibus Delphis abfuit, quo tempore a 16 Maji cogitabant in eum irruere haeretici usque ad 20 Octobris. (V. Litteras Sasboldi A° 98)

23 Mart. Magistratus Groningensis conqueritur ad concilium regis Cath. de mala belli cura. (V. Litteras varias). 1593

1593 Julii. Henricus Navarreus rex, propter haeresim excommunicatus a Clemente PP., sed jam per Episcopum Bituricensem reconciliatus, sub conditione voluntatis papalis, metuens scilicet ne Guissius ad coronam Galliae sibi praeferretur, Missae interest cum sarcasmo polytico. Contra hanc reconciliationem scripsit Spondeus. (Duss.)

24 Decembris. In porta Texaliae et Flye periere tempestate naves 50 frumentariae, in Italiam iturae ad levandam famem; erant omnes unius societatis naves 140. (Duss.)

1594 30 Januarii. Ernestus Austriacus nomine Regis Bruxellae Gubernacula Belgii suscipit. (Duss.)

25 Febr. Illustrissimus Dominus Nuncius Frangipanus edit catalogum festorum et jejuniorum, sub praecepto servandorum in Archiepiscopatu Ultrajectensi, deletis quibusdam olim praeceptis. (V. Litteras).

1 Aprilis. Hagae capite truncatur D. Michael Reyninchovius, sacerdos Namurcensis, tormentis adactus fateri se necem intentasse Auraico, consilio Ernesti Gubernatoris, non exspectatis testimoniis contrariis Ernesti, quae jurisconsulti offerebant. Hunc [1]) specie pacis oblatum sibi Ordines repudiant. (Duss.)

N. Sacerdos iste, vir doctus, Leydae disputaverat contra Arminium et fateri eum coegerat, quod doceret contra antiquos Patres; cesserat curae suae pastorali ob contentionem, ab Archidiacono Romae contra se institutam. (J. Catzius.)

19 Juli. Groninga ab Auraico regi Catholico eripitur, obsessa a 21 Maji; religio Catholica profligatur et magistratus haereticus constituitur. Ejecti duo Societatis Patres, quorum unus, Adrianus Arboreus, hinc in partes Hollandiae advenit. (Duss.)

Edicta contra Catholicos aggravata in Hollandia, congregationes prohibitae et sine ecclesiastico [2]) praesente

---

1) Namelijk: Ernestum. 2) Predikant.

baptismus laicis prohibitus, etiam in necessitate mortis, 1594 poena 100 florenorum; matrimonium coram sacerdote prohibitum sub poena exilii etc.; cui mulctae primum subjecti fuere Catholici in de Corte-Aa, deprehensi ante biennium et pridie edicti condemnati (Duss.). Zelandi odio religionis etiam praecepere, ne matrimonia aliter quam coram ministro haeretico celebrarentur. Hollandi odio Regis tantum acti, magistratui etiam hoc permisere. Schoonhovianus quidam accusatus de prole sua propria baptizata, consilio Sasboldi cum praetore componit.

Auraicus Amstelodami magnifice exceptus, crucifixum emit et publice confringit. Leydae pyramis ipsi statuta ante S. Barbarae monasterium, cum inscriptione:

Den Gru der Maaren[1]), i. e. Hispanorum terror.

Octobris. Venit in Hollandiam etc. Fr. Mat. Colderman Franciscanus, ab Archiduce missus ad exploranda negotia cleri etc. (Vord.)

Calvinistae Embdani Lutheranos ejiciunt cum comite 1595 suo Edzardo: justo judicio ab injustis subditis punitus ob rebellionem, quam post majores fovit, ubi anno 1529, pulsis Catholicis, Lutherani introducti fuere. (Duss.)

In Suecia Status, comitiis habitis, sacerdotes ejecere, monasterium S. Birgittae spoliavere, regem suum absentem citavere sub poena privationis regni. (Duss.)

2 Maji. In Brabantia, Juliaco et Colonia frumentum pluit, unde panis subamarior confectus. (Duss.)

24 Nov. Gerardus Jassius, regularis incontinens, reconciliatus a suis superioribus Blocceranis prope Hornam.

11 Febr. Albertus Austriacus cum duce Fontano et 1596 Philippo Auraico Bruxellas magnifice ingreditur, Gubernacula Belgii suscepturus. (Duss.)

---

1) *Maaren:* voor Maranen of Moraneu, welk woord in Spanje schimpend gezegd werd van hen, die afstamden van eene verbindtenis tusschen Spanjaarden en Moren.

1596 18 Febr. Illustrissimus Mathias creatur Archiepiscopus Mechliniensis.

4 April. Ordines Hollandiae edicunt contra Catholicos et Regios, ne ejus provincias studiorum causa adeant, vel subditi ejus ad se transeant: promotos in universitatibus Regiis cogunt ejurare regem, sub poena exilii; unde Franciscus Dusseldorpius [1]), Hagae advocatum agens, id recusans locum mutat.

30 Julii. Kuycius, Kulenburgensis, S. Th. D. Lovaniensis, consecratur secundus Episcopus Ruremondensis, post 8 annos sedis vacantis ob recusantem acceptare candidatum.

D. Paulus Botius senex moritur, canonicus Cathedralis Ecclesiae Harlemensis. ...

1597 Reverendissimus D. Sasboldus conatus est in ordinem subjectionis suae redigere Capitulum Harlemensem, et cum non auderet aperte se opponere contra acta D. Praepositi beneficia conferentis, latenter id moliebatur per D. Adelbertum Eggium, quem constituit Vicarium suum in Diocesi Harlemensi, cum tamen adhuc superesset D. Coopallius, Vicarius Generalis sedis vacantis, qui, dissimulans prae modestia et in opere Evangelico discurrens, raro residebat Harlemi et per sententiam latam etiam exul missus fuerat. His conatibus maxime se opposuit D. Saffius Praepositus cum aliis de Capitulo residentibus. (V. Litteras de hoc scriptas a Saffio ad Decanum Lyropium).

Aug. Jubilaeum ex urbe venit Ultrajectum. P. Bergius Socius illud statim publicat inconsulto Reverendis-

---

1) Zie over hem: *Batavia Sacra*. II. pag. 262. Dusseldorpius werd later priester, en stierf te Keulen A° 1630. De B. S. meldt aldaar dat Dusseldorpius een boek schreef „*de Tumultibus Belgicis*, asservatum pridem in „Bibliotheca Reverendissimi Rovenii, et una cum ejus libris direptum. Hic „idem forte cum *Annalium* voluminibus". Het schijnt wel zeker, dat Bugge, bij het opstellen van zijne Chronologia, dit geschrift van D. gebruikt heeft, en daarnaar telkens verwijst, wanneer hij aanhaalt : *Dusseld.* of *Duss.*, zooals de lezer reeds meermalen zal hebben opgemerkt.

simo Sasboldo, qui, potestate pontificia missus, neminem superiorem directorem agnosceret; quod anno sequenti etiam fecit Harlemi, reclamantibus passim aliis de Clero. (Sasboldi Litt. A° 98). 1597

2 Dec. Ordines Hollandiae accipiunt a Rege Catholico litteras de matrimonio Alberti Austriaci cum Isabella regis filia, cum dote Belgii et Burgundiae illi assignata.

2 Maji. Pax concluditur Veruini inter Reges Hispaniae et Galliae, per Patrem Bonaventuram, Generalem Franciscanorum: Germani includuntur, excluduntur Angli et Hollandi. (Duss.) 1598

Interim occulte Gallus contrahit cum Hollandis, ut specie debitorum mutuam operam praestent, salvo foedere cum Hispanis.

6 Maji. Rex Catholicus Belgii dominia tradit in dotem Isabellae filiae certis conditionibus.

8 Maji. Albertus Austriacus Hallis mutat habitum cardinalitium, dispensatione obtenta ad matrimonium celebrandum, galerum Pontifici remittit.

20 Jul. Reverendissimus Sasboldus, post morbum, describit statum ecclesiarum sibi commissarum, ingressum suum in illud officium, abusus quos reperit et correxit auxilio sacerdotum quorumdam, maxime D. Vicarii Harlemensis Coopallii. ...

30 Mart. Ultrajectenses edicunt contra Regem Catholicum, confiscant medietatem bonorum illorum qui in exteris habitant. 1599

Card. Andreas vice-gubernator, Crevecuer lucrato, fortalitia Vorne et aliud suo nomine extruit. Bommeler certe neglecta recuperari poterat, nisi Masius Episcopus desuasisset, et Gelria infestari. ...

Albertus et Isabella Lovanii inaugurantur ad regimen Brabantiae et Belgii (Duss.); et negotiationem Hispanicam Statibus unitis prohibent, uti hi contra edicunt suis.

1599 6 Sept. Reverendissimus D. Sasboldus scribit Praeposito Harlemensi de dispensatione a se facta pro sponsis consanguineis, ea conditione ut uterque sit catholicus et rationes dispensandi Domino Eggio approbentur.

Oct. Reverendissimus D. Coopallius, Vicarius Harlemensis, misero casu submersus aquis Schermerae, cum veheretur cymbula cum energumena.

Obiit quoque D. Joannes Nooms, Cathedralis Ecclesiae Canonicus.

9 Decemb. Reverendissimus Sasboldus Hagio scribens, mansuetudinem rectoribus necessariam commendat; improbat duriora dicta M. Martini.

1600 1 Mart. Status rebelles exigunt nummum 200^{m} sponsis reducibus [?], aliaque onera agris, bestiis et sali imponunt, ita ut dimidiam opum subditorum extorquere visi sint. (Duss.)...

7 Mart. Reverendissimus D. Sasboldus scribit D. Saffio, irritas esse dispensationes factas a Praeposito; agit de amplitudine potestatis suae, extendente se etiam ad Episcopatus provisos Sylvaeducensem et Ruraemondensem, tamquam Nuncii Apostolici, et declarat se continuare regimen Ecclesiae Harlemensis per D. Eggium tamquam suum Vicarium.

Contra postremum rescripsit D. Saffius tamquam intrusum; se tamen eum habere velle tamquam idoneum; sed nomen Vicarii reticeri velle propter pericula.

Coloniae erectum est Seminarium pro studiosis Archiepiscopatus Ultrajectensis et Harlemensis per Reverendissimum D. Sasboldum et alios de clero Ultrajectensi, ex Harlemo per D. Eggium Vicarium etc.

Pro Episcopatu Middelburgensi nominatus Carolus de Rodoan, Decanus Gandensis, post factus Brugensis. (Rais. de Episcopatibus.)

Castrum S. Andreae tota aestate oppugnatum ab Ordinibus, emitur a male solutis Hispanicis.

29 Jun. Item Philippiniis Flandriae occupatis, per Ostendam Neoportam contendunt. 1600

2 Jul. Caesis 1200 per Hispanos, dum praepropere irruunt, cadunt ad 5 millia et campum obtinent Rebelles, duobus millibus amissis; prima haec eorum in campo victoria, sed inopia eduliorum coacti sunt redire in Hollandiam.

Jul. Hagae moritur Admirallius Dorpius ex bonis Ecclesiasticis et rapinis ditatus usque ad 30 millia – [?] fl. 86, millia restituere coactus; in Catholicam fidem proclivis erat, sed metu ulterioris restitutionis retractus, moritur desperabundus. (Duss.)

Middelburgi mulctatur quidam Kanneman haereticus, misericors in captivos Hispanos ad 300 fl., contribuentes etiam Catholici ad dandum centum pro uno contributo; tabe moritur collector et citat ad tribunal Dei proditorem, qui post triduum etiam moritur. (Duss.)

12 Jan. Reverendissimus Sasboldus scribit Hagio de inordinate attentatis D. Wiggerii, quasi affectarit Episcopatum Harlemensem; ... similiter errores Begardorum non satis evadere docendo (Duss. et Janssonii rescriptum); item de Capitularibus Harlemensibus, quibuscum desiderat componere; de Sacellania Harlemensi, quam D. Hagio contulerat, iterum resignanda; item de Episcopatu Antwerpiensi, an ad eum vacantem adspirare velit ipse; de captivitate sacerdotis Enchusae, et aliis quaesitis sed non repertis. 1601

1 Feb. Praepositus respondet ad litteras Sasboldi de anno suprad. 7 Mart.

11. Feb. Illustrissimus Nuncius Frangipanus confert Vicariatum Generalem sedis Harlemensis vacantis D. Eggio, cum facultatibus extraordinariis, (quas anno seq. 19 Jan. ad Capitulares misit [1]), Vicedecanum nominans et Capitulares)

1) namelijk Eggius.

1601 tamquam jure devoluto ad Sasboldum et se conferendi, pertinentem. Extraordinariam hanc collationem aegre tulere Capitulares, maxime quod D. Eggius sine consilio Capituli regeret, Capituli secreta non servaret, ut scribit D. Saffius infra; unde res turbatae Capituli usque ad annum 1611.

17 Feb. Reverendissimus Sasboldus scribit D. Hagio, de male attentatis a D. Saffio in institutione D. Sassemii ad Sacellanatum Harlemensem et suspensione D. Hagii, qui idem officium acceperat a Rmo Sasboldo. Causa haec ad magistratum Harlemensem delata videtur, sed quid illi statuerunt? Sassemius fertur tradidisse magistratui bona Ecclesiastica, seu coactus seu ob gratiam admissionis ad curam.

Feria 4 cinerum his de causis Sasboldus Harlemum venit; 15 Mart Hagio Statuta Nuncii scribit et de sacellanatu vacante.

Mart. Auraicus citat Rmum D. Sasboldum de attentato crimine laesae majestatis, quod ageret Vicarium Apostolicum in partibus Belgii unitis. Occasio fuit deprehensio, Ouwatriae, litterarum facultatum ipsius, quas in itinere amiserat Domina Beatrix Duyst (ad tutiora loca translatura ex mandato Sasboldi, uti et passim suis scripserat) et ad Principem delatae fuerant (Duss.). Interceptae quoque fuere litterae Saffii Hagam missae, quae ad ministrum concionatorem delatae sunt. (Duss.)

23 Maji. Reverendissimus Sasboldus scribit Hagio, se cogitare discessum propter pericula. Invehitur contra D. Sassemium, traditorem bonorum Ecclesiasticorum factum apud magistratum. (Vide infra anno seq. litteras Janss. 11 Apr., ubi de inscriptione Leydensi.)

(Addit Hagius de inordinatis administrationibus sacramentorum ab eo factis, et quod conciones Harlemenses speciatim Sassemii occasio sint persecutionis contra ipsum motae).

26 Maji. Jubilaeum Clementis Papae pro partibus Hollandiae extensum datum est ad 3 menses, comprehendentis etiam iis [sic] favorabiliter, qui Romae lucrati fuerant. Ultrajecti multi fructus comparati. (Duss.) 1601

Jun. Catholicorum aedes perquisitae ad deprehendendum Vicarium Apostolicum et litteras ad regimen Ecclesiae pertinentes: speciatim vero Domini Adriani Orschotani, apud quem de nocte hospitantem repererunt M. Martinum Regium, eosque pariter semivestitos in carcerem abduxerunt, putantes se apprehendisse Vicarium Apostolicum; durius tractarunt M. Martinum, apud quem sacra Olea repererunt, et illegantes [1]), eum exilio mulctatum in Zelandia, eadem poena eum affectum cum socio (pro quo minabantur magistratui laniones nisi dimitteretur) abire permisere 15 Jul. Litteras etiam amissas D. Sasboldi condonarunt D. Adriano, pro exiguo honorario 15 Decemb. (Duss.)

1 Jul. Harlemi persecutio contra Catholicos aucta, accedente eo turbido tempore P. Adriano Arboreo ex Societate, dimisso ex Groninga (supra: anno 1594), quo minus modeste agente, suspicionem turbarum incurrerunt sacerdotes residentes, et deprehensi sunt cum congregationibus Wiggerius et Hagius (Duss.)

7 Sept. Editum placitum contra Catholicos et paedobaptismum Menonitarum; matrimonii celebratio ministris haereticis reservata; pauperibus inobedientibus jejunium in pane et aqua comminatum 14 dierum (Duss.)

15 Sept. Reverendissimus Sasboldus monetur a Cardinalibus Baronio et Bellarmino de suscipiendo Episcopatu, quocirca abit ad Archiduces pro consensu, ad majorem unionem fidelium cum clero et subsidia Sacramentorum: propter quod ad urbem accessit idem, ut post dicetur. (Duss.)

---

1) *illegantes* voor: allegantes?

1601 26 Decem. M. Sixtius Abcoudae provocatus ad disputationem a ministris haereticis, coram Catholicis eos ad taciturnitatem vi veritatis adegit (Duss.); propter quod Amstelodami quaesitus fuit a magistratu, sed non repertus.

1602 9 Jan. Lovanii D. Nicolaus Soesius, canonicus Tornacensis aedes Bierbecanas destinavit pro collegio studiosorum ex partibus Rebellium, sub directione Praesidum collegii Adriani Sexti Theologorum et Prioris Carthusianorum; sed exiguum profectum res habuit. (Duss. Jansson. 11 Apr.)

20 Mart. D. Eggius Coadjutorem seu Vicarium suum in civitate Amstelodamensi constituit D. Sibrandum Sixtium cum consiliariis NN.

Feria 6 ante Dominicam Palmarum [1]) Amstelodami captivatur D. Eggius, cujus officium et acta innotuerant per proditores in castris regiis ante Ostendam, ubi Reverendissimus Sasboldus agebat. 9 Aprilis Hagam ducitur, et spargitur, quod Papa per Clerum Hollandiae provincias Regi recuperare satageret; quid cum eo actum et quam pie in carcere et constanter egerit et responderit: vide Dunii notata ab eo accepta et Dusseldorpium. Tandem liberatus et exulare jussus est, soluto lytro 3000 fl., 30 Aug. anno 1604.

25 Apr. Romam pervenit Reverendissimus Sasboldus, potestatem suam stabiliturus et ordinem Cleri, observatur ubique a proditoribus. Brabantini ambitiosi aliquem ex suis potius Episcopatui Ultrajectensi offerebant.

1 Jun. Ab aula citantur D. Sasboldus et Viguerius litteris distinctis, tamquam Cleri reformatores, Collegiorum institutores in partibus regiis, Virginum conciliatores, matrimonii haereticorum improbatores, et in Julio, non comparentes, contumaciae condemnantur (Duss.). Hic 1 Maji deprehensus in aedibus in Baeckenes, spoliatus fuerat su-

---

1) 29 Maart.

pellectile Ecclesiastica, quam frater ejus Bernardus recuperat 12 Aug. cum stipulatione, ut eam curaret deferri extra patriam; Virgines ejus dissipantur (Duss.). 10 Aug. Colonia respondet Viggerius per 7 articulos. (Hulst.) 1602

N. Gravamina plura et enormia contra Catholicos hoc anno imposita. (V. apud Duss.)

22 Sept. Romae Sasboldus consecratur Episcopus Philippensis in Ecclesia S. Apollinaris, accipitque amplissimas facultates a Sanctissimo 26 Oct. et 30 (v. Reg. facult.) intercedente pro eo Cardinali Camillo Burgesio, uti et anno sequenti 28 Aug. per Breve Apostolicum.

24 Dec. Praepositus cum Assendelfio monent P. Priorem Schoonhovianum, confessarium Harlemensem [1]), de Eggii ambitione pro Vicariatu, contentione rectorum virginalium; defendit Sassemium tamquam indemnatum.

1603 2 Feb. Illustrissimus D. Sasboldus, Romae solemniter celebrans in sacello S. M. de Anima, ad reditum se accingit; 15° donatur facultate beneficia omnia vacantia conferendi in partibus sibi commissis. 2 Maji Coloniam redit. (Duss.)

5 Apr. Archiduces vetant Rebellibus Hollandicis negotiationem Hispanicam. (Duss.)

3 Maji. Ultrajecti jubentur sacerdotes nomina sua dare magistratui, propter multos novitios sacerdotes, quos Jesuitas putabant esse. (Duss.)

23 Maji. D. Hagius scribit D. Eggio Vicario incarcerato, de regimine studiosorum per D. Crachtium; Praepositum Saffium et Wiggerium insimulat schismatis.

29 Sept. D. Wiggerius Coloniae profitetur Ordinem Minorum, Virgines multas eo adducit, ex quibus variae in Hollandiam redierunt, cum et ipse anno sequenti alio mitteretur (De suppellectile Ecclesiastica ipsi tradita, vide anno 1581 testimonia deposita).

---

1) Judocus Joannis, te Haarlem gewoonlijk genoemd „Pater Joost Prior".

1603 N. Miraculis claret B. Virginis imago Aspricollensis prope Sichemum, quae etiam 2 Januarii labiis sanguinem stillare visa, et saepius detersa iterum stillat. (Duss.)

Ultrajecti exuritur et condemnatur libellus, scriptus a Gerobolo [1]), concionatore haeretico, contra matrimonia catholica, et eleemosynas communes volens Calvinianis tantum distribui.

1604 In quadragesima M. Jasparus Ossensis sacerdos, captivus in partibus borealibus Hollandiae, post 7 hebdomadas solutis vinculis miraculose, elabitur.

8 Mart. Illustrissimus D. Sasboldus exigit a Saffio rationem administrationis, maxime catalogum bonorum Ecclesiasticorum; potestatem dispensandi et consecrationes ipsi non competere.

Circa Pascha Lutherani, exulare jussi Amstelodamo Harlemo et Dordraco, per libellos convitiantur in Calvinistas, Ordines et Auraicum, uti alienorum raptores et libertatis tyrannos.

Fine. Dec. Fraterne communicare cum Praeposito Harlemensi et capitularibus desiderat D. Eggius.

1605 8 Jan. D. Eggius amicas litteras scribit Hagio, monens capitulares Harlemenses non judicare sed prudentiorum consilia sequi in – [?].

26 Jan. D. Eggius scribit ad Praepositum amicas litteras, communicationes augendo. (Leo XI per dies 26. Paulus V per annos 14, menses 9.)

1 Maji. D. Eggius Hagium admonet modestiae in judiciis formandis circa capitulares Harlemenses, ne eos excitet contentionibus, et ad querelas de ipsis delatas, describit totum Vicariatum suum independentem a Capitulo;

---

1) *Gerobolus*, beter Gerobulus, of eigenlijk *Oudraadt*, was predikant te Utrecht. Zijn geschrift: Waaragtig verhaal van den staat der gereformeerde kerke...., binnen Utrecht, schoon in 1603 uitgegeven, schijnt hier niet bedoeld te zijn.

de sacerdotibus Amstelodamensibus quibusdam suspendendis ab officio, Sassemio Harlemi tolerando et Assendelfii cura Baginagii. 1605

Gorcomii 3 Catholici moribundis assistentes, propterea in exilium mittuntur.

Fine Aug. Jubilaeum in auguratione Pauli V Belgio publicatum, et ab Eggio Vicario Capitulo missum anno sequenti cum numeratione canselariae.

Oct. Habita prima classis Calvinianorum Roterodami propter Arminium Ouwatriensem, professorem Leydensem, de libertate arbitrii et praedestinationis ex – [?] docentem contraria Calvino cum Uytenbogart, reclamante Golcleno et plebem concitante; res delata in congregationem Ultrajectensem, ubi examen Lanspergii et caeterorum judicum respuit Arminius. (Duss.)

Fine Nov. Hanius proditor Goudae, Harlemi, Leydae Ultrajecti et Lange-Aa persecutiones Catholicis movet. (Duss.)

Fine Dec. Ultrajecti prohibentur congregationes Catholicorum in monasteriis; quod non curans Pr. Wilhelmus Socius occasio multarum molestiarum Catholicis fuit. (Duss.)

Veneti a Paulo V excommunicati et interdicti, ob legem latam contra legata pia sine consensu magistratus; arma sumpta, Socii exulare jussi; res exposita per Cardinales Baronium et Bellarminum anno sequenti in Apr. (Duss.) 1606

25 Jan. et 2 Febr. Illustrissimus D. Sasboldus reducit Transisulanos, sacramentum confirmationis Lingae multis impertit, comitatus a M. Martino Regio, seductos a Spinhusio convertit. (Duss.)

14 Feb. Dominus Eggius scribit Praeposito Harlemensi, se statuta Capituli ignorasse, et desiderat conferre desuper, cogitare discessum propter pericula.

23 Maji. Ultrajecti conflagrantur 3 aedes haeretici pistoris, illaesa vicina catholici, quem pistor ille calumniari solet de confectione hostiarum, parentibus ejus usitata. (Duss.)

1606 8 Jul. Calviniani 100 Synodum agunt apud Joannitas Ultrajecti, in causa Arminii, nihil concludunt; Hollandi generaliorem Synodum exigentes repelluntur. (Duss.)

14 Jul. Archiduces conferunt canonicatus Harlemenses Dominis Theodoro Deyman et Cornelio Sassemio.

4 Aug. Grollam obtinet Spinola, retinetque eam, a Mauritio iterum tentatam, Illustrissimus D. Sasboldus, s'Herenbergio ad deditionem prompto. (Duss.)

7 Aug. Onus 30 stuferorum fumariis impositum; Ultrajecti per laniones res impedita. (Duss.)

Sept. D. Eggius Coloniam abit propter pericula proditionum. (Duss.)

20 Oct. Arminius per 20 articulos scribit contra 30 Gommari, pro libertate arbitrii. Status tamen judices appellat. (Duss.) Catechismum Hedelbergensem reformari petit etc. Ad Scripturam solam appellat contra illud de Statibus, contradicit sibi.

1607 Jan. Hispanus Secretarius proditor consiliorum regis apud Gallum, supplicio affectus, confiscatis gasis multis. (Duss.)

1 Feb. Archidux Albertus Hagam mittit Wittenhorst cum aliis, ut pacem offerant Ordinibus, qui respondent, regem amisisse jus suum propter tyrannidem. (Duss.)

In Meijert seductor quidam Catholicos pervertit, communionem utriusque speciei praedicans. (Duss.)

8 Mart. Induciae octo mensium concluduntur inter Regios et Ordines, spe ulterioris tractatus. Interim Hagae, Leydae et alibi saevitur contra Catholicos. Dominus Nomius, Amstelodami captus, exulare jussus tota Hollandia, quoniam sacerdotem se fatebatur.

10 Maji Hemskerkius Hollandus ante Lisbonam perit; sed dissipat 30 naves Hispanicas incredibili dammo. (Duss.)

Jun. Conventus a concionatoribus, recusat tractare Arminius, nisi in synodo nationali.

30 Jun. Moritur Cardinalis Baronius ex apostematibus, mortis tempore praedicto. ... 1607

Fine Sept. Ultrajecti praetor altaria omnia monasteriorum evertit, ope Anglorum militum.

Sacerdotes varii quaesiti Leydae, Dordraci, Montfortij.

16 Dec. Illustrissimus Nuncius Bentivolius scribit ad D. Eggium de Vicariatu Harlemensi, sed litteras in forma mittit 11 Decem. cum extraordinariis facultatibus; quarum copiam [1]) is mittit Harlemum ad Capitulum 4 Mart. anno sequenti; et acceptae sunt die 15.

Fine Dec. Spinola Hagam venit, tractaturus cum Ordinibus de libertate Catholicorum, dominiis regalibus, navigatione Indica; ut in protectionem Archiducis se committant. (Duss.)

4 Jan. Ultrajecti renovantur edicta contra Catholicos. Amstelodami et Delphis gravis persecutio exercetur (Duss.). 1608

16 Jan D. Simon Coggemannus Harlemo per magistratum exulare jussus ob conversos ad fidem Catholicam et inordinatas poenitentias injunctas.

D. Saffius nomine Capituli Harlemensis scribit Illustrissimo Domino Nuncio, conquerens quod contulerit Vicariatum Harlemensem sine notitia Capituli sedis vacantis; item quod Dominus Eggius Vicarium agat Illustrissimi, non agnoscendo jus ordinarium Capituli, sed curans sibi voveri obedientiam non Capitulo, et Capitulum omni potestate destitutum spargens; ostendit sex canonicos residere nominatim.

Idem Praepositus scribit Sixto de insufficienti et inordinato regimine Domini Eggii, optat Sixtium fieri Capitularem, quod hoc circiter anno factum.

1 Maji. Illustrissimus Sasboldus Coloniam tendit, consilio Archiducis, quoniam in tractatu induciarum agebatur de permutatione Transisulaniae cum aliis partibus. (Duss.)

---

1) namelijk Eggius.

1608 Eodem die Aspricollis tibiâ miraculose curata uxor murarii Leydensis. (Duss.)

Hagae coram Ordinibus disputatum de doctrina Arminii; nil conclusum sed damnatio partibus vetita.

18 Jun. Ultrajecti Mathias Hobocen Venerabile Sacramentum Boxtelanum calumniatus etc., vespere domi suae omnia lintea et parietes sanguinea reperit. (Duss.)

10 Jul. Attestatio data Taverni in Burgundia de Venerabili Sacramento in igne illaeso feria 2 Pentecostes. (Duss.) ...

D. Sasboldus excommunicat moniales Gerardi-Montenses Dordraci agentes, ob discordias inveteratas cum sociabus: non obstante contradictione Episcopi Sylvaeducensis Masii ...

7 Sept. D. Saffius nomine Capituli Harlemensis scribit Decano Lyropio, conquerens intrusum a Sasboldo et Nuncio Apostolico D. Eggium, vivente Coopallio, et post captivitatem et exilium nihilominus agere despotice sine consilio Capituli, sine causarum notitia, Seminarium quoque per se solum regere.

21 Sept. D. Saffius admittit D. Judocum Catzium ad diocesem Harlemensem et post eum 11 de Societate.

1609 D. Alstenus Blommaert, senior canonicorum Harlemensium et Vice-decanus, moritur.

Capitulum Harlemense per Praepositum et Vicedecanum Assendelfium dat litteras testandi Hillegondi moniali [1]).

N. Spe induciarum secuturarum religiosi plures a suis superioribus mittuntur ad partes Ordinum. ...

Fine Feb. Sasboldus prohibet regularibus administrationem sacramentalem pastoralium Ultrajecti, qui id aegre ferunt.

---

1) Hillegont Gerritsen *„geprofessijde suster in het convent van S. Anna"* [te Haarlem], opdat zij zou mogen beschikken over „seeckere roerlijcke goederen" (van haar klooster) ten behoeve *„van de cameren achter het „klockhuys... by wilent Mr. Pieter* [*Codde*] *cappelaen onlanx opgerecht"*, [Hofje van Codde-Spoorwater].

Edicta aggravantur contra Catholicos et studiosos in 1609 partibus regiis; Roterodami, in Gelria, Zelandia. Ultrajecti aggravatur inquisitio, Groningae etiam, Janninio Gallo legato frustra (et frigide) pro libertate Catholicorum sollicitante: quoniam post tractatum induciarum demum pro Catholicis actum, et Galli scopus erat, Calvinianismo invalescente acyde, Belgium regi Catholico auferendum.

9 Apr. Antwerpiae concluduntur induciae 12 annorum per 38 articulos, negociatione Indica Statibus vetita in partibus regi subjectis etc. Oldensalia et Breda libertatem religionis obtinent; sed disputatum de Tuentia, quam Status Transisulaniae jugo subdunt vi armorum.

12 Maji. Eggius scribit Assendelfio et confratribus de conservatione Capituli Harlemensis et bonorum Episcopalium.

Catholici passim excurrunt in partes regis Catholici; plurimi Sacramentum Confirmationis petunt, exulationem incurrunt Ordinum; et passim domi eos gravant persecutionibus.

17 Junii. P. Christophorus apostata Ord. minorum pro se scribit ad Assendelfium.

7 Julii. Rex Catholicus approbat inducias, petens moderate agi cum Catholicis; protestantur ipsi contra tamquam hoc esset seminarium novi belli.

18 Julii. Religiosi disputant contra ordinationes Sasboldi coram laicis, nominatim Dusseldorpio: missiones suas tamquam papales restringi non posse prohibitione; agere officia omnia posse ubi vocantur a laicis; intitulationem Leydensem defendunt et navigationem Indicam. (Duss.)

20 Jul. Patres Arboreus et Leo Socii concordant cum clero Ultrajectensi super 7 articulis 1° Sasboldus sit superior; 2° approbentur ministeria hactenus facta; 3° et 4° facile admittantur regulares [tam] ab Illustrissimo quam ordinariis; 5° fraterne se moneant; 6° quis ordinarius cen-

1609 sendus; 7° casus conformiter resolvantur. Contra haec concordata rescribit Sasboldus, sub beneplacito suo tantum facta. Ad quae respondet 3 Oct. pro pastoratibus.

17 Aug. Sasboldus rescribit Arboreo superiori Sociorum de inordinate actis ab anno 1594.

Sasboldus Brabantiam petens Colonia, Vicarium suum Ultrajectensem constituit Arn. Essium Canonicum, qui invidiam declinans, negligit officium, a confratribus monitus de promisso praestando.

Aug. Moritur Arminius cum suspicione veneni; contra eum rescribit Gommarus tamquam papismo faventem, de Trinitate errantem.

Sept. Milius nomine Galli et Hollandorum convenire satagit cum Venetis pro obtinendo mari mediterraneo et rege Catholico excludendo.

Vereycius de licentiis acturus cum Ordinibus remittitur, ad petendas litteras Archiducis sine titulo Comitis Hollandiae.

11 Sept. Amstelodami aperitur synagoga Judaeis, exulibus ex Hispania propter conspirationem cum Africanis et Hollandis.

7 Oct. Mortuo Kuyckio Episcopo Ruremondae, Episcopatum supprimere cogitat Archidux; contra agit Sasboldus, ut dos augeatur praepositura S. Odiliae, Rhenensibus competente; ipse se offert, retento Vicariatu Apostolico; sed contra agunt Socii, qui domum Episcopalem occupaverant; inde anno sequenti Dominica in Albis consecratur a Castro.

16 Nov. Sasboldus Ultrajecti respondet Arboreo et alteri amarulente scribenti. (V. Duss.)

16 Dec. Illustrissimus Sasboldus interdicit sacerdotibus omnibus ab ipso non approbatis omnem facultatem sacra exercendi in partibus sibi commissis.

1610 Jan. Ultrajecti notantur nomina monialium superstitum, ad turbandas earum habitationes, quoniam solis monasteriis

utebantur Catholici pro congregationibus. 10 Oct. vetantur novae assumi. 1610

21 Jan. Ultrajecti magistratus depeculator mutatus a plebe, ducibus Cantero et Helsdinghe; Mauritio Auraico confirmante, reguntur per secretarium Ledenbergum ex humili elatum per bona Ecclesiastica. 28 Apr. iterum recipitur antiquus magistratus contra promissa, instigantibus concionatoribus.

24 Feb. Illustrissimus Sasboldus silenter excurrit Bruxellas ad Nuncium Apostolicum; ignotus Episcopum Antwerpiensem salutat titulo consiliarii Hagiensis.

8 Mart. Illustrissimus Sasboldus concordat cum Flerontino Provinciali Societatis super administratione sacramentorum in partibus Ordinum; de quo 10 hujus ad suos scribit idem Provincialis.

22 Apr. Illustrissimus Sasboldus ex Brabantia per Hollandiam reditum instituit Coloniam.

10 Maji. Henricus IV rex liliger interit ictu, in curru spatiens, geminato verbere cultri. (Duss.)

20 Jun. Ultrajecti renovatur juramentum fidelitatis magistratui novo ab omnibus vicatibus; etiam sacerdotes praestitere tamquam legitimis superioribus. Dusseld[orpius?] tertio vocatus absentavit.

18 Jul. Coloniae obiit R. D. Eggius, Canonicus Harlemensis et Vicarius extraordinarius a Capitulo acceptatus, (V. Orationem funebrem) 60 studiosos relinquens alumnos, pro quibus testamentum fecit 10 hujus, ut habent litterae Sasboldi ad Duvium [1]). Obitum ejus mox scribit Illustrissimus D. Sapphio Praeposito, litteris datis; et Vicariatum Harlemensem administravit D. Sixtius, Canonicus constitutus a D. Sasboldo anno 1612.

---

1) Den Haarlemschen Doctor Duvius. Zie over hem *de Katholiek* 60ste Deel pag. 68-69.

1610 2 Oct. Illustrissimus Sasboldus scribit Duvio de aedibus emptis pro Collegio ex testamento D. Eggii, uti et anno sequenti 8 Febr.

Alcmariae contentio inter concionatores Adolphum Arminianum et Hillenum Gommaristam, qui a magistratu exulare jussus, socium adulterii incusat; consistorium mutatur. (Dusseld.)

15 Dec. D. Saffius constituit Sacellanum Harlemensem D. Theodorum Deyman, loco D. Coddii defuncti.

1611 1 Feb. D. Sixtius Vicarium agens D. Sasboldi in Diocesi Harlemensi, Horna (v. infra 30 Sept.) revocat Dominum Nomium et submittit Dominum Catzium, litteris ad curatores etiam datis. N. Socii eo miserant P. Societatis Bartholomeum, petitione quorumdam.

8 Feb. Illustrissimus D. scribit Assendelfio increpatorias litteras de usurpata jurisdictione a Praeposito in causis dispensationum matrimonialium, petit eum moneri et corrigi. ...

25 April. Illustrissimus Mechliniensis nomine Archiducis scribit Sasboldo de regularium et cleri contentionibus in suis partibus componendis, consulit missiones fieri ab Episcopis vicinis; sed contra rescribunt clerus saecularis 7° Maji et Illustrissimus 9°. ...

Ministri Calviniani ob contentiones odiosi populo, rescribunt ad Ordines contra libertatem Catholicorum. Status edictum conceptum edere renuunt, ne mercimonia impediantur ob exilia Catholicorum. (Duss.)

Joannes Hattemius conversus ex ministerio Calviniano Antwerpiae fame enectus moritur, relinquens 18 proles cum uxore. Dolenda numisidia [?] Brabantinorum erga exules fidei causa! (Duss.)

Zelandiae cura Episcopo Antwerpiensi delata ob difficultatem emissariorum de partibus Sasboldi; sed is operarios acquirere non poterat. ...

In Oct. Cornelius Baltens ibi sollicitat sacerdotes pro Gousa sed remittitur ad Sasboldum, cujus cura erat mittere idoneos. ... 1611

31 Aug. D. Jansonius evocat Sasboldum in Brabantiam ad 9 Oct. ut cum sociis Sixtio et Dusseldorpio tractent casus suarum partium coram Illustrissimo Mechliniensi, Lessio et Lapide, et Provinciali Societatis.

17 Sept. Respondet Dusseldorpius: iter periculosum: terminus brevis: difficultates notoriae: in his partibus tractari petens, et causas specificandas; de quibus post innotuit ortas ex querelis sacerdotum juniorum praefervidorum Hollandorum, apud Janssonium, contra regulares etc.

Advocatus Offerspoor asserebat calumnias de Sasboldo quasi 30 millia annue ex suis partibus colligeret; sacerdotes Boreales incontinenter vivere. Quidam Amstelodamensis Maldero Episcopo et Nuncio haec detulerat paratus ad edendum; qui ab illis contemptus est tanquam calumniator.

30 Sept. Sasboldus scribit curatoribus Hornaris pro D. Lonio pastore acceptando. ...

7 Oct. P. Arboreus, diffamatus apud Superiores suos de politicismis ingestis, petit testimoniales ab Assendelphio et Capitulo Harlemensi de sua doctrina.

8 Oct. Ultrajecti Vicarii Illustrissimi constituuntur Vigilius, Bolius, Striccius et   ad curam civitatis dividendam; quod faciunt 15° in Kuycium, Striccium, Bolium et Everdingium; suburbana commissa Baxio, Colf, Keytingio et   . ...

Loco Arminii Vorstius ex Westphalia intruditur tamquam magistratus superioritatem in concionatores asserturus; contradicunt Frisii et Gomaristae pro antiquitate sua, et poenis haereticos infligendos rescribunt, Ecclesiasticam immunitatem asserentes Ecclesiae suae (Duss). Pro Gomaristis rescribit Anglus rex, non curatus ab Ordinibus.

1611 27 Novem. D. Florentius. Alcemadius J. U. L. fit canonicus Harlemensis electione graduatus (v. Litteras) loco Joannis Nooms.

1 Dec. Sasboldus scribit Dusseldorpio quod Mechliniensis quaestionibus non respondeat. Respondet Dusseldorpius prolixe, accusationes nostras Episcopis exteris non proponendas: Malderi suggesta per 20 articulos futilia esse pro pace: praxin nostram ipsum non illigare: querelas concernere Harlemenses, Hornanos et Leydenses; quae silendae magis et hic componendae, non spargendae, ut fecit Janssonius.

Sasboldus scribit Episcopis exteris, excommunicationes non urgendas locis turbatis, ex sententia Baronii; calumnias de suis opibus exsibilari a Papa.

1612 Jan. Legatus Gallus D. Refugiens ad Ordines ait, Regem suum pro materia status contra Hispanum non acturum pro Catholica religione sed contra potius.

Romae protector Belgis datus Cardinalis Melinus loco Columnae defuncti.

Anglus suos Leyda revocat ob admissum Vorstium, scribit contra anarchiam, se caput fidei [esse?], orationes pro defunctis et festa B. V. commendans.

22 Feb. Sasboldus Embricae 10000 confirmatis, similiter in partibus Transisulaniae 25 millia sacrat, spatio sex mensium, per milites ubique magnifice deductus.

Sasboldus Coloniae citatur a Nuntio ob suspensum Vicarium de sacrilegio, litteris Embricae etiam affixis; de quo satisfecit poenitens sacrilegus. Videtur suffraganeum egisse Coloniae Sasboldus.

1 Mart. Legatus Turcicus animat Ordines in rebellione; forte de Marocco actum, ubi Ordines foederati adversario Hispani.

20 Mart. Guido Nuncius citat P. Christophorum minorem inobedientem, laudat vigiliantiam Sixtii in eo corripiendo.

D. Lonius a calumniatoribus Catholicis Horna pulsus, Campis agens ab altari et sacris indutus ad carceres ducitur, exulare jussus post bimestre, eo redit jussu Sasboldi. 1612

Delphis causa matrimonialis resolvitur pro vigore Tridentini Concilii a sacerdotibus senioribus.

Arminiani edunt libellum illusorium contra Catholicos et Gomaristas, dictum *Comedia vetus.*

27 Mart. Barneveltius et Aersten nomine Ordinum edicunt contra Catholicos ut seditiosos, propter auctoritatem Papae in regna et rebelles assertam, studiosos in exteris et promotos, congregationes legentium collectas; poenam depositionis indicunt officialibus negligentibus post factas probationes valere; cessatum proinde a congregationibus.

Veneti transitum etiam negant Sociis per suas regiones.

Leyandus polyticus asserit Ordines aestimare omnes sua religione salvari posse, per scalas diversas – [?] tantum ad eamdem cameram tendere. Cur ergo persequuntur? – Polytica est pro dominio. Securima ergo sectanda Catholica caeteras condemnans, ut asserere solet Henricus IV liliger et Hollacius pronus ad Catholicam mortuus Iselsteyn, Catholicis indulgens.

Fer. 5. Hebdomodae Sacrae, Harlemenses Catholici citati Hagam, calumnia proditionis adornata per ministrum Bernardum, litteris sparsis ad Duvelandiam per – [?] Brabantinum. Irrident haec Arminiani, de se fabulam narratam suspicantes (Duss.).

24 Apr. Edicitur ab Ordinibus de notitia beneficiorum, providendos tantum approbatos ab ordinibus cum fidei Catholicae ejuratione.

Albertus Archidux, electus in Imperatorem Romanum, renunciat ob minas Galli per Trevirenses eum invasuri bello.

Goesani primum matrimonium contrahunt coram ministro, consilio N. nominati Episcopi Middelburgensis, sacerdote

1612 occulto praesente eo misso, cum tamen resideret ordinarius saecularis.

Ultrajecti et Middelburgi confiscantur et comburuntur libri Catholici et icunculae sacrae venales apud Catholicos bibliopolas; cum tamen et haeretici eas venderent.

1 Aug. Arminiani Synodum habent Ultrajecti apud Joannitas, varia nova statuunt; favent Hollandicis contra Frisios, Zelandos, Amstelodamenses et Dordracenses. Leidae, Delfis, Goudae frequens persecutio contra Catholicos exercetur. (Duss.)

27 Aug. D. Nomius eligitur canonicus graduatus Harlemensis, institutus 15 Oct., loco D. Eggii.

7 Sept. D. Crucius eligitur canonicus Harlemensis, loco Gansii a Saffio et Assendelfio solis residentibus.

Contentio Strecana inchoata per D. Franciscum Petri curatum, conquerentem apud D. Sasboldum contra Capitulum Harlemense, D. Regium, et Cornelium Arnoldi, qui tacite de conversatione indiscreta et collectis eum inquisiverat; petit a Sasboldo pastor unicus declarari.

1613 D. Vigilius Nuntio perscribit statum cleri Ultrajectensis (Duss.) Gravius Romae agens pro clero Hollandiae desiderat particularius ab ipsis perscribi contra allegata P. Scribanii, item adventum commissariorum ad Urbem. Perscribunt multa cum admiratione ad Cardinales (Duss.)

Sasboldus in paralysim proclivis cogitat de coadjutore; emittit L. Marium ad persuadendum iter Romanum (excusant se Vigilius et Dusseldorpius) cum interrogatorio de statu Ecclesiastico. ...

Capucinus Guardianus Sylvaeducensis, natione Amersfortius contra professionem protestans, cum haereticis de apostasia agens, ex Clivia captivus Bruxellas reducitur; sed post relapsus Franecerae in cathedram pestilentiae ascendit, solitus dicere, se ficte celebrasse missas, consecratum sacerdotem etc.

20 Junii. Coloniae Sasboldus scripto erigit seminarium,

consilio Vigilii, Dusseldorpii, D. Adr. et Boolii. Leges scriptae pro studiosis, concordatum, qui quibus diocesibus destinarentur; erant modo 40 numero (V. Litteras.) 1613

22 Jul. Ultrajecti moniales Jerosolimitanae turbantur, spoliantur ornamentis, alimentationes eis 1 Nov. negantur professis post 1583. ...

Aug. Instituta Dioecesis Ultrajectensis visitatio nomine Sasboldi a Vigilio et Dusseldorpio; Leydae curatores aerarii constituti.

Tempelius monialium temporalia transmiserat Brabantis, Minores Tertiariarum. ...

Obiit Sylvaeducis Coeverinx, nominatus Episcopus Daventriensis.

Sept. Ultrajecti poena 12 statuitur in contrahentibus coram ministris; pauperibus provident de mortuariae domus veste optima et 50 flor., absorptis scilicet fundationibus antiquis. ...

Pent. Dux Neoburgus Catholicam profitetur Dusseldorpii, reconciliatus per suffraganeum Coloniensis, Hispano gaudente, et auxiliante per militem contra Auraicum, Juliacum invadentem insciis Ordinibus. ... 1614

25 Apr. L. Marius Colonia scribit ad Duvium de morbo Illustrissimi Sasboldi ex calculi doloribus, accensis a die 22 hujus; alia particularia collegium spectantia.

3 Maji. Coloniae obiit Illustrissimus D. Sasboldus, Vicarius Apostolicus; de cujus morbo, obitu et sepultura scribit L. Marius ad Duvium 13 hujus; et extat oratio funebris in ejus exequiis habita.

Nominaverat is pro successore D. Vordenum; sed ad instantiam Harlemensium praelatus est ipsi Rovenius; pro cujus institutione Dusseldorpius cum tribus sociis Nuncium adeunt, qui Vicarios a Sasboldo nominatos confirmat et pro successore ad Urbem rescripsit.

Jun. Bruxellis sollicitatur pro Wiggerio successore per P. Arnoldum etc.

J. J. Graaf.

(Het slot in de volgende Aflevering.)

AANTEEKENINGEN

BETREFFENDE

DE LEYDSCHE PASTOORS SEDERT „DE HERVORMING" TOT AAN „DE HERSTELLING",

VAN 1557 TOT 1857,

DOOR

Dr. J. D. FRENAY.

> Hoe wenschelijk zoû het zijn, dat, als eerste grondslag tot eene werkelijk katholieke kerkgeschiedenis in het Nederland der drie laatste eeuwen, aan alle Pastoriën der vijf Bisdommen al vast uit de voorhanden schriften en overleveringen eene naauwkeurige lijst werd gemaakt van de geestelijken, die de gemeenten bediend hebben!
>
> J. A. Alb. Th.

Vóór „de Hervorming" waren er te Leyden 3 parochiekerken: van St. Pieter, staande onder het beheer der Duitsche orde te Utrecht, van St. Pancras, zijnde een collegiale kerk met een kapittel van 24 kanunniken, en ten derde: van O. L. Vrouwe.

COMMANDEURS VAN ST. PIETER.

JOACHIM JANSSEN.

Zoo noemt hij zichzelven in zijn smeekschrift aan den koning Philips, van den 10den Dec. 1559, houdende verzoek zijn convent met geene nieuwe lasten te bezwaren, en medegedeeld door v. Heussen in zijne Hist. Ep. Ult. dl. I. pag. 453. col. 2. Orlers in zijne Beschr. der Stadt Leyden. Anno MDCXLI. bl. 102, noemt hem Joachim Jansz.

Hij was de 19e commandeur en regeerde 20 jaar van 1546 tot 1566, in welk laatste jaar hij den 6 November overleden is. Hij heeft dus nog het begin der geloofs-

verandering te Leyden beleefd; want volgens het oud chronijkje, medegedeeld door Orlers, bl. 554, is in dat zelfde jaar 1566 den 25 Augustus op een zondag het eerste rumoer van den beeldenstorm in de St. Pieterskerk aangevangen door Smijtgen bij nacht en door Vos; hetwelk den volgenden dag aldaar en in het klooster der Minderbroeders is voortgezet. Nadat dien ten gevolge de godsdienst-oefening 26 dagen, d. i. van den 26 Augustus tot den 20 Sept. had stil gestaan, werd er den 21 Sept. op den feestdag van den H. Mattheus en den 22 daaraanvolgende, zijnde een zondag, weder Hoogmis gedaan, hetwelk echter terstond daarop verboden werd. Na nogmaals 29 dagen stil gestaan te hebben, werd den 10 November, dus 4 dagen na het overlijden van den commandeur Joachim Janssen de oude godsdienst-oefening weder opgerigt.

ARENT DIRCXSZ. BOCKENBERGH.

Aldus wordt hij genoemd bij Orlers, bl. 102. v. Heussen noemt hem (Hist. Ep. Ult. dl. I. pag. 453. col. 2) Arnoldus Theodori Bockenberch, en v. Rijn (Oudh. v. Rhijnl. bl. 47) somtijds: Arent Dirkszoon van Bokkenberg. Zijn bijnaam was volgens v. Heussen (Bat. Sacr. dl. II. pag. 252 col. 2), van der Goude, seu Goudanus. Op zijn afbeeldsel, hetwelk nog tegenwoordig bewaard wordt in eene der scholen van de inrigting van liefdadigheid voor katholieken te Leyden, staat te lezen: Heer Arnold Theodor Vander Goude Commandeur Die Was De Leste Pastoor Van St. Pieters Kerck Tot Leyden Anno 1572.

Hij is de 20e en laatste catholieke commandeur van St. Pieter geweest en na eene 26-jarige regering in 1529 overleden. Den 3 Febr. 1569 (zie Orlers bl. 559) is hem opgedragen het onderzoek van de schoolmeesters zijner

parochie. Lang heeft hij zich echter in den bloei der catholieke godsdienst niet mogen verheugen; want reeds den 7 Julij 1572 (zie bl. 564) zijn hare kerken te Leyden voor altijd voor hem gesloten. Wat is er van hem na dien tijd geworden? Hoe heeft zich die laatste catholieke commandeur van St. Pieter gedurende de 20 volgende jaren zijns levens gedragen?

v. Heussen verhaalt (Bat. Sacr. dl. II. pag. 263. col. 1) dat, toen Paulus de Goede na „de Hervorming" het eerst de catholieken te Leyden bediende, hem werd toegevoegd als ambtgenoot: Arnoldus, vulgo dictus heer Arye. Ik vermoed, dat deze dezelfde is als de commandeur Arent Bockenbergh. Dit vermoeden steunt op de volgende gronden: 1° Zij drbegen beiden denzelfden naam; de commandeur heette Arnoldus, in 't hollandsch: Arent, de ambtgenoot van de Goede heette Arnoldus, in de wandeling Arye; 2° Zij hadden denzelfden titel; op het schilderij van den commandeur staat: heer Arnold en de medehelper van de Goede heette: heer Arye; 3° Zij leefden in denzelfden tijd onmiddelijk na „de Hervorming"; 4° Zij woonden in dezelfde parochie, de commandeur vóór „de Hervorming" natuurlijk in het commandeurshuis ten zuiden en heer Arye na „de Hervorming" bij het gevangenhuis ten noorden van St. Pieter; 5° heer Arye was geen kapellaan, die bij zijn pastoor inwoonde, integendeel Paulus de Goede woonde bij zijn socius of ambtgenoot; 6° Het is opmerkelijk, dat van de pastoors dier tijden alleen afbeeldsels bestaan van den commandeur en van Paulus de Goede; indien de commandeur niet verschilt van heer Arye laat zich de gelijktijdigheid dier afbeeldsels gemakkelijk verklaren; 7°. Ook mag men niet vergeten, dat volgens v. Heussen (Bat. Sacr. dl. II. pag. 263. col. 2. en 270. col. 1) Rumoldus en Roverius, welke Paulus de Goede en heer Arye in hunne bediening op-

volgden, bij hunne aanstelling de een tot pastoor van St. Pieter en de ander tot pastoor van de H. Maagd Maria benoemd werden.

Het eenigste, wat tegen dit vermoeden zou pleiten, is, dat het naar v. Heussens woorden den schijn heeft, dat bij de aanstelling van Rumoldus in 1606 heer Arye nog leefde, terwijl de commandeur Arent reeds in 1592 overleden was. Doch waarom zou dat geene vergissing van v. Heussen kunnen zijn, ontstaan uit gebrek van naauwkeurige bescheiden? Om tot eenige zekerheid daaromtrent te komen zou men de door v. Heussen aldaar aangehaalde Relatio Jac. Ephes. pag. 187 moeten kunnen raadplegen. Zeker is het, dat de Goede toen nog leefde, en niet onmogelijk, dat hetgeen van den een gold, door v. Heussen bij vergissing op beiden is toegepast.

DEKENS VAN ST. PANCRAS.

RAZO DE TRESLONG.

Zoo wordt hij genoemd in eene notariele acte, door hem als deken uitgevaardigd den 1 Maart 1569, en medegedeeld door v. Rijn in Oudh. v. Rhijnl. bl. 119; v. Heussen noemt hem (Hist. Ep. Ult. dl. I. pag. 457 col. 2) Razo de Treslonge of Erasmus van Treslonge.

Hij was reeds kanunnik in 1542.

In 1572, in welk jaar op den 7 Julij de kerken te Leyden gesloten zijn, zou hij nog eenige ordinantiën aan het St. Pancras-kapittel hebben voorgeschreven. Indien er in dat jaartal geen fout is, dan moet hij in 1570 door een ander tijdelijk vervangen zijn geweest; want in 1570 was er volgens het kronijkje bij Orlers bl. 561 een andere deken van St. Pancras, n. l.

ADRIAEN PROVESOOR.

Zijn naam: Provesoor was slechts een toenaam; want volgens v. Heussen (Bat. Sacr. dl. I. pag. 19) werden

de dekens ook provisores genaamd van providere, omdat zij het opzigt hadden over de kanunniken.

Deze Adriaen Provesoor, deken van St. Pancras, zou volgens denzelfden v. Heussen (Hist. Ep. Ultr. dl. I. pag. 465. Col. 1) tevens pastoor geweest zijn van O. L. Vrouwe; hetgeen mij zonder stellig bewijs niet zeer aannemelijk voorkomt. Dat er ten opzigte van de jaartallen en de personen, in de Bat. Sacr. vermeld, veelvuldige fouten voorkomen, is bekend en door den schrijver zelven in de voorrede vóór zijn tweede werk erkend; dewijl hij aldaar verzekert zich moeite gegeven te hebben die fouten zooveel mogelijk in dat tweede werk te verbeteren. Ten opzigte van Adriaen Provesoor is hij daarin echter niet gelukkig geslaagd. Want in Bat. Sacr. dl. II. pag. 257. col. 2. had hij als laatste pastoor van O. L. Vrouwe opgegeven Dominus Cornelii in 1562 en in de Hist. Ep. Ultr. dl. I. pag. 465. col. 1. voegt hij achter dien laatsten pastoor nog: A. 1570. D. Adriani, provisor ac capituli decanus pastor erat ad S. Mariam ex vet. chron. M. S.; hetwelk door v. Rijn (Oudh. v. Rhijnl. bl. 181) aldus vertaald wordt. Volgens een oud ongedrukt kronijkje heeft heer Adrianus provisor en deken van 't kapittel, de pastory van de Vrouwen-kerk bedient in 't jaar 1570.

Tot staving van dit pastoorschap haalt v. Heussen uit dat manuscr. het volgende aan (pag. 465. col. 2): „1 Augusti [1570] die vinculis S. Petri sacra, rursum in D. Petri æde sacra Diploma publice lectum, Fratre Florentio iterum dicente ad populum. Similis remissio iis qui coetus novelli dogmatis sectatorum adiisset, coenam ex eorum ritu sumpsisset, ab iis baptisatus aut matrimonio junctus fuisset, publice annuntiata 17. Sept. incidente in Dominicam; 7. Octobris destinatus in id Dnus Adrianus Provisor, Decanus Capituli, & D. Virginis Bazilicæ Curio"; welk laatste door v. Rijn (bl. 188) aldus wordt weergegeven:

Den 7 van October heeft de heer Adriaan, deken van 't kapittel, en pastoor van Mariaas kerke, bevel gekreegen om wederom zoo eenen brief af te leezen.

Wanneeer wij echter dat handschrift of oud ongedrukt kronijkje, hetwelk ons door Orlers (bl. 554) gelukkig bewaard is, zelven nalezen, dan blijkt het, dat hier niet van één persoon, die tegelijk deken van St. Pancras en pastoor van O. L. Vrouwe zou zijn, sprake is, maar van 2 geheel onderscheidene personen. Letten wij slechts op hetgeen de chronijkschrijver op bl. 561 zegt: „Den 17. [Sept. 1570] op een Sondach is in de Pieters kerck gecondicht van de commanduyr, vant geen datter gelesen was vant Pardoen datse comen moeten die te preecken gheweest hebben, die ghetrout sijn, die kinderen gedoopt hebben, ende soo voort, ende daer sal toe sitten Heer Adriaen Provesoor, de Deecken van 't Capittel, ende de Pastoor van de Vrouwe Kerck. Den 7. October is het selve noch eens afgelesen, heel langh ende wijt en breet ingestelt". — Hier worden dus de 3 parochi van Leyden genoemd: 1° de commandeur van St. Pieter, die de indaging aflas, 2° de deken van St. Pancras: heer Adriaen Provesoor en 3° de pastoor van O. L. Vrouwe; welke 2 laatsten gecommitteerd werden tot het onderzoek van de zaak der afvalligen. Dat er werkelijk 2 personen tot dat onderzoek gecommitteerd werden, blijkt nog uit hetgeen dezelfde chronijkschrijver een weinig vroeger vermeld had: „Den 30. [Julij 1570] op een Sondach, isser inde drie Parochy-kercken gecondicht een Pardoen vande Paus, dat hij 't al vergaf, mits penitentie doende, ende men heeft driemael Processie ghehouden: ende 's middachs werder een pardoen vanden Coningh afgelesen, voor die gheen die te preecken ende te Nachtmael geweest hadden vande geene die noch binnen syn, souden comen in drie maenden, daer sullen twee mannen toe

gheset worden, die sullen remis geven ende meer anders". – Derhalve den 30 Julij wordt afgelezen in alle 3 de kerken, dat er 2 mannen zullen worden gecommitteerd, en den 17 Sept. daaraanvolgende in de St. Pieters-kerk alleen, dat daartoe gecommitteerd zijn: de deken van St. Pancras en de pastoor van O. L. Vrouw.

In een dergelijk geval werden er insgelijks het vorige jaar twee personen gecommitteerd, gelijk dezelfde chronijkschrijver (bl. 559) aldus verhaalt: „Den 3. Februarij [1569] op een donderdag sijn de Schoolmeesters boven voor de Heeren geweest, ende haer is geseyt datse gaen moeten die in de Pieters Prochie woonen, datse voor den commanduyr gaen sullen, ende die inde Hogelantsche prochie voor de pastoor ende provisoor, om haer toe te laeten school te mogen houden. – Let wel, hier staat: de pastoor ende provisoor, met één bepalend lidwoord, als voor één persoon, terwijl boven stond: de deecken van 't capittel ende de pastoor van de Vrouwenkerck, met 2 bepalende lidwoorden, als voor 2 personen.

Wanneer men deze verschillende plaatsen aandachtig overweegt, is er, dunkt mij, geen twijfel aan, dat Adriaen Provesoor, deken van St. Pancras geen pastoor is geweest van O. L. Vrouwe.

Door v. Rijn (Oudh. v. Rhijnl. bl. 2) wordt heer Adriaan, Provisor toegevoegd aan de lijst der dekens van Rhijnland, voorkomende bij v. Heussen (Hist. Ep. Ultr. dl. I. pag. 443) zonder voor die toevoeging eenig bewijs aan te voeren. Het schijnt dat v. Rijn zijn dekenschap van het kapittel van St. Pancras hier verward heeft met het dekenschap van Rhijnland.

ALBERTUS DE TRESLONGE.

Deze was volgens v. Heussen (Hist. Ep. Ultr. dl. I. pag. 457. col, 2) in 1611 deken van St. Pancras. Indien

hij catholiek geweest is, dan is hij toch zeker geen pastoor van St. Pancras geweest; want dien had men toen niet meer van noode.

PASTOORS VAN O. L. VROUWE.

KORNELIS JANSZ.

of Cornelius, Joannis fil. was, volgens v. Heussen (Bat. Sacr. dl. II. pag. 257. col. 2) de laatste pastoor van O. L. Vrouwe.

Hij is (Hist. Ep. Ultr. dl. I. pag. 465. col. 1) in 1555 door den bisschop van Utrecht belast geweest met de visitatie van het klooster der reguliere canunniken van Hem bij Schoonhoven. Hij leefde nog in 1562, ja nog later; want volgens denzelfden v. Heussen (Bat. Sacr. dl. II. pag. 261. col. 2) kwam na de hervorming Cornelis de Goede bij Cornelissen den pastoor van O. L. Vrouwe wonen.

Het verdient opmerking, dat de voorganger van dezen Cornelis de Goede als vicaris aan het St. Maartens-autaar in O. L. Vrouwe-kerk door v. Heussen (Hist. Ep. Ultr. dl. I. pag. 464 col. 1) insgelijks Cornelius Joannes genoemd wordt; zoodat het mij althans voorkomt, dat deze vicaris dezelfde is als pastoor Cornelius Joannis fil. die wegens de beperking zijner inkomsten als pastoor, dewijl reeds in 1572 den 20en Julij de L. Vrouwe-kerk voor de hervormde godsdienst in gebruik was genomen en aldaar den 17 Augustus reeds 2 pastoors waren getrouwd, (zie Orlers bl. 565) de inkomsten dezer vicarie in 1576 voor zich verkregen zal hebben.

VICARISSEN AAN HET ST. MAARTENS-OUTAAR.

Mr. DIRK ADRIAANSZOON.

Er waren namelijk volgens v. Heussen (Hist. Ep. Ultr. dl. I. pag. 464. col. 1) in O. L. Vrouwe-kerk, behalve

eenige kleinere kapellen, twee grootere regt tegen over elkander staande: de oudste stond aan de regter- en de andere aan de linkerzijde, wanneer men de kerk inkwam. In de eerste, welke de Vrouwe-kapel genoemd werd, was eene vicarie gesticht aan het St. Maartens-outaar; welke vicarie bediend werd door Mr. Dirk Adriaanszoon, in of vóór 1576 overleden.

KORNELIS JANSZ.

De vicarie aan het St. Maartens-outaar, door den dood van Mr. Dirk Adriaanszoon openstaande, is in 1576 begeven aan Kornelis Jansz.

Wij hebben boven reeds ons vermoeden medegedeeld, dat deze Kornelis Jansz. dezelfde is als de laatste pastoor van O. L. Vrouwe.

CORNELIUS DE GOEDE.

Zijn geslachtsnaam was volgens v. Heussen (Bat. Sacr. dl. II. pag. 261. col. 2, Hist. Ep. Ultr. dl. I. pag. 474. col. 2) van Velde, volgens v. Rijn (Oudh. v. Rhijnl. bl. 252) van der Velden. Zijn vader Nicolaas, een olieslager, heeft volgens het door v. Heussen (Bat. Sacr. dl. II. pag. 261. col. 2) aangehaald getuigschrift van Jacobus Goudanus, Guardiaan te Leuven in 1570, vele jaren zitting gehad in den Leydschen senaat. Inderdaad door Orlers (bl. 595. col. 1) wordt onder de veertigen van dien tijd opgenoemd Claes Jansz. de Goede, en in de lijst der schepenen bij v. Rijn (Oudh. v. Rhijnl. in de voorrede) komt van 1559 tot 1569 geregeld voor: Claes jan claesz. de goede, Claes janse de goede, Claes jans de goede, Claes jansz. de goede of Claes jansz. de guede.

Cornelius was toen in 1570 diaken. Tijdens de belegering door de Spanjaarden vlugtte hij met zijnen vader en broeder uit Leyden naar Utrecht, alwaar hij de verdere wijdingen ontving en bij welke gelegenheid een gedicht

„de Primitiis Doctissimi adolescentis D. Cornelii Nicolai, Leidensis" door Gerard Duycius werd vervaardigd. Vervolgens werd hem de zorg van de parochie-kerk te Montfoort opgedragen, of gelijk v. Heussen zich elders (Bat. Sacr. dl. II. pag. 110. col. 2) uitdrukt: hij werd aldaar vice-curio, d. i. volgens v. Rijn (Hist. v. 't Utrecht. Bisd. 1719. dl. II. bl. 261) onderpastoor. Doch genoodzaakt daarvan bij verdrag af te stappen, ging hij in zijne geboortestad wonen bij Cornelisse, den laatsten pastoor van O. L. Vrouwe-kerk te Leyden; na wien hij ook vicaris geweest is van het S. Maartens-outaar (Hist. Ep. Ultr. dl. I. pag. 464 col. 1).

Hij stierf in of vóór 1586. Joannes, franciscaner monnik van Gouda heeft hem opgedragen eene „Elegia in ferrea ejus seculi tempora".

POULS CLAESZOON.

Zoo wordt hij genoemd in zijn testament, medegedeeld door Orlers (bl. 153); op den steen boven het door hem gestichte hofje staat : Povwels Claeszoon. v. Heussen (Bat. Sacr. dl. II. pag. 261. col. 2) noemt hem : Paulus de Goede alias van Velde, en v. Rijn (Oudh. v. Rhijnl. bl. 252) Paulus de Goede, anders van der Velde. In het 6e register der overledenen te Leyden, voorhanden op den burgerlijken stand aldaar, staat: pouwels de goede.

Hij was de broeder van den voorgaanden Cornelius de Goede, wien hij in het vicarisschap van St. Maarten in 1586 opvolgde (Hist. Ep. Ultr. dl. I. pag. 464. col. 1).

Toen door de tegen de katholieken afgekondigde plakkaten de priesters uit Leyden verdreven werden, bleef Paulus de Goede toch in zijne vaderstad terug; alwaar hij de getrouw gebleven geloovigen, ten getale van meer dan 6000, in het geheim bediende. Hij ging openlijk in zijne priesterlijke toga over straat zonder acht te geven

op de spotternijen van het dom gemeen en der baldadige jeugd, als zij hem strooijen kruisen voor de voeten wierp. Dat hij niet van kleeding veranderen kon, werd den ouden man ten goede gehouden; zoodat hij op de oude wijze de lijkstatien bleef vergezellen. Hetgeen de grijsaard daarmedé verwierf, bewaarde hij zorgvuldig, en gevoegd bij zijne eigene middelen bestemde hij het bij testament van 27 Junij 1625 tot de oprigting van het St. Salvators-hofje aan de Steenstraat; aan welke bepaling door de executeuren in 1636 is voldaan.

Hem werd (Bat. Sacr. dl. II. pag. 263) tot ambtgenoot toegeschikt heer Arnoldus, in de wandeling heer Arye genoemd, die bij het gevangenhuis woonde en bij wien Paulus de Goede eenigen tijd heeft ingewoond. Wij hebben boven ons vermoeden reeds uitgesproken, dat deze heer Arye dezelfde is als de laatste catholieke commandeur van St. Pieter.

Paulus de Goede stierf in het Jeruzalems-hofje aan de Cellebroersgracht den 2 Jan. 1635, gelijk gemeld wordt in het Necrologium Dioecesis Harlemensis auspicium sumens ab anno Domini 1600, medegedeeld in *de Katholiek* van 1871 en 1872, en dus niet in 1634, gelijk v. Heussen (Bat. Sacr. dl. II. pag. 262. col. 1) beweert; want volgens het bovenaangehaalde 6e register is heer pouwels de goede op de broertgesgraft den 7 Januarij 1635 begraven in de St. Pancris-kerck.

Wanneer men v. Heussen en v. Rijn gelooven wilde, dan zou Paulus de Goede meer dan 100 jaar oud geworden zijn. De eerste toch schrijft (Bat. Sacr. dl. I. pag. 251): „Joachim ab Obrode, Sac. Theol. Doctor & Sacræ paginæ Professor, Episcopus Hebronensis, Georgii Egmondani, et Frederici Schenki in Pontificalibus Vicarius generalis, & Suffraganeus Traj. Paulum de Goede, Fundatorem horti sub ejus nomine in oppido Leidensi, anno

1537 & subsequentibus Sacris initiavit"; hetgeen door v. Rijn (Bat. Sacr. of kerk. Hist. v. Batavia 1716 dl. II. bl. 656) aldus vertaald wordt: Joachim [enz.] Heeft in 't jaar 1537, de kerkelijke wijdzels bedient aan Paulus de Goede, die een hofje op zijnen naam in de stad Leiden had gesticht. – Als dit waar was, en indien Paulus slechts 10 jaar oud geweest ware, toen hij de eerste wijding ontving, dan zou hij bij zijn overlijden 108 jaar moeten geweest zijn. Doch behalve dat deze vertaling niet geheel juist is, verbetert v. Heussen zichzelven aldus (Hist. Ep. Ultr. dl. I. pag. 33. col. 2): "Joachim vero hic Paulum de Goede, Fundatorem Horti sub ejus nomine in oppido Leidensi, anno 1537 & subsequentibus erecti, Sacris initiavit". Hier wordt het jaartal 1537 niet in betrekking gebracht tot de wijding van Paulus de Goede, maar tot de oprigting van het hofje. Doch ook dit is onjuist; want dit hofje is eerst, gelijk boven vermeld, eene eeuw later gesticht, men zal dus op de aangehaalde plaatsen moeten lezen: 1637.

De bijnaam van de Goede, dien hij met zijn broeder gemeen en van zijn vader geërfd had, paste hem wonder wel; want hij was een eenvoudig, opregt en goedaardig man. Zijne beeldtenis, in priesterlijk gewaad voor het altaar geknield, vroeger bewaard in de regentenkamer van het St. Salvators-hofje, is tegenwoordig te zien in de kamer der regenten van het R. C. Weeshuis aan de St. Jacobsgracht. Hij heeft eenige preeken en godvruchtige verhandelingen nagelaten.

PASTOORS VAN DE 1e WERELDLIJKE STATIE.

ROMBOUT VAN MEDENBLIK.

Zoo wordt hij genoemd bij v. Rijn (Oudh. v. Rhijnl. bl. 259), bij v. Heussen (Bat. Sacr. dl. II. pag. 263. col. 2) Rumoldus Medenblickius. Rumoldus is het latijn-

sche aequivalent voor Rombout (zie Generale legende der Heylighen door P. Ribadineira en H. Ros-weydus). Past. Burgmeyer (Jaarboek voor kathol. 1847. Mengelw. bl. 45) noemt hem nu eens Rumold. van Medemblik, dan eens (bl. 40) Rumoldus Medemblik; het eerste is natuurlijk beter, dewijl hij aldus werd bijgenaamd, omdat hij uit Medenblik afkomstig was; hoewel hij in de Acta Capit. Ultraj. medegedeeld door v. Heussen (Bat. Sacr. dl. II. pag. 157. col. 2) eenvoudig Medenblickius genoemd wordt.

Licentiaat in de H. Godgeleerdheid, en eenigen tijd te Rotterdam tot bekeering en tot bevestiging in het voorvaderlijk geloof werkzaam geweest zijnde, werd hij in 1606, nadat Paulus de Goede en heer Arye te oud en te afgeleefd waren geworden om de gemeente te Leyden langer te bedienen, door den apostolischen vicaris Sasbout Vosmeer tot pastoor van St Pieter aldaar aangesteld. Als ons boven uitgedrukt vermoeden, dat heer Arye dezelfde is als heer Arnold de laatste pastoor der parochie van St. Pieter, dan kan men pastoor Rombout als zijn' opvolger en de 1e wereldlijke statie als de voortzetting der parochie van St. Pieter beschouwen. Indien deze 1e, wereldlijke statie den naam van St. Pieter gedragen heeft, dan heeft zij dien niet altijd behouden; dewijl zij naderhand voorkomt onder dien van den H. Willibrord, of van de Appelmarkts-kerk, naderhand van den H. Lodewijk.

Te Leyden had hij 2 onder-pastoors onder zich; want wegens de schaarschheid van priesters in die tijden strekte hij zijne werkzaamheden ook uit tot de omliggende dorpen, vooral tot Alkemade, [1]) alwaar hij echter door zijn

1) Hoe hij aldaar werkte en meer bijzonder op O. L. V. Visitatiedag van het jaar 1608 de H. Mis deed en preekte in 't achterhuys van Hubricht Arrisz. is reeds medegedeeld in het opstel van den Weleerw. Heer v. Lommel, boven pag. 24 volg. Het valt toch wel niet te betwijfelen of we

medehelper Antonius Plaet weldra als pastoor vervangen werd. Uit deze schaarschheid van priesters blijkt, hoe past. Burgmeyer zich vergist, wanneer hij meent, dat deze Rumoldus Medemblik door past. de Cock zou bedoeld geweest zijn, wanneer hij in zijn Verhael van de opkomst der nieuw opgereghte pastorye (bl. 20) vermeldt, dat er omtrent die tijden binnen Leyden seven priesteren geteld werden, namentlijk eene wereltlijke, genaemt door de wandelingh de pastoor; twee paters van de Orden der Predickheeren; twee van de Orden der Minnebroeders, twee van de Societeyt Jesu. Neen! dit ziet op veel later tijd omtrent 1644, toen past. Rombout niet alleen van Leyden reeds vertrokken, maar zelfs reeds overleden was; want vooreerst in zijn tijd was er te Leyden nog een pastoor van de 2ᵉ wereldlijke statie te Leyden, en ten andere waren de predikheeren aldaar hoogstwaarschijnlijk nog niet aangeland.

Hij was niet alleen een godvruchtig, maar ook een geleerd man, die met Aub. Miraeus briefwisseling hield. Dewijl uit deze briefwisseling blijkt, dat beiden zich veel met het leven van den H. Willibrord hebben bezig gehouden, wordt men bijna genoopt te vermoeden, dat de bovengemelde verwisseling van patroon, n. l. van St. Pieter met den H. Willibrord reeds ten zijnen tijde hebbe plaats gehad.

Hij was tevens aartspriester van Leyden en van Rhijnland. Door Phil. Roveen tot canunnik van St. Maarten te Utrecht benoemd, kreeg hij zitting in het vicarjaat, door dezen apostolischen vicaris in 1633 opgerigt. Deswegens beschuldigd is hij op last der regering ten huize

moeten in den *„paep Robbrecht"* onzen Rombout van Medenblik herkennen; en wie weet of de *„ouder paep genaempt Lieven"* niet dezelfde was als Paulus de Goede bovengenoemd? Immers de namen van Lieven en de Goede verschillen nog minder van elkander dan Robbrecht en Rombout.

van Buitewegt, een rijk burger te Leyden, gevangen genomen en vervolgens uit de stad gebannen, nadat hij door zijne regters overtuigd was geworden, dat hij in het verhoor niet altijd de volle waarheid had gesproken, gelijk hij zelf in de beschrijving van zijne gevangenschap en verhoor nederig bekent. Volgens past. Burgmeyer zou hij tot het jaar 1639 te Leyden verbleven zijn: dit komt mij onwaarschijnlijk voor; want hij werd gebannen ten gevolge van zijn assessorschap in het vicariaat, hetwelk in 1633 was ingesteld en zijn opvolger te Leyden, Reinier Mercator, was in 1635 reeds overleden. Daarenboven was Rombout in 1637 reeds op vrije voeten; want in dat jaar heeft hij de zitting van het vicariaat te Utrecht bijgewoond (Bat. Sacr. dl. II. pag. 458. col. 1). Het schijnt dat pastoor Burgmeyer misleid is door de woorden van v. Heussen (Bat. Sacr. dl. II. pag. 264. col. 2): „Suam quoque captivitatem calamo descripsit Medenblickius, & examina quæ sustinuit anno 1639. in chartam retulit." Het komt mij voor, dat de tijdsbepaling: anno 1639 niet behoort tot het voorgaande: sustinuit, maar tot het volgende: in chartam retulit.

Na eenigen tijd te Utrecht vertoefd te hebben, begaf hij zich naar Delft; alwaar hij den marteldood van Cornelius Musius beschreven heeft. Den 9 Nov. 1642 is hij te Delft overleden.

REYNIER COOPMAN.

Zoo staat er in het 7e register der overledenen te Leyden, op den burgelijken stand aldaar bewaard. Door v. d. Graft (Bat. Sacr. dl. II. pag. 268. col. 1) wordt hij genoemd Reynerus, door v. Heussen zelven (pag. 184. col. 2) Reinerus, of (pag. 274. col. 2) Renerus, of (Hist. Ep. Ultr. dl. I. pag. 291. col. 1) Regnerus Mercator, even zoo als in het boven aangehaalde necrologium.

v. Rijn (Hist. v. 't Utr. Bisd. dl. III. bl 465) noemt hem: Reinier Mercator (Marchand); met welk regt, is mij onbekend.

Volgens v. Heussen (Bat. Sacr. dl. II. pag. 265. col. 1) is hij te Emmerik geboren, en heeft hij te Keulen in de philosophie en in de godgeleerdheid gestudeerd; waarin hij volgens het getuigenis van zijn leermeester den beroemden Marius alle anderen overtrof.

Naar Holland gekomen is hij eerst onder-pastoor geworden bij Petrus Purmerent, pastoor te Gouda. Daar zou hij in 1630 gekomen en er meer dan één jaar gebleven zijn; terwijl v. Heussen op eene andere plaats (Bat. Sacr. dl. II. pag. 184. col. 2) vermeldt, dat hij in 1630 van Gouda vertrokken is naar Leyden. Indien pastoor Rombout in 1633 gebannen is, dan zal zeker de eerste lezing de ware zijn en zal hij gemelden Rombout eerst omtrent 1633 zijn opgevolgd als pastoor te Leyden, en te gelijkertijd of later als aartspriester van Rhijnland. Vervolgens is hij ook assessor geworden van het vicariaat van Roveen.

Ten tijde van de pest heeft hij zich gedurig voor het heil zijner schapen gewaagd, en is hij eindelijk ook van de pest bevangen en daaraan, ingelijks volgens het aangehaalde necrologium, op den 20 Sept. 1635 overleden; zoodat niet alleen Valerius Andreas, maar v. Heussen zelf op eene andere plaats (Hist. Ep. Ultr. dl. I. pag. 291. col. 1) zich vergissen, wanneer zij zijnen dood één jaar later stellen. Volgens het bovenaangehaald 7e register toch is hij begraven op den 22e september 1635 in de St. pieters-kerck; alwaar tevens vermeld wordt, dat hij woonde over de craen-sijde Inde 3 hoepelsteech; doch waar die steeg gelegen was, heb ik nergens kunnen vinden.

Hij heeft geschreven: Examen veri Catholicismi, oppositum Thesibus Fremoniacis, Christoph. Scheibleri Lu-

therani. Colon. Oogenzalf om te openen en te zuiveren de oogen van een blinden Leidsman, Dionysius Spanhuysen Predikant te Delft, en Scholia in 5 libros Moysis, & sequentes S. Scripturæ libros usque ad librum Ruth.

THEODORUS SCHENDEL.

Aldus bij allen, of ook Schendelius (Hist. Ep. Ultr. dl. I. pag. 476. col. 1).

Hij was volgens v. Heussen (Bat. Sacr. dl. II. pag. 265. col. 2) te Utrecht in 1607 geboren en heeft te Keulen gestudeerd.

Hij volgde zijn voorganger in 1635 op, niet alleen in diens ambt, maar ook in diens ijver gedurende de heerschende pest: van allen bemind wegens zijne geleerdheid, zedigheid en milddadigheid jegens de armen.

Hij was gelijk zijne voorgangers aartspriester van Leyden en van Rhijnland. Men behoeft zich niet te verwonderen, dat er telkens sprake is van het aartspriesterschap van Leyden en van Rhijnland; want in dien tijd sedert de invoering van het aartsbisdom van Utrecht en het Bisdom van Haarlem, was het aartspriesterschap of landdekenschap van Rhijnland in twee deelen gedeeld; het eene ten noorden van Leyden, hetwelk onder Haarlem, en het andere, waartoe Leyden behoorde, hetwelk onder Utrecht stond (Bat. Sacr. dl. II. pag. 249. col. 2); vandaar dat er ook 2 aartspriesters van Rhijnland waren (Bat. Sacr. dl. II. pag. 479. col. 2); zoodat aartspriester van Leyden en van Rhijnland zooveel zal beteekenen als aartspriester van het Leydensche gedeelte van Rhijnland.

Th. Schendel is ook assessor geworden van het Utrechtsche vicariaat. Hij stierf, ook volgens het aangehaalde necrologium, te Leyden den 12 Aug. 1652. Hij was dus de pastoor, van wien de Cock meldig maakt en in wiens tijd er 7 priesters te Leyden waren, hetwelk past. Burgmeyer verkeerdelijk op past. Rombout toepast.

KORNELIS HENDRIK VELTHOEN.

Hij wordt nu eens (Bat. Sac. dl. II. pag. 269. col. 1. Hist. Ep. Ultr. dl. I. pag. 476. col. 2. Oudh. v. Rhijnl. bl. 262. Jaarb. v. Kath. 1847. Meng. bl. 5 en 45) Cornelius genoemd en dan weer (Bat. Sacr. dl. II. pag. 269. col. 1. pag. 275. col. 1. pag. 278. col. 1. Hist. Ep. Ultr. dl. I. pag. 487. col. 2. Oudh. v. Rhijnl. bl. 355) Henricus; hetgeen ik niet anders weet te verklaren, dan dat hij beide namen zal gedragen hebben. Daarenboven werd hij nog bijgenaamd Patricius.

Hij is uit Zutphen geboortig en is te Keulen doctor in de godgeleerdheid geworden. Allen verhalen, dat hij eerst pastoor te Utrecht geweest is, hoewel ik zijn naam te vergeefs onder de pastoors te Utrecht gezocht heb. Zeker is het, dat hij eerst pastoor te Koudekerk is geweest. Na het overlijden van Schendel in 1652 is hij pastoor te Leyden geworden en werd hij ook in diens plaats tot aartspriester aangesteld; doch lang is hij te Leyden niet gebleven; maar hij is weldra weder naar Keulen vertrokken, alwaar hij als hoogleeraar in de godgeleerdheid tot voorzitter van het hollandsche collegie is aangesteld.

Hij was een ijverig, vroom en geleerd man: hij stierf te Keulen den 7 Mei 1685.

THEODORUS BLOKHOVE.

Aldus v. Rijn (Oudh. v. Rhijnl. bl. 263); bij past. Burgmeyer (Jaarb. 1847 Meng. bl. 6 en 45) Blokhoven; onjuist, want in 't latijn (Bat. Sacr. dl. II. pag. 269. col. 1) heet hij Blockhovius.

Hij was een Kuilenburger en licentiaat in de godgeleerdheid. Als opvolger van past. Velthoen is hij niet lang te Leyden gebleven; maar hij is president geworden van het Pulcheria-collegie te Leuven.

JAKOB VERHAER.

Aldus v. Rijn (Oudh. v. Amst. N. Holl. en W. Vriesl. 1721. dl. II. bl. 160), anders (Oudh. v. Rhijnl. bl. 263) Jakob Verhaar of (Hist. v. 't Utr. Bisd. dl. II. bl. 531) Jacob Verhaar. v. Heussen noemt hem (Bat. Sacr. dl. II. pag. 157. col. 1) Jacobus Verhaer of (pag. 269. col. 1) Verhaerius, of (pag. 410. col. 2) Haraeus.

Hij was uit Utrecht afkomstig en baccalaureus in de godgeleerdheid. Hij is op verschillende plaatsen pastoor geweest. Van Leyden, waar hij niet lang bleef, vertrok hij naar den Groenendijk bij Leyden of (Hist. Ep. Ultr. dl. I. pag. 487. col. 2) naar Koudekerk, vandaar naar Huyssen in het Kleefsche en vervolgens werd hij pastoor te Kuilenburg en eindelijk in of na 1664 te Amsterdam aan den Singel.

Hij was zeer hevig in het preeken en scherp in het berispen, zonder aanzien des persoons. Toen een Calvinistisch predikant te Kuilenburg gedreigd had niet meer in de kerk van de H. Barbara te zullen preeken, zoolang de beeldtenis van de H. Drievuldigheid daar niet uit verwijderd zou zijn en kort daarop die kerk op den H. Drievuldigheidsdag door den bliksem getroffen geheel en al afbrandde, had Verhaer durven beweren, dat de godslastering van dien predikant regtmatig gestraft was; wegens welk gezegde hij uit Kuilenburg verdreven werd. Te Amsterdam voor het volk predikende, wees hij op een rijk gekleed persoon, zeggende: „het ware beter, dat die man eerst zijn schulden betaalde, vóór hij zoo rijk gedoscht in het heiligdom verschijnt". Zijne uitgezochte Meditatien zijn in 12° gedrukt.

Hij stierf te Amsterdam omtrent Maart anno 1670, volgens het aangehaalde necrologium.

BARTHOLOMAEUS VAN DE VELDE.

Aldus onderteekent hij volgens v. Heussen (Bat. Sac. dl. II. pag. 507. col. 1) of ook (pag. 505. col. 1) van-de Velde, alsmede (pag. 509. col. 1) van Velde. v. Heussen zelf noemt hem insgelijks: (pag. 364. col. 2) van Velde, of (pag. 269. Col. 1.) Veldenus, v. Rijn (Oudh. v. Rhijnl. bl. 263) steeds: van de Velden, maar niemand zooals past. Burgmeyer (Jaarb. 1847. col. 45) Barth. van der Velden.

Te Leyden geboren, heeft hij te Keulen in de godgeleerdheid gestudeerd; meer in de godgeleerdheid dan in juist oordeel uitmuntende. Hij is slechts korten tijd te Leyden pastoor geweest, nadat hij volgens v. Heussen (Bat. Sacr. dl. II. pag. 275. col. 1) gedurende het heerschen der pest in 1635 Antonius van der Plaet, past. te Alkemade, had bijgestaan. In of na 1657 is hij pastoor te Noordwijk geworden en vervolgens canunnik van Haarlem. Oud geworden heeft hij op raad zijner overheid afstand gedaan en heeft hij zich teruggetrokken naar Emmerik in het huis der broeders des gemeenen levens; alwaar hij niet lang daarna den 21 Julij 1691 is overleden.

KORNELIS DUCK.

Duck wordt hij genoemd door past. de Cock in zijn Verhael (Jaarb. 1847. Meng. bl. 31) en niet Duk, gelijk past. Burgmeyer (bl. 44). v. Heussen noemt hem ook (Bat. Sacr. dl II. pag. 278. col. 2) Cornelius Duck of (pag. 269. col. 1) Duckius of (pag. 172. col. 1) Duchius, en v. Rijn (Oudh. v. Rhijnl. bl. 355) Kornelis Duk of (bl. 263) Duckius.

Hij was uit Utrecht en baccalaureus in de godgeleerdheid.

Eerst was hij pastoor te Koudekerk, vervolgens 2e pastoor te Dordrecht. Aldaar werd hij gevangen gezet en

vervolgens ten eeuwigen dage uit de stad gebannen, omdat hij eene onkatholieke vrouw, op verzoek van haren man, die katholiek was, tot het Roomsche geloof had bekeerd en haar de Sacramenten op haar doodbed had bediend. Daarop is hij door de kerk-oversten tot pastoor der 1[e] wereldlijke statie te Leyden benoemd. Doch dewijl hij aldaar (indien men v. Heussen gelooven wil) anders dan zijne voorgangers, meer de rijken dan de armen opzocht, en niet overeenkomstig de waarheid en de zuiverheid van het Evangelie leefde, is hij onder genot van pensióen weder ontslagen en naar Eltenberg bij Emmerik vertrokken; alwaar hij als Vicaris van dat oude adellijke klooster in een hoogen ouderdom den 10 Febr. 1693 overleden is.

Te Leyden heeft hij 3 kapellaans gehad: François de Heere, Gerrit van Heussen en Petrus Huyghens; waarvan de eerste en de laatste ook de 2[e] wereldlijke statie te Leyden bediend hebben, gelijk nader blijken zal.

Het huis hetwelk past. Duck te Leyden, tot kerk voor zijn gemeente van den H. Willibrord bezigde, stond aan den Ouden Hoogewoerd, over de Watersteeg, omtrent de St. Jorissteeg; doch dat sedert 1 Mei 1677 tot kerk gediend heeft voor de gemeente van den H. Bonifacius (naderhand van den H. Petrus). Past. Burgmeyer vermoedt, dat past. Duck zijne kerkplaats toen reeds had overgebracht naar den Nieuwen-Rijn of Appelmarkt. Dat de kerk bij de St. Jorissteeg vóór den 1 Mei 1677 door past. Duck verlaten was, is zeker; want het gebouw stond vóór de vasten van dat jaar te huur of te koop. Maar of hij zelf zijne gemeente naar de Appelmarkt heeft overgebracht, betwijfel ik zeer, althans bewijs daarvoor heb ik niet gevonden. Integendeel volgens v. Heussen (Bat. Sacr. dl. II. pag. 270. col. 1) heeft zijne pastorij na zijn vertrek lang open gestaan; zoodat het mij niet onwaarschijn-

lijk voorkomt, dat juist daardoor zijne gemeente na zijn vertrek en door zijn eindelijken opvolger naar de Appelmarkt is gevoerd geworden.

WILHELMUS BOUCQUET.

Nadat een jongeling, Pieter van der Wiele, uit Zeeland van gereformeerde ouders geboren, te Leyden in de katholieke godsdienst onderwezen naar Brugge was gevlugt, werden de katholieken te Leyden voor *f* 3310 beboet; deswegens verbonden zich de gezamenlijke priesters aldaar bij contract van den 21 Aug. 1689 elkander te assisteren, wanneer zij in het vervolg weder om dergelijke redenen mogten worden beboet. Van dit contract zijn 2 eensluidende opgemaakt; waarvan er één nog aanwezig is in de kerkelijke Archieven van de H. Petrus' te Leyden: portefeuille N°. 1, afdeeling *b*; het is het eerst onderteekend door Wilhelm̄ Boucquet. Zijn naam wordt derhalve door v. Heussen (Bat. Sacr. dl. II. pag. 269 col. 2), door v. Rijn (Oudh. v. Rijnl. bl. 264) en door Burgmeyer (Jaarb. 1842. bl. 117) verkeerdelijk gespeld: Bouquet. Deze spelling is echter zeer oud; want past. de Cock bezigt die insgelijks in het 2e deel van een Liber Pastoralis, hetwelk de namen bevat diergenen, welke bediend, overleden, bekeerd of in het broederschap van de H. Drieëenheid ingeschreven zijn, berustende in het Pastoreel Archief van de H. Petrus-kerk te Leyden en waarvan het 1e deel, bevattende de gedoopten en de gehuwden, geplaatst is op den burgerlijken stand aldaar. Zelfs zijn opvolger noemt hem aldus in het doop- en trouwboek der Appelmarkts-kerk, insgelijks aldaar te vinden.

Hij was uit Dordrecht afkomstig en heeft te Keulen in de wijsbegeerte en godgeleerdheid gestudeerd. Na aldaar de jeugd in het Hollandsch Seminarie onderwezen en vervolgens eenigen tijd in het Delftsche begijnhof

vertoefd te hebben, werd hij door den provicaris Schadee tot pastoor te Leyden in de verlaten plaats van pastoor Duck aangesteld. Toen na den aftogt der Franschen de vervolging tegen de Roomschen te Leyden eenigzins afnam, heeft hij zijn kerkgebouw, aan de Appelmarkt gelegen, vergroot en sierlijker opgebouwd.

Hij had een gelukkig en sterk geheugen, en wist zijne preeken vloeijend voor te dragen; hetgeen hij gewoon was op zon- en feestdagen tot driemaal toe te verrigten, ten einde zijne geloovigen zooveel mogelijk uit de speelhuizen rondom Leyden af te houden. Volgens v. Heussen was zijn oordeel niet zoo goed ontwikkeld als zijn geheugen, dewijl hij eerst hevig tegen de geordenden uitvoer, doch naderhand met hen tegen diens partij heulde: hij is namelijk door den apostolische provicaris de Cock in 1703 tot landdeken aangesteld ter vervanging van hen, die de partij van Codde en v. Heussen waren toegedaan. Door de jicht aangetast en aan eene verlamming van de tong lijdende is hij in hoogen ouderdom overleden den 9 Dec. 1706, hebbende lang voor zijn dood een Nederlandsch gedicht: „het Geestelijk Tijdverdrijf" getiteld, als een bewijs van zijne geleerdheid en zijne poëtische kennis uitgegeven. Hij is te Voorhout begraven; want den 11 Dec. 1706 is voor den uitvoer van zijn lijk naar Voorhout betaald *f* 4, gelijk ik vind aangeteekend in het register van de persoonen overleden binnen Leyden en begraven buyten deselve stadt begonst p° Januarij 1684, berustende in de charterkamer aldaar.

Bij uitersten wil heeft hij zekere rente nagelaten, om onder de armen uitgedeeld te worden.

Toen past. de Cock in 1680 een broederschap van de H. Drievuldigheid in zijne kerk wenschte op te rigten, bevond hij, dat een dergelijk broederschap reeds sedert lang bestond in de kerk van past. Boucquet, gelijk hij in het boven aangehaald Liber Pastoralis getuigt.

Wanneer of Boucquet pastoor te Leyden geworden is, heb ik niet kunnen vinden; maar uit het boven aangehaalde Doopboek der Appelmarkts-kerk, hetwelk den 29 Maart 1664 begint en hetwelk meestal met dezelfde, hoewel op het laatst met eenigzins bevende hand tot den 20^{en} van de 11^{e} maand van 1706 wordt voortgezet, kan men met zekerheid besluiten, dat hij ten minste sedert 29 Maart 1664 pastoor dier kerk geweest is. Ook blijkt uit hetzelfde doopboek, dat hij sedert den 25 April 1669 en gedurende een groot gedeelte van het volgende jaar, volgens zijn eigene aanteekening, zoo ziekelijk geweest is, dat hij in het doopen althans door de eerw. heeren Snel en Philippus van Deventer welwillend is bijgestaan of liever vervangen.

(Zie Bijlage A.)

LAMBERT VAN RHIJN.

Zoo spelt hij zelf zijn naam in het aangehaalde doop- en trouwboek, gelijk ook v. Rijn (Oudh. v. Rhijnl. bl. 264) en niet: van Rijn, gelijk v. Heussen (Bat. Sacr. dl. II. pag. 270. col. 1) en past. Burgmeijer (Jaarb. 1847. Meng. bl. 45).

Hij was te Weesp uit een aanzienlijk geslacht geboren en werd te Leuven in het oratorie opgevoed. Na, volgens v. Heussen (Bat. Sacr. dl. II. pag. 233. col. 2) onder-pastoor te Rotterdam en vervolgens eenigen tijd pastoor te Pijnakker geweest te zijn, werd hij tot opvolger van Boucquet te Leyden aangesteld, hoewel niet terstond na diens dood; want eerst den 14 Febr. 1707 werd door hem de eerste door hem gedoopte te boek gesteld en, toen hij den 27 Februarij daaraanvolgende het eerste paar gehuwden opschreef, noemde hij zich nog: provisioneele bedienaer gestelt van mijn voorsaat de Eerw. heer Pastoor bouquet slr.

De laatste door hem gedoopte is opgeteekend den 24 April 1718.

Hij was niet alleen wel bemiddeld, maar daarbij onversaagd in het preeken en geleerd.

ADRIANUS AUGUSTINUS VAN DIJCK.

Zoo noemt hij zich zelf en zoo spelt hij zijn naam, als hij de echtheid constateert eener bulle van Paus Clemens XII van den 13 Aug. 1730, houdende aflaat, verleend aan de leden van het Broederschap van de H. Maagd Maria te Leyden, en welke afkomstig uit de archieven der H. Lodewijks-kerk, nog aanwezig is in de kerk. archieven der H. Petrus-kerk, port. N° 1. afd. *b*: „Hanc indulgentiarum Bullam Reverendissimo missionis superiori exhibui, qui oretanus [sic] ejus usum et publicationem approbavit et concessit licet ob periculosas [sic] hujus temporis circumstantias manû propriâ eandem minime subsignaverit. ita attestor Adrianus Augustinus van Dijck Pastor Leidensis." Op dezelfde wijze spelt hij zijn naam in het doop- en trouwboek der Appelmarkts-kerk. De spelling, door past. Burgmeyer (Jaarb. 1847. Meng. bl. 45): van Dijk, is dus verkeerd.

Hij is van Rhijn opgevolgd in 1718 en is van hier naar Amsterdam verplaatst in 1746; want de eerste gedoopte is door hem aangeteekend op den 8 Mey 1718 en de laatste gehuwde op den 1 April 1746.

Uit de „Lijst van de roomse priesters welke binnen de stad Leyden in functie sijn en in conformite van het 3 en 6 articul van het hiervoorgaande placaat, bij Haar Ed. Groot Mog. den 21 Septb. 1730 geemaneert, de v'eiste v'klaring hebben gedaan, en met hunne gewone handteekening bevestigd", te vinden in het „Register van de roomsche priesters ende de Ordren over de bedieningh van de kerkelijke zaeken der voorz. gemeente begonnen 21 Sep-

tember 1730", aanwezig op de charterkamer te Leyden, blijkt, dat „Adrianus Augustinus van Dyck wereldspriester", gezegde verklaring gedaan heeft op den 6 November 1730 in burgm^{r}. kamer met de overige priesters.

Door zijne bemoeijingen is in de Appelmarkts-kerk opgerigt een Broederschap van het Allerheiligste Sacrament. Dit blijkt uit de in bovengemelde archieven aanwezige missive van Lucas Melchior Tempi, aartsbisschop van Nicomedie, apostolische nuntius te Brussel, aan hem den 18 Sept. 1741 geschreven, waarin hij hem belooft zijne aanvrage te Rome tot oprigting van dat broederschap te ondersteunen, verder uit een mandement van gemelden nuntius, dd. 11 April 1742, houdende oprigting van dat broederschap in de Appelmarkts-kerk te Leyden, vervolgens uit een afschrift eener bulle van Paus Benedictus XIV, gegeven te Rome den 7 Mey 1742, houdende aflaat, verleend aan de leden van dat broederschap, eindelijk uit eene missive van meergemelden nuntius aan pastoor van Dyck, dd. Brussel 25 Junij 1742, houdende opheldering van deze bulle.

Zeer karakteristiek voor die tijden is de volgende aanteekening, door past. van Dyck geplaatst op het schutblad van het Doop-boek der Appelmarkts-kerk: „Anno 1744 die octavo Martii cum Licentia et consensu Dni summi praetoris et Dnorum Scabinorum Duboldo Appelmans ob debita sua a creditoribus suis in carcere publico vulgo dicto Spinhuis detento, et ob morbum gravem in mortis periculo constituto Ecclesiae Sacramenta administravi quod factum memoriae commendare volui, ut in posterum cogente necessitate exemplum illud in petenda a praenobili magistratu licentia adduci et allegari valeret."

Hij is omtrent 68 jaar oud geworden; want uit eene „Lijste van zodanige rooms catholique priesters of pastooren als sigh tot het bedienen der roomsche kerken of statien

binnen de stadt Leyden althans bevinden tot voldoeningen aen de dispositie van de Missive van d' Ed: Mo: HH[n] Praesident en Radē over Hollandt, Zeelandt ē Vrieslandt in dato 19 September 1732" opgemaakt in Octob. 1732 en te vinden in het boven aangehaalde „Register van de roomsche priesters", blijkt dat „Adrianus Augustinus van Dyk, wereldspriester" „gebooren t' Amsteldam" toen was „oudt 49 jaeren" en derhalve in 1683 geboren. Daarentegen is hij volgens den Necrologus virorum ecclesiasticorum, qui in Missione Batava defuncti sunt ab anno Domini 1730 ad annum 1830, uitgegeven Lugduni Batavorum, apud J. W. van Leeuwen. MDCCCXXXIII, in het jaar 1751 te Amsterdam overleden.

(Zie Bijlage B–C.)

PHILIPPUS JACOBS OTGERS.

Deze wordt niet vermeld in het lijstje van de pastoors der Appelmarkts-kerk door past. Burgmeijer in zijn jaarboekje van 1847 medegedeeld; en toch is het zeker, dat hij tusschen v. Dijck en v. Beurden van 1746 tot 1749 die statie bediend heeft. Dit blijkt niet alleen uit het reeds aangehaalde doop- en trouwboek dier kerk, waarin de door hem gedoopten zijn aangeteekend van den 5 Mey 1746 tot den 27 Nov. 1749, en uit zijne verklaring aangaande den eed, gedaan op den 7 Junij 1746, „loco Adrianus Augustinus van dyk die' naer Amsterdam is v'trokken", alsmede uit die van zijnen opvolger Carolus van Beurden op den 23 Dec. 1749 „loco philippus Jacob Otgers, die na Kalf is vertrokken", maar vooral uit eenige resolutiën, staande in het boven aangehaalde „Register van de roomsche priesters", die ik tot volledig bewijs hier zal mededeelen.

„Mr. Nicolaas Tiarck kerkm[r]. van de roomsche kerke aen de HH. Burg[n] erinnerdt hebbende dat Adrianus Augustinus van dyk naer Amsterdam beroepen ē vertrok-

ken was en daer bij voegende dat als nu de kerkmeesteren d' roomsche kerke alhier v'zogten dat Joannes Essen geboore te Amsterdam zijnde een werelds heer en ov' de 13 jaerē priester geweest te Crommeniedijk alhier mogt worden geadmitteerdt in de kerke opde Appelmarkt: hebben hun Ed. Gr. Agtb. na voorgaende deliberatie goedgevondē het gem^{e} v'zoek te accorderen, mits de gem^{e} Essen alvoorens hier eenige dienst te doen zal moeten v'schijnen voor hun Ed. Gr. Agtb. omme te doen de v'klaeringh en te onder tekenē de belofte v'vat in het 3 en 6^{e} art^{l} van 't placaet van Ed. Gr. Mog. in d^{o} 21 Sept. 1730; ende dat dezelve bevoorens gesproken hebbē den H^{r} Officier deser stede &c.

Ende is van deze resolutie kennisse gegeven aendē H^{r} Johan van d^{r} Marck schout des^{r} Stede

Actum dē 14 Ap. 1746."

"Mr. Nic^{s} Tiarck kerkm^{r} v̄ de R. kerk aen de HH. Burg^{n} gecommuniceert hebbende dat Joannes Essen bij hem dē 14 Ap. 1746 voorgestelt en geapprob^{t} bij de HH. Burg^{n} om alhier in plaets v̄ d̄ pastor van dyck te suppleren de kerk op de Appelmarkt, zwaright hadde gemaekt die functie te aenvaerdē, dat derhalvē de vacature blijvende als voorē kerkm^{n} d^{r} R. kerk v'zogtē dat Philippus Jacobs Otgert gebroorē t' Oosterhout en 14 jaerē ond^{r} Zoeterwoude gestaen hebbende zijnde een wereldsheer alhier mogt werd geadmitteert in de vacerende kerk op d' appelmark

Hebben hun Ed. Gr. Agtb na voorg^{e} deliberatie goedgevond het gem^{e} v'zoek te accorderē mits dat de gem^{e}. Otgert alvoorens hier eenige dienst te doen, zal moeten v'schijnen voor hun Ed. Gr. Agtb. omme te doen de v'klaeringh en de te ondertekenē de belofte v'vat in het 5 & 6^{e} art^{l}. van het placaet v̄ hun Ed. Gr. Mo. in d^{o} 21 Sept 1730 ē dat hij bevorens gesprooke hebbe met dē Heer Officier des^{r} Stede &c.

Ende Is van de gem^e admissie & resolutie kennisse gegeven aen d Hr. Mr. Johan v dr. Marck Schout deser Stede &c. actum 6 Junij 1746.

De Hr. Hoofdofficier heeft aende HH Burg^n, gecommunic^t. dat een visite gehad hadd van den Heer Tiarck, e dat content was: 7 d^o.

Philippus Jacobs Otgert gecompareert, ende beloft op zijn priestelijk woordt gedaen hebbende, is bij hem hetzelve ondertekent gel. te zien is hier voore agter het formulier fol^o 7 act 7 Junij 1746."

„Mr. Nicolaas Tiarck kerkmeester vande Roomsche kerke aan HH. Burgemeesteren, gecommuniceert hebbende dat Philippus Jacob Otgers na Kalf soude vertrekken, daer bij voegende dat als nu de kerkmeesteren dr. Roomsche kerke alhier versogten, dat Carolus van Beurden geboore in deze stad, zijnde een werelds Heer alhier mogt werden geadmitteert in de kerke opde Appelmarck, hebben hun Ed: Gr: Agtb: na voorgaande deliberatie goet gevonden het gemelde versoek te accorderen mits dat de gem^e Carolus van Beurden alvoorens hier enige dienst te doen sal moeten verschijnen voor hun Ed: Gr: agtb: omme te doen de verklaring en te onderteken de belofte vervat in het 3de en 6de artic^l. vant placaat van hun Ed: Gr: Mog: in dato den 21 Septemb^r. 1730 ende dat deselve bevorens gesprooke hebbe den H^r. Hooft officier deser stede.

En is van dese Resolutie kennisse gegeven aan d: H^r. M^r. Joh: van d^r marck OZ. Schout deser stede op den 19 Decemb^r. 1749.

De H^r. Hooftofficier heeft aan HH. Burgemeestere gecommuniceert dat een visite hadde gehad van d. H^r. Tjarck dat content was 23 Decb^r. 1749.

Carolus van Beurden gecompareert ende belofte op sijn priesterlijk woord gedaan hebbende is bij hem hetselve

ondertekent gelijk te zien is hier vore agter het formulier fol. 8. actum den 23 Decembr 1749."

't Kalf, waarnaar Otgers vertrokken was, is gelegen onder Zaandam.

Zonderling is het, dat in hetzelfde jaar 1746, waarin past. Otgers van Soeterwoude naar Leyden verplaatst is, volgens den boven aangehaalden necrologus een zekere pastoor Otgens te Soeterwoude zou overleden zijn.

Minder moeijelijk is de reden te bevroeden, waarom de nieuwe pastoors vooraf aan den hoofdofficier een bezoek moesten brengen, waarover hij, alwas het niet in persoon gebracht, content was, wanneer men bedenkt (gelijk later zal blijken), dat hij gewoon was van den nieuw aangestelde *f* 600 tot recognitie te eischen, hoewel hij zich ook wel met de helft contenteerde.

CHARLES VAN BEURDEN.

Zoo wordt hij genoemd in het 25e register van de overleedene persoonen, berustende op den burgerlijken stand te Leyden; hoewel hij zelf de meer gemelde verklaring den 23 Dec. 1749 onderteekende met „Carolus Van Beurden".

Van zijne aanstelling als pastoor te Leyden hebben wij reeds onder zijn voorganger gesproken; alwaar gebleken is, dat hij Ph. J. Otgers in 1749 is opgevolgd en niet diens voorganger A. A. v. Dyck in 1746. Evenwel is het ook zeker, dat Ch. v. Beurden onmiddelijk na het vertrek van past. v. Dyck in 1746 eenigen tijd heeft dienst gedaan in de Appelmarkts-kerk, gelijk blijkt uit eene missive van N. Tiarck met de daarop genomen resolutie van Burgemeesteren van Leyden, te vinden in het boven aangehaalde „Register van de Roomsche priesters" en luidende als volgt:

„WelEdele Gr Agtbre Heer.

De priester voor wie ik deezen ogtent aen UWEDl.

Gr: Agtre de permissie voor drie weeken hebbe verzogt, en door uwEdle Gr: agtbre goedheit bekoomen is deezen naemiddag hier gearriveert en is actueel capellaen bij d'Heer Claudius Cavellier staende op de Buytekant t' Amsterdam en zijn Naem is Carolus Van Beurde geboortig van Leyden Hoope hier meede aan UWEdle Gr: agtb: orders te hebben voldaen, en dat het UWEdle Gr. Agtbe behaagen zal, dat hij merge zijn dienst zal moogen verrigten, indien geen contra order krijgt, hebbe ondertussche d'eer met alle schuldig respect te blijve" enz.

„Nicolaes Tiarck. Leyden 6 April 1746"

Op het adres staat: „Omme den Heere President Burgemeester etc"

Op de missive staat geschreven:

„Augustinus van dijk Roomsch priester op de Appelmarkt uyt zijne Staetsie aldaer beroepen zijnde te Amsterdam werwaerts ten eerste hadde moeten v'trekkē hebben hun Ed. Gr. Agtbr de HHn Burgn. gehoordt het v'zoek mits de aenstaende Hoogtijdt van Paesschen toegestaen dat deszelfs kerk zal mogen werdē waergenomē door Carolus van Beurdē geboorē alhier ende dat voor dē tijdt van 3 weeken Van welk geresolveerde kennisse is gegeven aende Hr. Officier Van der Marck".

Dat past. v. Beurden te Leyden niet alleen geboren, maar ook overleden is, daarin stemmen allen overeen; maar omtrent den tijd van zijn overlijden heerscht er groot verschil. De meergenoemde necrologus, dien past. Burgmeijer schijnt te volgen, vermeldt zijn dood op den 3 Jan. 1757. In de boven aangehaalde „Lijst van de Roomse Priesters, welke binnen de Stad Leyden in functie sijn" enz. staat bij zijn naam aangeteekend: „overlede in Decembr 1756." Op de lijst van zijn portrait, hetwelk hem op zijn sterfbed voorstelt en in de sacristie

der H. Lodewijks-kerk aanwezig is, staat met gulden letters te lezen: R. A. D. Carolus van Beurden Pastor in foro pomario Lugd. Bat. Obiit XXVIII Nov. MDCCLVI: en op de achterzijde van een perkamenten bidprentje, hetwelk ik bezit, staat gedrukt: Bidt voor de Ziele van den Zeer Eerwaarden Eerwaarden Heere Carolus van Beurden Pastor op d'Appelmerkt à Leyden Overleden den 26. November 1756. Tusschen de beide aangegeven jaartallen van 1756 of 1757 valt het niet moeijelijk te beslissen; want in het boven aangehaalde 25e register staat vermeld, dat in de week „van den 27e November tot den 4e December 1756" begraven is in de „Hoogl. Kerk Charles van Beurden Jongman". Niet veel moeijelijker is de beslissing tusschen de maand December, zooals de door hem onderteekende lijst aangeeft, of November, zooals op zijn portrait en op zijn bidprentje te lezen staat; want de aangifte van December is hoogst waarschijnlijk eerst bij zijnen naam op de lijst gesteld, toen zijn opvolger die op den 10 dier maand onderteekende; zoodat ons slechts de keus overblijft tusschen den 26 November 1756, gelijk zijn bidprentje vermeldt en den XXVIII Nov. MDCCLVI, gelijk er op zijn portrait is geschilderd. Die keuze kan echter niet moeijelijk vallen, indien men bedenkt, dat het gemakkelijker is voor een drukker de opgegeven datum van 28 bij vergissing te veranderen in 26, dan dat een schilder omgekeerd den datum van XXVI zou kunnen veranderen in XXVIII. Ik houd het er dus voor, dat past. Ch. v. Beurden overleden is den 28 Nov. 1756 en waarschijnlijk eenige dagen daarna in December begraven is in de St. Pancras-kerk te Leyden. In dit gevoelen word ik versterkt, wanneer ik zie, dat in het doop- en trouwboek der Appelmarkts-kerk de opgaven van de door past. v. Beurden gedoopten, wel is waar, slechts tot den 28 Aug. 1756 eigenhandig door hem zijn opgeteekend, maar

toch tot den 27 Nov. daaraanvolgende voortloopen; terwijl zijn opvolger eerst den 24 Dec. is gegonnen te doopen.

LEONARDUS BOUMAN.

Gelijk reeds gemeld is, heeft hij op den 10 Dec. 1756 de verklaring omtrent den eed onderteekend.

Hij was volgens een door den boekhandelaar C. P. v. Leeuwen te Leyden mij ter inzage verstrekt oud handschrift, een „eruditus et eloquens Concionator, sed Capitularibus Harlemensibus ad insaniam usque addictissimus". In den tijd, dat deze uitspraak over hem werd neêrgeschreven beliep het aantal zijner communicanten 450. Dat zijne gemeentenaren niet alle even gerust waren ten opzigte van de zogenaamde jansenisten kan blijken uit eene door hem in 1767 geaccepteerde fundatie voor de familie v. Beurden. Daarin zijn de noodige bepalingen opgenomen voor het geval dat „deze statie bekleedt wiert door een zogenaamd Jansenist, of ander „Priester door de voornoemde Geestelyke overhijd als een „wederspannige en afgesnedene van de H Roomsch cath „kerk, erkent, en van zijne herderlijke bediening en geestelijke magt beroofd wiert, al was het dat hij zig door het „waereldlijk gezag in het bezit van die Pastorij wist te „handhaven".

Zijn kapellaan Leonardus Kuytenbrouwer, die dezelfde verklaring op den 22 Feb. 1773 onderteekend had, is den 4 Mey 1781 weder vertrokken „als hebbende een pastory tot amstelveen bekomen". Volgens den necrologus is hij den 2 April 1827 te Amsterdam overleden.

Zijn opvolger als kapellaan bij past. Bouman heeft denzelfden 4 Mey 1781 dezelfde verklaring onderteekend als Hermanus van der Kelder; die volgens den necrologus den 19 Nov. 1807 als past. te Soeterwoude overleden is.

Past. Bouman zelf is volgens past. Burgmeijer (Jaarb.

1847. Meng. bl. 45) in 1795 buiten bediening geraakt; hoewel ik een huurcedul (berustende in de kerk. archieven der H. Petrus-kerk, portef. N° 1 afd. *b.*) voor mij heb, waarbij door past. Leonardus Bouman een huis, belendende en behoorende aan de Appelmarkts-kerk, verhuurd wordt aan Bartholomeus Smits voor 4 jaar, ingaande 1° Mey 1801, voor *f*120 's jaars.

Aldaar (portef. N° 6. afd. *b*) berust ook een zonderling Verdrag, waarbij A. Wittert, R. P. in de kerk van S. Fredericus en Odulphus op de hoyegracht binnen Leyden overdraagt aan L. Bouman R. P. in de kerk van S. Willibrordus op de appelmarkt binnen Leyden, een huys en erve staande en gelegen op de middelste gragt, voor tien guldens en tien stuyvers 's jaars zonder eynde; gedagteekend: Leyden den 1 December 1771 en goedgekeurd door ✠ Gualth. Mich. AartsB. van Utr. en A. Van De Capelle R. A. Pr.

Past. Bouman is volgens past. Burgmeijer overleden den 16 Junij 1802.

(Zie Bijlagen D. en E.)

BERNARDUS OCKE.

Zijn eerste doopeling in de Appelmarkts-kerk wordt door hem aangeteekend op den 7 Mey 1795. Onder zijne medewerking werd (Jaarb. 1847. Meng. bl. 8) in 1799 het Seminarie te Warmond geopend.

Hij was landdeken van Rhijnland en als zoodanig geven hem Jan dofferhof en Gerrit Wildenburg een uitvoerig en voor den pastoor te Oegstgeest niet zeer vleijend verslag van de oprigting eener nieuwe kerk en pastorij te Katwijk. Dit stuk, gedagteekend: Catwijk aan den Rhijn den 13 april 1804, is te vinden in de kerk. archieven van de H. Petrus-kerk, portef. N° 1. afd. *b.*

Zijne eigene gemeente op de Appelmarkt had het

vooral aan zijne bemoeijingen te danken, dat haar bij resolutie van burgemeester en wethouders van Leyden van 18 Febr. 1808 de Saaihal, vroeger het St. Jacobs gasthuis, door den ramp van 12 Jan. 1807 bestemd om afgebroken te worden, werd geschonken. Door eene subsidie van koning Lodewijk, aangevuld uit eigene middelen, mogt het hem gelukken het gebouw te herstellen en tot eene sierlijke kerk in te rigten; zoodat zij op den 17 Oct. 1809 onder aanroeping van den H. Lodewijk werd ingezegend.

Past. Ocke is, volgens den necrologus en Jaarb. 1847. Meng. bl. 45, te Leyden overleden den 6 Aug. 1816.

Zijn portrait in olieverf geschilderd is te zien ten huize van Mevr. wed. IJsselsteyn, geb. Quant, op de Breedestraat te Leyden.

(Zie Bijlage F.)

JOANNES PETRUS ANDREAS VAN RIEL.

Op zijn bidprentje wordt van hem het volgende vermeld. Hij was provisor van het seminarie van Warmond; hij is overleden den 23 Julij 1833 te Leyden in den ouderdom van 54 jaar en 23 dagen en begraven den 26en daaraanvolgende op de R. C. begraafplaats aldaar.

Dewijl op den 8 Mey 1827 de gedachtenis zijner 25-jarige priesterwijding gevierd is, zoo volgt daaruit, dat hij in 1802 tot priester is gewijd.

Van zijne beeldtenis bestaan lithographiën.

HENRICUS TOMAS.

Op zijn bidprentje wordt van hem het volgende gemeld: Hij is geboren te Rotterdam den 15 Januarij 1788, tot priester gewijd den 19 Julij 1810, tot kapellaan benoemd te Amsterdam den 21 Julij daaraanvolgende, tot pastoor te Haarlem benoemd den 25 Julij 1817 en te Leyden den 6 Sept 1833.

Hij was volgens past. Burgmeijer (R. C. jaarb. 1835. bl. 40) lid van het Haarlemsch kapittel.

Bij besluit van den Bisschop van Haarlem, gegeven te Sassenheim den 21 Nov. 1856, N° 3524, werd zijne kerk, toegewijd aan den H. Lodewijk, als hulpkerk aan de parochie-kerk van den H. Petrus toegevoegd; zoodat past. Tomas zich sedert dien tijd, ingegaan 1 Febr. 1857, vergenoegd heeft met den titel van rector, tot dat hij in 1865 zijn ontslag aangevraagd en verkregen hebbende, naar zijne geboorteplaats vertrok; alwaar hij in den ouderdom van 82 jaren op den 25 Februarij 1870 overleden is en den 2 Maart daaraanvolgende in het priestergraf op de R. C. begraafplaats aldaar is bijgezet.

LEYDEN, November 1872. (*Wordt vervolgd.*)

BIJLAGEN.

A.

Alsoo Dheer Jacob van der Maes Hooft officier deser Stadt Leydē tē laste vande Catholijcke gemeijnte alhier eenige extraordinaris pretentie heeft gelieve te makē. ter oorsake zeecker Jongman genaemt pieter vander wiele uyt zelandt van gereformeerde Ouders geboorē jnde Catholijcke Religie van een off, meer priesters vande Statie binnē deser Stadt onderwesē sijnde van hier, naer brugge vertrockē was en op versoeck van sijn voochdē niet wederom geliefde te komē waer naer DEd: Achtb: heerē van de Universiteyt en Regeerders alhier hebbē geordonneert, Dat dselve Jongman weder om binnē deser Stede moste werdē gebracht, Sulcx door verscheyde reysē soo, naer als van brugge. Item personele apprehentie ē gijsselinge vande twee paters Jesuijttē alhier. noch van verteringe ē Logeringe van twaelff Soldatē ē officier vande binnewacht, in der seluer huyssinge vacatie van bodens. substituijt Schouttē ē dienders. mitsgaders vacatie besongnes ē verdienstē vande Advocatē ē procureur. als vande pretentie van dē v'sz heer Officier selfs veel onkostē sijn gemaeckt ē gevallē. naer gedaē taxatie samen begroot op de somme van Drie duijsent drie hondert thiē gul-

dens welcke somme van penn dē voornomde heer officier in t geheel vande voorsz gemeijnte begeert te hebben.

Ende de wijle het Jegenwoordich vormits dē beswaerelijcke tijt ongelegē is. om d' selue penningē uijt de voorsz gemeijnte te Collecterē, Soo sijn wij ondergsz alle priesters vande Statie binnē der seluer Stede naer gedaen examinatie verdragē, Dat de voorsz penningē sullē werdē betaelt bij dheer mr. pieter van Campē advocaet. Te wetē eerst twee Duysent guldē uyt ē obligatie by de Rentmr. Gerard van Ames op gisterē gelost. ē noch Sevē hondert thiē guldē, die de genomde van Campe in Cassa heeft beijde gesprootte uijt voorgaende gedaē Collecte tot betalinge vande ordinaris pretentie vande heerē Officiers. Ende de verdere Ses hondert guldē gesuppleert sal werdē uijt de vrywillige Gifte van onse gemeynte, waer toe wijluydē dselue heer van Campē sijn authoriserende bij desen.

Wijders jndiē in tijdē ē wijlē bij ē van wegē den voorsz heer Officier ē desselfs Successeurs eenige pretentie op d'eē off d'ander van ons ē onse nakomers mocht werdē gemaeckt ter cause wij rakende ons ampt ē bedieninge in ons Religie in eenige boetens mochte vervallen, Ende by aldiē wijluydē naer examinatie van sake by merendeel van stemmē bevindē d selue sake volgens ons Ampt ē bedieninge wel ende te recht gedaē te wesen.

Soo beloovē wij voor ons ē onse Successeurs met de Effectē en penn die alsdan vande voorsz Collecte als andere Cordate Officiē naer gelegentheyt van sake ontrent onse gemeijnte bevondē sullē werdē malkanderē te assisteren.

Actum dese twee alleensluydende deser onderteyckent op dē 21 Augusti xvjc negenentachtich.

Wilhelm Boucquet

Fr Joēs Bapta Bardou, pro me et noīe Confratris mei Petri Calleboút

fr. Angelus Darnault. Carmel. disc. mission - gallus.

Fr. Cornelius vā Hooff.

fr: Bernardinus Cazier

Fredericus De Hutter.

Petrus Huë

f. Vincentius vandermersch

Theodorus De Kock.

Petrus van Beest

(Het bovenstaande afschrift heb ik genomen van het oorspronkelijke, afkomstig uit de Archieven van de H. Lodewijks-kerk en thans bewaard in de kerkelijke Archieven der Parochie-kerk van den H. Petrus te Leyden; Portef. N°. 1. afd. b.

Dr. J. D. FRENAY).

B.

Lucas Melchior Tempi, Dei et Apostolicæ Sedis Gratiâ Archiepiscopus Nicomediensis, in Belgio ac Burgundiæ Comitatu cum facultatibus Legati à Latere Nuntius Ordinarius, et ad Regimen Missionum Hollandicarum à SSmo Dno Nro Specialiter Deputatus &c. &c. &c.

Universis et singulis has presentes litteras inspecturis Salutem in Domino Sempiternam.

Ut divinus Cultus et Christi fidelium erga Sanctissimum Eucharistiæ Sacramentum devotio quotidiè magis ac magis, uti decet, augeatur, devotē supplicationi ex parte Dilect Nobis in Christo Rev^di^ D. Adriani Augustini Van Dyck Pastoris Missionarii Romano-Catholici in Civitate Leydensi Provinciē Hollandiē, et Catholicorum ibidem degentium Nobis porrectē benignè admodum inclinati ad honorem Omnipotentis Dei, animarumque Nobis commissarum profectum et salutem Apostolica auctoritate Tenore prēsentium licentiam concedimus et impartimur prēdicto Rev.^do^ Dno Adriano Augustino Van Dyck erigendi et constituendi in perpetuum, pro ut per presentes perpetuo erigimus et constituimus Confraternitatem sub Invocatione et titulo Sanctissimi Sacramenti in Ecclesia seu Oratorio Romano-Catholico in dicta Leydensi Civitate sito in Foro Pomorum vulgo dict. de Appel Marck, aut alibi forsan in futurum transferendo sub regulis et Constitutionibus infra appositis et per Nos admissis, cum potestate eidem Pastori Missionario ejusque Successoribus Librum concipiendi et in eo adscribendi omnes Confratres dictē Confraternitati adscribi volentes, eos tamen qui morigeri sunt et Pontificiis Constitutionibus dumtaxat obediunt, cum omnibus privilegiis, prērogativis, exemptionibus, indulgentiis, indultis, et gratiis hujusmodi Confraternitatibus concedi solitis, et consuetis, accedente tamen et salvo semper Sanctissimi Dni Nri Benedicti Divina Providencia Papæ XIV, et Sanctē Sedis Apostolicæ Auctoritate, consensu, et Beneplacito pro quibus &c.

Regulæ à Confratribus Observandē.

1° Fratres et sorores qualibet die recitare tenebuntur Rijthmum Lauda Sion Salvatorem, vel si legere nequeant, piè recitabunt Septem Pater et Ave in honorem Septem Sacramentorum.

2° Singulis Feriis quintis frequentabunt laudes Vespertinas in dicta Ecclesia seu Oratorio cum Expositione Venerabilis Sacramenti cantari solitis, nisi legitimè impediantur.

3° Singulis Mensibus prēmissa peccatorum Confessione Sacram Communionem sumant.

4° Conabuntur cessante legitimo impedimento interesse tum die Festo Corporis Christi, tum in die Cēnæ Domini Concionibus de Eucharistia, quē publicè quotannis in Ecclesia seu Oratorio habentur.

5° Laudibus Vespertinis, quē per totam Octavam Festi Corporis Christi in dicta Ecclesia seu Oratorio quotannis aguntur, nisi legitimè impediti, adsistere teneantur.

6° Semel in anno satagant interesse Sacro Missē Sacrificio, in quo pueri et puellē ad primam Sacram Communionem admittuntur.

7° Singulis annis quisque pro viribus Eleemosijnam ad alendos pauperes Catholicos contribuere tenebitur.

8° Pastor Missionarius pro tempore gratis offerre tenebitur Missam unam pro unaquaque anima Fratris aut sororis e vitâ discedentium, Item semel in anno idem Pastor missionarius offeret in generali Missē Sacrificium pro omnibus Fratribus et Sororibus defunctis.

Ita mandamus approbantes &c. non obstantibus &c. Inquorum fidem &c. Datum Bruxellis in Nuntiatura Aplīca die 11 Aprilis 1742 L. Ar^{us} Nicomed: J. B. Barlerius Secretarius.

(Bovenstaand afschrift heb ik genomen van het oorspronkelijk Mandement, afkomstig uit de archieven der H. Lodewijks-kerk en thans bewaard in de kerk.archieven der Parochie-kerk van den H. Petrus te Leyden, Portef. N° 1, afd. *b*. Het oorspronkelijke is voorzien met het opgeplakt zegel van Lvcas Tempi Archiep. Nicomedien Nuncius. Ap. in Belgio.

Dr. J. D. FRENAY).

C.

Lyste van Zodanige Rooms Catholique Priesters of Pastooren als sigh tot het bedienen der roomsche Kerken of Statien binnen

de Stadt Leyden althans bevinden tot voldoeningen aen de dis positie van de Missive van d' Ed: Mo: HH^{n}. Praesident en Radẽ over Hollandt Zeelandt ẽ Vrieslandt in dato 19 Sept. 1732.

Adrianus van der Valk Rooms werelds Priester Oudt 31: jaeren geboore in 's Haege, gezondẽ. van den Internuntius van de Paus te Brussel, heeft sijn statie in de St. Jorissteegh: alwaer voor heen een Cappellaen geweest is.

Adrianus Augustinus van Dyk, Wereldspriester Oudt 49 Jaeren gebooren 't Amsteldam, gezonden door de Pausselijke internuntius heeft sijn statie op den Rhijn opde Appelmarkt.

Nicolaas Michielsens, Van d' Ordre vande Predikheeren roomspriester oudt 54 Jaeren gebooren t' Antwerpen, gezonden van d'Overste der praedikherẽ Hiacintus du mont magister en provinciael op den 20 September 1712 heeft sijn statie in de Bakkersteegh.

Gulielmus Maas van d' Ordc vande Praedikheere Roomspriester Oudt 49 Jaeren booorẽ t'Antwerpen gezondẽ van d'Overste der Praedikherẽ Hieronimus Kraets magister, en provinciael op den 2: Oct: 1715 heeft sijn Statie in de Bakkersteegh.

Mattheus Noydens Roomspriester Minderbroeder Oudt 48: jaeren gebooren binnen bergen op den Zoom gezonden van Sijn Geestelijke Oversten Bernardus Styns Anno 1713 heeft Sijn Statie inde Kuypersteegh.

Georgius van Damme, Minderbroeder Roomspriester Oudt 46 Jaerẽ booorẽ binnen dendermondẽ gezondẽ door Sijn geestelijke Overstẽ Ottho van dalem heeft sijn Statie in de Kuypersteegh.

Paulus Desmartins van d'ordre van d'ongeschoeyde Carmeliten, oudt 42 Jaerẽ, Geboorẽ te Mets op de Confinien van Lottharingen gezonden door de Generael van de voors Ordre te Parijs: heeft Sijn Statie op de Haerlemstraet over de Brouwerye van het fortuyn.

NB. De Jesuitenkerk is voor lange jaeren geslooten geweest en daer in geen diensten gedaen.

De kerk van de Nederduytsche Karmeliten is jegenwoordigh ook geslooten en daer inne wordt mede geene dienst gedaen.

Alle welke voors Priesters na gedaene Collatie met het register daer van door Heerẽ Burgerm^{n}. deser Stadt gedaen houden den Eedt inde Resolutie van haer Ed: Gr: Mo: vandẽ 21 Sept: 1730 geordonneert hebben gedaen ende onderschrevẽ

ten Oircunde deses Getekent bij mij Officier der Stadt Leyden op huyden den Oct: 1732.

(was getekent:) J: Drolenvaux.

(Het bovenstaande is door mij woordelijk afgeschreven van het oorspronkelijke, hetwelk voorhanden is in het „Register Van de Roomsche Priesters Ende de Ordren over de Bedieningh Van de kerkelijke Zaeken Der Voorz. Gemeente begonnen 21 September 1730" te vinden op de Charterkamer te Leyden.

Dr. J. D. FRENAY.)

D.

HOLLANDIAE ARCHIPRESBITERATUS CONTINET PLURES DISTRICTUS NEMPE

Zelandiam, Zeland, quae etiam in Regimine civili est Provincia penitus distincta

Delflandiam — Delfland
Schielandiam — Schieland
Rhenolandiam — Rhijnland } In Hollandia Meridionali

Kennemariam et Harlemensem Tractum Kennemerland, et Harlem
Amstelandiā — Amsteland
Hollandiā proprie dictā Noort-Holland. } In Hollandia Boreali

Hollandiae et Zelandiae Archipresbiteratum obtinet Amplissimus D. Emericus Vande Capelle Laudatissimae vitae et Eminentis Doctrinae Theologus et Pastor indefessus primum in Vogelezang, et deinde 6: Mensis Jullii 1772 translatus Amstelodamum, ubi in Principe Civitate et in primaria statione Negotia Archipresbiteratus facilius conficere potest.

Provinciae (etc.)

DISTRICTUS RHENOLANDIAE.

Rhenolandia habet a Septentrione Tractum Harlemensē et Amstelandiam, ab oriente Provinciā Ultraject: a Meridie Schielandiam, ab Occidente Mare Germanicum.

Aarlanderveen (etc.)

Leyden Lugdunum Batavorum Statio saecularis in platea S. Georgii olim optima — Comm: 400

R. D. Hermannus Theben translatus anno 1763 ab Ilpendam

Leyden in Foro pomorum Statio saec. mediocris, sed pro civitate, infima — Comm: 450

R. D. Leonardus Bouman eruditus et eloquens Concionator, sed Capitularibus Harlemensibus ad insaniam usque addictissimus

Leyden Statio Saecularis nunc

R. D. JOANNES BAPTISTA OUVYN societatis extinctae Membrum
Leyden Statio Regul. Carmel. Discalc. Provincinciae Parisiensis
Comm. 500
R. P. JOANNES NICOLAUS HAUBÉ
R. P. HUBERTUS a Sta Maria socius.
Leyden Statio Reg. Carmelit. Discalc. Provinciae Flandro Belgicae Communitatis 600
R. P. VENCESLAUS a Sancta Joanna.
Leyden Statio Reg. Ordinis S. Dominici Commun 600
R. P. JOSEPHUS LE MARTINEL
R. P. GISBERTUS socius.
Leyden Statio Reg. Ordinis S. Francisci Commun. 1400, et ultra
R. P. JOANNES TEN EYCKEN
R. P. DAVID COESMANS socius
Leidschendam (etc.

Het bovenstaande is door mij getrokken uit een handschrift, waarvan het begin mij ter hand gesteld is door den Heer C. P. van Leeuwen, boekhandelaar te Leyden. Dr. J. D. FRENAY.)

E.

Verdrag of overeenkomst, waar bij de Zeer Eerwaarde Heer Adrianus Wittert R. P. indekerk van S. Fredericus en Odulphus op de hoijegragt binnen Leyden voor zig en zijne opvolgers voor altoos overdraagt, cedeert en in vollen eygendom overgeeft, zonder ooijt enige eygendom of pretensie hoe genaamt te behouden ofte voorte wenden aanden ZeerEerw. Heer Leonardus Bouman R. P. inde kerk van S. Willibrordus opde appelmarkt binnen Leyden en aan zijne opvolgers in gemelde kerk, een huys en erve, staande engelegen opde middelste gragt strekkende tot agter aan de kerk van den S. E. H. Leonardus Bouman dewelke bijdeeze verklaart, de voorgemelde overdragt en Cessie aan te neemen, en in: eygendom te ontfangen het gemelde huijs, met alle zijne last, verpondingen, bongelden en verdere onkosten, hoe genaamt;

En darenboven belooft en verpligt de Z. E. H. Leonardus Bouman zig zelf en zijne opvolgers, jaarlijks te zullen betaalen zonder enige voorwending of korting hoegenaamt een somma van tien guldens en tien Stuyvers aanden Z. E. Heer Adrianus Wittert, ofte zijne opvolgers in desselfs kerk, zonder eijnde om zo te spreeken

Ende tot bevestiging deeses, en altoosduurende vastigheijd is deeze op behoorlijk Zeegel geschreeven en bij ons onderteekent binnen Leyden den 1 December 1771

En is aan ijder een gelijk luijdend overgegeeven en ter hand gestelt.

ADRIAAN WITTERT
LEONARDUS BOUMAN.

Ik ondergeteekende approbeer en Confirmeer de bovenstaande Cessie overdragt en conventie tusschende voornoemde Eerw. Heeren; als mede dat de E. Hr. Leonardus Bouman en zijne opvolgers inde kerk opde Appelmarkt zullen betaalen aanden E. Heer Adrianus Wittert en zijne navolgers inde kerk opde hoijegragt, de Somma van tien guldens en tien stuyvers jaarlijks opden 1 December en zulks in perpetuum.

✠ GWALTH. MICH. AartsB. A. VAN DE CAPELLE R. A. Pr. van Utr.

(Het bovenstaande is door mij woordelijk afgeschreven van het oorspronkelijke, hetwelk afkomstig uit de Archieven van de H. Lodewijks-kerk, thans berust in de kerk.arch. van de Parochie-kerk van den H. Petrus te Leyden, Portif. N°. 6, afd. b. Het oorspronkelijke is geschreven met de hand van Past. Bouman op een Clein Segel van 12 St. Dr. J. D. FRENAY).

F.

Extract uit de Notulen, gehouden ter kamer van Burgemeester en Wethouders van Leyden.

Donderdag, den 18 Februarij 1808.

De Burgemeester heeft gecommunieeerd:

1°. eene dispositie van Zijne Excelentie den Minister tot de Binnenlandsche Zaken, in dato 16 Februarij l.l. n° 7, houdende, dat aan Zijne Excelentie voornoemd geene redenen zijn voorgekomen, waarom hij niet zou berusten in de gemaakte overeenkomst met den Pastoor der R. C. Gemeente, op de Appelmarkt alhier parochierende, namelijk dat de voormalige Saaihal dezer stad, zonder eenige betaling, tot eene kerk voor de opgemelde Gemeente van stadswege zal worden geoedeerd, onder voorwaarden, bij missive van den 15en dezer maand aan Z. E. voorgedragen.

En is de voorschrevene dispositie aangenomen voor notificatie, en diensvolgens alsnu vastgesteld en bepaald:

Dat de voormalige Saaihal dezer stad, zonder eenige betaling, van stadswege wordt gecedeerd tot eene kerk voor de Roomsch Catholijke gemeente, thans op de Appelmarkt alhier parochieerende, in dier voege en ten dien effecte: dat het approprieren van dezelve volgens de gemanifesteerde intentie van Zijne Majesteit, onder opzigt van de Regering dezer stad, ten spoedigste zal geschieden, en dat de dispositie over dat gebouw zal zijn en blijven aan dezelve gemeente, of die daartoe harentwege gesteld zijn of zullen worden, tot het einde bij Zijner Majesteits decreet bepaald. En

Dat het onderhoud dier kerk ten allen tijde zal geschieden door en ten laste van de voorz. gemeente, behoudens het oppertoezigt van stadswege over dat gebouw, even als over alle andere publieke gestichten; terwijl de toren met den aankleve van dien, mitsgaders het klokkewerk, onder het toevoorzigt en de directie van deze stad zal blijven, en ook van stadswege onderhouden worden.

En zal extract dezer worden gezonden aan den Pastoor der Roomsch Catholijke Gemeente, op de Appelmarkt parochiërende, ter informatie.

Accordeert met voors. Notulen,
De Secretaris der Stad Leyden,
v. Puttkammer.

(Het bovenstaande is door mij woordelijk afgeschreven van het oorspronkelijke, hetwelk berust in de ijzeren kist der 2e Sectie van het parochiaal kerkbestuur van den H. Petrus te Leyden.
Dr. J. D. Frenay).

HEILIGE PLAATSEN
IN HET BISDOM VAN HAARLEM.

II.

ONZE LIEVE VROUW TER NOOD OF RUNXPUTTE ONDER HEILO.

Oesdom is de aloude, reeds in het jaar 1083 voorkomende [1]) naam van een gehucht onder de gemeente Heilo, ongeveer een half uur gaans ten zuidwesten van het dorp gelegen, juist aan de grenzen der gemeente Limmen. Daar, zeer digt, bijna onmiddelijk, aan het wagenspoor, dat men den Heerenweg noemt, en waar de spoorlijn Alkmaar-Haarlem thans bijna strijkelings voorbijgaat, verrees in vroeger tijden, vóór de Reformatie en waarschijnlijk reeds diep in de middeneeuwen, eene kapel die men Onze Lieve Vrouw ter Nood noemde. Vóór den ingang der kapel stond een put, die den naam van Runxputte droeg. Was het, wijl de Gezegende Maagd zich daar bijzonder eene beschermster in den „nood" had getoond, dat de kapel dien naam voerde? Men zou het zeggen, wijl hij in de zeventiende eeuw door bevoegde overzetters met *Domina nostra in necessitate* werd vertaald [2]). Of waren deze overzetters zelf de aloude traditie reeds vergeten, en was de naam „ter Nood" eerder een titel ontleend aan de voorstelling van het aandoenlijke tafereel, dat onze voorvaderen den „Nood Gods" noemden,

1) V. D. Bergh. *Middennedl. Geogr.* 2e uitg. 152.
2) *Bat. Sacra.* (Lat.) II. 382.

dat bij de Italianen *Pietà*, bij de hedendaagsche Duitschers zeer bijzonder „*die schmerzhafte Mutter*" geheeten wordt? Ik weet het niet. Maar het komt mij voor, dat de kapel zeer goed haren naam ontleend kan hebben aan die voorstelling der maagdelijke Moeder met het Ligchaam van den gestorven Verlosser op haar schoot.

Hoogstwaarschijnlijk was de kleine kapel met haren put reeds vroeg in de middeneeuwen eene veelvuldig bezochte bedevaartsplaats, en men meent zelfs, dat de naam Wijc, die reeds in 1298 voorkomt en later Beverwijk werd, zijn oorsprong te danken heeft aan deze bedevaart. Voor de pelgrims uit het zuiden bood S. Aechtenkerke, gelijk Beverwijk vroeger werd genoemd, het natuurlijkste rustpunt, eene zich van zelf aanbiedende „wijk".

Met behulp van de hierbij gevoegde afbeelding en platten grond [1]) kan men zich voorstellen, hoe schilderachtig de kapel daar tusschen de lommerrijke boomen op den heuvelachtigen grond moet verscholen geweest zijn, hoe vriendelijk het eenvoudige kruisje op den voorgevel den wandelaar toewenkte, hoe geheimzinnig stil en uitlokkend de lage geboogde ingang hem tot binnentreden noodigde, hoe daar binnen de Godgewijde muren de ziekte zijner ziel genezen werd, en hij met opgeruimden blik, met een hart vol dankbaarheid en liefde de heilige plaats ging verlaten, om zijn weg door de wereld voort te zetten, strijdende voor het heil zijner ziel.

Doch dit alles verdween. In de rampvolle tijden der Reformatie, in het jaar 1573 tijdens het beleg van Alkmaar, werd de kapel verwoest!

---

1) Dit plaatje is gemaakt naar de bestaande afbeeldingen, die beneden worden beschreven. De platte grond kwam in het jaar 1637 bloot. — Over den St. Aelbertsput bij Egmond, die op ditzelfde plaatje afgebeeld is, schrijf ik *Deo volente* in de volgende aflevering der *Bijdragen*,

De verwoesters hadden hun werk slechts ten halve gedaan. Daar bleef nog een kolossaal stuk muurwerk in de hoogte rijzen, bijna de geheele abside der beroemde kapel, eene ruïne helaas van droevigen aanblik, eene spookachtige getuige van de woestheid der vervlogen dagen.

Zoo stond ze van 1573 tot 1637. Verschillende afbeeldingen zijn er van bewaard gebleven, en dáárnaar is het schetsje hiernevens gemaakt.

Tusschen de bouwvallen had zich, zoo zeide men, „ter plaatzen daar voorheen den Altaar gestaan heeft, Maria met het kindeke Jesus op den arm vertoond," [1]) en deze verschijning is op al de genoemde teekeningen en gravures afgebeeld, ja zelfs graveerde Isabella Hertsens vele jaren later afzonderlijk de beeldtenis der heilige Vrouwe met het kind tusschen de ruïnes, er boven schrijvende „Troost der bedruckten" en er onder: „Murage van 't kapel ons Lievrouw te Runxputte anders genaemt ter noot tot Heylo in Oesduyn [Oesdom]." Dit plaatje werd nog jaren daarna, in 1783, als bidprentje voor overledenen gebruikt.

De bedevaart naar de ruïne bleef voortduren, en de bouwvallen werden niet met minder godsvrucht bezocht dan voorheen de kapel. Dat getuigt een zeer schoon lied, hetwelk juist in dezen tijd ontstond:

EEN LIEDEKEN VAN HEYLO,

GERIJMT IN DE KAPEL MINJOOT, [2]) VAN ONSE LIEVE VROUW TER NOOT.

Op de wijse: *Coridon komt hier wat praten.*

O Moeder Maegt, siet na beneden
Dees groote schaer
Op-offren wieroock der gebeden
Op 't groen altaer:

1) Cl. Bruin. *Noord-Holl. Arkadia* bl. 401.

2) *Mignot*, oud-fransch = lief, aardig. *Chapelle mignote* = een lief kapelletje. 't Komt af van het oud-hoogduitsch *minni*, *minnia* = minne, genegenheid.

1573. 1637.

O. L. V. ter Nood of Runxputte.

S. Aelberts Put bij Egmond 1857.

Laet er gheen vonckjes van boven ghebreken;
Op dat doch hier
Ons offerhande wert ontsteken
Van 't hemelsch vier!

Capelle soet, daer gheen gheschemer
Noch duyster is,
En daer de blaeu gestarnde Hemel
't Gewelfsel is;
Kruyden en bloemetjens, tackjens en tiertjens [1])
Zijn 't kerck-cieraat;
Ja selfs musijcken vliegende diertjens
Lof, uwer waert.

Geeft dat mijn suchtjens u ghenaken
Eer ick vertreck!
Laet dese tranen kenbaer maken
Mijn ziels-ghebreck!
Ghy weet doch wat er van noode sal wesen
Om t' eenemael
Naer lijf en ziel te zijn genezen
Van alle quael.

Aenmerckt dan oock het droevigh lijden
Van al de gheen,
Die ick hier sie aen alle syden
Met swacke leen,
Quellingh van pijnen, van binnen en buyten
Al-om beset:
Wilt doch uw ooren niet toe-sluyten
Voor haer gebedt.

Op dat, wanneer sy zijn ghenesen,
Tot wederloon,
Sy moghen dies wel danckbaer wesen
Aen uwen Soon;
Lichaem en ziel, ende gantsche leden
Soo veel te meer
In sijn ghestage dienst besteden,
Ter uwer eer.

---

1) „Boomtjens, struikjens." ALB. TH.

Verkrijght, o Maegt! door 't groot vermoghen
By onsen·Heer
Syn Godtheit niet te willen dooghen
Dat immermeer
Dees soete plaetse voor onse gedachten
Verduystert wort,
Daer menigh siel haer droeve klachten
Heeft uyt-ghestort.

De heer Alberdingk Thijm, aan wiens scherpen blik zelfs de meest wegschuilende bloem in den katholieken hof der zeventiende eeuw niet ontging, heeft in zijn tweeden bundel *Gedichten uit de verschillende tijdperken der Nederlandsche Literatuur*, ook dit fraaije lied overgenomen [1]) Hij heeft het uit een liedeboekje, welks uitgave van 1718 tot de oudste behoorde [2]), en noemt het een „liedeken dat door Hoffman von Fallersleben [3]) terecht als voortreffelijk geprezen is". Ik vind hetzelfde lied, ofschoon in veel minder fraaije lezing in een veel ouder liederenboek van 1626 [4]). Ongetwijfeld heeft onze Tesselschade, die in 1623 naar Alkmaar kwam wonen, dikwijls hare schreden gerigt naar de bouwvallen der eerbiedwaardige kapel. Is dan de gissing geheel onaanneembaar, dat de dichteres van de „wilde en tamme zanghster", die te Alkmaar in de kerk zondags het orgel speelde, dat zij ook de dichteres is van dit lied?

Maar in 1637 verdween ook dat laatste stuk muur, en de Alkmaarsche Eusebia heeft het kunnen zien vallen, zij, die in haar weduwlijken staat voorzeker óók haren troost kwam zoeken bij O.L.V. ter Nood.

---

1) Aldaar, II. 401.
2) Aldaar. II. 500.
3) Een beroemd Duitsch beoefenaar onzer oude Nedl. Letterkunde,
4) THEODOTUS, *Paradys der Lof-sangen*. 8e Dr. bl. 768,

Werd dit stuk muur door menschenhanden omvergehaald, of stortte het van zelf ineen? Het eerste is 't waarschijnlijkst. Op meer dan eene oude afbeelding vind ik de woorden staan: „De fundamenten van 't Capel, gelijck die haer *in 't uytroeijen* vertoonden A° 1637." Ook zette men onder de afbeelding nu de volgende versregels, waar het aan te zien is, dat thans Tesselschade de pen niet hield, maar die tevens getuigen, dat er diepe verontwaardiging in de ziel des schrijvers beefde:

„Hier ziet gij 't muurwerk nog van Onze Vrouw te Oostduin
Bij Runcksput, daar de grond werd overstelpt met puin
Om de miraculen en singuliere gaven
Van 's Hemels Koningin, Gods Moeder, te begraven.
Maar de ijver van het volk groeit zevenmaal zoo groot
Daar men gevoelt de hulp der Lieve Vrouw ter Nood." [1])

't Is hier de plaats om op te halen van twee der afbeeldingen, die beide van dezen tijd dagteekenen. De eene is eene kunstelooze teekening in waterverf op pergament. Zij werd mij ter bezigtiging afgestaan door tusschenkomst van Past. Roelvink, en stelt de kapel voor, in ruïne, in het tijdvak 1573—1637. De Lieve Vrouwe, die men zeide dat dáár verschenen was, troont er te midden der bouwvallen, haar Goddelijk Kind op den arm. Eene menigte pelgrims, (de teekening is er vol van), trekt met den rozekrans in de hand of uit boekjes biddende rondom de heilige plaats. Ze zijn van allen rang

1) Deze versregels die in 't oorspronkelijke nog kreupeler zijn, zijn door mij wat op hun voeten gezet. Zij luiden letterlijk:

Hier ziet ghijt muirwerk Noch van ons Livrou t' oostduyn
Bij Runckspnt, daer de Gront wert overstulpt met puijn
Om de miracilen en zingulire Gaven
Van 's Hemels Koningin, Gods moeder te Begraven
~~Maer dijver~~ van het volck Groeijt zevemael zoo Groot
Daer men gevoelt de hulp van Des Lie-vrouw Ten Noot,

en stand, van allen ouderdom en geslacht, hoogwelgeboren mannen met vederhoeden en degens en kaplaarzen met sporen, en arme bedelaars, landlieden ellendig op krukken heensukkelende en klopjes in haar ouderwetsche dragt, en jonge kinderen aan den arm harer moeders. Vlak voor de ruïne, ter plaats waar de Evangeliekant des altaars moet geweest zijn, staat eene vrouw met de offerbus. Het gezadelde witte paard van een der aanzienlijken wordt ter zijde van den weg, waar opgaande boomen den grond beschaduwen, vastgehouden door een bediende, die zooals alle overige mannen zijn hoofd ontbloot heeft. Zelfs de honden, die bij deze groep behooren, schijnen eerbied te hebben voor de aloude plek.

Een paar *papillons* op de teekening stellen voor:

1. de „Capelle tot Runckputte in zijn geheel voordat het vernielt wert. 1573";

2. „De fundamenten van 't Capel, gelijck die haer int uijt Rooijen vertoonde a° 1637".

Het geheel is geteekend „S. van Buseroy," met nog een paar onleesbare letters, en onderschreven met de boven aangehaalde rijmregels.

De andere afbeelding is het plaatje bij Van Royen, *Antiquitates Belgicae* [1]), eene kleine niet onsierlijke kopergravure, die blijkbaar gevolgd is naar de boven beschreven teekening, maar van een veel kunstvoller hand getuigt. Alleen is het personeel geheel veranderd van figuren en rangschikking en in aantal verminderd, doch het gezadelde paard staat weder ter zijde van den weg; de knecht is verdwenen, het paard is aan een boom vast gemaakt. Bovendien verheft zich thans de groote gestalte van den H. Willibrord op den voorgrond. Het zal straks blijken, dat deze gravure niet ten volle met juistheid

1) Uitg. 1756, tegenover bl. 189.

den plaatselijken toestand wêergeeft. Onderteekening staat er niet onder.

Het laatste stuk muurwerk was dan nu verdwenen van den grond, waar eenmaal het kapelletje had gestaan, 't was nu niet meer dan „een groen veld met boomen omzet." [1]) Maar, zegt van Royen, „deze overstulpte puingrond belet geen eerbied, noch geloof." [2]) En een ander bezocht óók, maar met giftige bedoelingen „de grond van het mirakuleuse kapelletje van Onze Lieve Vrouwe ter Nood; als noch van alle kanten, uit devotie, jaarlyks besocht. Den 12 Sept. van het genoemde jaar, [nu 1706] bevond ik het te syn al een mooije poos ryens van Heiloo, tussen 3 herbergen, met een walletjen omringd. In het midden stond een laage bus voor het offergeld. Hier om heen ging, als een rad, het diepe spoor der kruypers, Onse Lieve Vrouwe aldaar aanbiddende." Het is, lezer, de heer Ludolf Smids, apostaat van het katholieke geloof, die aldus spreekt. „In de uitgegevene *Printen* word de vlakte van het veldje seer qualyk afgebeeld; hetgeen gevolgd is van VAN ROYEN." [3]).

Hij wordt een jaar of wat later vervangen door Schoemaker, die de aanteekeningen schreef bij Bruin's Noord-Holl. Arkadia, en zijn geheele berigt wordt bijna letterlijk herhaald.

Maar hoor, de aanteekenaar heeft nog meer te verhalen: „Het was bij de voorgenoemde *Kapelle* van *Onse Lieve Vrouwe ter Nood* ofte *Runxputte*, dat men voorgaf, dat tusschen den 8 en 9 December des jaars 1713, alhier onder een groot en ongewoon geraas, gelykende na *Hemelstemmen*, zig vertoonde eene nooit geziene springbron." [4])

---

1) *Antiqq. Belgicae.* 189. 2) Ibid.

3) SMIDS. *Schatk. v. Nedl. Oudh.* 133.

4) C. BRUIN. *N. Holl. Arkadia.* 403.

Eene nooit geziene? Neen, het was de oude Runxputte. „Dit putje is *weder* ontspronge op de nagt van Onse Lieve Vrouwe Ontfanckenis, in 't jaar 1713." Zóó luidt het onderschrift van eene derde afbeelding, ellendig gegraveerd door Paulus van de Sande, en „te coope by Willem van Blomen in de neuf (?) Berg Kalvarien in Calfstraet tot Amsterdam." Ellendig gegraveerd, maar dit is nog niet alles. Het prentje is bovendien anachronistiesch, want het vertoont wêer het stuk muur van 1573–1637, dat er toen niet meer stond. Merkwaardig is het, omdat hier weder de put verschijnt, met al den toeloop dien deze nu kreeg. Van alle kanten komt men met kannen en vaten, in zoo groot aantal dat ze zelfs op wagens geladen worden, het water halen, dat uit de rijkelijk vloeijende bron wordt geput. 't Is naar dit voorval, meent de heer Hofdijk [1]), dat de naam Runxputte ontstaan is, doch uit den titel van het bedevaartslied hierboven heeft men gezien, dat deze naam reeds in 1626 in gebruik was.

Nu moeten wij wêer hooren naar Schoemaker, die op zijne wijze komt verhalen, wat er na het ontspringen dezer bron volgde. Hoe doortrokken van gal zijne mededeeling ook is, ik ben blijde dat zij bestaat, want zij is het oudste, omstandigste en bijna eenige berigt, dat mij van dit voorval bekend is. 't Moet zeker verwondering baren dat het met geen enkel woord vermeld werd in de Latijnsche Batavia Sacra, die in 1714 het licht zag, noch ook in dezer vertaling en aanvulling, de hollandsche Gestichten en Oudheden waarvan het eerste der deelen Kennemerland in 1721 verscheen.

De *Noord-Holl. Arkadia* dan verhaalt verder: „zeer haast wisten de omheen gelegene Herbergiers voordeel met dit voorgewende Miracul te doen, en onder alle gaf

1) *Kennemerland. Balladen.* I. 160.

men voor, dat het water deezer bron een onfeilbaar geneesmiddel was tegens de doen hevig graseerende Rundvee-pest. Sterk trok dit de onnoozele van alle oorden derwaards. Men zag ze bij troppen van tien ja dertig te gelijk door *Amsteldam*, en van byna alle oorden daar na toe gaan, hetwelk niet genoeg was: men moest deezé plaatse openbaare eere aandoen, hetwelk zoo verre ging, dat zulks by expres *Plakkaat* van myn Heeren, de *Staten van Holland* in dato den 28 July 1714 onder gestelde peene verbooden wierd, hebbende men zig niet ontzien alleen alle de wonderen te verhaalen [!] maar zelf rontom deeze plaatze processien te doen met kruycen, vaanen, brandende waskaarssen, en wat dies meer is." [1])

Ofschoon daar nog meer gebeurde dan een bloot verbieden der processie, en bovendien de put ook vernield werd, mag men veilig aannemen, dat de Heeren Staten het met hun plakkaat niet wonnen. Het „groene veld met boomen omzet" bleef in godsdienstige vereering. De „overstulpte puingrond" bleef eerbied en geloof ontvangen. Men bleef het „liedeken van Onze Lieve Vrouwe van Runxputte" afdrukken in de zangboekjes, en de bedevaartgangers bleven komen en gaan.

Zóó ging het waarschijnlijk de geheele achtiende eeuw door. In 1750 heet het: „De Roomschgezinden bezoeken dit putje [van St. Willibrord] somtyds met godsdienstigen eerbied. Doch ruim zooveel bezoeks noch heeft..... de zoogenaamde Kruisberg en de grond, daar weleer *de Kapelle te Runksputte* of *van Onze Lieve Vrouwe ter Nood* gestaan heeft. Dit is een klein stuks lands tusschen eenige huizen gelegen, op welks midden een Arm-bos gevonden wordt, waarin giften voor de gemeene Dorps-armen worden verzameld. [2])

1) *Noordh. Arkadia.* aangeh. pl.
2) *Tegenw. Staat der Vereen. Nedl.* VIII. 226. 227.

In het jaar 1789 ook weêr vermelding van „eerbewijs" aan St. Willibrordsput, doch „nòg meer aan den, zogenaamden, *Kruisberg*, op welken eertijds de Kapelle te Runksputte stond." [1]) Maar zooals de rustelooze schim den rampzaligen Hamlet op de hielen was, zoo scheen die spookachtige Runxputte baljuwen en Hoogmogende Heeren Staten, ministers van justitie en politie en advokaten-fiskaal te vervolgen. Zij liet hun geen oogenblik rust.

Thans moet ik den welwillenden lezer met eenigen aandrang uitnoodigen, zich met geduld te wapenen, en de woestijn van een klein aantal brieven te doorworstelen, die wel is waar wat langwijlig zijn, maar niet onbelangrijk zullen bevonden worden voor de kennis der toestanden van voorheen. Zoo straks komen wij wêer in aangenamer streken.

In 1807 toen ons land ruim eén jaar onder het bewind van koning Louis stond, meenden de katholieken, dat er nu voor hen een tijd van verademing was aangebroken. Zij hielden den 15 Augustus naar den grond der kapel van Onze Lieve Vrouw ter Nood een optogt, die waarschijnlijk wat plegtiger was, dan voorgaande jaren er een hadden gezien. Misschien waren zij voornemens, dit den 8 September te herhalen. Maar daar treedt, den 2 dier maand eene *force majeure* tusschen beiden:

„Hage den 2 September 1807.

De Staatsraad CAMBIER *gechargeerd met de Portefeuille van het Ministerie van Justitie en Politie.*

Aan den
Aarts-Priester TEN HULSCHER *te Amsterdam.*

„Hoog WelEerwaarde Heer!

„Geinformeerd zijnde dat welligt binnen weinige dagen naar Heilo en Limmen eene gelijke optocht van Roomsch-Catholijke

---

1) KOK. *Vadl. Woordenb.* XX. 512.

ingezetenen des Rijks zal geschieden, als op den 15e der voorledene maand heeft plaats gehad, hetwelke hoezeer met de beste oogmerken gepaard gaande echter strijdig is met de constitutie van dit Rijk, en veelal gelegenheid tot storing der tot nu toe bewaarde rust zoude kunnen geven, zoo hebbe ik vermeend, deswegens niet stil te moeten zitten, maar integendeel, na alvorens daarover te hebben geaboucheert met den eersten Aalmoessenier des Konings Bisschop van Rurmonde, welke zodanig een optocht ten sterkste afkeurde, u van deze bij mij ingekomene berichten te moeten kennis geven, met vriendelijk verzoek van door uwe veel vermogende invloed, welke het vorig Gouvernement meermalen heeft mogen ondervinden, het bij de respective Pastoors en Kappellanen in de nabuurschap van Heijloo en Limmen daarheen te dirigeren, dat de Goede Ingezetenen hunner Parochiën worden gedissuadeert van diergelijke voornemens, indien dezelven bij hun plaats hadden, gestand te doen. Ik durve mij vleijen, dat gij aan dit verzoek te meer zult defereren daar ik mij verzekert kan houden, dat zulk eene handelwijze, aanlopende tegens de Constitutie en wetten des Rijks, ook strijdig is met de intentie van Zijne Majesteit den Koning zelve, en dat gij die de vriend der Orde en Rust zijt, ook gaarne zult medewerken om die Rust en Orde te handhaven, en de Leden dier Gemeentens voor de onaangename gevolgen, uit dit hun gedrag te wagten, te bewaren. Ik hebbe gemeent deze demarche de beste te zijn, en stelle mij daarvan het meeste effect voor; dan indien onverhoopt dit en de overige maatregulen, op zagtheid en overreding gegrond geen invloed op den geest der Ingezetenen mogten hebben, en men in weerwil van dit alles eene zodanige optocht effectueerde, zoo zoude ik mij verplicht vinden, om daartegens die magt te gebruiken, welke mij bij mijne Instructie tot bewaring en handhaving der goede Rust en Orde is opgedragen en waartoe de nodige orders reeds zijn gegeven. Ik heb de eer met achting te zijn. enz. [1]).

Dus, met korte woorden: ik verzoek u ten vriendelijkste, geene processie te houden, maar komt het u ongelegen aan dit welwillende verzoek te voldoen, dan schieten wij: de orders zijn reeds gegeven. Het volgende

1) In het archief des Bisdoms.

jaar, den 5en Augustus 1808, tweede opvoering van hetzelfde spektakelstuk. „De Minister van Justitie en Politie [thans van Maanen] aan den Aartspriester ten Hulscher te Amsterdam. HoogEerwaarde Heer! Daar de tijd nadert, dat de optocht naar het St. Willibrords Putje te Heilo gewoonlijk plaats heeft, en de bailluw van den Lande van Bloys en der Stede Beverwijk deswegens mijne orders heeft gevraagd, heb ik vermeend, dezelfde maatregelen te moeten nemen, als door mijnen predecesseur in officio in den gepasseerden jare ten dezen aanzien op den 2 September 1807.... genomen zijn", enz. [1]) Volgen dezelfde vriendelijke verzoeken met dezelfde onbesuisde dreiging, en dezelfde insinuatie, dat de orders reeds uitgevaardigd zijn, nog verscherpt, doordien er van „het aanwenden van ernstiger maatregelen" spraak is. Merk alleen deze verandering op: wat in het vorige jaar een „optocht naar Heiloo en Limmen" was, is thans een „optocht naar het St. Willebrordus Putje te Heilo" geworden. De minister raakt in de war.

Tegen al die „maatregelen" in bleef Runxputte spoken. In het nu volgende jaar 1809, den 19 Julij, alweder: „De Minister van Justitie en Politie [nu van Hugenpoth] aan den Aarts-Priester Ten Hulscher. Hoog Eerwaardige Heer! Daar ik geinformeerd ben, dat men wederom aanstalten maakt, om op den 19en der volgende maand eenen plechtigen optocht te doen naar de kapel of [*of!*] het zoogenaamde St. Willebrords Putje te Heiloo," enz. [1]) Hetzelfde, maar de bedreiging is weggelaten. Merk op, dat de minister nu geheel en al in de war is en spreekt van „de kapel *of* het zoogenaamde St. Willebrords Putje."

Ja, de bedreiging was wel weggelaten, maar de troe-

---

1) In het archief des Bisdoms.

pen hield men toch bij de hand. Dit blijkt uit een brief van den baljuw.

Men kan zich verbeelden, hoe de heer Jan van Blarkom, baljuw van den Lande van Bloys, [1]) katholiek gelijk de gevreesde bedevaartgangers, in „vertwijffeling" in zijn leuningstoel zat heen en weder te schuiven, zijne pen vermakende om den volgende curieuzen brief op het papier te zetten.

„In Beverwijk, den 26en van Hooijmaand 1809.

„Amplissime Domine!

„Uwe ijver en volstandige pogingen, om nu twee jaren na genoeg geleden, eene gevreesde tweede buitengewone optocht naar het St. Willebrordus Putje te Heijlo te prevenieren, en welke uwe pogingen bij het Gouvernement, en bijzonder bij den toenmaligen Heer Advokaat Fiskaal, en Procureur Generaal niet ongemerkt zijn gebleven, doen mij de vrijheid nemen, uwe Amplitudo te adiëren, en dezelve confidentelijk te zeggen, dat hoezeer ik in den gepasseerden jare op goede gronden had geadvijseerd, dat soortgelijk buitengewone optocht niet plaats hebben, en overzulks de des jaars bevorens buitengewone mesures, van Justitie en Politie wege, tot wering van die genomen, overbodig zouden zijn, de bedenkingen ondertusschen van sommige Heeren Baillouwen het Gouvernement hebben gepermoveerd, diezelve buitengewone mesures ook dien jare weder bij de hand te nemen;

„dat hoezeer de uitkomst mijn geadvijseerde bevestigd heeft, (want de opkomst van eenige weinigen blekers knechts en meiden [!] zal toch wel gene buitengewone attentie meriteren), en ik het daarvoor houde, dat mijne medegeloofsgenoten wel zullen gepersuadeerd zijn van de onvoegelijkheid, althans in dit rijk, van zodanige optochten, hoezeer ook met het beste oogmerk mogelijk ondernomen, [2]) is het mij echter voorgekomen, dat men de attentie

1) „Het Land van Bloys is een deel van Kennemerland, van welk deel de juiste grenzen niet meer kunnen opgegeven worden. Het draagt dien naam, wijl het vroeger als bijzonder eigendom behoorde aan een tak der Graven van Blois, uit het geslacht Châtillon in Orleans, tijdens het Henegouwsche Huis in Holland gekomen." HOFDIJK.

2) Wat meent hij: „mogelijk ondernomen met het beste oogmerk", of „ondernomen met het best mogelijke oogmerk?"

van het Gouvernement op dit stuk, bij de ingekomen informatiën dat er weder eenige aanstalte wierd gemaakt, om die bedevaart in dit jaar buitengewonelijk te effectueren, heeft gefixeerd, met dien effecte, dat, op de eerste aanvrage van adsistentie der Militie, deze weder naar derwaarts staat te marcheren.

„Zo zeer nu als deze bedevaart zeker genoeg in dit Rijk de buitengewone attentie der Justitie en Politie meriteert, en ik zo veel in mij is, uit overtuigende en verplichtende beginselen, die krachtdadig zal weren en helpen weren, evenzeer gelove ik ondertusschen, dat de voorsz. informatie praematuir, en uit een kwalijk opgekomen vrees geboren is; althans mij zijn na het pertinentst onderzoek geene de minste traçes zelfs van aanstalte tot die buitengewone optocht voorgekomen, en in de persuasie, dat de ligging van Militie eene nadelige strekking kan hebben, genomen die optocht ware niet voorgenomen, als het ondertusschen van het hoogst belang zoude zijn, dat er Militie was in het verondersteld geval, dat die optocht geschiede, ben ik even huiverig om vooralsnog het eerste te verzoeken, als het tweede als nodeloos te beschouwen, en in deze vertwijffeling [!], als om het belang der zaak zelve, neme ik de vrijheid Uw Amplitudo te verzoeken, om bij de onderscheidene Heeren Pastoren in deze environs, *bijzonder dien van Overveen*, als in welke gemeente men wil dat de aanleggers van die optocht zouden wonen, te inquireren, of hun Eerwaardens ook deswegens ietwes was voorgekomen, als dezelven te adhorteren, om in allen gevallen hun uiterste best te doen, hunne onderhoorigen casu quo daarvan te dehorteren en dissuaderen, terwijl het mij hoogst vereerend en aangenaam zal wezen, uwe gedachten over deze materie confidenteelijk nader te mogen verstaan.

„Ik heb inmiddels de eer met diep verschuldigde hoogachting te zijn.

„Amplissime Domine!

„Uwe onderdanige en gehoorzame dienaar,

„JAN VAN BLARKOM,

„Bailluw van den Lande van Bloys." [1]).

De „Militie" was niet noodig, om de bedevaartgangers met geweld van wapenen uit een te drijven. Den 20en van

---

1) In het archief des Bisdoms.

Oogstmaand (Augustus) 1809 schrijft dezelfde baljuw aan den aartspriester: „de gewone optocht heeft op gisteren (den gewone invallingsdag) niet alleen *niet* plaats gehad, maar zelfs geen een eenig mensch is daartoe opgekomen", en bedankt hem verder voor zijne tusschenkomst, zich tot wederdienst „wanneer en in welk geval ook" bereid verklarende. [1])

Een jaar daarna was koning Louis verdwenen, waren wij bij Frankrijk ingelijfd, en werd het *Domine, salvum fac imperatorem Napoleonem* in onze kerken gezongen. Er waren andere akteurs op het tooneel getreden. Maar Runxputte bleef hun voor den geest spoken.

17 Augustus 1810. Missive van den „keizerlijken advokaat fiskaal en procureur generaal over het voormalig departement Holland [J. C. van de Kasteele] aan den heere Aartspriester Ten Hulscher te Amsterdam." Alweder een verzoek „om de heeren Pastoors in die streken en bepaaldelijk te Overveen, Limmen en Heyloo" den optogt te doen tegenwerken. Ditmaal zonder bedreiging en zonder „Militie." [2]).

En daarmede houden de stukken op, welke ik over O. L. V. ter Nood heb kunnen inzien.

De plaats der aloude kapel was nu een boschje geworden, maar tot ongeveer 1830 bleef de bedevaart voortduren. Past. Geurs schrijft, in 1839, aan den heer Lux: „Van onheugelijke tijden heeft er eene bedevaart bestaan naar dat boschje uit naburige steden, enz. waaraan nog vele leden der gemeente hebben deelgenomen. Men kwam dan eerst in de kerk, hoorde op den feestdag van den H. Willibrord [?] de solemnele dienst en ging alsdan eerst naar het boschje, om aldaar zijne bede te

1) In het archief des Bisdoms. 2) Ibid.

doen, terwijl eenige ook den put [van St. Willibrord] bezochten met een godsdienstig gevoel. Deze bedevaart heeft volgehouden tot nu circa 9 à 10 jaren geleden, wanneer dezelve geheel, om de misbruiken er bij voorvallende, zijnde bijna eene boeren-kermis geworden, ook al door den toeloop van ongodsdienstige onkatholijke beschimpers, enz. is gestaakt." [1])

Dat was dan het einde der eeuwenoude pelgrimaadje. Van de „Capelle soet, daer gheen gheschemer noch duyster is, en daer de blaeu gestarnde hemel 't gewelfsel is" kon geen spoor meer worden gevonden; de bedevaartgangers waren verdwenen, en de traditie begon reeds uitgewischt te worden in de harten.

En tegelijk begint eene ongegronde meening zich te doen gelden, alsof namelijk deze kapel de oorspronkelijke kerk zou geweest zijn, die door den H. Willibrord te Heilo was gebouwd. Ziehier wat ik in meergemelden brief van Past. Geurs lees: „men heeft hier in de gemeente eene plek, genaamd Capelle, welke haren naam ontleent van eene Kapel, welke aldaar heeft gestaan..... *Deze, zegt men, was door den H. Willibrord gesticht;* welligt is dit dus de kerk, die menig schrijver beoogt.... Wat de [protestantsche] dorpskerk betreft, eenigen zeggen het wel, maar ik geloof niet, dat zij van dien Heilige afkomstig is in hare stichting; 1° het gebouw toont die oudheid niet; 2° de steenen, waarvan het is gebouwd, zijn geenzins die der oude gebouwen, en 3°, zoo ik een oud schilderij in aanmerking neem, hier in de kerk te voren voor altaarstuk hebbende gediend, was de kerk van den H. Willibrord van eene andere struktuur, eene kruiskerk; hoe dit dus is, weet ik niet met zekerheid." [2])

---

1) Lux. *Levensch. v. d. H. Willibr.* bl. 55.

2) Aangeh. w. 54.

Dit ongegronde gevoelen blijft nu veld winnen, en wordt straks nog krachtiger opgezet: in *de Tijd* van 12 Maart 1868 vind ik: „Sommige schrijvers meenen, dat de tegenwoordige, protestantsche dorpskerk van den H. Willibrordus afkomstig is. *Dit is eene dwaling.* Het heiligdom van den Apostel heeft, *volgens de beste getuigenissen,* een half uur buiten Heylo gestaan, westwaarts van den straatweg tusschen Heylo en Limmen. Daar verhief zich de eeuwenheugende „Capelle"; thans is er een boschje."

En de rij wordt vooralsnog gesloten door den heer Van Eeden, die in 1872 komt verklaren: „de overlevering gewaagt ook van een heilige bron te Oesdom bij Heilo, de Runksputte genoemd, waar later eene kapel ter eere van Maria is gesticht, *tot aandenken aan het bekende wonder van Willebrord.* In dien naam Runksputte ligt eene herinnering aan het Angelsaksisch rûn, „raadpleging der geheimzinnige magten." [1])

Zóó zou de historische waarheid ten slotte in niet te ontwarren strikken gevangen raken!

Neen, het is geene dwaling te noemen, dat de dorpskerk van Heilo (hare voorgangster namelijk op dezelfde plaats) van den H. Willibrord afkomstig is; het zijn niet „de beste getuigenissen" volgens welke „het heiligdom van den apostel een half uur buiten Heilo" heeft gestaan; en daar is geen spoor van bewijs te vinden, dat de kapel van Runxputte ooit iets te maken heeft gehad met „het bekende wonder van Willebrord".

Wat de „beste getuigenissen" aangaat, de lezer heeft nu alles onder de oogen gehad, wat er van Runxputte te vinden is. Wat de bewijsgronden *tegen* de dorpskerk van Heilo als stichting van Willibrord betreft, n° 3

---

1) *Alb. der Natuur.* 1872. bl. 280.

kan volstrekt niet ten voordeele der „Kapelle" worden aangehaald, daar deze evenmin eene „kruiskerk" was, zooals blijkt uit de afbeelding, en niets ons bovendien belet, om aan te nemen, dat de schilder van het stuk waarop men zich beroept, aan de kerk door hem afgebeeld een fantazievorm gaf; n° 1 en 2 vervallen van zelf, daar geen zaakkundige ooit heeft beweerd, dat de thans bestaande [protestantsche] kerk van Heilo hetzelfde *gebouw* is, dat door den H. Willibrord werd gesticht. Er zijn in ons land zulke oude kerk-*gebouwen* niet: de kapel van Karel den Groote op het Valkenhof te Nijmegen is vermoedelijk het oudste. De kerk van Heilo is zeker het tweede, misschien reeds het derde daar ter plaatse. De kerk van Oegstgeest, ook naar men zegt van den Heilige afkomstig, is evenmin meer het oorspronkelijke gebouw. Hoogstwaarschijnlijk was de eerste kerk van Heilo niets meer, dan een houten bedehuisje, gelijk tweehonderd jaar daarna het eerste klooster te Egmond, dat toch door den Graaf was gesticht en later de beroemde abdij werd, ook van hout was opgetrokken. Hoor vader Melis Stoke over graaf Diderik den Eerste:

„En hi ginc op enen dach
En dede sijn [S. Aelbert's] ghebeente verdraghen
Ter steden, daer hi nu leget bi daghen,
En makede op hem *ene kerke*
Houtin, van sulken ghewerke
Als doe lovelic was en sede." 1)

En bovendien wordt gezegd, dat „de steenen der kerk van Heilo geenszins die der oude gebouwen zijn", het-

1) Huydecoper. *Rijmkronijk van Melis Stoke* I. 54. Zie ook de reeks van aanhalingen, hetzelfde bewijzende, die Ant. Matthaeus met zijn verpletterende geleerdheid bijeenbragt in zijne aanteekeningen op het Chronicon Egmundanum. bl. 181.

welk niet waar is, daar „het geheel meest van duifsteen is opgetrokken, en nog vele teekenen van oudheid draagt." [1])

Ziehier wat er mijns inziens van de zaak is. Het is zeker dat toen de H. Willibrord naar Rome reisde, hij reeds het voornemen had in Nederland kerken te *stichten* en te *wijden*. Beda getuigt het uitdrukkelijk. [2]) Vervolgens is het zeker, dat hij in ons land werkelijk *vele* kerken gesticht heeft. Dit zeggen beide, Beda en Alcuinus. [3]) Dat onder deze door den Heilige zelf gestichte kerken ook die van Heilo moet gerangschikt worden, steunt op de volgende gronden. In 1063 sloten de bisschop van Utrecht en de abt van Epternach een verdrag onder anderen ook over vijf kerken, die in de oorkonde „moederkerken" genoemd en op zeer bijzondere wijze met den H. Willibrord in verband gebragt worden. Die kerken worden genoemd Flardinge, Kerckwerve, Velsereburgh, Heilegelo, Pethem [4]). De traditie heeft dit zóó

---

1) Van der Aa. *Aardrijksk Woordenb. der Nedl.* V. 348

2) „..... Simul et reliquias beatorum Apostolorum ac Martyrum Christi ab eo se sperans accipere, ut dum in gente cui praedicaret, destructis idolis, *ecclesias institueret*, haberet in promptu reliquias Sanctorum quas ibi introduceret, quibusque ibidem depositis consequenter in eorum honorem quorum essent illa singula quaeque loca *dedicaret*." Ven. Beda. *Hist. Eccl. Angl.* l. V. c. 12.

3) „*Plures* per illas regiones ecclesias et monasteria *nonnulla* construxit." Aldus Beda t. a. p. Alcuinus bijna eveneens: »Qualem, divina gratia adjuvante, illis incolis fructum fecisset...... testes quoque [sunt] ecclesiae, quas *per loca singula* construxerat : testes et Deo famulantium congregationes, quas *aliquibus* adunavit in locis." Alcuin. *Vita S. Willibr.* c. VIII.

4) Vlaardingen, Kerkwerve (Oegstgeest?), Velsen, Heilo, Petten. Ziehier den tekst: „ [Ecclesiae] quarum matres, videlicet hae, Flardinge, Kerkwerve, Velsereburgh, Heiligelo, Pethem, aliquando a Carolo et orthodoxis patribus aliis, beato Willebrordo, Patrono nostro, ac primo sedis nostrae Archiepiscopo ad eandem Ecclesiam Epternacensem traditae fuerant. Sed.... in potestatem Episcopi... redactae fuerant, cum capellis infra nominatis..... quae neque in terminio earum, quae modo matres sunt, quippe ubi neque consecratio, neque terminatio ulla erat, neque ipsae consecratae

verstaan, dat deze kerken door den H. Willibrord zelf gewijd zijn. „In eigen persoon, zegt Joannes a Leydis, wijdde hij, gelijk verhaald wordt, de kerk te Vlaardingen, Kerkwerf, Velsereburg, Heyligerloe en Petten" [1]). En deze interpretatie is op verre na zoo ongegrond niet, als men op den eersten aanblik meenen zou, want genoemde kerken worden gezegd van den Heilige afkomstig te zijn, en bovendien zeer nadrukkelijk als geconsacreerd tegenover andere, niet gewijde, kerken gezet. Maar het zijn de oude *parochiekerken* van die plaatsen, aan welke deze eer wordt toegeschreven. En er is geen zweem van waarschijnlijkheid, dat de kapel van Runxputte ooit voor parochiekerk gehouden is.

De kapel van Runxputte; — ja wij waren er geheel van afgedwaald. En thans? vraagt de lezer misschien, als het mij gelukt is in zijn geest eenige belangstelling te wekken voor de bijna geheel onbekende en toch zoo merkwaardige plek van ons bisdom. Wat is er thans geworden van het heiligdom onzer duizendmaal gezegende en allerinnigst beminde Maagd en Moeder?

In 't oogenblik, waarin ik dit schrijf, lezer, is Onze Lieve Vrouw ter Nood niets meer, dan een boschje van esschenhout, digt begroeid en waarin men moeijelijk doordringt. Misschien zouden er in den grond nog steenen te vinden zijn van het oude bedehuis. In het begin dezer eeuw werdt het overgeblevene der fundamenten uitge-

---

erant". HEDA. 132 sqq. De tekst is duister, maar kan, dunkt mij, niet anders worden verstaan dan aldus: „de Moederkerken, *door* Karel enz. geschonken *aan* den H. Willibrord *voor* de kerk van Epternach". Het doet mij leed, in dit oogenblik geene andere uitgave van den brief te kunnen raadplegen dan de onkritische van Heda-Buchelius.

1) „Consecravit autem in propria persona, ut fertur, Ecclesiam in Vlaerdinghen, Kercwerf, Velzereburch, Heyligerloe, et Petten". JOA. A LEYD. *Chron. Belg.* l. II. c. 23.

graven; de steenen moesten gebruikt worden aan een huisje dat men in de nabijheid oprigtte. Doch toen de werkman met dit uitgraven bezig was en ook een tigchelsteenen vloer wilde voor den dag halen, zonk de grond onder zijne voeten weg, en hij staakte dat werk.

Het boschje is van vrij jonge dagteekening; oude menschen daar in de buurtschap wonende herinneren zich nog goed, dat het niet bestond. De plaats heet altijd nog „Kapel", en eene laan die er langs loopt, de „Kapellaan".

Men kan zeer goed bemerken, dat de overlevering op het punt is uitgewischt te worden. Maar er woont tegenover dat boschje nog eene stokoude vrouw, die u als ooggetuige en deelgenoote uit hare jeugd verhalen kan, hoe daar vele, vele menschen bijeenkwamen en er processie gehouden werd met vanen en banieren, waarvan er een immers nog te Overveen bewaard moet worden; hoe de pastoor in de poort zijner kerk stond, en den zegen gaf als de biddenden voorbijtrokken om naar St. Willibrordsput te gaan, en hoe de kaarsen op de heilige plek door den wind niet werden gedoofd.

Een paar plaatsnamen, eene overlevering die bijna verdwenen is, een drietal kunstelooze gravures, en hier en daar in stofferige boeken een paar volzinnen, waaruit het veel moeite kost een geheel te vormen, — dat is dan alles wat ons overblijft van de aloude beroemde bedevaartsplaats.

Seminarie HAGEVELD,
25 Nov 1872.

J. A. DE RIJK, *Pr.*

DE VERKIEZING VAN JOHANNES DANCKARDI TOT ABT VAN MIDDELBURG.

10 Augustus 1484.

Op het provinciaal archief van Zeeland te Middelburg wordt bewaard het proces-verbaal of de autentieke notariëele akte der abt-keuze van Johannes Danckardi, „vacante monasterio seu dignitate abbaciali beate Marie Middelburgensis per obitum quondam reuerendi p̄tris Dn̄i Johannis de Sgrauezande, vltimi illius dum vixit abbatis, die tercia mensis augusti vltime p̄teritis viam uniuerse carnis ingressi". In deze zeer uitvoerige akte wordt de keuze volgenderwijze beschreven.

Joannes, abt van St. Michiël te Antwerpen – van welke abdij die te Middelburg eene dochter was –, was in allerijl overgekomen, en had tegen 10 Augustus des morgens ten 7 ure het gansche konvent ter nieuwe keuze bijeengeroepen. Nadat de H. Mis *de Sancto Spiritu* plegtig was gezongen, werden de klokken geluid, en begaven de paters zich naar het infirmatorium antiquum, waarin volgens oude gewoonte de keuze moest plaats hebben. Aanwezig waren Adrianus van Domburg de prior, Petrus van Bruggen de supprior, Petrus Olardi, Jacobus van Wissenkerke, Johannes Stephani, Hermanus Theodorici, Petrus van Steenbergen, Adrianus van Middelburg, Theodoricus Gerardi, Wilhelmus Wilhelmi, Johannes Danckardi, Hugo Wilhelmi, Egidius Bode, Cornelius Johannis, Petrus van Bergen, Wilhelmus Hugonis, Theodoricus Andree, Bartholomeus Johannis, Wilhelmus Nicolai, Henricus van Goes, Walterus van Rotterdam, Wilhelmus de Wijnus, Johannes Cornelii, Johannes Hugonis, Adrianus

Johannis, Adrianus Petri, Olardus van Hagen, Judocus van Sluis, Petrus van Capelle, Theodoricus van Egmond, Simon van den Briel, Johannes van Bergen, Folpardus van Haspere, Johannes van Bommel, Adrianus Egidii, allen priesters; alsmede de diakens Cornelius van Bergen en Gregorius van Brugge, allen „dicti monasterii middelburgensis canonici professi." Nog waren tegenwoordig de abten Theodorus van Luik, Wernerus van Tongerloo en Johannes van Weert, proost van het klooster Zoetendale op Walcheren. Het *Veni Creator* werd aangeheven, en de abt van St. Michiel zong het vers met de oratie *Deus qui corda.*

Daarna wendde hij zich, als vóorzitter en leider der vergadering, tot de priors en kanunniken, en vroeg of zij dezen dag en dit uur goedkeurden om tot de verkiezing over te gaan, en of allen, die tegenwoordig moesten en konden zijn, aanwezig waren. Op het bevestigend antwoord stond de abt Theodoricus van Luik op, en sprak eenige hartelijke woorden, om allen te vermanen met bedaardheid en zonder hartstogt de keuze te doen; waarna de voorzitter lezing gebood van de voorschriften der konstitutiën aangaande de verkiezing van een nieuwen abt, en daartoe aanwees Petrus Gerardi den prior van St. Michiel en Petrus van Brugge den supprior van Middelburg. Deze laatste eindigde zijne lezing met de volgende vermaning: „Quoniam excommunicati et interdicti ac non habentes vocem in capitulo electionibus prelatorum interesse non debent ac possunt, hinc est quod ego frater Petrus de Brugen supprior hujus ecclesie Middelburgensis moneo omnes et singulos canonicos meos et alios quoscumque, ut si qui sint excommunicati, suspensi aut interdicti vel non habentes vocem, quod exeant de hac n̄ra societate et dimittant nos ad electionem noui prelati canonice et rite procedere, protestans nomine meo et concanonicorum meorum, quod si scirem talem vel tales inter

nos, non procederemus ipsis presentibus ad electionem noui prelati celebrandam." Als zij, die geen stem bezaten, zich verwijderd hadden, werd er nog „ad magis cautelam" eene algemeene rehabilitatie verleend voor het geval, dat misschien iemand onwetend geen stem mogt hebben.

Toen stond de prior van Middelburg, Adrianus van Domburg, op, sloeg zich het teeken des heiligen kruizes en bragt zijne stem uit, langzaam en overluid zeggende: „Ego frater Adrianus de Domburch, prior et canonicus hujus ecclesie Middelburgen̄, eligo et nomino fratrem Johannem Danckardi, canonicum et prepositum hujus prefate ecclesie Middelburgen̄, jn ordine premonstraten̄ professum, per viam Sancti Spiritus in abbatem et pastorem hujus ecclesie sepedicte. In nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti, amen." Daarna verhieven zich alle kanunniken op hun beurt volgens rang en ouderdom, en spraken dezelfde keuze uit.

Nu riep de abt voorzitter Johannes Danckardi voor zich, en vroeg hem drie malen met luider stemme of hij de keuze aannam; en, na biddend eenige oogenblikken te hebben nagedacht, antwoordde de proost insgelijks drie malen, dat hij de keuze aannam, opdat het weduwschap der kerk niet langer zou duren en misschien gevaar aanbrengen. Terstond gingen allen naar de kerk, waar Johannes Stephani het jubé beklom, om in het hollandsch de gedane keuze aan de vergaderde geloovigen bekend te maken; waarna een daverend *Te Deum* werd aangeheven, terwijl het Allerheiligste werd uitgesteld, en al de klokken der abdij het heugelijke nieuws over de stad uitgalmden. Intusschen geleidde de abt van St. Michiel den nieuwen abt naar het hoogaltaar, en zong ten slotte, voor het aanbiddelijk Sakrament neêrgeknield, het *Salvum fac servum tuum, Domine,* met de oratio: *Praetende quaesumus, Domine, famulo tuo.*

Den volgenden dag op het uur der Primen kwamen allen in dezelfde zaal nogmaals bijeen, om van de verkiezing eene notariëele akte op te maken. Nog eerst werd de wettigheid der keuze andermaal onderzocht, gevraagd of niemand tegen de geldigheid iets had in te brengen, of allen de gedane keuze bevestigden, en met vrijen wil het geestelijk en tijdelijk beheer der abdij op Johannes Danckardi overdroegen.

Toen dit geëindigd was, vroeg de abt van St. Michiel den nieuwen abt, of deze hem als zijn Preabt gehoorzaamheid beloofde; en nadat die belofte was afgelegd, kwamen de kanunniken, ieder op zijne beurt, aan Johannes Danckardi als hunnen wettigen abt insgelijks belofte van gehoorzaamheid afleggen, wat ten laatste ook werd gedaan door de subdiakens van de abdij, Nicolaas van Hagen, Joannes Caron en Philippus van Middelburg, die als subdiaken geen stem hadden en dus bij de verkiezing niet tegenwoordig waren geweest. Daarna trok men in processie naar de kerk, waar het *Salve Regina* werd aangeheven, middelerwijl de nieuwe abt naar het hoogaltaar werd opgeleid. Daar werden hem de sleutels en zegels van de abdij overhandigd, de stool om de schouders gehangen, het evangelie en het kruis aangeboden: en hij zwoer den eed van alle statuten en privilegiën der abdij getrouw en heilig te zullen bewaren, enz. enz.

Toen stelde de preabt hem in het werkelijke bezit van alle goederen, regten en inkomsten van de abdij, van het huis, van de kerk en van den abtzetel in het koor, en wenschte abdij en abt en kanunniken geluk met den afloop der verkiezing.

V. D. HORST. *Pr.*

„PAPISTICQUE VERGADERINGEN" IN HET NOORDERQUARTIER. — A^is 1609 en 1610. —

Edele hooch geleerde wijse zeer Vermogende Heeren. — [aan het Hof.]

Ik hebbe uwen Ed. missive gedateert de 22 Julij lestlede wel ontfangen ende overmits de doenmaels aenstaende vacantie van Ougst. desen mijnen antwoordt utgestelt totdat UE. in competenten getale wederom, soude zijn vergadert.

U Edele gelieve dan te verstaen dat de papisticque vergaderingen niet alleenlijck binnen de dorpen van Woggenum maer oock doorgaens in alle de Steden ende dorpen van den Noorderquartieren ende soo ick verstae oock int Suyderquartier van Hollandt menichvuldelic werden gehouden.

Int Noorderquartier is den principalen aenleyder ende invoerder van dien, eenen Jan Jeroensz. geboortich van Mydlije onder 't Poortrecht van Edam, maer tot Hoorn woonachtich. Dese sijnde een man zonder conscientie, een halffslactich rechtsgeleerde ende erffpleijter, vermeet sich dat hij ut den gemeene borse met processen, den Schout van Hoorn ende andere officieren sulcx weel weet te matteren ende moede te maecken, dat de pausgesinden in desen wel sullen blijven bevrijdt van schade gelijck hij alreede met mij in processe getreden is; sulcx U.E. uytde bygevouchde stucken [1]) sal cunnen blycken.

Ick hebbe myn debvoir ende uytterste beste altoos gedaen omme alsulcke vergaderingen ende by eencompsten te stooren, maer het dijdt my tot grooten ongemak haedtdije ende weynich proffijten.

Op den XVI febr. des voorleden jaers 1609 hebbe ick ten huyse van eenen wagenmaecker alhier soodanigne eenen vergaderinge van omtrent 200 menschen gestoordt, zijnde de paep door verbaestheydt gesprongen door de

1) Die stukken zijn niet aanwezig.

gelasen van de raemen, dewelcken sij om den cordheydt des tijds niet en conden openen.

Op den XXVI aprilis daeraenvolgende, geweest zijnde beloocken Paeschdag, hebbe ick des morgens vrouch eene vergaderinge gestoort van omtrent 100 menschen ten huyse van seeckere weduwevrouwe genaempt Trijn Quirijnen daer de voorn Jan Jeroensz mede present was, synde d'selve paep (genaempt Heer Claes Loen [1]) van Edam door eenen Jan Adriaensz die voor eenige jaeren van hier plach te varen op vrybuijt, met force uitgeholpen. Ende alsoo ick de namen van de presenten begoste op te teyckenen ende alreede een goet getal hadde opgeschreven, versochte de voorn. Jan Jeroensz dat ick vant aenteykenen soude willen ophouden, ende dat hij borge bleeff voor de presenten, mits dat ick niet nauwe soude tellen, welcke volgens, hebbe ick maer tsestich persoonen met den ruychsten geteldt ende uijt het opteykenen gescheyden, maer hij heeft de voorn. borchtochte daernae in judicio ontkendt. Dese Jan Jeroensz staedt mede als een Sant in seeckeren Maertelaers bouck twelck in den jare 1588 met privilegie van den overleden Coninck van Spanigen binnen Antwerpen is gemaeckt met figueren; [2]) daer inne geposeert wert dat hij met piningen onder de handen van de Geusen soude doet gebleven sijn, ende Godt den Heere zijne siele hebben geoffert. Op ten 18 Junij daeraenvolgende hebbe ick ten twee ure over den middernacht gelijcken vergaderingen gestoort in tselve huys, maer alsoo zyluyden met schiltwachten mijn huys hadden gedaen besetten, sijn sij van mijne compste ver-

---

1) Hier wordt ongetwijfeld bedoeld Claes Loen of Nicolaus Lonius een seculier priester die te Hoorn stierf a° 1646 19 April. Hij wordt verward in het *Verhaal enz. der Jezuieten in Vriesland* blad. 303 noot 200 met den Jesuit Nicolaus Loenen, deze toch was te Weesp geboren 1600: 10 August., in de orde getreden 1618, priester gewijd 1628 22 April en † te Amsterdam 13 Dec. 1652.

2) Vergelijk Opmeer's Cath. Martelaarsboek tweede editie blad. 265-70. Hoe komt toch de Officier van 't Noorderkwartier aan de snuggere persoonsverwarring ?

adverteert ende van den anderen gescheyden. Oock ick vondt daer noch thien ofte twaelf persoonen die doende waeren om alle dinck op te schycken ende uyt den wege te setten. Ick vonde mede aldaer den brevier van denselven paep met synen naem en toenaem daerinne voor ende achter aengeteijckent ende eenige duytsche boeckskens die tegen Calvinum waeren geschreven, dewelcke hij onder de luijden aldaer hadde uytgedeelt. Daernae ben ick op XV Augusty, geweest sijnde de festdag van onsen Vrouwen hemelvaert, met eenen wagen gereden op den Noordermeer, gelegen als een myl van Hoorn ende vondt aldaer meer als 200 menschen vergadert, dewelcke oock schildwachten uijt hadden staende, waerover sy luyden mij siende met grooten verbaestheyt verliepen. Ick hebbe den eijgenaer van 't huys voor mynen vierschare in rechte betrocken ende uyt zaecke van voorn. gehouden vergaderinge geconcludeert tot condennatie van 200 ponden; maer hij is bij Schepen-vonnisse geabsolveert. Ick hebbe aen mijn E.Mo heeren de Staten van Hollant ende W. Vr. op den X dag deses loopende maents selff bij monde ende oock bij requeste verthoont alle tgeene voorschr. is ende versocht naerdere remedien, alsoo de vremde ende andere nieuwe papen die egeene alimentatie en syn genietende, by de placcaten van haeren Edelen sonderlinge niet en syn bewaert. Haere Ed. hebben de saecke opgestelt tot de naestaenstaende Vergaderinge. Ick verhope dat daer wat goets sal uytvolgen tot naerdere verseekeringe van den staet van den Landen, ende Hiermede mij gedienstelijk bevelende in UE. goede Gratie.

Ed. hooggel. Wijse seer Vermogende Heeren bidde ick Gods alm. UE. te willen conserveren in langdurighe en voorspoedige regeringe.

Gesch. in Hoorn 19 Sept. 1610.

UE. gantsch vlytige dienaer

Claes Boulensz.

R. A. *Crim. Pap.* A. v. L. *S.J.*

TOEVOEGING AAN HET VOORGAANDE STUK.

Zoo de lezer van de voorgaande mededeeling nog nadere berigten verlangt over den toestand der goede katholieken van het Noorderquartier in het begin der 17e eeuw, dan kan klopje Catharina Jans hem daar nog meer van vertellen. (Levens der „maechden van den Hoeck" te Haarlem.)

„Geertge Claesdochter was van geboorten van Haerlem; goede catolike, eerlicke borgers. De vader ghenaemt Claes ...., de moeder ....[1]) hebbende in haer houwelick 2 sonen ende 3 dochteren. Den eene soon was MR. FRANS, een godtvruchtige ghetrouwe priester Gods, dien syn pastorie int *Noorderlant* by *Hooren* in verscheijde dorpen sorchvuldelyk bedient heeft, doende veel goeds, mits de vervallen geestelicke relygie oprechtende: die trage int gheloof verweckende: veel godsvruchtige exercitie invoerende, als naementlik dat bynae elck huys van de catolike hadt een cleyn camerken tot haer bidtplaesgen met een frey [fraai] outaerken, ende devote beeldekens, daer sy dagheliks in gingen leesen en bidden, maer principael Sondaechs ende H. daechs (als sy niet mochten te kercken comen omde benaude tyt ende weynicheyt der priesters, want eene priester verscheyde dorpen bedienden). Door dese H. oeffeninghe ende naerstigen arbeyt vanden voornoemden dienaer Gods, soo verlieten veel dochters de werelt, gevende haer tot den dienst Gods inde zuiverlicke maechdelike staet.... Desen E. dienaer Gods is ook Cappelaen gheweest in de stadt [Haarlem] [2]), die treffelicste borgers hebbende tot syn biecht-kinderen, de gemeente trouwelyk bedienende.... Veel jaeren syn priesterlike ampt getrouwelyk met liefde bedient, is van Godt

1) De namen zijn, helaas, niet verder ingevuld.

2) MR. FRANS kan daarom wel geen ander zijn dan FRANCISCUS LISSIUS, van wien het Necrologium Dioecesis Harlemensis heeft „Mr. Franciscus Lissius, Sacellanus Harlemensis † 29 Aprilis (1621). Exorcista Margaretae *Spierdijckanae* post ampliss. D. Coopallium V. G." Zie ook de lijst der Haarlemsche kapellaans in de Lat. Batavia Sacra. II pag. 290.

besocht met een sware ziekte. Ghebruict hebbende de kerckelicke gherechten is godsvruchtelyk in den Here gerust."

J. J. G.

VRAGEN.

Huis te Wognum genaamd de 11000. [1]) Het bedoelde huis is hier thans bij de ingezetenen niet bekend; doch in het Registrum memoriale mijner Parochie geeft wijlen mijn voorganger zijn vermoeden te kennen dat het genoemde huis hetzelfde zou zijn als een nog bestaand oud gebouw, dat volgens de overlevering een vrouwenklooster is geweest. De naam 11000 geeft hem reden om te denken, dat *S. Ursula en hare gezellinnen* de patronessen zijn geweest. Verder zegt hij van het gebouw, dat het gelegen is "aan den openbaren weg tusschen de oude (thans protestantsche) en tegenwoordige katholieke kerk aan de zuidzijde. Dit gebouw, zoo vervolgt hij, dagteekent van het begin der 16e eeuw of een weinig vroeger: het was eertijds door grachten omgeven, waarvan ter zijde- en achter het huis nog de sporen aanwezig zijn. Bij het omwoelen van den vóórgrond der werf in 1867 zijn nog de oude grondslagen ontdekt, welke duidelijk de vroegere lijnen van het kloostergebouw teruggaven. Uit dezelve bleek dat het vóórfront de geheele breedte van de thans bestaande werf had ingenomen"

Wognum. A. F. RANSHUYSEN.

Onbekend portret van een geestelijke. Van wien kan het volgende portret zijn: een geestelijke in kostuum van den tijd der Reformatie. Bovenaan in den regterhoek de *spreuk: virtus superstes funeri*, in den linkerhoek een *wapen:* twee gouden fazen (streepen) op zwart veld, met drie gouden meerlen [?] in het schildhoofd. De regterhand rust op een boek dat overeind staat, de linkerhand, die een ring aan den wijsvinger draagt, op een papier hetwelk de vier volgende verzen te lezen geeft:

> Reddita sunt vivis haec nostra coloribus ora,
> Cum daret autumnus jam mihi lustra decem;
> At formam quaecumque ea sit praedabitur aetas,
> Perpetuum virtus conferet una decus.

J. J. G.

1) Zie boven pag. 159.

TABULA CHRONOLOGICA
EPISCOPATUS ET ECCLESIAE CATHEDRALIS HARLEMENSIS ETC.

(Vervolg en slot van pag. 245).

21 Junii. D. Henricus pastor Alcmariensis admittit pro tempore P. Plempium, Socium; petit a Saffio amotum. 1614

Medio Aug. Spinola Aquisgranum recuperat; 4 Sept. Vesaliam Cliviae obsidens, intra triduum obtinet aliaque Juliae oppida; Auraicus Embricam et Resam importat [?]; 5 Dec. arma deponunt; Colonienses urbem aemulam haereticorum, Mullen dictam, ab a° 1612 structam, diruunt.

Obiit D. Theodorus Deyman, Canonicus junior Harlemensis.

Notat Dusseldorpius, hoc et sequenti anno Socios mitius habitos speciali pacto per Gallum impetrato occulte; unde captivi Taccius et Mererus gratis dimissi, cum indigenae sacerdotes durius tractarentur. Tempelius audacter cum Auraico tractat de novellis etc. per Joannem Nassovium conversum inductus.

Videtur per Cottonem Galli confessarium indulgentias obtinuisse, ut Dusseldorpius objecit Tempelio.

11 Oct. D. Rovenius constituitur Vicarius Apostolicus per Paulum V loco Sasboldi, cum amplissimis facultatibus supra regulares et conferendi beneficia, dispensandi in 3 gradu affinitatis et consanguinitatis; quas anno seq. 11 Oct. ampliat.

Febr. D. Crucius Uytgestae deserviens imprudenter conversabatur cum virginibus, neglecto curatorum consilio; 1615

1615 monitus aegre tulit et D. Nomium accusat injuriae sibi per conciones illatae; idem librum statutorum Capituli sibi reservabat, quem restituere rogatus renuit (v. A° 1618 8 Aug.) nisi pacifice administrare Uytgestanis permittatur. Hinc litteris querulosis ultro citroque missis, pax capitularium turbata, et negligi coepit Crucius.

22 Febr. Reverendissimus Rovenius constituit Sixtium Vicarium Generalem Episcopatuum Harlemensis, Leovardensis et Groningensis cum facultatibus extraordinariis; et 15 Junii acceptatur a Capitulo Harlemensi.

Socii rescribunt contra Concordata anni 1610: pastores conveniri non posse, nomina administrationis ob pericula tradi non posse, se ubique excludi; quibus respondit Rovenius; item Praedicatoribus, conquerentibus se excludi ab eleemosynis; rescribit de hoc ad Nuntium et Urbem.

17 Aug. Clerus Ultrajectensis et Harlemensis separantur in Seminario studiosorum ad instantiam Harlemensium cum consensu Reverendissimi Rovenii; subsignant Bolius, Vigilius et Kemphovius; item Sixtius, Krachtius et Nomius; contra rescribit Dusseldorpius, finiens historiam.

5 Sept. Baccius advocatus Bruxellae spondet opem Sixtio apud Nuncium Sanseverinum contra rebelles Strecanos.[1])

11 Sept. Judocus Catzius eligitur in Canonicum Harlemensem (et 17 in Secretarium) loco Alstenii Blommaert.

Obijt D. Assendelphius, canonicus Harlemensis, Vicedecanus; cujus litterae suppressae putantur per Crucium.

21 Oct. Romae declaratur Generalis sextus Societatis Vitalescius Romanus.

10 Novemb. Sixtius suspendit Crucium a cura Uytgeestana et substituit D. Garstium (v. litteras ad curatores datas.)

16 Nov. Agi coeptum de collegio D. Pulcheriae Lovanii pro Harlemensibus.

---

1) Zie boven pag. 244, op 7 Sept. 1612.

20 Novemb. Lovanii a Rectore Universitatis condemnatur Trognesius de falso usurpatis titulis et officiis, item infami luxuria. 1615

Nota: hic vagabundus decepit Catholicos boreales multis sacrilegiis, rebellibus Strecanis adhaesit et ad lites excitavit.

7 Decemb. D. Nomius, ad resignationem Decanatus Harlemensis factam a Lyropio, substituitur eidem a Reverendissimo Rovenio, et a Capitulo ad hoc acceptatur.

6 Jan. D. Sixtius scribit ad D. Trognesium, culpans eum praesumptae potestatis, praecipue ad faciendas collectas vetitas. 1616

7 Jan. Idem scribit ad Edamenses catholicos, culpans eos quod Trognesium admiserint ad functiones sacerdotales non approbatum.

21 Jan. Socii importune sollicitantes docere philosophiam Leodii, a conatibus impediti per DD. Lovanienses: querelas eorum scriptas vide in litteris variis.

14 Julii. Ex praeviis consultationibus jurisconsultorum Lovaniensium Weyms et Corsselii, Reverendissimus Rovenius concordat cum Decano et Capitulo Harlemensi super jurisdictione et administratione Dioecesis per 7 articulos.

5 Aug. Franciscus Petri conqueritur de malis informationibus sumptis ad D. Sixtium contra se, capitulum Harlemense vocat illegitimum, offert se judicio superiorum.

9 Aug. Citat D. Sixtius Franciscum Petri ad causam coram dicendam.

21 Aug. Reverendissimus Rovenius edit statuta generalia circa religiosos, doctrinam et ministrationem sacramentorum in partibus sibi subditis.

5 Sept. Illustrissims Nuncius Morra mandat D. Sixtio Vicario Harlemensi, ut acceptet Archidiaconum Brugensem pro judice delegato in causa Streekana.

11 Sept. Apud Rmum Rovenium deponunt querelas laici Strecani contra F. Petri et Joannem Alsium.

1616 19 Sept. Reverendissimus Rovenius mandat rebellibus Strecanis sacerdotibus obedientiam Vicario Harlemensi praestandam: accusationes laicorum ad se relatas judicio suo reservat, prohibens detractiones.

3 Oct. Illustrissimus Nuncius Morra accusatos Strecanos sacerdotes mittit ad Vicarium Harlemensem, ut obedientiam praestent et petentibus absolutionem a censuris suspensionis benigne impartiatur.

2 Nov. Rmus D. Rovenius approbat sententiam depositionis ab officiis, latam contra sacerdotes Strecanos accusatos; concedit nihilominus, ut si poeniteant ab eodem restituantur.

Eodem die citantur accusatores sacerdotum (supra), ad probandum causas aut silendum a murmure contra eos et detractionibus

6 Nov. Lovanii possessionem D. Pulcheriae pro Seminario adiit D. Lamb. Feijtius; cui primus praeses datus D. Janssenius anno sequenti 23 Febr.

8 Dec. Sixtius Vicarius scribit ad Agentem Romae, conquerens de praejudicio Nuncii Morrae contra se, calumnias accusatorum de sua erga Sanctissimum inobedientia, scandalique eorum damna; mittit informationes exhibendas Cardinali Burgesio.

15 Dec. D. Sixtius scribit Provinciali Minorum causas cur non admiserit Alcmariae P. Basiliers, offerens ei pagos vicinos; petit retinere Amstelodami P. Rijserum licet infirmum; de primo eodem die perscribit ad Reverendissimum Rovenium.

Paulus PP. dedit Indulgentias generales per modum Jubilaei. ...

1617 4 Apr. Reverendissimus Rovenius suspendit sacerdotes accusatos in Streca a deservitura pastorali locorum vicinorum sub poena excommunicationis; 8 Aug. item declarat illegitimas eorum deservituras in cura animarum, uti et Trognesii.

24 Apr. Crucius canonicus Harlemensis declaratur abscissus a Capitulo propter pertinaciam, donec se emendaret. 1617

Item alii, sollicitantes pro N. [1]) ad Vicariatum Harlemensem, declarati inhabiles ad promotiones. Sixtius creatur Officialis Capituli. (Capitula resumpta Harlemi).

6 Maji. Archidiaconus Brugensis tamquam judex Apostolicus delegatus in causa accusatorum de Streca, citat coram tribunali suo Rmum Rovenium.

31 Maji. Rmus Rovenius rescribit judici delegato rationes cur, citatus illegitime, non comparuerit, mittitque informationes in causa accusationis, actaque per D. Sixtium; Trognesium, eorum auxiliatorem, describit a male gestis; uti et Braesemius de actis Hornae 21 Novemb. ad Sixtium scribens. (Dictum ejusdem Edami de prodendo Sixtio apud Barneveltium a° 1619, 19 Oct.)

9 Julii. Accusati sacerdotes Strecani deponunt querelas suas apud Archidiaconum Brugensem judicem delegatum in causa ista.

20 Aug. Lata fuit sententia a Rmo Rovenio super contumacia sacerdotum accusatorum, contra quam protestantur die 23, asserentes se comparuisse in ultimo termino citationis factae.

5 Sept. D. Sixtius mandatur a Nuncio Morra et Sede Apostolica agnoscere Archidiaconum Brugensem tamquam judicem delegatum.

15 Oct. Referendarius Nuncii scribit D. Sixtio, pastores in Streca creatos esse DD. Rotium et Meynardum per Illustrissimum Nuncium.

4 Nov. D. Sixtius conqueritur apud Nuncium de insultantibus sibi sacerdotibus Strecanis et victoriam causae suae ante sententiam jactantibus.

---

1) De Acta Capituli geven aan wie hier bedoeld is: „erat is R. P. Ni„colaus Wiggerius Cousebant, Ordinis Minorum Conventus Coloniensis" Vergelijk ook boven pag. 245: a° 1614, Junij.

1617 8 Nov. Capitulum Harlemense exponit Nuncio Apostolico causam sacerdotum accusatorum et condemnatorum in Streca; item religiosorum in Diocesi Harlemensi laborantium inordinationes: in quibus dirigendis petit Vicario suo et Rmo Rovenio fidem haberi, quorum qualitates exaggerat, explicans testimonia cleri, infra.

8 Nov. Laici de Streca et pagis adjacentibus deponunt querelas suas contra sacerdotes condemnatos, supra, apud D. Nuncium.

Eodem die ultra 40 sacerdotes saeculares Diocesis Harlemensis attestantur pro D. Sixtio contra sacerdotes accusatos in Streca.

Eodem die G. Crucius proponit argumenta 5 contra testimonia Cleri pro Sixtio data.

15 Nov. Nuncius Morra urget Sixtium ad sedandas turbas Strecanas, petitque informari, quid sibi in negotio agendum sit.

8 Dec. Sixtius Bruxellae deplorat, calumnias, contra se depositas a Sacerdotibus Strecanis et Trognesio, a Nuncio admitti; obedientiam suam in Sedem Apostolicam et Nuncium protestatur ad Baccium auditorem, gaudet de liberatione a judice delegato Brugensi.

15 Dec. Nuncius Morra citat Sixtium ad dicendam causam contra sacerdotes Strecanos et Crucium: de quo rescripsit memoriale D. Sixtius.

D. Wolfius eligitur in canonicum graduatum Harlemensem in locum D. Nicolai Heussen.

Obiit D. Lyropius, olim Decanus Harlemensis, Lovanii; item D. Sassemius junior canonicus Harlemensis.

1618 2 Jan. Reverendissimus Rovenius apud Nuncium defendit D. Sixtium a calumnia de mala administratione Seminarii; petit amoveri a Streca sacerdotes accusatos maxime Trognesium.

3 Jan. Laicae feminae de Streca deponunt testimonia contra Franciscum Petri de inhonestate. 1618

16 Jan. Crucius conqueritur apud Sanctissimum D. N. de exauthoratione sua a cura Uytgeestana; cujus argumentis petit responderi a D. Sixtio Nuncius, ipsi querelas mittens 22 Aug.

19 Jan. Obiit D. Saffius Cathedralis Ecclesiae Harlemensis Praepositus primus, vir prudentissimus; et in ejus locum constitutus est D. Sixtius die 21 Jan. a Rmo Rovenio.

20 Jan. D. Nuncius Morra restituit DD. F. Petri et Altium in cura Strecana pro tribus mensibus; cujus sententiam in Belgicam linguam translatam ipsi prelo commiserunt.

25 Feb. D. Catzius creatur pastor Harlemensis loco [1]).

8 Mart. Rmus Rovenius increpat sacerdotes restitutos Strecanos, de impressione sententiae pro se latae a Nuncio, sine sua approbatione vel exhibitione.

28 Mart. Rmus Rovenius approbat miraculum flosculi germinantis ex loco passionis Martt. Gorcomiensium; mandat D. Catzio celari typis. (de Lonio et Trognesio defensis a Nuncio Morra).

20 Apr. Laici duo Strecani nomine caeterorum (ut aiunt) accusant D. Sixtium apud Nuncium, quasi prodiderit D. Alsium Praetori haeretico.

23 Apr. Eliguntur in canonicos graduatos Harlemenses DD. Quirinus Costerus, Joannes Foncius et Joannes Buggaeus S. Th. LL. in loca Assendelffii, Lyropii et Saffii.

29 Apr. D. Nuncius Morra petit a Sixtio recipi ad reconciliationem sacerdotes Strecanos, uti et Trognesium cum e carceribus liberatus fuerit.

25 Maji. Nuncius Morra petit deprimi D. Meynardum

---

1) De naam is niet uitgedrukt.

1618 in exercitiis pastoralibus; colloquium assertum Episcop Aurangiae cum Sixtio examinat et de eo petit responderi.

24 Junii. Nuncius Morra apud Sixtium conqueritur de laicis Strecanis, quod sacerdotes a se accusatos recipere nolunt; petit eos compesci et scandala sopiri; Dominum Meynardum vult esse tantum deservitorem sub directione sacerdotum accusatorum.

In Octava Ascensionis Rmus Rovenius scribit de SS. Reliquiis S. Adelberti oblatis Archiduci, item imaginibus flosculi miraculosi oblatis eidem et gratanter acceptatis; sollicitasse se pro collatione Praepositurae Harlemensis pro Sixtio, Pastoratus pro Catzio.

25 Julii. Illustrissimus Nuncius Morra dat commendatitias pro Carmelitis Lovaniensibus, ad collectam faciendam in partibus Sixtii.

2 Aug. Nuncius Morra mandat publicari sententiam suam latam pro sacerdotibus Strecanis, et speciatim D. Meynardum ipsis subjectum esse cupit.

8 Aug. Hucusque contumax D. Crucius Capitulo negat restitutionem libri statutorum, et ascinditur.

Notarius Capituli creatus D. Simon Sovius. Item quatuor annue Capitula celebranda.

21 Aug. In Capitulo Harlemensi decretum iter Romanum Reverendissimi Rovenii cum sociis Nomio Decano; et Ultrajectinum socium expetendum: agenda concipiuntur.

23 Aug. Rmus Rovenius scribit Nuncio statum controversiae Strecanae, tumultus a Trognesio excitatos, Crucii inobedientiam et Lonii molimina.

27 Sept. Rmus Rovenius edit Statuta pro Diocesi Harlemensi, ubi Pastor Harlemensis declaratur D. Catzius...

5 Oct. Rmus Rovenius defendit collationem Sacellanatus Harlemensis, factam pro D. Buggeo propter resignationem factam a Hagio.

12 Oct. Laici 275 constituunt D. Wolffium procuratorem suum in causa Strecana agenda apud Nuncium. 1618

Paulus Pontifex Indulgentias universales dedit per modum Jubilaei.

14 Maji D. Nomius coram notario protestatur contra mandatum Nuncii Morrae de introductione F. Petri in curas Strecanas; spondet eidem responderi per litteras. 1619

19 Maji D. Nuncius Morra iterum mandat Nomio, ut supra, sub poenis, introductionem, et Sixtio ut Franciscum pro pastore agnoscat.

Fine Maji D. Sixtius excipit contra mandatum Nuncii pro Francisco datum.

31 Maji, 1 et 2 Jun. D. Alsius insinuat D. Nomio mandata Nuncii pro Francisco; qui [1]) recusat et spondet satisfacere Nuncio.

7 Jun. Nuncius Morra multis rationibus urget D. Sixtium ad institutionem Francisci in Strecam, accusat eum erectae novae reipublicae.

D. Sixtius, jussus a Nuncio Morra introducere D. Alsium in pastoratum S. Gommari Enchusae, perscribit D. Nomio de rescribendo ad Nuncium; et ut Strecani de Westenda resistant collationi male factae; et ne permittantur Socii causam Strecanam examinare, ut petit Nuncius; de Lancelotto religioso ad pagos mittendo.

20 Jun. Nuncius Morra confert Archidiaconatum Ultrajectensem pro Trognesio.

24 Jul. Trognesius coram notario et procuratore fiscalium Episcopi Antwerpiensis spondet se rebus Hollandiae Episcopatus etc. amplius non immisciturum.

7 Aug. Nuncius S. Severinus praecipit honorem et obedientiam exhiberi Reverendissimo Rovenio et Sixtio.

Eodem die idem statuit de Westenda Euchusano pastoratui annexa, non turbanda per Strecanos.

---

1) namelijk Nomius.

1619 D. Sixtius exponit controversiam Strecanam ad Agentem Romae.

25 Aug. D. Sixtius Baccio advocato commendat negotia sua apud Nuncium Severinum proponenda, quem commendat ab aequitate.

Rationes Francisci pro suo pastoratu in Streca, intrusione D. Rotii et Meynardi.

29 Aug. D. Sixtius apud Sanctissimum Dominum Nostrum exponit controversiam Strecanam et rationes negatae curae pro sacerdotibus contendentibus; ad quae nomine Sanctissimi respondet Cardinalis Burgesius, opem spondens, 12 Oct.

7 Sept. Nuncius Severini spondet operam suam Sixtio.

9 Sept. Franciscus appellat ad Sedem Apostolicam contra sententiam Nuncii Severini.

19 Sept. Nuncius Severini fert sententiam contra Trognesium; item [sententiam] rectoris Lovaniensis [vide] 20 Nov. [1615].

6 Oct. Nuncius Severini mandat Rmo Rovenio conferre pastoratum de Bovenkaspel pro tempore pro D. Rotio et de Grootebroec pro D. Meynardo. Haec implevit 11 Oct. Reverendissimus.

12 Oct. Rmus Rovenius prohibet sacerdotibus contentiosis Strecanis munia sacerdotalia omnibus locis praeterquam designandis a Nuncio.

17 Oct. Nuncius S. Severini scribit D. Wolfio de pastoratu Lutgebroec collato Francisco Petri per se, et 19 Nov. Sixtio.

19 Oct. Nuncius idem spondet pastoribus Rotio et Meynardo procurare absolutam collationem.

12 Nov. Legatum pium factum a D. Theod. [1]), petit D. Sixtius a Nic. Alcmade affine.

16 Nov. Reverendissimus Rovenius committit DD. No-

1) De naam is niet verder ingevuld.

mio et Catzio examen actorum Martyrum Gorcomiensium circa 5 puncta. 1619

19 Jan. Catholici Luttebroecani, numero fere 40, supplicant Nuncio, ne detur eis pastor Franciscus Petri sed curentur per DD. Rootium et Meynardum. 1620

30 Jan. Catholici Hoochkaspel et Luttebroec sollicitant apud Sanctissimum Dominum Nostrum pro pastoribus habendis Rotio et Meynardo.

16 Feb. D. Rotius institutus est in pastoratum Bovencaspel, D. Rotius per Wolfium, Meynardus in Grotebroec.

15 Apr. Auditor Nuncii scribit Sixtio, nihil concessum sacerdotibus contentiosis, petit humaniter agi cum ipsis; quo non obstante habuit congregationem in Westeynde D. Alsius (vide 1 et 2 Maji testimonia).

3 Maji. D. Wolfius redit a Nuntio Severini cum responsis pro se, Rotio et Meynardo.

25 Maji. Nuncius Severini mittit salvum-conductum pro D. Hagio ad duos menses pro agendis negotiis apud Nuncium.

31 Maji. Auditor Nuncii scribit Sixtio de spe amotionis sacerdotum contendentium in Streca.

1 Jun. D. Wolfius evocatur Bruxellas a Sixtio ut irritetur collatio pastoratus S. Gommari, facta Alsio per fraudem, nominatim malae supplicationis; v. a° 1619 in Junio.

25 Junii. Sixtius in idipsum vocatur ab Auditore Nuncii.

20 Julii. Rmus Rovenius edit statutum generale pro Diocesi Harlemensi, speciatim de visitationibus.

20 Aug. Auditor Nuncii scribit Sixtio de irritis collationibus factis pro sacerdotibus contentiosis.

26 Aug. usque 4 Sept. D. Nomius et Catzius visitarunt districtum Enchusanum et Alcmarianum.

20 Oct. Secretarius Nuncii Severini scribit Hagio, irritas esse ejus praetensiones ad curam Harlemensem. ...

8 Nov. Ipsa die victoriae Pragensis contra Palatinum,

1620 Reverendissimus Rovenius consecratur Archiepiscopus Philippensis, Foresti prope Bruxellas, per Nuncium Severinum.

26 Nov. Nuncius Severini finalem fert sententiam contra sacerdotes contendentes in Streca.

10 Dec. P. Ophovius, vice-provincialis Praedicatorum petit a D. Nomio admitti Harlemi P. Boudanum; recusat D. Nomius propter negatam obedientiam a Boudano Rmi Rovenii; petit informari de potestate missionis per Ophovium litteris rescriptis.

1621 8 Jan. Illustrissimus Rovenius ordinavit conventus semestres sacerdotum Ultrajectensium et Harlemensium pro negotiis communibus et unionis augmento. (V. Archivum.)

Jan. Nomius apud Beijerlinc explicat petitionem inordinatam pro Boudano. ...

4 Febr. Illustrissimus Rovenius interdicit sacerdotibus contentiosis in Streca exercitia pastoralia.

17 Mart. Gregorius PP. Indulgentias universales dat per modum Jubilaei: 11 Sept. additamentum pro Belgio factum (9 Feb. Greg. XV, sedit annos 2, menses 5.)

1 April. Nuncius Severini committit Episcopo Antwerpiensi tractionem controversiarum Hagii de praetenso sacellanatu Harlemensis. ...

Eodem die P. Arnoldus Carmelita invitatur a Provinciali suo Bruxellas ad conventum ab Harlemo; ad quem respondit 26 Septemb. petendo licentiam manendi Harlemi; ubi obiit, reconciliatus in Jubilaei anno 1625, in leprosario A° 1628.

5 Apr. P. Boudanus respondet ad interrogata Nomii Vice-vicarii Harlemensis super authoritate praetensa in civitate Harlemensi concionandi; mittit etiam commissionem sibi ad hoc datam a Nuncio, exhibendam Rovenio.

Maji. Nomius scribit Ophovio culpans negligentiam ejus in responsione pro causa Boudani; male defendisse Trog-

nesium, praeteriisse Illustrissimum Rovenium; inobedientiam Boudani ipsi tribuit, amicitiam tamen spondet. 1621

17 Maji Boudanus arguitur a Nomio de attentatis Harlemi sine facultate; comminatur poenas eodem die bis; ad quas respondet ipse 19 Maji, conquerens de negata audientia.

30 Maji. Curatores Enchusani, numero 11, supplicant superioribus quatenus non evocetur D. Wolffius a cura civitatis, quem commendant a pacifico regimine.

10 Julij. Boudanus appellat ad Sedem Apostolicam a Vicario Harlemensi, quam [appellationem] insinuat Nomio die 28.

12 Jul. Boudanus culpatur a Nomio de appellatione serius facta a Vicario Harlemensi et turbatione pacis.

13 Aug. Nomius 5 rationibus refutat appellationem Boudani; ostenditur ejus pertinax inobedientia.

23 Sept. Nuncius Joannes Franciscus petit a Nomio informari de controversia Baudani, petit interea eum admitti ad officia religiosi in civitate Harlemensi; idem rescribit 20 Oct. propter responsa non accepta.

7 Oct. Nomius exponit causas negatae facultatis pro Boudano; et scribit Nuncio die 9.

13 Oct. Congregatio SS. Rituum scribit Illustrissimo Mechliniensi de permisso cultu reliquiarum SS. Martt. Gorcomiensium, et causam eorum examinandam pro canonizatione.

8 Dec. Admittitur Harlemi P. Boudanus ab Illustrissimo Rovenio et Nomio, post instantias factas per annum et 7 menses, tandem venia petita.

16 Dec. Vigilius scribit gratam esse admissionem Baudani P. Heysio superiori ejus; petit ne imposterum publice legantur admissiones regularium.

8 Jan. Illustrissimus cum congregatione communi decrevit fieri officia Sanctorum Patronorum Episcopatus Ul- 1622

1622 trajectensis particularia, et leges Sodalitatis Gratiae et SS. Willibrordi et Bonifacii.

1 Febr. Illustrissimus Rovenius apud Maeceblidium Superiorem Societatis recusat combinationem Sociorum et increpat modos agendi eorum.

5 Febr. Gregorius XV statuit de regularibus curae animarum vacantibus et praedicantibus et monasteriis visitandis et commendis per Episcopos.

15 Mart. Illustrissimus Rovenius mandat recipi a Clero suo usum Ritualis Romani; item communicantur catechismi ab ipso Belgice editi; denique cantus Ecclesiasticus Antwerpiensis editus per Trognesium acceptatur, edendus forma minori, et haec a Capitulo confirmata 4 Apr. Decreta postremo est profectio Romam D. Nomii cum Illustrissimo Rovenio et sociis Ultrajectinis.

Mart. Status edicunt de nominibus sacerdotum magistratui intimandis, quod 19 hujus Harlemi factum.

3 Apr. Edit Illmus Rovenius statuta nova pro Pastore et curatis civitatis Harlemensis.

8 Maji. In congregatione communi declaratum iter Romanum cum causis.

Jul. Illmus Rovenius procedit Bruxellas, commendationes procurat apud Nuncium et Archiduces pro se et sociis Romae acturis contra regulares inobedientes Vicario Apostolico.

26 Aug. Capitulum Harlemense dat commissionem D. Nomio pro se agendi Romae, cum jam ad iter accinctus esset; de ejus processu scripsit D. Nomius litteras ad Catzium varias usque ad 13 Maji ex Urbe. Pro causae impetratione 1° descripserunt statum Belgii Catholicum in foederatis provinciis, ubi Catholici numero 400 mille, sacerdotes 200, quae ibi pericula, profectus, cooperatores regulares etc. late; idem describunt per compendium; 2° modus concordiae inter sacerdotes saeculares et regulares

petitur per agnitionem unius capitis Vicarii Apostolici, alioqui absurda quinque secutura; 3° articuli concordiae anno 1610 initae et a Paulo V confirmati; 4° media decem pro concordia allegant; 5° impedimenta profectus animarum duodecim notant. 1622

2 Dec. Gelu subitum impedivit molimina Auraici prope Willemstadum, pene enecati cum suis.

5 Dec. Romae absolvitur ab ordine Societatis P. Alstenus Blommerus, a Generali Mutio, de cujus rei causis collegit idem D. Blommerus scripta varia et archivo commisit; rediit Harlemum anno sequenti 31 Jan. et sub obedientia Vicarii Apostolici animarum curam suscepit.

N. Hoc anno Romae instituta Congregatio Cardinalium de propaganda fide. (Illmus Rovenius.)

2 Jan. Illmus Rovenius exhibet libellum Cardinalibus Bandino et Zolleren, quibus commissio data est ad audiendas partes intra dies 8. Die 7 litterae Societatis communicatae Illustrissimo, quibus postridie respondit, ostendendo per turbas Catholicorum Anglicanas necessitatem capitis; allegat facultates suas anno 1614 a Papa in hoc datas, et per 7 articulos enervat evasiones Societatis ex dicto: „dummodo in partibus illis superiorem non habeant"; ostenditque istud locum non habere, et ex notis, supra, varii libelli exhibiti hoc mense Jan., et contra a Sucquetio litterae missionis eorum ad partes Vicarii Apostolici. 1623

Nota. Gregorius XV cum majori parte Cardinalium resolvit pro Illustrissimo ut esset caput et superior etiam regularium et quasi legatus Papae de latere; silentium indictum et causa commissa quatuor Cardinalibus: Millino, Coballutio, Ubaldino et Zolzano; post frequentem audientiam Illustrissimo datam, ingessit se Zolzanus obtrudens articulos concordiae, ut aiebat, quae erant vera impugnatio potestatis Illustrissimi et pastorum. Confisi dicenti caeteri rem deduxere ad 1m Maji, quando edidere resolutio-

1623 nem: quae tradita Illustrissimo die 6°; contra quam die sequenti notat gravamina et a meridie accedit Sanctissimum conquerens de gravaminibus impracticabilibus, et resignans Vicariatum in ejus manus, petit recedendi veniam. Turbatus Pontifex, remittit eum ad Cardinales. 8 Maji exhibet Illustrissimus gravamina Cardinalibus, qui jussere Illustrissimo remanere, et saepius audivere. 9 Junij aegrotanti Gregorio libellus exhibitus ab Illustrissimo, qui diem statuit quo personaliter audire et resolvere vellet, acceptans gravamina Cleri; sed interea moritur, causa indecisa, 8 Julii V. Acta Ultrajectina. (Urbanus VIII sedit [annos 11.]

N. Scribit Illustrissimus Romae libellum de missionibus; exhibet Cardinalibus qui illum laudant et mirantur prudentiam et constantiam ejus pro veritate. Contradicunt regulares et notant articulos 9 corrigendos; sed Cardinales committunt examèn ejus Caesari Camillo, qui illum egregie defendit contra objecta. Editus hic libellus Parisiis, cum notis istis, Lovanii approbatus et cum mitigatione verborum ex notatione Cardd.— [1]) editus secundo.

15 Febr. Texaliae residentiam fixit D van der Mij, primus post turbas.

15 Oct. Illustrissimus dat libellum Urbano VIII cum testimoniis 70 sacerdotum Hollandiae etc. pro Illustrissimo contra resolutiones, qui postridie exhibitus Cardinalibus de Propaganda. Et tum (21 Oct.) causa remissa fuit ad Episcopos Belgii, mandatumque ut interea servarentur resolutiones, et Illustrissimus facultatibus antiquis uteretur in quantum non praejudicant resolutionibus.

Nota. 1° Exhibuerunt Socii testimonia laicorum Hollandiae etc. pro se, quae numquam impetrari potuere ab Illustrissimo, item Episcopi Sylvaeducensis Soesii et laicorum Gandavensium.

---

1) De namen niet vermeld.

2° Conceperant agere de officiis Sanctorum Archiepiscopatus Ultrajectensis et de potestate Sedis vacantis Harlemensis, sed propter resolutiones turbati et circa potestatem Illustrissimi maxime versantes, omisere ista proponere. 1623

3° Vetita fuit publicatio resolutionum sub poenis, quoniam in forma mandati non sunt datae: secundum eas tamen practicarunt regulares maxime Harlemi usque ad annum 1626, quando concordata confirmata sunt.

22 Oct. Urbanus Papa indicit orationes 40 horarum.

24 Oct. Illustrissimus Rovenius cum sociis revocatis a suis Boolio et Nomio, valedicunt Pontifici et postridie iter assumunt ad suos. D. Nomius Harlemum rediit 18 Decembris.

27 Jan. Meysius Agens Romae scribit, controversiam Strecanam committendam Vicario vel Decano Harlemensi. 1624

24 Febr. Illustrissimus in Brabantia moram trahens, scribit Vigilio de actis Episcoporum Belgii circa resolutiones; sacerdotes Strecanos Romae adhuc sollicitare.

2 Maji. Nuncius Severini respondet dubiis circa resolutiones Cardinalium in favorem Illmi Rovenii.

4 Maji. Trognesius a Papa constituitur judex delegatus in causa sacerdotum contentiosorum in Streca et 11 Sept. fert sententiam, contra quam appellant Wolfius cum sociis 27 Sept.

2 Jul. Praeses Divae Pulcheriae factus D. Henricus Paridanus.

13 Jul. Cardinalis Bandinus instruit Clerum Hollandiae ad impetrandam concordiam cum regularibus per Episcopos Belgii; ad quos scribit instructionem Illmus Rovenius per 7 articulos.

7 Oct. Trognesius mandat Wolffio, Rotio et Meynardo etc. sub poena excommunicationis, pro contentiosis sacerdotibus praelatis, ad introducendos [eos] in curas praetensas; contra quam sententiam rescribunt advocati Amstelodamen-

1624 ses Wittius et Ingelius tamquam subreptitiam et illegitimam; et officialis Antwerpiensis die 23 Oct. et 24 citat eum coram suo tribunali de multis male attentatis; et die 29 iterum appellant contra D. Wolffius cum sociis.

15 Oct. Episcopi Belgii conficiunt concordata super resolutionibus Cardinalium per 10 articulos (V. Acta Ultrajectensia).

16 Oct. P. Tempelius Socius, sollicitat pro interpretatione concordatorum in favorem regularium; quae rejecta est ab Episcopis Belgii A° 1625, 3 Sept.

17 Oct. Testatur femina contra Boudanum de negato ministerio sacramentorum pestifero, cum tamen aliis ministraret Harlemi.

17 Oct. Illustrissimus Rovenius rescribit Harlemum de factis concordatis; rejicit sollicitationem trium sacerdotum Harlemensium pro administratione pastoralium ibidem.

4 Nov. Trognesius appellat Sedem Apostolicam contra officialem Antwerpiensem; et respondet officialis de nullitate sententiae ipsius supra 7 Oct.

12 Nov. Nuncius J. Franciscus sententiam Trognesii suspendit.

14 Nov. Illustrissimus Rovenius suspendit mandata Apostolica emissa sine sua approbatione; sperat [?] causam Strecanam suspensam ad 4 menses: de oblocutionibus regularium Praedicatorum et Franciscanorum contra concordata.

15 Nov. Illustrissimus Rovenius irritat mandata quaedam, contra Nomium Harlemi publicata se inscio 15 Oct. per Rijcium et Regulares; irritationem hanc publicari mandat per Vicarium Harlemensem vel Decanum.

17, 19 et 22 Nov. Coram notario ignoto ab innominatis deponuntur tria testimonia contra D. Nomium: de proditione regularium apud praetorem, de negatis sacramentis aegro, de suscitatis odiis contra regulares.

2 Dec. D. Sixtius committit D^{s} J. A. Bannio et Dirxhornio insinuationem de male attentatis Trognesii et in civitate Harlemensi publicatis per regulares sine notitia Illustrissimi, qui contra scripserat 14 Nov. 1624

9 Dec. Concilium Regium Bruxellense cassat sententiam Trognesii pro sacerdotibus contentiosis contra N. N.

22 Dec. Hospites Hagae-comitis testantur de incontinentia Trognesii.

24 Dec. Obiit D. Crucius, olim canonicus Cathedralis Ecclesiae Harlemensis.

31 Dec. Trognesius protestatur contra concilium Bruxellense: scilicet non curasse se imprimi sententiam suam: tamen paratum se cassare eam; et 2 Jan. anni seq. absolute cassat sententiam propter aulam regiam.

24 Jan. Hagius scribit contra publicationem sibi factam per delegatos 2 Dec.; sed refellit argumenta ejus Dominus J. A. Bannius. 1625

23 Feb. Beijerlinc scribit Wolffio de cassata sententia per Trognesium, petit ut etiam per concilium regium fiat et Officialis agat contra Trognesium.

11 Apr. Nuncius J. Franciscus iterum suspendit sententiam Trognesii ad bimestre.

2 Aug. Meysius ex Urbe scribit de dilatione confirmationis concordatorum propter morbum Millini; facultates datas Capucinis cum respectu ad concordata. Examen libelli de missionibus adhuc pendet; sollicitationes regularium pro privilegiis rejectae. Novella Italiae.

Obiit M. Simon Sovius olim Notarius Capituli; cujus officium commissum D^{o}. Buggeo.

17 Sept. Meysius scribit de confirmatis Romae concordatis; petit formam edendam de iis.

20 Nov. Congregatio communis decrevit preces communes pro sacerdotibus defunctis ab omnibus vivis fieri.

1625 25 Dec. Nuncius J. Franciscus commendat diligentiam Cleri saecularis, et opem pro eis spondet.

1626 26 Jan. D. Boolius a Papa constituitur judex delegatus in causa Strecana ex consensu partium (vel alium judicem declarandum [1]); reclamat F. Petri, consentit pars adversa.

28 Feb. Urbanus Papa jubilaeum anni praecedentis applicat Belgicis fidelibus.

2 Maji. Congregatio communis decrevit ab ordinariis scribenda memorialia Ecclesiastica praeteritorum temporum.

5 Maji. Papa confirmat resolutiones et concordata pro Vicario Apostolico Belgii, Clero et regularibus in forma Brevis.

24 Maji. Dominus J. A. Bannius creatus Notarius Apostolicus a Camera notariorum.

29 Junii. Curatores 7 Enchusani supplicant Illmo Rovenio pro retinendo pastore suo Wolffio contra quosdam sollicitantes eum pro Ultrajecto.

3 Jul. Isbrandus d'Overschije promittit certum legatum D. Sixtio.

22 Sept. Congregatio communis statuit casus communiter resolvi a Congregatione.

21 Oct. Harlemi obijt D. Nomius, Cathedralis Ecclesiae Harlemensis Decanus.

21 Nov. Illmus Nuncius J. Franciscus, ad supplicationem Illmi Rovenii, committit publicationem resolutionum et concordatorum confirmatorum a Papa fieri Superioribus etiam Ordinum regularium (uti Romae mandatum est fieri a Generalibus Ordinum) per Dominos Boolium et Catzium vel substituendos. 25 Febr. anni seq. fecerunt hoc dicti Commissarii apud Henricum Merwen, Superio-

---

1) Aldus blijkt uit het stuk dat in copie aanwezig is. Het MS. der Chronol. heeft: *declarandi.*

rem Praedicatorum in Hollandia et P. Jac. Nesseum Minoritam die [1]), qui contra protestatus est. 1626

16 Dec. DD. Sixtius et Crachtius attestantur pro P. Christoforo Minorita, de fideli opera exhibita Catholicis Amstelodami, recusantes exequi mandata Superiorum ejus contra eum, de Italia.

28 Jan. Sixtius committit examen accusationis contra D. Rotium, pastorem in Bovencaspel, a Maria Laceman super incontinentia, pro DD. Catzio et Buggeo. 1627

11 Mart. Culpatur a Sixtio Maria, supra, de triumpho exhibito proli suae spuriae.

15 Maji. Bolius urget Catzium ad scribendum in Urbem contra protestationes Nessei, Strecanos et Hagium.

2 Jun. Avocati 3 Alcmariae consultant pro D. Rotio contra accusationem, per 231 articulos eum deferentem apud magistratum saecularem; a quo condemnata est [M. Laceman] calumniae 7 Jun.

23 Jul. P. Lafaile, apostata Minorita abscissus ab Ordine, reconciliatur Ecclesiae per D. Catzium Harlemi.

17 Aug. D. Catzius scribit Nuncio contra litteras calumniae editas ab N. contra Clerum Hollandiae et ad Urbem missas.

28 Aug. Meysius ex Urbe scribit D. Catzio de futilibus querelis D. Hagii; Rotii causam terminandam ibi notificandum; P. Craenendonc Franciscanum sollicitat contra concordata, sed invalide; de potestate abscindendi regularium inefficaci seu revocata pro Lefaile Minorita reconciliando.

30 Aug. Harlemi a magistratu captus Joannes Simonis titulo atheismi, post torturas 25 Jan. anni sequenti in exilium missus.

25 Oct. Remigius Simonis, laicus Strecanas scribit Sixtio

1) De datum is niet ingevuld.

1627 pro amovendo Rotio a pastoratu et aliis remediis adhibendis.

14 Nov. Curatores laici Medenblycani 5 attestantur pro D. Pompejo pastore suo contra duos querulosos contra eum.

Urbanus Papa concedit Jubilaeum universale gratiarum actionis in bellis Germanicis etc.

1628 1 Jan. Pastor Purmerendanus cum laicis 30 conqueruntur apud D. Sixtium contra virgines, detinentes bona ecclesiastica, et petunt rationes eorum sibi fieri.

Eodem die Harlemi figurae variae Ecclesiasticorum in arbore serrata apparuere, unde rumores miri haereticis.

12 Jan. Laici Franecerae sollicitant pro P. Judoco Minorita contra P. Joannem Societatis.

28 Jan. D. Sixtius ad Nuncium Fabium describit statum Ecclesiarum sibi commissarum Harlemensis, Leovardensis et Groningensis.

16 Feb. Laici Bemstrani sollicitant pro pastore Purmerendano deservitore suo; petunt in subsidium extraordinarium M. Coopallium.

26 Mart. Coloniae obiit P. Nicolaus Wiggerius, Provincialis Minorum.

30. Mart. Nuncius Fabius scribit Sixtio litteras consolatorias in adversis, spondet opem suam ad reparationem ordinis Hierarchici.

8 Apr. Illustrissimus Rovenius post diuturnam absentiam, Ultrajecti residentiam fixit.

18 Apr. Vigilius scribit Catzio de providendo Illustrissimo Rovenio quoad temporalia et habitationem.

25 Apr. Reinerus Rudolphi, nomine aliorum petit a Sixtio missionem Societatis et ut pastoratus Strecae indistinctim a sacerdotibus saecularibus deserviantur.

D. Alsius protestatur contra Sixtium et Nomium tamquam causas discordiarum in Streca.

6 Junii. Harlemi conclusum examen pro canonizatione

Martyrum Gorcomiensium per Paludanum Minoritam commissarium. 1628

26 Jun. D. Catzius creatus Decanus Harlemensis.

30 Jun. Illmus Rovenius edit statuta pro clero Ultrajectensi et Harlemensi etc. paulum ordinaria.

3 Jul. Illustrissimus Harlemi interdixit administrationem sacramentorum pastoralium aliis praeter curatis, contra abusus regularium ab anno 1623.

Aug. P. Wilhelmus Bouters, nomine Stratii Provincialis Societatis, visitat suos agentes in partibus Hollandiae etc. et perscribit multa falsa; contra quae decretum ut singuli Vicarii generales et ordinarii rescribant et refutent ea. Descripsit occasione hac D. Blommerus hierarchiam Socie tatis quam servant inter suos.

19 Sept. D. Catzius scribit Illmo Rovenio molimina Sociorum ad obtinendam Strecam, adornata per laicos et in hoc attentata ab anno 1618. ...

25 Nov. Harlemi P. Bloclandus pro secundo Socio primus admissus.

5 Dec. Capitula Harlemensia hebdomadalia primum statuta, feria 6 ad horam 11.

Eodem die electus est Canonicus graduatus J. A. Bannius, loco D. Crucii.

26 Jan. Provincialis Praedicatorum Wostijnius acceptat concordata Apostolica pro Hollandia etc. 1629

1 Mart. Urbanus Papa concedit Indulgentiam plenariam universalem.

26 Maji. D Petrus Coëtius, captivus Balivi de Nienburg, examinatus et condemnatus ad – [1]).

3 Jun. D. Cervius, Canonicus Iprensis, legata pia condit pro studiosis Harlemensibus.

---

1) Niet ingevuld.

1629 12 Jun. Provincialis Minorum Paludanus consultat D. Catzium pro suis Hornae et in Frisia.

14 Jun. Illustrissimus Rovenius repetit SS. Reliquias a monialibus de Marienvorst, Dioecesis Coloniensis, per P. Arnoldum Minoritam, quae olim per P. Weijersen eò ad custodiam delatae fuerant ex Transisulania.

2 Jul. Judith Tabellaria, Lovanii capta, litteris spoliata, unde 300 florenorum lytrum depensum a variis.

6 Jul. Electus Dominus L. Marius Canonicus Graduatus loco D. Nomii.

Eodem die ab Illmo Rovenio creati Canonici Harlemenses DD. Benius et Oleus minores; sed hic recusavit.

22 Aug. Harlemi Sacerdotes noti exulare jussi praeter quatuor; quod Leydae et alibi practicatum a magistratibus.

22 Nov. Urbanus Papa concedit Jubilaeum universale pro anno sequenti.

Indulgentiae regularium communicatae a Congregatione de Propaganda pro clero saeculari et novae additae; contradicentibus regularibus, bulla suspensa. V. Congregationes communes die 21 Jan. anno 1632.

1630 13 Jan. Jesuitae suppressae per bullam papalem. V. infra anno seq. Aug.

29 Jan. Illmus Rovenius declarat, acta jurisdictionis sacerdotum contentiosorum in Streca ab anno 1621 irrita esse, confirmat Pastores ibi constitutos vetatque eos turbari in pacifica possessione. Et hic terminatur causa contentionis istius, quam D. Wolffius ab anno 1617 chronologice descripsit.

Feb. Capucinus N. petit deservire Scagae. Illmus Rovenius petit informari a D. Catzio.

14 Mart. Illmus Rovenius renuit petitioni laicorum Amersfordiensium, sollicitantium pro admissione P. Jordani Wencom in oppidum istud, sacerdotalia curandi [causa] ...

7 Maji. Harlemi corpus D. Cornelii Arnoldi repertum

integrum post annos 16 sepulturae; et iterum 23 Dec. 1630 anno sequenti.

5 Jul. Arminiani Amstelodami templum publicum aperiunt, et Lutherani celebrant saeculum confessionis Augustanae.

8 Jul. Resignante Vicariatum Harlemensem generalem D. Sixtio, electus in ejus locum L. Marius et ab Illmo Rovenio confirmatus (Acta Capituli).

7 Oct. S. Bavonis reliquiae receptae a Colonia per P. Arnoldum de Witte, Minoritam.

15 Oct. Pax Regis Catholici cum Anglo publicata, cui contrapraedicans concionator, auribus et naribus mutilatus incarceratus est.

Eodem die Secretarius Capituli Juratus creatus D. Buggeus et Fiscus Dus J. A. Bannius.

15 Oct. Episcopatus Harlemensis per 4 Archipresbyteratus divisus (Acta Cap.); et judices delegandi nominati.

23 Oct. In castro Schenc decollatus D. Joannes Ottonis, pastor Embricensis, conscius transitus 's Herenbergii in Veluam.

23 Dec. Urbanus Papa Indulgentias universales, 9 Jul. Romae publicatas, extendit pro Belgio.

1631 Jan. Patres Oratores sollicitant per Advocatum de la Torre apud D. Catzium assumi in subsidia Catholicorum in partibus Hollandiae etc.

9 Jan. Obiit D. Sixtius, Praepositus Harlemensis et Vicarius generalis, in cujus officia successit Dus L. Marius 28 hujus; D. Wolfius creatus ab Illmo Rovenio Poenitentiarius; ad praebendam D. Sixtii electus D. Blommerus; loco Voncii; in Societate professi Treviris, electus D. Beenius. Nota. Tabula festorum et jejuniorum Diocesis Harlemensis renovata; habitus canonicalis resumptus; exequiae defunctorum confratrum decretae, et Magister caeremoniarum J. A. Bannius electus.

1631 Feb. Middelburgi repertus abbas, sepultus anno 1521, incorruptus.

12 Mart. Cardinales de Ritibus edunt statuta servanda super inquisitione in vitam et miracula eorum qui cum opinione sanctitatis ex hac vita discesserunt, eaque destinant Episcopatui Harlemensi etc.

1 Apr. Sassemii primus ordinarius introductus Joannes Alsius.

28 Apr. Hoc anno visitationes Diocesis Harlemensis per 4 Archipresbyteros, constitutos ab Illmo Rovenio, cum sociis delegatis a Capitulo, coeptae fortiter (V. Archivum).

9 Maji. Papa vetat disceptationes pro privilegiis praetensis regularium Anglorum contra Episcopum Calchedonensem et doctrinas enormes, quas censurarant [sic] clerus Galliae.

20 Maji. Illmus Rovenius dedit canonicis graduatis Harlemensibus potestatem legendi libros haereticos et aliis NN.

Restitutus obedientiae Capituli D. Alsius.

25 Jun. DD. Buggeus et Bannius examinarunt et descripserunt catalogum SS. Reliquiarum quas sub custodia sua habebat P. Arnoldus, Minorita Harlemi.

22 Jul. D. Janssenius provisor Pulcheriae factus pro D. Sixtio.

Aug. Jesuitissarum Walonicarum ordo suppressus ab Urbano Papa innotuit; sed data bulla anno 1630, 13 Jan.; et pro ea rescripsit N. Abbas S. Andreae prope Brugas; contra quem rescripsit quaedam Lanoya et van Burg, excipientes se suasque a prohibitione.

5 Sept. Amstelodami conclusa dissimulatio religionum contra Synodum Dordracensem.

1 Oct. Gandavi millenarium S. Bavonis solemniter celebratum.

14 Oct. Schagae aperta schola per L. Marium, dirigenda a Magistro Schut, commendata confratribus.

Nov. In Pulcheria 12 promoti; primum locum obtinuit Petraeus Ultrajectensis. 1631

15 Dec. Urbanus Papa concedit Jubilaeum universale.

Majo. Reliquiae Mahometis terra absorptae. Armoli Armeniae imago picta B. V. locuta pro ducenis eo admissis; locus mutatus in templum B. V.

Jul. Mosa sanguinea per 3 horas prope Graviam.

Abbas S. Gertrudis, de Begginis scribens, Virgines Hoecanas inter eas numerat et libertatem habere per Gallos falso jactat.

29 Jan. D. Blommerus describit facta in captivitate Expertissimi D. Plassii Harlemi, super suspicione notitiae de proditione attentata per N. N. ad certa loca tradenda Regi Catholico; in quo notantur attentata per Patres Capucinos. 1632

Jispae datus primus ordinarius M. Petrus Mathiae, qui propter contentiosos postea recessit.

6 Jul. Declaratum, patronos Dioecesis Harlemensis et Ultrajectensis typis 24 celari pro devotione per D. Buggeum.

22 Jul. Testamentum D. Costeri pastoris Alcmariani in favorem ecclesiae istius.

25 Jul. Obiit D. Costerus pastor Alcmarianus et Canonicus graduatus Harlemensis; in cujus locum 29 Jul. electus est Dominus J. Caterus, 12 Oct. confirmatus.

Alcmariae admittitur P. Theodorus Praedicator, et pagi ei assignantur per Illmum Rovenium, post sollicitationes a 23 Jun. anno 1631 (V. litteras speciales)...

12 Oct. Statutum Harlemi, celebrandum sacrum de SS°. in introductione novi capitularis.

13 Oct. P. Arnoldus de Witte Minorita tradidit Decano Capituli Harlemensis casulam S. Bonifacii Episcopi et Martyris custodiendam.

P. Theodorus de Jonghe cepit Enchusae residentiam

1632 contra voluntatem Illmi Rovenii et Capituli Harlemensis; unde processus coram iis ortus et relatus ad Nuncios Apostolicos. (V. notas speciales).

28 Dec. Illmus Rovenius Ultrajecti constituit curatos 4 et coadjutores 12.

1633 26 Jan. D. Franciscus Petri, olim contentiosus in Streca, promittit reverentiam et obedientiam Decano et Capitulo Harlemensi.

Drossardus Bergensis turbavit ibidem Catholicos; cum quo male convenerunt; et actio imposterum tentata per Status Boreales.

Ilpendamo datus primus ordinarius residens D. Joannes van der Aa.

Monicedamo datus primus ordinarius residens D. Florentius Amstelodamensis, qui post in Texaliam translatus...

D. Vigilius testatur de variis Sociorum attentatis et negligentiis in partibus Hollandiae etc.

4 Jun. Illmus Rovenius tamquam judex arbitrarius terminat contentionem de bonis ecclesiae Monicedamensis inter DD. Jac. Oleum et Florentium, deservitores istius oppidi.

7 Jul. Nuncius Fabius dixit sententiam contra Socium Enchusanum, permotus argumentis L. Marii et Bannii qui eo excurrerant.

23 Jul. De domo pastorali Acerslotana extructa per N. N. describit D. Blommerus.

Hoochtwoudanis datus est primus residens sacerdos D. Jac. Rosant, minus gratus recessit.

2 Aug. Dispensatio in gradibus consanguinitatis petita ab Illmo Rovenio pro N. catechumeno filio Generosi D. Schagensis et N. Lochorst, petita per varios intercedentes.

1 Sept. Hornae Socii N. N. recusant admittere visitatores Capituli Harlemensis et Illmi Rovenii.

5 Sept. Querelae depositae apud Nuncium Fabium contra L. Marii personam per ignotum N., uti et apud Illustrissimum Mechliniensem citraque (V. litteras speciales). 1633

14 Sept. etc. Nortwijcae introductus primus deservitor D. Adrianus van der Aa, secundum litteras descriptas ab Amplissimo Domino Mario cum consensu curatorum, quae 11 Maji anno sequenti confirmatae.

11 Oct. Harlemi acceptata Sodalitas Gratiae S. Willebrordi et Bonifacii.

19 Oct. D. Florentius Alcemadius resignavit canonicatum Harlemensem, eique substitutus Dominus J. N. Bannius anno sequenti 26 Apr.

Jispae datus primus ordinarius residens D. Jac. Rosant.

10 Feb. Illmus Rovenius admittit P. Cornelium Jansse Praedicatorem certis articulis et Schagam mittit pro subsidio, postquam ab Aug. anno sup. sollicitasset importune (V. litteras speciales); cui ultima Junii substitutus D. Arator, Ordinis Oratorii. 1634

21 Apr. Urbanus Papa Jubilaeum universale extendit pro Belgio.

Hoc anno avocato P. Tirino superiore Sociorum, submissus P. a Marca, certo loco sedem non figens, ut tamquam visitator solum non Superior exemptus haberetur a potestate Illmi Rovenii, cum tamen conciones haberet pro libitu suo.

Socii colligunt testimonia laicorum, petentium curam animarum suis locis ipsis tribui et plures una civitate residere (V. Acta communia 18 Jul.)

20 Oct. Urbanus Papa tollit abusus, Indulgentias applicandi animabus defunctis per medallias.

18 Nov. D. Stravius Pronuncius sententiam fert pro P. Societatis Theodoro Enchusae admittendo, non obstante sententia contra lata in eodem foro. Contra quam Illmus Rovenius cum Decano prohibet eum recipi Enchusae;

1634 quod mandatum curatoribus insinuatum die 14. Et in Febr. anno sequenti sententiae iniquitas ostensa illi per DD. L[eonardum Marium] Praepositum et J. A. Bannium, qui Bruxellas ex commissione excurrerunt: ipse tamen sententiam revocare renuit.

Similiter idem Stravius admisit Wesopiae Socium contra concordata, reclamante Illmo Rovenio et Capitulo Harlemensi. ....

1635 19 Mart. Congregatio de Propaganda mandavit, concordata rigide servari et contra-acta reparari; quae sententia Enchusanis insinuata 20 Dec.

Nomine Sanctissimi [Congregatio] dat facultatem Illmo Rovenio nominandi Vicarium subsidiarium et successorem; facultates ipsius extendit ad plures annos.

24 Jun. Lovanium a Gallis et Hollandis oppugnatum frustra; defendente Cardinale Austriaco Brabantiam divina ope.

6 Oct. Urbanus Papa dat Indulgentias plenarias Belgio; similes aliis regnis et provinciis, et hae anno sequenti Dominia I Quadragesimae participatae sunt Harlemi, extra Harlemum in festis Natalitiis usque ad Regalia [1]) inclusive.

J. J. GRAAF.

---

1) Van Kersmis tot Driekoningen?

DE SINT BONIFACIUS-PAROCHIE
TE
ZAANDAM.

I.

De trouwe kinderen der H. Roomsche Kerk — zoo eindigden wij onze historische schets der parochie van de H. Maria Magdalena te West-zaandam — verlieten bij de komst van van der Kloes met bloedende harten de kerk op het Papenpad, die zij hadden gebouwd, en gingen voortaan weder naar Sint Maria Magdalena aan 't Kalf, waar pastoor de Jager hen met vaderlijke liefde ontving en verzorgde en bemoedigde. Lang en moeijelijk was hun kerkgang, vermoeijenis en opoffering eischte hun trouw aan de Kerk, vijftig jaren lang moesten zij als verstootelingen ronddwalen: maar dan ook zal de Heer van barmhartigheid en liefde genadig op zijne trouwe kinderen nederzien, en hen op nieuw vergaderen, en onder de hoede van den H. Bonifacius in een nieuw en eigen bedehuis rondom het H. Sacrament vereenigen.

God bedient zich vaak van de kleinste, geringste, ja zelfs nietswaardige gebeurtenis om iets groots tot stand te brengen; en zoo gaf een klein en afschuwelijk dier de ongezochte aanleiding tot het stichten der nieuwe paparochie van Sint Bonifacius te Oostzaandam.

Zekere Gondsberge — zoo luidt de traditie en wordt u nog door ouden van dagen verhaald — zekere Gondsberge, die rijksambtenaar en protestant was, had in het voorjaar van 1784 zondags onder kerktijd een buitengewoon groote rat gevangen, en liep vol vreugde naar

zijn buurman, Pieter Machielse, met wien hij vriendschappelijk verkeerde, om hem het wonderdier te toonen. Machielse was niet te huis; hij was met velen, als naar gewoonte, per schuit naar 't Kalf gevaren om de H. Mis te hooren. Het viel onzen ambtenaar moeijelijk het geduld te bewaren, want het duurde verbazend lang eer de Oostzijders van hun kerkgang terugkeerden. De halve zondag ging er mede heen. Eindelijk kwam Machielse te huis en spoedde zich naar zijn verheugden buurman om getuige te zijn van de goede vangst. Maar Gondsberge kon het niet verzwijgen, dat zulk een verre reis, door weer en wind, vooral in den winter, om zijne godsdienst waar te nemen toch veel te veel gevorderd was van zoo veel honderden als te Oost- en West-zaandam woonden, en niet bij den jansenist op het Papenpad konden of mogten ter kerke gaan; en eindigde met de vraag:

„Waarom vormt gij geen eigen gemeente hier op Zaandam?"

„Wie zal dat aanvragen? wie zal dat durven ondernemen?" was de wedervraag.

„De voornaamsten van de roomschen," antwoordde Gondsberge, „moeten zich vereenigen, en aan de Gecommitteerde Raden een verzoekschrift tot het bezitten van eene eigene kerk opzenden, dan zal ik van al mijn invloed in den Haag gebruik maken, om uw billijk verlangen te ondersteunen."

Vol hope ijlde onze Machielse naar den rijksten en voornaamsten roomschen koopman van Zaandam, den Heer Cornelis Schermer, die aan het hoofd stond van het kantoor Deweduwe Jan Schermer en Zoonen, en verhaalde wat zijn buurman hem had gezegd, aangeraden en beloofd.

Cornelis Schermer was nog jong, en aan het hoofd geplaatst van een aanzienlijk koopmans-kantoor, beschouwde

hij zich ook als het hoofd der katholieken van Oost- en West-zaandam, en nam gretig de gelegenheid waar, om zich bij zijne geloofsgenooten verdienstelijk te maken. Hij riep de voornaamste katholieken bijeen, en stelde voor eene commissie te benoemen, die naar den Haag zou afreizen, om te beproeven de vergunning van eene eigen kerk te verkrijgen. De eerste post van uitgave in het oudste rekenboek luidt dan ook:

„2 Maart 1784. Na 's Hage geweest tot het versoeke van een kerk en terug... ƒ 47-3-8."

Te 's Gravenhage gaf men de zaak in handen van den procureur Mathijs van Son Hendrikz., die de rekwesten opstelde en in alles voor de belangen der commissie bij de Gecommitteerde Raden optrad. Schout en baljuw werden, blijkens het rekenboek, meermalen bezocht, en beloofden, met uitzigt op zekere bepaalde som, gunstig advies; zelfs den dienaars van den baljuw werd „een fooij gegeven" van vier gulden en een half; zoodat het, bij den invloed, dien Gondsberge in den Haag bezat, geen wonder mag heeten, dat de Gecommitteerde Raden een gunstig besluit namen.

Den 23sten September 1784 werd de vergunning verleend van een eigen kerkehuis te mogen bouwen en een eigen pastoor te bezitten. Procureur van Son gaf daarvan 25 September kennis aan Cornelis Schermer, er bijvoegende:

„Zo drae de plaets bepaelt is waer het Kerkenhuis zal gestelt worden, gelieve UwEd. den teekening der platte grond, voor en agtergevel met de zijd muren en dak te doen maken en mij over te zenden, om daer op alhier approbatie te vragen, en als 't zo ver is, dat UwE een Pastoor heb, dan zijn zending en Doopcedul om d'admissie te verkrijgen, en indien uwe gemeente ondertusschen dat de kerk getimmert wordt, een Noodkerk in

d'eene oft andere schuur wilde aenleggen, hiertoe zie ik al mede wel kans, mits dat den Heer Balluw daerop favorabel wil adviseeren."

Voor dit laatste bestond geen vreeze: Schermer kende zijn man en had geld. 30 September staat dan ook in het rekenboek aangeteekend:

„aan den Balju van Kennemerland voor een gunstig advis *f* 157-10". 't Was de belooning voor 's mans goedgunstige bemoeijing, terwijl er tevens een nieuw akkoord werd aangegaan voor het tweede advies, waarover van Son had geschreven. Men kon een schuur van Caspar Scholten ten gebruike krijgen, om er een noodkerk van te maken; en pastoor van der Aa, die te Rijp en Graft stond, was genegen naar Zaandam te komen en terstond aldaar de herderlijke bediening op zich te nemen. Een nieuw rekwest werd opgesteld, en reeds op 2 November was alles door de Gecommitteerde Raden toegestaan. Wij lezen in dat besluit:

„Geexamineert hebbende de requesten van de gezamentlijke Roomsche Catholijken In en Opgezetenen van Oost en Westzaandam, te kennen geevende, dat zoo dra door Hun Ed: Mog: op den 23 Septr 1784 was gepermitteerd, om op het Dorp Oostzaandam te mogen laaten opbouwen een Roomsch Kerkehuys, volgens een daertoe te maaken plan door Hun Ed: Mog: te approbeeren, en om daer in den Roomsch Catholijken Godsdienst door een Roomsch werelds Priester bij Hun Ed: Mog: op de gewoone weis te admitteeren, te doen waernemen, de Suppl^{ten} directelijk hun werk hadden gemaakt de nodige grond daer toe aan te koopen en het plan op te maaken, dog dat het Jaarsaizoen te ver zijnde verloopen, om de Kerkhuizinge in ordre te brengen, aan de supplianten de gelegenheid was voorgekoomen, om een schuur, toekoomende Caspar Scholten, staande aan de Zaan, tot hun gebruik

te verkrijgen, om intusschen hunnen Godsdienst daer in te kunnen verrigten, het welk de Suppl^{ts} eerbiedig vertrouwden, dat Hun Ed: Mog: aan hun *even als aan die van Rijswijk* wel zouden gelieven toe te staan; dat wijders tot het waarneemen van de Pastorale diensten in der Suppl^{ts} gemeente was gedespicieert de perzoon van E. P. van der Aa, geboortig uit 's Hage, weezende een Roomsch wereldsch Priester, geen geordende Priester nog Monnik, en in het bijzonder geen Jezuit, het zij geprofesside of van minder ordre, en vervolgens verzoekende, dat Hun Ed: Mog: gelieven te permitteeren, dat de oeffening van den Roomsch Catholijken Godsdienst in de voorsz. schuur zal mogen worden gedaan en verrigt, ten tijd toe, dat het nieuw te maken Kerkhuys te Oostzaandam zal weezen opgebouwd en geapprobeert, en dat Hun Ed: Mog: ten dien einde den gem. E. P. van der Aa gelieven te permitteeren, om, na alvoorens te hebben gedaan de gerequireerde verklaaring en onderteekening, in der suppl^{ts} gemeente van Oost en Westzaandam zijne Pastorale functien en diensten te doen en te verrigten:

En mede geëxamineert hebbende het Bericht en advis van den Bailluw van Kennemerland, in wiens handen de voorz. Requeste is gesteld geworden, mitsgaders het Bericht en advis van Burgemeesteren en Regeerders van Oost en Westzaandam, hetwelk Hun Ed: Mog: van dezelve in qualiteit van Ambagtsheeren der gem. Dorpen op dezelve requesten hebben gelieven te requireeren:

Waer op gedelibereerd en in agting genomen zijnde, dat uit de voorsz. Berichten en advisen is gebleken, dat er geene redenen zijn gevonden, om welke de voorsz. verzoeken door Hun Ed: Mog: niet zouden kunnen worden toegestaan, en dat in de perzoon van E. P. van der Aa resideeren de qualiteiten bij Hun Ed: Groot Mog: Placaat van den 21 Septr 1730 gerequireert, is, conform

het advis van welgen: Heeren Commiss[en] goedgevonden en verstaan, aen de Supplianten bij deeze te permitteeren om den Roomsche Godsdienst provisioneel in alle stilte en op zodanig uur, als door den Bailluw van Kennemerland en de Regenten van Oost en Westzaandam convenabel zal worden gevonden, te mogen laaten verrigten in de schuur van Caspar Scholten, staande aan de Zaan, des dat deeze dienst zal moeten cesseeren, zoo dra der suppl[ts] Kerkenhuis zal weezen opgebouwd en geapprobeert; En wijders aan Everhardus Petrus van der Aa, mede bij deeze te permitteeren, om in der Suppl[tn] gemeente den dienst als Pastoor voor eerst in gem. schuur, en naderhand in het voorsz. op te bouwen kerkenhuis te mogen waarneemen en verrigten, mits alvoorens doende de verklaaring en onderteekening van de Roomsche Priesters gerequireert." [1])

Vier dagen daarna beyond Schermer zich weder bij den baljuw, om de toegezegde belooning te betalen; want ik lees in het oude rekenboek „6 novemb. aan de Balju voor de admissie bij accoort *f* 52–10". De schuur moet binnen een paar dagen in eene kerk zijn veranderd, want Schermer ging terstond naar den aartspriester Meylink te Amsterdam, om alle noodige magtiging te verkrijgen, en voer met een boeijer, vergezeld van eenige voornamen uit de commissie, den 10[den] November naar Graft, en haalde den nieuwen pastoor feestelijk af. Immers ik vind aangeteekend de volgende rekening:

„10 nov. aan onkosten na den amplissimus geweest *f* 5-[illegible]
dito aan de Boeijer *f* 7–2
dito aan onkoste bij 't haalen van de Pastoor van Graft *f* 6–"

Pastoor Lexius te Kalf geeft ons den 14[den] November aan

1) Par. arch. te Zaandam.

als den dag, waarop het eerste H. Misoffer weder te Zaandam werd opgedragen, als hij in zijn doopboek aanteekent:

„1784. Hoc tempore in Zaandam propria erecta est Ecclesia, et R. D. van der Aa, primus pastor ibidem, 14 Novemb. primum ibi celebravit sacrum."

De jansenistische pastoor van het Papenpad werd verzocht, de oude grensscheiding der Zaandamsche gemeente op te geven; het noodigste voor de H. Dienst werd gekocht en van den Haag afgehaald; een klein huisorgel werd door C. Klaaver uit Purmerend voor 150 gulden geleverd, en door den orgelmaker Toorenburg voor 7 gulden en 12 stuivers op den „zangzolder" gesteld: en zoo begon men te kerken in de armoedige schuur aan de Zaan, God dankende en in het hart juichende, omdat men eindelijk weder een eigen bedehuis en een eigen herder bezat.

De eerste inventaris moet wel klein geweest zijn; immers ik lees van aankoopen slechts het volgende:

„16 Nov.	aan de Janseniste pastoor Nauta voor het onderzoek na de Lemiet scheyding . .	3–
dito	aan C. Middendorp & Comp^nie^ voor Blomme	9–
dito	aan de wed^w^. Weynants voor 2 tinne Pulle en Schootel	4–10
dito	aan J. H. Dries voor een doopvondt . .	10–10
dito	aan een fonteyn	4–
dito	voor een weywaters kwast	12 stuivers.
dito	aan Jacob Blom voor het haalen van kerke goedt 's Hage	5–10
dito	voor 6 houte kandelaars	9–
dito	aan Willem Strig voor Linne	18–17
dito	voor het overteekenen van het Huys in het Brantcontract	6–4
dito	aan waterbakkies, stoffers, vullusblik, spelde etc. etc.	10–5–12"

Intusschen moest men nu naar het noodige terrein voor de nieuwe kerk uitzien, en de gelden trachten bijeen te krijgen voor het bouwen. Al spoedig deed dan ook een

lijst de rondte bij alle katholieken van Oost- en Westzaandam, waarvan het opschrift, van de hand des Heeren Schermer, aldus luidde: „Wy ondergeteekende In en opgezetenen van de Roomsche Catolique Gemeente van Oost- en Westzaandam, Belooven tot een Liefdegift te contribueeren tot het opbouwen van een nieuw te maaken kerkhuys de somma hieronder met mijn hand onderteekent, voor welke somma ik ondergeteekende stellen mijn persoon en alle mijne goederen ten bedwang van alle Regten en Regteren der banne Oost- en Westzaandam, om dezelven te betaalen in een twee of drie termyne, waarvan de eersten termyn zal weesen den 1 Maart 1785, den tweede termyn den 1 Junij, en de derde of laatste termyn den 1 September 1785.

En zal de betaaling volgens den datum door kerkmeesteren werde Ingevorderd."

Men ziet het, Cornelis Schermer behandelde de zaak als onverbiddelijk koopman, en al wie zijn naam geteekend had zou des noods vervolgd worden, zoo hij in gebreke bleef zijne handteekening te „honoreeren."

Hij zelf, met de zes leden zijner commissie, opende de lijst:

Cornelis Schermer. .	*f* 350.—	in een termyn.
Cornelis Groenvelt .	„ 300.—	uitbetaalt.
Barend Sombroek. .	„ 250.—	
Hendrik Poort. . .	„ 350.—	
Jan van der Laan .	„ 300.—	
Willem Strig . . .	„ 250.—	
Caspar Schoute . .	„ 300.—	

Dan volgde het kantoor de Wed. Jan Schermer en Zoonen met duizend gulden, om door kleinere sommen, immers niet boven de *f* 200, gesteund te worden. De geheele inteekening bedroeg niet meer dan de som van *f* 8455, 15 st. 8 p.

De jongelingen Jan Spekman, Jan Cornelisz. Tel, Pieter Nagel en Gerret Paardehaar kollekteerden aan de oostzijde, Dirk Sombroek, Hendrik Winkelhaak, [1]) Caspar Sombroek en Jan Pietersz. Pruym aan de westzijde van Zaandam, „onder de jongmans en jonge dogters tot opbouwinge van de nieuwe kerk *f* 352–15–14."

„Door Hendrik Poort, in een silverde schaal bij de nootkerk van de Buytelanders gecollecteert *f* 72–6–4."

„Door weeskinderen van de Roomsch Catolique Gemeente van Oost- en Westzaandam op Sondag in een bos gecollecteert, staande den tijt van de opbouwing der nieuwe kerk *f* 98."

Aan toevallige giften en baten kwamen nog *f* 1005–16–2.

„In de Loos gecollecteert tot den 20 November 1785, waarin den 14 November 1784 den eerste kerkdienst en is gedaan. Pastoor was de Eerw. Heer Everhardus P. van der Aa, – *f* 1791–15–6."

De gansche som, die men ter bouwing had kunnen bijeen krijgen, was derhalve *f* 11,756–9–2. Maar ook vreemden, waarschijnlijk vrienden of betrekkingen van Zaandammers, hadden daartoe bijgedragen, zooals zekere „Jan Brandt woonende tot Haarlem – *f* 275," en de gebroeders „Josephus en Antonie Caralini woonende tot Amsterdam – *f* 70,00."

Ook de noodige erven om de kerk te plaatsen waren weldra gevonden, maar moesten bij kleine stukken uit de handen gebroken en buitengewoon duur gekocht worden. De pakhuizen en woningen in de Lijsbetsteeg werden afgebroken, en de teekening der nieuwe kerk naar den Haag opgezonden.

Wie de architekt is geweest heb ik niet kunnen vin-

---

1) moet zijn Winkelaar.

den; maar de oorspronkelijke teekening, zeer net en fraai in kleuren uitgevoerd, wordt nog in het archief bewaard. Het zou een houten kerk worden, van buiten niet te onderscheiden van een gewoon huis, maar van binnen verdeeld in drie beuken met een ruime diepe nis voor het altaar, en twee kleine tribunen boven de sakristie en de biechtkamer. De woning van Albert Booker, voor zes duizend gulden gekocht, stond vlak naast het erf, waarop de kerk zou gebouwd worden, en was, daar zij zeer klein was, met weinig kosten tot een geschikt „pastoriehuys" te maken.

Den 12[den] Mei 1785 werd door de Gecommitteerde Raden „aan de gezamentlijke Roomsche In- en Opgezetenen van Oost- en Westzaandam gepermitteert om op de plaats, door die van Oostzaandam goedgekeurd, een kerkhuis te moogen bouwen, op den voet als in den text." Met de toenmalige kleingeestigheid omtrent de katholieken werd alles tot in de geringste bijzonderheid omschreven, en er vooral op gedrukt dat het „kerkhuis in het uitterlijk geenzints naar een kerk, of ander publicq gebouw, gelijke." De Gecommitteerde Raden vonden goed „aan de Supplianten bij deezen te permitteeren om op de plaats, door Burgemeesteren en Regeerders van Oostzaandam goedgekeurd, te mogen bouwen een kerkhuis volgens de teekening, tans aan derzelver requeste geannexeert, en dus aan hetzelve te moogen geeven de lengte van 94, breedte van 45 voeten 9 duimen, en hoogte tot in de nok van 53 voeten 9 duimen buiten werks, alle Rhijnlandsche maat; des dat hetzelve kerkhuis zal moeten werden gedekt met ordinaris roode pannen; dat de deurcazijnen niet wijder zullen moogen weezen als vier voeten in den dag, voorzien met gladde deuren; en dat de vengsters zullen moeten zijn kruis-cazijnen, voorzien met ordinaris glaze ruiten, in het lood gezet; mitsgaders dat

door de supplianten werde gezorgd dat het gemelde kerkhuis in het uitterlijk geenzints naar een kerk, of ander publicq gebouw, gelijke, en dat, wanneer hetzelve zal weezen volbouwd, daarvan aan Hun Ed. Mog. kennis werde gegeeven, ten einde te worden onderzogt of alles conform het voors. plan, en de bepaalingen hier vooren gemeld, zal weezen opgebouwd en ingericht." [1])

Zonder dralen werd het werk aangevangen; men kocht palen en oude steenen voor de fondamenten, hout, kalk en wat er verder noodig was, terwijl de katholieke werkbazen, als timmerman, metselaar, smid, loodgieter en schilder, onderling het werk verdeelden. Op 26 Juli werd de zoogenaamde eerste steen gelegd door Lourens van der Laan, en reeds den 31sten Oktober daaraanvolgende was men met den bouw gereed, zoodat er een nieuw rekwest naar den Haag werd opgezonden, waarbij „de Supplianten zich keeren tot Uw Edele Mog. ootmoediglijk verzoekende, dat Uw Edele Mog. de vereischte ordres gelieven te stellen, om de gebouwde kerk der Roomsche Gemeente van Oost- en Westzaandam te doen opneemen, en om hetzelve gedaan zijnde te permitteeren, dat daarin den Dienst werde verricht."

De heeren van der Does heer van de Noordwijken, de raad-pensionaris bij afwezigheid van den heer de Roo van Westmaas, en de sekretaris Royer werden met dat onderzoek belast, en de „opziender en contrarolleur van der Linden tot het opneemen van het voorschreeve kerkhuis door Hun Ed. Mog. gecommitteerd;" en den 18den November reeds antwoordden de Gecomit. Raden: „waarop gedelibereerd en in agting genoomen zijnde, dat uit het voorsz. berigt consteerd, dat het voorsz. kerkhuis, buiten eenige geringe verschillen, conform aan de overgegeeven

---

1) Par. arch. te Zaandam.

teekening en de bepaalingen in Hun Ed. Mog. Resolutie van den 23 September 1784 vervat, is opgebouwd, is, conform het advis van wel gemelde Heeren Commissarissen goed gevonden en verstaan, aan de Supplianten bij deeze te permitteeren, om hunne dienst, in alle stilte en zonder eenige aanstoot te geven, in het voorsz. kerkhuis te mogen oeffenen en verrigten." [1])

Men moet getuigen dat alles spoedig en naar wensch was afgeloopen; maar de vrijgevigheid van C. Schermer zal daartoe wel veel hebben bijgedragen. Immers ik vind al weder aangeteekend:

„aan de Contreleur van der Linden voor het opneemen van de kerk tot een gift – ƒ 63.00.

„aan de Heer Matijs van Son Hendrikz. voor de apbrobatie tot het bouwen van de nieuwe kerk, admissie voor de Pastoor. En voor de nootkerk en onkosten, volgens reekening – ƒ 291.00.

„aan dezelve volgens reekening – ƒ 58.00."

Alles was dan gereed, en vier dagen daarna zou de nieuwe kerk plegtig ingezegend en tot den dienst van God, onder aanroeping van den grooten Apostel van Duitschland, den H. Bisschop en Martelaar Bonifacius, worden gewijd. Het oude rekenboek toch geeft aan op blz. 6:

„Collectten, begonne in de nieuwe kerk op den 22sten November 1785, en op dien selven dag Ingeweydt door den WelEerwaarde Heer Meylink, R. P. en Pastoor à Amsterdam, en Aardspriester over Hollandt, Zeelandt & &. En door den zelven den eerste heylige dienst gedaan."

Men schonk „een vereering aan de amplisimus Meylink" van veertien gulden, en zorgde onmiddelijk voor een nieuwen inventaris, die waarlijk veel te rijk mag heeten voor eene nieuwe gemeente, wier leden slechts tot den

---

1) Par. arch. te Zaandam.

klein burgerstand behoorden. Ik geef daaruit slechts de eerste posten;

〃aan	Nicolaas Hardenberg voor een Ceborie . .	*f*	335–8
〃	deselven voor twee krappe aan 't Missaal.	〃	30–4
〃	〃 voor een leepeltje.	〃	2–
〃	A. Weyjers voor 2 koopre armlusters. . .	〃	10–10
〃	Juriaan Kootwijk voor een miskelk, schotteltje en vergout	〃	215–
〃	Kerkmeesters van Aarelanderveen, voor 4 silverde kandelaars, 365 Loot 6 Eng. à 30 St. 't Loot	〃	548–8
〃	Johannes Bitter voor een silvert ziek Bossie en vergout	〃	63–4
〃	deselven voor 't verstellen van 4 kandelaars en silver bij gedaan	〃	61–6
〃	deselven volgens reekening	〃	36–
〃	een porceleyne spoelkom tot de doopvondt.	〃	3–00
〃	Hendrik Masker voor het maaken van Preekstoel en Communie-bank, &. &.	〃	750–
〃	Frederik Snor voor 't sneyde van Preekstoel en Communie-bank en diversen . . .	〃	594–16
〃	deselven volgens rekeninge over diversen .	〃	489–14
〃	Nicolaas Vasbinder voor 1 Tapyt.	〃	116–
〃	〃 〃 voor 1 hilversoms . .	〃	12–
〃	De Wed. F. J. Sundorff voor		
	Een Missaal	〃	28–
	Een Requiem d° . .	〃	2–10
	Een Holl. Cartebel. .	〃	0–6
〃	Twee Streyk Eyzers	〃	5–
〃	Gaas en naayloon van 't kerkegoedt. . .	〃	22–16
〃	7 Stoelen met groene zijde zittings . . .	〃	49–
〃	Pieter van Dyck voor matten	〃	35–10
〃	Frederik Snor voor beelthouwe en leverantie	〃	27–
〃	Le Heureux & Comp. voor kanté. . . .	〃	118–4
〃	25 elle fijn Linne à 42 St. 't El aan W. Strig	〃	52–10

En wat hebben kerk en pastorie gekost? Wij kunnen dit met geen zekerheid bepalen; maar het eindcijfer van de eerste kerkrekening geeft op als uitgaaf de kapitale som van *f* 49,929–10–6.

Daar moest dus een middel gezocht worden, om de ontbrekende 38,000 gulden — de geheele ontvangst was geweest *f* 11,756–9–2 — aan te vullen. Cornelis Schermer, als ervaren koopman en vooral uitstekend financier, wist aanstonds raad, en ontwierp „eene negotiatie, groot *f* 60,000; ten behoeve van de Roomsch-Catholyke Gemeente te Oost- en Westzaandam. Aldaar opgericht onder Opzigt en Directie van de Heeren Willem de Gans en Dirk Schermer [1]) te Oost-Zaandam, als Commissarissen, en Frans Kuyper, [2]) te Amsterdam, op de Fluweele Burgwal, over de Pijlsteeg, als Administrateur." Ieder aandeel was *f* 200,00 groot en gaf 5 pCt. Maar daarenboven verzond hij nog een „plan van eenen negotiatien van tontienen, verdeelt in classens.

1	Classen boven de 50 jaaren,	8 Portiën :	à *f* 300 :	genieten te zamen	*f* 120 : 0
2	„ van 40 tot 50	„ 11 „	„ „ 250 :	„ „	„ 110 : 0
3	„ „ 30 „ 40	„ 17 „	„ „ 200 :	„ „	„ 102 : 0
4	„ „ 20 „ 30	„ 31 „	„ „ 150 :	„ „	„ 116 : 5
5	„ „ 1 „ 20	„ 68 „	„ „ 100 :	„ „	„ 136 : 0

Van de „conditien" dezer „Negotiatie van *f* 20,000 : capitaal, ten Lasten der R. C. Gemeente van Oost- en Westzaandam, tot opbouwing van haar kerk," geef ik hier het eerste artikel.

„De Negotiatie geschied tegen 5 Percento in de eerste classe, en in de andere classens verminderende volgens het voorstaande Plan, en zal bij sterfgeval van een der Portionarissen in ieder classen de Portie verhoogt worden, met zoodanige Percento-als aan hun voor de Portie was uytgelooft, zoodanig dat de langs-leevende van de eerste Classe *f* 40: van de tweede *f* 44: van de derde *f* 51 : van de vierde ruym *f* 77 en van de vijfde of jongste 136 Percento, 's jaarlijks zullen genieten."

1) Een broeder van onzen Cornelis.
2) Een makelaar.

De inschrijving op deze tontine was opengesteld bij Jan Hendrik Mosch junior, makelaar te Amsterdam, Jan Brandt te Haarlem en de Kerkmeesters te Zaandam. [1]) Het ging echter niet voordeelig met beide negotiaties: van de eerste werden er nog al eenige portiën geplaatst, van de laatste slechts een enkele, zooals onder anderen door den pastoor van Westwoude. Om zich uit de verlegenheid te redden, gaf Schermer losse obligaties van duizend gulden tegen vijf pCt. af, en wist ook het R. K. armbestuur over te halen om zijn kasgelden, ruim 2600 gulden, af te staan. Zoo kwam hij tot de som van *f* 28,679–14, en bragt die later – met de ingeteekende gelden – tot het cijfer van *f* 51,030–16; zoodat hij ten laatste *f* 1101–5–10 nog in kas hield, en de nieuwe gemeente onder den verbazenden schuldenlast zuchtte van negen-en-dertig duizend gulden.

't Was echter of er overvloed was: had men zich in de noodkerk beholpen met een huisorgeltje, en dat ook aanvankelijk in de nieuwe kerk gebruikt, — daar moest een nieuw, een groot, eèn fraai orgel gebouwd, en de voornaamste orgelmaker van ons land daarmede worden belast. J. Mitterreither had een prachtig orgel gesteld in de remonstrantsche kerk te Rotterdam, dat alom werd geroemd; de organist Ulrich aldaar werd verzocht het te bespelen en te beproeven, om na goedkeuring een bestek op te maken voor een dito instrument. Ik vind dan ook weder in de kerkerekening:

„Voor examinatie van het orgel in de Remonstrantsche kerk à Rotterdam *f* 7–

„aan Ulrich à Rotterdam 10 ℔ teybot present voor het opmaaken van ons bestek voor orgel. *f* 1–10."

---

1) Van beide deze negotiaties zijn gedrukte exemplaren in het par.archief bewaard gebleven.

Dit bestek van het orgel, dat nog heden ten dage in de kerk staat en zeer deugdelijk en goed van toon is, wordt nog in het paroch. archief bewaard en is door den Duitschen maker onderteekend als volgt:

„Dit boovenstande werk of orgel neeme ik an brond [1]) en goed de maaken voor de som von ƒ2200 hollantsche mind. Johannes Mitterreither. Zandam den 18 Apriel 1786."

Het orgel moest „geheel af, kant en klaar zijn, en in de kerk geplaatst uyterlijk tegen den 27 Mei 1787, zijnde Pinksterdag;" en zou „geëxamineert worden door de Heeren J. Ulrich, organist der Vereenigde Doopgezinde gemeente tot Rotterdam, en N. N."

Wie die N. N. is geweest, blijkt uit het rekenboek, waarin staat aangeteekend:

„aan Klaas Zijlemaker voor na Rotterdam om den orgel ƒ 25–15.

„aan Ulrich voor 't examineeren van den orgel ƒ76–"

Alles was nu volgens den wil van den heer Cornelis Schermer ingerigt en in orde gebragt, en de jeugdige gemeente gaf en bleef geven mildadig en rijk, men zou schier zeggen, boven haar vermogen, om het kerkbestuur in staat te stellen aan zijne verpligting te voldoen.

Schermer bestuurde, regelde en teekende alles, en niemand wist hoe de zaken stonden, dan Schermer alleen. Ik heb in een verloren hoekje van den zolder een klein stukje papier gevonden, een briefje van P. Nagel, omstreeks het jaar 1805 kerkmeester, aan C. Schermer, waarop het antwoord door den laatste eigenhandig is geschreven. Het briefje luidt:

„Geagte vrind C[s] Schermer.

Verzoek zeer vrindelyk dat UE. met toonder deezer gelieft meede te geeven dat ouwe kerkboek, welk van

---

1) prompt.

den aanvang van de kerk is ingeboekt. Uit naam van mijn confraters. NAGEL, q.q."

Daaronder schreef Schermer ten antwoord:

„Ik heb het oude kerkboek, als ik aan mijn vriend Borman heb gezegt, verbrant, omdat het een onnut meubel was, niet te min het noodzakelijke er uytgehouden, hetwelk UE. hier by bekomt. C. SCHERMER."

Het kantoor Schermer wist langzamerhand de meeste obligaties van duizend gulden voor een matigen prijs in te koopen, en werd aldus ongemerkt de grootste schuldeischer der kerk.

Pastoor van der Aa, kanunnik van het Haarlemsche Kapittel, was een ijverig priester, die zeer veel zorg droeg voor het geestelijk heil der Zaandamsche geloovigen. Van zijne hand bezit het par. archief de navolgende boeken.

I. „Het Dubbele van het Doopboek der Roomsch Catholijke gemeente van Oost en Westzaandam. Ingevolge der Resolutie van hunne Edele Groot Mogende den 15 Junij 1792."

II. „Catalogus Mortuorum sub me E. P. van der Aa, primo Pastore in statione erecta in Oostzaandam 1784."

III. „Trouwboek der Rooms Catholijke gemeente van Oost- en West-zaandam.".

In het jaar 1785 werden gedoopt 40 kinderen, huwden twaalf paren, en stierven er 25 personen; en zal de gemeente tusschen de zes en zeven honderd kommunikanten geteld hebben.

Pastoor van der Aa begreep weldra, dat het voor de nieuwe gemeente nuttig zou zijn, als een kapellaan hem in zijn veelzijdigen arbeid kwam helpen. Op 6 Maart 1785 geeft daarom het oude kerkeboek op:

„aan Reyskost na Haarlem & terug tot het verlangen van den Cappelaan bij den Balju — *f* 4–11."

Ook komt het tractement voor den kapellaan — hon-

derd gulden — jaarlijks op de eerste rekeningen voor; terwijl ik 4 October 1788 vind aangeteekend:

„aan de Pastoor voor Wolfgang, voor het admiteeren van de Heer J. Everhard. ƒ58–"

In latere jaren wordt van een kapellaan geen gewag meer gemaakt.

Wij hebben de geschiedenis van de oprichting en eerste vestiging der Sint Bonifacius' parochie te Zaandam wijdloopiger behandeld, dan wij aanvankelijk van plan waren, en zijn daartoe overgegaan:

1° Omdat hetgeen wij hebben medegedeeld aangeeft wat er alligt ook in andere plaatsen is gebeurd, waar insgelijks omtrent dezen tijd nieuwe parochiën zijn opgericht, en waarvan misschien geen bescheiden zijn bewaard gebleven; en

2° Om een voorbeeld te leveren, hoe men uit de oude rekenboeken dikwijls de volledige geschiedenis eener parochie kan leeren kennen.

De verdere geschiedenis onzer parochie levert minder wetenswaardige bijzonderheden op.

In het jaar 1808 zag Cornelis Schermer, die toen niet meer tot het kerkbestuur behoorde, zich genoodzaakt de kerk in te dagen, hem 10,400 gulden binnen drie maanden uit te betalen voor tien obligatiën, die hij verklaarde voor 7000 gulden te Amsterdam beleend te hebben. Dit heeft een proces ten gevolge gehad, hetwelk met den nasleep van dien tot in Oktober 1810 geduurd heeft, en eindelijk, nadat de kerk tot tweemalen toe van den koning uitstel van betaling voor zes maanden had verkregen, en Schermer meermalen in den Haag in het ongelijk was gesteld, tot eene overeenkomst en geheele voldoening leidde.

Het kerkbestuur had aan koning Lodewijk Bonaparte den geldelijken nood der kerk, vooral toen met Schermer ook de andere schuldeischers opdaagden, te kennen ge-

geven, en daarin eenige voorziening gevraagd. Met vorstelijke mildheid schonk de koning aan onze kerk vijfduizend gulden, en de magtiging om door het gansche koningrijk in alle steden en dorpen te kollekteren, waarvan aan alle burgemeesters werd kennis gegeven, met bevel om daaraan alle hulp te verleenen. Eenigen der voornaamsten boden zich aan om de provinciën te bereizen, en zullen omstreeks zestien-duizend gulden hebben bijeengebragt. De kerk kon dus aan al hare verpligtingen voldoen, en mogt onder het geldelijk beheer van den nieuwen penningmeester, den heer P. Nagel, op een betere toekomst hopen.

Vier-en-twintig moeijelijke jaren worstelde pastoor van der Aa hier door, en vertrok, tijdens het proces met den heer Schermer, in December 1808 naar Wateringen, waar hij 17 Maart 1815 is overleden. 13 December schreef hij zijn laatsten doopeling in het register. Dan lees ik:

„Sequentes baptizati sunt, sub cura pastorali Henrici Joannis Kosters, inchoata 23e Decembris 1808."

Pastoor Kosters kwam van den Bergschen-hoek, en nam met veel ijver gedurende bijna veertien jaren hier de herderlijke bediening waar. Intusschen schijnt de kerkekas niet veel voorspoed genoten te hebben, want in het jaar 1820 werd aan den Staat mededeeling gedaan, dat de gevestigde schuld op de kerk bedroeg *f* 7325 tegen 4½ pCt.; terwijl er alle jaren 300 gulden te kort kwamen voor de behoorlijke reparatie van kerk en pastorie. Dit blijkt uit een naar alle gemeenten ter invulling opgezonden staat. Dien van Zaandam kunnen wij hier mededeelen.

STAAT der Hervormde en Roomsch Catholijke Kerken, Capellen, of Pastorijen welken zich in slegten staat bevonden en hersteld alsmeede die geheel nieuw opgebouwd zoude moeten worden en waartoe subsidien uit 's Rijks cas benodigd zijn en gevraagd worden.

VRAGEN.	ANTWOORDEN.
Naam der Gemeente.	Zaandam.
Kerkelijk Genootschap.	Rhooms Catholijk.
Tegentwoordige staat van het gebouw en gemotiveerde redenen waarom het herstelt of de opbouw gevraagd wordt.	Thans in een redelijke staat, uit hoofde het hoogst nodige bij na gerepareert is: 't welke calculatif zal beloopen circa twee duizend guldens Zegge *f* 2000.—
Inkomsten uit Landerijen, Cijnsen, Tijnsen, Tienden & &.	Huur van drie wooningen. Twee en tachtig guldens. Zegge *f* 82.—
Renten op het grootboek of anderen obligatien.	Nihil.
Gewone en buiten gewone Collecten in en buiten de kerk.	Zes honderd vijf en zeventig guldens. Zegge *f* 675.—
Verhuring van zitplaatsen.	Vier honderd en twingtig guldens. Zegge *f* 420.—
Andere en verdere inkomsten geene uitgezonderd; onder dit rubriek worde begrepen alle die voordeele welke bij het R: C: Geloof door de Pastoor uit de Gemeente worden genooten.	Volgens opgave van den Wel Eerw: Heer Pastoor is dit met geen mogelijkheid te bepalen: wijl die bestaan uit liefde giften, & aalmoessen, welke elk lid der gemeente naar zijn eigen goeddunken en volstrekte wil tot onderhoud van de Pastoor bijdraagt, en dus verbaast kunnen verschillen en daarop volstrekt geen rekening te maken is. komende ook ten laste van den Wel Eerw. Heer Pastoor de niet geringe bijdragen: — voor kerkwijn, ligt voor den altaar. &ct.
Totaal der Inkomsten.	Elf honderd zeven en zeventig guldens. Zegge *f* 1177.—
Tractement van de Predikant of Pastoor.	Vijf honderd guldens Zegge *f* 500.
Tractement van andere Kerkelijke ambtenaar.	Voor de Kosteres vijf en zeventig guld^s^. Zegge *f* 75.—
Gewoone onderhoud der kerk en pastorij tien jaren door een gerekend.	Vier honderd guldens. Zegge *f* 400.—

VRAGEN.	ANTWOORDEN.
Andere uitgaven.	Het traktement van den WelE. H. Pastoor f 500. - Kosteres f 75.— Interest van f 7325.-- Schuld op het kerkgebouw en Pastorij 329 : 12 : 8. Diverse uitgaven voor het schoonhouden der kerk en ongelden 125 : — : — f 1029 : 12 : 8
Totaal van de gewoone uitgaven.	Veertien honderd negen en twintig guldens twaalf stuivers en acht penningen Zegge 1429 : 12 : 8
Montant der toelage welke de Predikant of Pastoor uit 's Rijks kas geniet.	Honderd en vijftig guldens Zegge f 150.—
Getal der ledemaate tot het geloofgenootschap behoorende of daar onder parocheerende.	Vijf honderd vijftig.
Kosten waarop de reparatie of aanbouw geschied worden.	Oordeelende reeds beantwoord, op de derde vraag in de overstaande Colommen voorkomende.
Approximative waarde der vaste goederen en eigendommen aan de kerk toebehorende.	Vijf honderd guldens Zegge f 500.—
Bijdragen welke uit de gemeente tot herstel of opbouw zoude kunne gevonden worden.	uit eene bij inteekening beproefd middel tot bestrijding der kosten voor de extra reparatie, is gebleken dit te bedragen- zeven honderd vijf en zestig guldens. Zegge f 765.—
Getal der zielen tot het geloofgenootschap behorende of daaronder parocherende.	Zeven honderd drie en twintig.
Montant van uit 's Rijks cas te verleene subsidie.	Het uit het aangehaalde geblekene te kort van circa f 1200.— zoude 't kerkmeesteren hoogst aangenaam zijn bij wijze van subsidie te erlangen, waarom zij met behoorlijk respect solliciteeren.

AANMERKINGEN.

Het kerkgebouw en Pastorij in het gepass[de]: jaar (zijnde de noodige reparatiën uit hoofde der bekrompene finantieele omstandigheden van jaar tot jaar agterbleven :) hoogst, noodzaaklijk herstel behoevende, wilde de Gemeente geen totaal verval van dezelve verwagten, heeft de gemeent ten dien einde bij wijze van inteekening zoo als uit een der omstaan antwoorden is blijkende gecontribueert Een Somme van f 765:— d

onder het repareeren zelve, zoodanige bezwarende gebreken, welke men niet konde laten blijven zitten zich opdoende, is daar uit het calculative te kort van circa *ƒ* 1200;— voortgesproten: 't welk zeer bezwaarlijk, ja zelfs ondoenlijk andermaal bij wijze van inteekening uit de gemeente te vinden zal zijn. Zijnde hier bij echter wel degelijk gezorgt, er niets tot verfraijing of gemak voor de Pastorij, welke anders wel zonder overdrijving had mogen geschieden, gedaan is.

Zaandam 23 Maart 1819.

Kerkmeesteren der Rhooms Catholijk Gemeente alhier.

Namens derzelve

(get[d]) P. NAGEL.

Zaandam 23 Maart 1819.

WelEd: AGtb: Heeren!

Hier ingesloten hebben wij de Eer UWE: agtb: onze antwoorden, op de voorgestelde vragen te doen toekomen, wij hebben dezelve zoo naauw keurig mogelijk ingevuld: hopende dezelve aan de intentie zullen beantwoorden, en wenschen de zelve met het gewenschte Succes mogen agtervolgd worden waar omtrent wij UWE. agtb: medewerking voor zoo verre dit van UWE. agtb: afhangt ten vriendelijkste solliciteeren, waar mede wij de Eer hebben met behoorlijk respect te zijn.

Kerkmeesteren der Rhooms Cathol. gemeente alhier.

Namens derzelve

(get[d].) P. NAGEL.

De Wel.Ed: Agtb: Heeren Burgemeesteren à Zaandam.

kopij.

Het goevernement stond de gevraagde subsidie toe, en kerk en pastorie werden daarmede in behoorlijken staat hersteld.

Pastoor Kosters stierf den 26sten Augustus 1822, en werd begraven in de gereformeerde kerk van Oostzaandam; zijn opvolger was WILHELMUS VERLAAT, Haarlemer van geboorte en te Middelburg pastoor, die den 26[sten] Oktober van hetzelfde jaar bezit van de pastorie nam. Deze vrome en ijverige man bleef hier slechts 11 jaren en vertrok in Maart 1834 naar Voorschoten. De pastoor

van Schagen, HERMANUS ESBEUKMAN, kwam in dezelfde maand zijne plaats innemen.

Ten jare 1836 waren kerk en pastorie, beiden van hout getimmerd, weder in zeer slechten staat en vorderden eene groote hoog noodige herstelling, wilden beiden niet allengs uit elkander vallen.

Het kerkbestuur had door den architekt Hoele de zaken laten opnemen, en vroeg aan de regering magtiging en ondersteuning, om tot eene reparatie van vijftien-duizend gulden te mogen overgaan. De regering, van de dringende noodzakelijkheid der verbouwing overtuigd, zond een ambtenaar van den waterstaat om den toestand van kerk en pastorie op te nemen, en daarover rapport uit te brengen. De heer Dansdorp oordeelde het beter, dat de houten wegen door steenen muren werden vervangen, en maakte zelf daarvan plan en bestek op, de verbouwing op eene som van ruim 26000 gulden beramende. De regering keurde dat plan goed; het rijk verleende ten derde male eene subsidie, en wel van negen-duizend gulden, waarbij de provincie nog 2500 gulden voegde; terwijl de Haarlemsche aannemer Sebil het werk mijnde voor *f* 25200,00. Toen werden kerk en pastorie herbouwd, gelijk zij thans nog zijn.

Pastoor Esbeukman stierf 12 April 1844, en werd op het algemeen kerkhof van Zaandam begraven. Zijn opvolger was de pastoor van Obdam, J. H. DE WAIJER, een Amsterdammer van geboorte, en geroemd als welsprekend redenaar. Hij overleed den 7den November 1866, en werd begraven op het kerkhof *De Liefde* te Amsterdam. Den 7den December daaropvolgende nam als zesde pastoor van Sint Bonifacius te Zaandam bezit

J. J. V. D. HORST.

NADERE AANTEEKENINGEN

OVER DE

ALKEMADEN.

Op bladz. 99 (noot 1) der *Bijdragen* werd door mij geschreven, dat ik de bijbenaming Nieuwenborch, Nyenborch, Nieuwenburgh... met den naam der Alkemaden verbonden, aanvankelijk beschouwde als een *pseudoniem* „aangenomen om des te veiliger te kunnen schuilen in den onveiligen plakkatentijd: daar echter die naam — zoo voegde ik er bij — reeds geregeld voorkomt in het novicen-album, dus vóór dat de Alkemaden als zendelingen optraden, blijkt deze opvatting onjuist te wezen."

Thans ben ik gelukkig in staat gesteld, om over den naamsoorsprong voldoende verklaring te geven en tevens de voor Nederlands kerkgeschiedenis niet onbelangrijke familie wat nader toe te lichten: — die familie toch heeft aan het Haarlemsche een aantal priesters, religieusen en eerzame klopjes geschonken. Het geslacht van der Nyenburgh — zegt Simon van Leeuwen [1]) — „is door clandestin huwelijk van Willem van Egmont, broeder van Graaf Jan van Egmont, met Margaretha van Hoogwoude, oorspronkelijk uyt den huyse van Egmont; gelijk dan de Edelen en Ridderschappe van Holland sulx verklaart hebben by brieven daarvan gegeven tot Dordregt anno 1483". En werkelijk uit deze, door denzelfden schrijver medegedeelde brieven [2]) blijkt, dat aan de jongere Egmonts, die zich van der Nyenborch noemden, door de Ridderschap het recht is gegeven zich van Egmont, zonder merk van bastaardij, te mogen noemen.

1) *Batavia illustrata*, II. blz. 1035. 2) t. a. p. blz. 961, 962.

Met de afstammelingen nu dezer Egmonts van Nyenborch vermaagschapten zich de Alkemaden in den loop der XVIe eeuw of reeds vroeger; waardoor sedert de benaming in zwang kwam: *Alkemade van der Nyenborch*. Op bladz. 960 der *Batavia illustrata* schrijft van Leeuwen het volgende: „Cornelis van Egmont van der Nyenburg, soone van Johan van Egmont van der Nyenburg en van Elisabeth van Steensel, troude Magdalena van Alkemade, dochter van Dirk van Alkemade en Cornelia van den Eynde [1]); sy [Magdalena] hadde eerst te man gehad Laurens de Rovere en liet na Johan van Egmont van der Nyenburg, wiens echtgenoote een tweeling ter wereld bracht, Justus en Magdalene, welke laatste in 't huwelijk trad met Kerstant of Christiaan wederom van Alkemade, zoon van Dirk en N. van der Vegt.

Ik vermoed, daar zelfs de titelschuwe Jesuieten-paters zich betitelden *Alkemade van der Nyenborch*, dat er tusschen beide geslachten nog meer echtverbintenissen moeten gesloten zijn dan de genealogen tot nu toe hebben opgespoord: wat ook Gerrit van Alkemade, *die in dienst stond bij zijn neef den Heer van Egmont* [2]) genoegzaam te verstaan geeft. — Evenzeer schijnt dit te blijken uit het hier beneden ontleende aan de la Torre's bekende *relatio*.

Al het voorgaande echter dient slechts ter verklaring van den oorsprong des *geslachtsnaams* Alkemade van Nyenborch, niet des *geslachts* zelven. Want nimmer schijnen de Amsterdamsche of Haagsche Alkemaden, die

1) Deselfde, die op bladz. 108 der *Bijdragen* genoemd wordt. Jans Oly, het eerzame klopje van Haarlem, en Simon van Leeuwen, de deftige griffier van den Hoogen Rade, stemmen dus hier overeen. Verg. blz. 834 der *Bat. illust.* waar wij vernemen dat Corn. v. d. Eynde, Mr. Huyghs dochter pensionaris van Delf, in 1596 overleden en dat haar echtgenoot in 1574 te Haarlem begraven is.

2) Zie nevengaand geslachtsregister A.

van éénen stam waren, beweerd te hebben uit Egmont van Nyenborch gesproten te zijn. Immers, ware dit zoo, zij zouden ongetwijfeld het wapen van dat geslacht aanvaard of althans in het hunne opgenomen hebben: het waren zes paar gouden en roode kepers (Egmont) met een blauwen uitgeschulpten schildzoom, voor breuk. De bovenvermelde Ridderschap heeft dus alleen uitgemaakt, dat de *Nyenborghers* mochten erkend worden als wel en wettig uit *Egmont* gesproten; zij zwijgt over de Alkemaden, welk geslacht dan ook altijd gevoerd heeft en is blijven voeren: een zwarten leeuw op zilver en, boven den helm, denzelfden leeuw, opkomend uit een zwarte met goud omhoepélde kuip.

Maar ontvalt Egmont van der Nyenborch aan de Alkemaden in *dien* zin, dat zij er uit gesproten zouden zijn, eenige vergoeding daarvoor vinden zij in hunne afstamming van het oud-Amsterdamsch geslacht van *den Otter* [1]). Zie hier hoe:

Alijt Jansdr. Beth × Floris Jan-Claessen DEN OTTER, schepen 1486, burgem. 1505, 1522.

zes kinderen, waaronder: Maria Florisdr. den Otter × Willem Hermans Rodenburg

twee kinderen, waaronder Baelich Wmusdr. R. × Barthout Dirichs Spyaert v. Woerden.

Willem Wmusz. van Beynsdorp × Nelletgen Barthout Sp. van W. † 7 Juli 1625.
† 10 Maart 1620.

De beide laatsten zijn de ouders van Agatha Willemsdr. Beynsdorp, moeder der paters Hendrik, Dirk en Jan S. J.;

1) Hooft zegt in een zijner brieven aan Baeck (uitg. v. Vloten, III. 35, N° 522.) dat deze eens bij den ouden Heer Hillebrant *den Otter* moest gaan informeeren naar bijzonderheden over het geus worden van Amsterdam. De stamvader Claes Woutersen den Otter, „van Purmerend en daer wonende, was een rijck en machtigh man; is van koning Eduard IV van Engeland tot Ridder geslagen, ter sake dat hij o. a. mede aen den koningh, omtrent den jare 1470 uyt sijn Rijck verdreven en in Nederland gevlucht sijnde, veel gelts te leen verstreckt hadde.” Amsterdamsche aanteek. medegedeeld door Alb. Th. Verg. *De Dietsche Warande*, VIII, 204.

van Margarita B. moeder van Walter S. J. en Willem den kapucijn; van Bartholomeus B., vader van Willen Ignatius Beynsdorp (Beynstorp, Beynstrop, Binsdorp) S. J. die, geboren in 1629, in 1673 overleed [1]). Nog vermeldt van Leeuwen een vijfdén Loyolied, Maarten van Alkemade, zoon van Floris en Elisabeth van Hoeff. Aanvankelijk meende ik dat de ordelooze veelschrijver zich vergist had. Doch neen: de Amsterdammer Maarten Florisz. v. A. was werkelijk een jesuiet, behoorend, gelijk een aantal Nederlanders, tot de provincie van den Neder-Rhijn. Hij was tweemalen, 1578–1581 en 1584–1585 toen hij overleed, Rector van 't beroemde Jesuieten-collegie der *drie kroonen* te Keulen [2]). Zijn rectoraat viel dus in de dagen van den schandelijken afval des Aartsbisschops Gebhard Truchses, en hij was in die dagen voor 't Rome van het Noorden, wat de zaligen Petrus Faber en Petrus Canisius voor haar geweest waren in de dagen van Herman von Wied.

Verder, de bladzijden 832 tot 843 der *Bat. illust.* doorbladerend, treft men onder de Alkemaden, zoo vóór als na de reformatie, een aantal geestelijke mannen en vrouwen aan: – wat nog wèl zoo duidelijk en zeker nauwkeuriger te lezen is uit nevengaand geslachts-register, dat ik grootendeels te danken heb aan de heusche dienstvaardigheid van onzen grooten genealoog, mijn vriend J. A. Alberdingk Thijm. Daaruit blijkt tevens dat de op blz. 103 der *Bijdragen* vermelde kanunnik van

1) Verg. het geslachtsregister B. Tot dezelfde familie behoortde Haarlemmer Frans Bensdorp (Baynsdorp), leekebroeder der Societeit. Hij was een neef van Jan Albert Ban, als zijnde de zoon van Dirk Bensdorp en Aeght Janssen Ban (Zie de *Bijdragen* blz. 61). Geboren te Haarlem den 25 Oct. 1606, trad hij in de Societeit den 31 Dec. 1637 en † te Leuven 20 Jan. 1656. Zoo moet de beroemde toonkunstenaar ook al ingrijpen in de oud-adelijke familie Alkemade-Bensdorp.

2) Fr. Reiffenbergii *Historia S. J. ad Rhenum inferiorem* op de laatste ongepagineerde pag. vóór blz. 1.

Haarlem, Floris van Alkemade, een oom der vijf Jesuieten-paters was; dat de op dezelfde blz. besproken klopjes, Petronella en Margarita, wier priesterlijke broeder Jacob of Paulus moet geweest zijn, tot een anderen familietak van 't zelfde geslacht behoorden; ten slotte, dat de Alkemaden vermaagschapt waren aan de trouwste en ijverigste katholieke familiën, de Beynsdorpen, de Surmonts, de Roesten, de Cromhouten (over welke in 't volgend opstel) de Croocks, de Gillessen, de De Walen.

Ik zou niet denken dat Gerrit van Alkemade, pastoor te Schagen, die in 1701 het beruchte adres ten gunste van den gesuspendeerden Petrus Codde onderteekende, ook tot dat geslacht behoorde. Hij was uit de zoogenaamde Streek (*Strecanus*) tusschen Hoorn en Enkhuizen en stierf in 1703 [1]).

In 't verslag, door den Apostolischen Vicaris Jacobus de la Torre ten jare 1656 aan Paus Alexander VII overhandigd, komen onder de aanzienlijke katholieke geslachten, die destijds, in Holland en 't Sticht alleen, nog den titel voerden van 166 Heerlijkheden, insgelijks de Alkemaden en Egmonts van der Nieuwburch meermalen, en dat naast elkander, voor. Op de heerlijkheid *Alkemade* wordt de weduwe van Alkemade vermeld, geboren van Arkel, wonend op haar slot Alkemade bij Leiden [2]). Op *Berckenrode*: van Alkemade, gehuwd met vrouwe van Bam [3]), verblijf houdend op hun kasteel te Berckenrode bij Haarlem. Op *Lewenburch*, [4]) twee heeren van Alke-

1) *Batavia Sacra*, II. pag. 433.

2) Jan v. Alk. Sybrantsz, Heer van Oud-Alkemade bij Warmont, trouwde Christina van Arkel. Hunne dochter Anna werd Carmelitesse te Mechelen. *Bat. illustr.* blz. 337.

3) Hendrik v. Alk. Heer van Berkenrode en groot Linde, trouwde met Cornelia Bam. t. a. p.

4) Dat zal, gis ik, de hofstede en heerlijkheid van *Lewenstein* onder Voorburg moeten wezen. Verg. de *Bat. illustr.* blz. 334.

made, de eerste gehuwd met N. van de Vecht (zie boven, blz. 375), de tweede met eene Gravin van Egmont van der Nieuwburch, beiden woonachtig op den huize Lewenburch bij den Haag. Op *Waalwijk*: een Baron van Leefdael, getrouwd met eene Gravin van Egmont van der Nieuwburch, wonend in den Haag.

Eindelijk, in een doop- en trouwboek, door het beroemde Jesuieten-klopje Dina Noordyck,

> Ons Dina, wijs en godtgezint,
> Gezelschap zoekt, dat Jesus mint...

en pater Petrus Laurens, den Krijtberger, geschreven, komen telkens voor: Maria en Baelichgen (Balduina of Barbara) v. Alkemade, zusters van Wouter en nichten der paters Henricus, Joannes en Theodorus, welke laatste in de groote St. Laurens en Mathias-kerk te Alkmaar, tegenover den preekstoel, begraven ligt en aldaar rust naast zijn ordebroeder Petrus Plemp, die insgelijks in 't schip dier kerk ter aarde werd besteld.

Wel mogen ze aanspraak maken op al onzen eerbied en al onze dankbaarheid die Haagsche en Amsterdamsche familietakken van hetzelfde geslacht, waarvan de eerste een zoon en twee geestelijke maagden, benevens hare tijdelijke schatten — de tweede, hare woning en vijf of zes ijverige zendelingen aan de Kerk van Nederland schonk in de dagen der zwaarste beproeving.

Zou, behalve in de familie van den Zuid-Nederlandschen Burggraaf Roest d'Alkemade [die bij de verheffing der overblijfselen van Vondel[1]) blijk van belangstelling ge-

1) 't Is bekend dat het graf, in de nieuwe kerk, waarin de groote Joost van den Vondel begraven werd, toebehoorde aan zijn vriend den katholieken Pieter Blesen, van Glabbeek, wiens zoon Hendrik een Jesuiet, wiens zuster Helena een Jesuieten-klopje, wiens andere zuster Joanna een Amster-

geven heeft in het land en den roem zijner vaderen] niet nog heden het geslacht voortleven in de vele katholieke Alkemaden, welke men, vooral in Zuid-Holland, op het platte land zoo vaak aantreft? Het staat immers vast dat de Edelen, die aan 't katholiek geloof getrouw bleven, „gedeeltelijk vervielen tot het boerenbedrijf en de boerenbeschaving". [1])

In 't nevengaand geslachtsregister heb ik de geestelijke personen – niet allen echter zijn hier opgenomen – *cursijf* laten drukken. [2])

Seminarie Kuilenburg,
St. Franciscus Xaverius-dag 1872.

H. J. ALLARD.

---

damsch begijntje was. Den 3den Aug. 1778 is dat graf overgeboekt en gesteld ten name van Denis Adriaan Roest, als in huwelijk hebbende Maria Blesen, wier zalige gedachtenis nog heden wordt gehouden op 't Begijnhof. Den 2den Mei 1805 kwam het ten name van Denis Adriaan Roest van Alkemade, en ten zelfden dage op de namen Theodorus Josephus en Ludovicus Franciscus Maria Roest v. Alkemade. Den 5 Febr. 1812 is het overgebracht op Françoise Angelique Gilles, Douairière [Arnout] Roest van Alkemade — op welken naam het nog heden staat. (Zie J. v. Lennep *de werken van Vondel* XII. blz. 69.)

1) J. A. Alberdingk Thijm in *de Dietsche Warande* VIII. blz. 202.

2) Al het vorenstaande was reeds gedrukt, toen een vriendelijke hand mij het op blz. 101 vermelde portret van Hendrik van Alkemade vereerde. 't Is een borstbeeld, rechts gekeerd in ovaal, het monogram I.H.S. boven, en beneden het op blz. 376 beschreven wapen der Alkemaden dragend. Het vierregelig bijschrift luidt:

Quem sibi Relligio teneris sacravit ab annis,
Inque suum Sanctum πνεῦμα vocavit opus,
Sic vultus sic cana refert Alcmadius *ora:*
Candida mens intus cum Pietate nitet.

R'. CYGNÆUS cecinit.

[illegible]

WILLEM WILLEM

Nelletgen Bar

Bertha B.
×
Nicolaas Rauwers

Baron Pieter Wilh. Nooms van Aarlanderveen, 1656 × *)
Beatrix Adriana Ram van Schalkwijk.

Brigitta Maria Teresia
×
Hendr. Max. van Brederode van Bolswaert. ***)

Agatha B.
† omstreeks 1652.
×
Jacob v. Alkemade
† vóór 1645.

Joannes v. A. geb. 17 Sept. 1617, † 28 Jan. 1683. *S. J.*
Willemtijen v. A.
Theodorus v. A. geb. 21 Sept. 1616, † 12 Oct. 1666. *S. J.*
Agniet v. A
Elisabeth v. A.
Hendrik v. A. geb. 24 Feb. 1613, † 7 Nov. 1680. *S. J.*
Catharina v. A.
Stijntjen v. A.
Baelichgen v. A.
Claes v. A.
Maria v. A. geb. 1604 (op 't water). 30 Jan. ×° 1631 Henricus Croock, geb. 1603. (conincxgr.)
Maarten v. A.
Simon v. A.

Aeltgen B.
petemoei v. Maria v. A.
× Pieter Laurensz.
Spieghel, br. van
Hendrik den dichter.

M
W
M

3
Cla
geb

Willem de Surmont, geb. 17 Maart 1644.

*) Door Vondel bezongen. Van Lennep VI, 747.

**) Verg. *De Katholiek* 1856. I. blz. 234, waar Philip Jan Cavellier van Adrichem met Arnout Roest v. Alk. onder de achtbare mannen optreedt, die in 1782 het R. K. Jongens-Weeshuis te Amsterdam wisten te redden.

***) Zie de *D. Warande* VIII tegenover blz. 55.

...z. BEYNSTORP (op 't water) † 10 Maart 1620.
×
...houts Spyaert v. Woerden † 7 Juli 1625.

...rgareta B. × ...llem v. Alk.

Barthol. B. × Rebecca Boeckhorst.

Willem Ignatius S.J. geb. 1629 † 27 Maart 1673.

...aria v. Alk. geb. 1618, ...ebr. × 1643 ...de de Surmont ...te Turquongie.

Wouter, geb. 4 Juni 1614, † 23 April 1673. *S. J.*

Willem, *kapucijn*.

Floris v. A.

Dirck v. A.

Weyntgen v. A.

Baelichgen v. A. × Febr. 1650 Philippe de Surmont.

Kinderen van Baelichgen v. A. en Philippe de Surmont:

Nicolaas de S. geb. 18 Aug. 1657.

Cath. Maria de S. geb. 3 Maart 1656. × Mr. Joan Gilles Abramsz. 2e huw. — Cornelia de Wale ×

- Jan Gilles. † jong.
- Jacob G. vóór 1721. { 16 Sept. × 1694 Agatha de Blois. — twee zoons. / 23 Nov. × 1717 Marg. Cath. Cromhout.
- *Cath. Maria G. relig.*
- Elisab. Maria G.
- Philippe Jean G. × Maria Petra v. d. Hooch. — vier zoons.
- *Maria Balduine G. relig.*
- *Johanna Maria G. relig.*

Marg. de S. geb. 19 Oct. 1653, × — Claude Cavellier.

- *Claude C. priester.*
- Pieter C. † 15 Jan. 1728.
- Jan C. **)
- Robert C. kapitein.
- *Margar. C. religieuse.*
- *Philippe C. priester.*
- *Willem C. priester, past. te Castricom.*

Barbara de S. geb. 19 Juli 1652.

Philippe de S. geb. 10 Dec. 1650.

Claude Louis de Surmont, geb. 2 Jul. 1652. × Eva Maria de Wale, dr. v. Jacob de W. en Anna v. Vlooswijk.

- Wilhelmina de Surmont.
- Jan Bapt. de S., geb. 21 Mei 1682, † 1747, 19 Mei × 1722 Marg. Cath. Cromhout, [in 2e huw. — drie dochters.
- Jacob Theod. de S. geb. 24 Nov. 1678.
- Marg. Isabella de S. geb. 2 Apr. 1685.
- Claude Louis de S. geb. 24 Nov. 1677.
- Anna Corn. de S.

Maria de Surmont, geb. 25 Juli 1650.

Margareta de Surmont.

SASSENHEIM, LISSE, WARMOND EN VOORHOUT NA DE REFORMATIE.

„Te Warmond, Sassenheim, Voorhout en Lisse, is „pastoor de te Sassenheim wonende Engelbertus, een West-„phaler; hij is de opvolger van Johannes de Hoogh S. „Th. B. F., die als slagtoffer viel in den dienst der pest-„lijders". In die weinige regelen geeft ten jare 1656 de derde onzer Apostolische Vicarissen, Jacobus de la Torre te kennen, hoe de katholieken, die destijds in dien wijd-uitgestrekten oord zich ophielden, in het geestelijke verzorgd werden. Uit de getuigenis zelve van dien Westphaalschen priester — schertsend *Pompernikkel* bijgenaamd — bleek ons, dat zijn ware naam is, ENGELBERTUS ROXELIUS; dat hij te Munster geboren in of omtrent 1603, tegen Allerheiligen van het jaar 1635 alhier was aangekomen als zendeling en opvolger van JOHANNES DE HOOGH S. Th. B. F., of ALTIUS, die den 2 Nov. van laatstgen. jaar was afgestorven. Altius was alhier slechts ruim vier jaren werkzaam geweest, en is te houden voor den eersten priester, die na de Reformatie met den titel van pastoor met de zorg dezer streek meer bepaald belast was. Dit blijkt uit het gezegde in de Tabula Chronologica op pag. 346. dezer *Bijdragen*: „1 April 1631. Sassemii primus ordinarius introductus Joes Altius' Zie ook het Necr. Harl. in *de Katholiek* LX. pag. 74, waar hij „pastor in Warmondt" wordt genoemd.

De *Bat. Sacr.* II pag. 375. stelt als voorganger van Altius en als eersten pastoor na de Reformatie Cornelius Joannis, bijgenaamd Sassemius, als te Sassenheim geboren; het bijgebragte uittreksel uit de Tabula, maakt de dwaling van Bat. Sac. tastbaar.

Deze priester is in 1590 door Zaffius proost van het Haarlemsch kapittel, aangesteld als vierde kapellaan — Sacellanus curatus — der Bisschopsstad en stierf aldaar ten jare 1617. In 1606 op 14 Julij was hij door de aartshertogen [1]) benoemd tot kapittelheer van Haarlem. Nog is het briefje van Zaffius aanwezig, waarbij deze Alstenius Blommert uitnoodigt op de installatie van den kanunnik, „Cornelii Joannis pastoris quondam in Sassum", uit welke bewoording gewis met grond is af te leiden, dat de man toch eenmaal benoemd moet zijn geweest tot pastoor van Sassenheim. Men zou hier kunnen denken aan eene benoeming zonder gevolgde bezitneming, gelijk nog lang, ter handhaving van oude regten met het oog op betere toekomst, na de zegepraal der antikatholieke Reformatie, door de kerkelijke overheid even als door laïcale patronen en collatoren werd beoefend. Maar waarom? houden wij Sassemius voor den laatsten pastoor van den katholieken voortijd, waarheen ook schijnt te wijzen wat op pag. 228 der *Bijdragen* staat gedrukt.

Het te Sassenheim wonen, gelijk la Torre aanduidt, is te verstaan, althans van Roxelius, zoo niet tevens van zijn voorganger en onmiddelijken opvolger, in dier voege, dat de priester zijne woonstede hield „*tusschen Sassem ende Lisse ten huyse van Pieter Jansz Pronck weduwenaer, naest het huys van Lancelot* : hij was aldaar in den kost *by Geertruyt Bouwen, gehabitueert als een klopjen, eene dochter out 34 à 35 jaren die stillekens op haer selven leeft en geen andere geestelycke dochters bij haer had als alleenlyck Trijntge Pauwels, veeltijts het huyswerck doende; Zij was genietende van den priester, naer syn incompste lijden can.*" Het gansch eigendom was eene „*propre burgewoning waerachter eene bouwerije ende koestal; uit het*

---

1) Zie *Bijdragen* pag 234.

voorhuys opgaande met een trapke kwam men aan de studiecaemer van den priester alwaer een autaer stond. Die plaats was echter geen *„locum fixum besonderlyck tot den dienst gesticht*, want dienst deed hij, *nu hier dan daar, binnen Warmondt Lisse Sassem ende Voorhout op sulcken plaetse als hem aengewesen wordt, alwaer alsdan 25 à 100 vergaderden.*

De priesters met den gewonen dienst der katholieken dezer streken belast, waren niet de eenige door ons aangetroffen; ook andere worden vermeld die hulp verschaffen konden, dank zij den R. K. Edellieden alhier woonachtig.

Zoo deed op haar kasteel Lokhorst of Oud-Teilingen onder Warmond in het midden der XVII eeuw, kerkelijke vergaderingen houden ook ten troost der Landlieden, de adelijke Dame Anna Bongart [in eersten echt verbonden aan Cornelis v. Mathenesse Wybisma en later aan Johan van Raesveldt] afkomstig uit den Huize van Wassenaer. Hare bloedverwanten bezitten nog heden het kasteel te Wijnandsraden in Limburg.

Zoo is bij overlevering bekend, dat menigmaal kerkelijke bijeenkomst gehouden is op het stamhuis of kasteel der Alkemaden, „Oud-Alkemade" bijgenaamd, en gelegen in het oosteinde van Warmond; op het huis te Dever, 5 minuten zuidwaarts van Lisse, hetgeen korten tijd het eigendom en de woonstede was van een tak der De Wael's van Vronenstein en thans behoort aan de Heeremans; op het Huis van Warmond, bijna vier eeuwen bezeten en bewoond door afstammelingen van Jan, den derden zoon van Arent van Duvenvoorde-Wassenaar en Margriet van Ysselstein; op Meerenburg, eene buitenplaats met heerlijke rechten, gesticht in 1638 door Albrecht Baron van Wassenaar-Warmond, wiens nakomelingen zich betitelden Wassenaar-Alkemade. Meerenburg lag tusschen het dorp

Lisse, den Gerrit-Ava-weg later Leidsche meer en den Heerenweg naar Hillegom.

Op Meerenburg verbleef ten jare 1656 Theodorus Groenhout, oud-kanunnik van Oldenzaal; in 1674 stierf alhier Mr. Theodorus „kapellaan in Meerenburg"; in 1730 was Petrus Gratia „al over elf jaren als huyscapellaen geadmitteert"; in 1731 en de drie volgende jaren schuilde er Ignatius Oliva een Jesuit, die uit zijne statie te Leiden balling was; in 1766 den 26 Junij werd als kapellaan opgenomen Lambertus Eysen [geb te St. Pieter bij Maastricht], nadat hij kort te voren om verzuim van aangifte, 500 gls. aan boete had moeten betalen Hr. Udo de l'Arche „capellaen op 't huys van Warmondt" stierf alhier den 16 Mei 1717.; „Rds D. Matthias Termein Sacellanus domesticus in Oud-Alkemade" overleed 31 Oct. 1751.

Toen Engelbertus Roxelius alhier op 29 April 1659 was overleden, werd in zijne plaats gezonden, bij collatie van 22 Julij deszelfden jaars:

Adriaan Hoeckgeest eene Hagenaar en Leuvensche godgeleerde, die alhier omtrent 28 jaren werkzaam bleef en gestorven is, niet in 1667 gelijk Bat. Sacr. II. 375 aangeeft, maar in 1687 den 23 Jan. Aldus in het Doopboek ten Dorpshuize te Lisse aanwezig, alwaar hij gezegd wordt „in hâc et vicinis parochiis pastor". Zie ook het Necrolog. Harlem. in *de Katholiek*, alwaar hij betiteld is pastoor van Sassenheim, terwijl Bat. Sacr. hem en zijn twee voorgangers noemt pastoor van Warmond, waarmede overeenstemt de inschrijving te Sassenheim in het oudste sterfregister enz. nog heden bewaard. Wij weten hoe die benamingen zijn op te vatten. Als kapellaans van Hoeckgeest staan vermeld: Gerardus Bohemen, die op 23 Apr. 1682 overleed, en Tobias Nomius. Deze laatste volgde zijn pastoor op en werd allengs als pastoor van Sassenheim, met Warmond en Voorhout als onderhoorigheden,

begroet, terwijl ten zelfden tijde Lisse ook een priester bekwam, aan wien meer uitsluitend werd toevertrouwd, de katholieken, die in dit dorp en onderhoorigheden zich ophielden, te bedienen.

Nu volgt de verdere behandeling van iedere statie afzonderlijk.

SASSENHEIM.

Patroon: *St. Pancras.* Communicanten 595.

TOBIAS NOMIUS, een Haarlemmer. In 1678 komt hij voor als de 47ste onder 146 gepromoveerden der philosophie te Leuven. Uit het tijdstip zijner promotie was reeds met genoegzamen grond te besluiten, dat hij in 1667 geen pastoor was geworden, aangezien die promotiën meestal op ongeveer twintigjarigen leeftijd plaats vonden. Het eerste of oudste doop-, trouw- en doodboek door hem aangelegd, bestaat nog. Den 5en Feb. 1687 schreef hij het eerste doopsel in. Het getal der doopsels in het eerste jaar 17, was in het tweede reeds tot 39 geklommen [1]). Hij was een der 77 ongeordende priesters der Holl. Zending, die onverwijld na de afkondiging van het plakkaat der Edel Gr. Mo. Staten van Holland en W. Vriesland van 17 Augt. 1702, — waarbij onder meer, aan iedereen verboden werd, op arbitraire correctie, Theodorus de Cock als Vicaris Apostoliek te erkennen — den heldenmoed betoonden bij schrifte te verklaren: „ik ondergeschreven R. C. priester onderwerp mij van ganscher „harte aan de apostolische besluiten, inzonderheid aan dat „besluit waardoor Theodorus de Cock door Zijne Heilig„heid Clemens den XIen wordt aangesteld als apostolisch

1) De berigten uit doop-, trouw- en doodboeken voor deze en de hier volgende parochie ontleend, zijn ons verstrekt door de tegenwoordige Zeer Eerw. Heeren Pastoors van Sassenheim en Lisse, wien hiervoor verschuldigde dankzegging!

„provicaris met magt van vicaris, in de Vereenigde Ne-„derlanden; wien ik als dusdanig vereer en aan wien ik „mijne gehoorzaamheid beloof".

Nomius stichtte volgens Bat. Sacr. een fraai bedehuis en pastoorswoning. Hij overleed in zijne pastorij den 20 April 1715 en is gevolgd door

Reinerus Veldhoen, in of omtrent 1678 geboren te Zutphen. Hij werd op 6 Mei 1715 tot pastoor van Sassenheim benoemd en op den 17 Junij daaraanvolgenden door den Hr van Noordwijk als baljuw van Rijnland geadmitteerd. Ten jare 1732 verklaart hij *„een wereldlyck priester te zijn en geen Jesuijt, monnick of zoogenaamt jansenist."* Zijne theologische studien had hij te Leuven voltrokken. Slechts twee jaren later, nadat Veldhoen zijn ontslag had genomen, overleed hij als rustend pastoor te Emmerik den 11 Junij 1752 en werd in de St. Aldegondis-kerk begraven.

Van 1745—1750 komt als kapellaan voor: Theodorus Hampzinck, geb. te Amsterdam, die in laatstgen. jaar pastoor werd te Zijpe en sints 1762 tot zijn dood [23 oct. 1781] werkzaam was te Blokkert.

Theodorus Aloysius van de Velde, te Zutphen geboren, werd als pastoor toegelaten 9 Maart 1750. In 1756 meldt zijn Aartspriester van hem dat hij 57 jaar oud was en te voren reeds 24 jaar pastoor te Homade was geweest; hij noemt hem „probus ac vigilans Pastor". In 1758 wordt de statie als „optima" aangegeven en van den pastoor gezegd „aptus admodum et zelosus, ipsaque honestas" Het getal communicanten was toen 712. (Rel. Status van den nuntius Molinari.)

Pastoor v. d. Velde verkreeg in 1763 verlof een kapellaan te hebben, te weten Cornelius Witzenburg, geboortig van Homade, die in 1770 pastoor is geworden te Oude-Tonge, van waar hij in 1785 is verplaatst naar Oudorp in N.-Holland, alwaar hij is gestorven 11 Apr. 1809.

Te Sassenheim zijn tusschen 1750–1768 vierhonderd en zeventien kinderen tot de eerste H. Communie toegelaten, en stierven tijdens de herderlijke bediening van Th. A. v. d. Velde 356 Roomsch-katholieken.

ADRIANUS HENRICUS HEYDENDAEL kwam hier als pastoor 1770 tusschen 18 Sept. en 19 Oct. en bleef tot 1796 toen hij eervol ontslag verkreeg. Het getal communicanten was tijdens zijn pastoorschap te weten in 1782—83 groot 700. In 1835 was het 614; in 1839 : 672, in 1840: 693, in 1841: 712, in 1848: 484. Hij stierf als rustend priester te Sassenheim den 16 Julij 1802.

Als kapellaans dezes pastoors trof ik aan:

JOHANNES THEODORUS VERMEER, 1771, 3 Dec. tot 1778, toen hij pastoor werd te Nibbixwoude; van hier is hij verplaatst naar Middelburg in 1783 en in 1791 naar Rijswijk bij 's Hage, alwaar zijn dood inviel op 29 Dec. 1801.

RICHARD THOLEN, Nov. 1778—1788. Hij werd te Hillegom de eerste pastoor.

MARTINUS KOUWENHOVE, geboren te Nootdorp. Na 8 jaren alhier werkzaam te zijn geweest, werd hij eerste pastoor van Veere op Walcheren in 1796, vervolgens van 1800 pastoor in 't Velt en in 1809 te Oudorp; alwaar hij is overleden den 7 Oct 1812.

Tijdens de pastorele bediening van A. H. Heydendael, namenlijk in Maart 1776, werd door kerkmeesters van de Roomsche kerk te Sassenheim bij de Gecommitt. Raden van Holland vergunning gevraagd „om het huis waarin tot hier toe den dienst voor de Roomsgezinden is gedaan, dat soo kleyn is en kort bepaalt, dat het volstrekt onmogelyk de Ledematen van 't voorn. dorp bevatten kan, laat staan ieder eene behoorlycke plaats geven — vijf- à zesentwintig voeten van agter uyt te setten en drie cosijnen of vensters met een middenstijl daarin te mogen plaatsen. De Roomsche Ledematen waarvan nu velen *genootsaakt*

waren onder den blooten hemel hunnen godsdienst bij te wonen, of tot andere naastgelegen kerken hunnen toevlucht te nemen, zouden alsdan ordentelyk worden geborgen en behoorlyck licht zou zijn toegebracht, vermidts 't gemelde huys in den winter zeer duyster valt, alsoo hetzelve van de eene zyde, scilicet aan den tuyn van den pastoor en van agteren, 't geen op t lant siet, alleen zijn licht schept. Die verandering die geen de minste uytsicht ofte aensien aan den Heerenweg kan geven zou te gelijk zeer ten bate zijn voor de armen alhier soo menichvuldig, dat dezelve nauwelyks kunnen onderhouden worden". Op 24 Mei van hetzelfde jaar 1776 werd van hooger hand goedgunstig beschikt en na een halfjaar was het werk in orde; zoodat van de verlengde schuurkerk, na bezoek en bevredigend advies van den controleur v. der *Linden*, mogt worden gebruik gemaakt. Vóór besproken verandering had de schuurkerk eene lengte van $48^1/_6$ voet binnenwerk op eene breedte van $31^2/_3$ voet, twee rijen kolommen ieder van drie, die nu op vijf gebragt werden; van één kant slechts vijf ramen; in het oude achtereind stonden drie ramen die nu in het nieuwe werden overgebragt even als het kosijn boven in den achtergevel nogmaals in den vernieuwden gevel dienen moest. Uit het voorgaande is tevens af te leiden, dat het bedehuis van oude dagteekening moet geweest zijn, waarschijnlijk hetzelfde dat door Nomius was gesticht.

Uit eene verklaring eenige jaren later gedaan vernam ik, dat telken jare tot 1787 te Sassenheim aan erkenning of conniventiegeld gestort moesten worden: 60 gls.; wanneer een nieuwe pastoor zou komen 432 gls. en voor een anderen kapellaan 300 gls. Bij aankomst van een nieuwen baljuw van Rijnland moest er een douceurtje vallen, al was 't maar van 117 gls.

ADRIANUS ZACHARIAS JOSEPHUS HEYDENDAEL, geb.

1754, oomzegger van den vorige, werd pastoor in 1796, nadat hij laatstelijk op 't land van Goes in dezelfde betrekking was geweest sedert 1791. In hetzelfde jaar dat deze pastoor zijne bediening aanvaardde, werd het dorp Warmond van Sassenheim in 't kerkelijke gescheiden en tot eene zelfstandige statie verheven, – waarover hier achter.

Hierdoor daalde de getalsterkte van ledematen der moederkerk noodwendig merkelijk; in 1810 echter waren de geloovigen, die te Sassenheim te kerk gingen, weder ten getale van 894, waarvan huisvestten: 519 te Sassenheim, 339 te Voorhout en 36 op een uithoek van het dorp Warmond — *het Oosteinde* genoemd, hetgeen nog heden aan de parochie Sassenheim onderhoorig is. Het bedrag der communicanten was 498. Destijds trok de Herder 400 gls. van de R. C. gemeente, voorts 125 gls voor den vroegdienst op zon- en feestdagen. Als iets ongewoons had hij kort te voren nog 265 gls. genoten uit stichtingen in de vorige eeuw door de geloovigen gemaakt en op het land van Holland gebragt. Het onderhoud des kapellaans [nu zijnde R.D. JOANNES HENRICUS HARTMAN, oud 33 jaren] was overgelaten *„aan de bescheidenheid des pastoors"*. Den 26 April 1824 overleed Adr. Zach. Jos. Heydendael „pastoor der gemeente Sassenheim en Voorhout en provisor van het Seminarium te Warmond" in den ouderdom van bijna 69 jaren en is begraven in de dorpskerk te Voorhout.

JOANNES CHRISTIANUS FRANCISCUS DE MOL, geb. te Leiden 26 April 1787, priester gewijd te Amsterdam 10 Junij 1810. Nadat hij als kapellaan hier en daar werkzaam was geweest en sints 1817 als pastoor te Honade, werd hij op 25 Oct. 1824 herwaarts gezonden en bleef tot zijn dood, voorgevallen op 24 Julij 1858. Hij was jaren lang tevens provisor van het Seminarie van Warmond, en in 1854 tot deken benoemd van Noordwijk.

Door zijne zorg werd het bedehuis nog wat verbeterd en van eenen niet fraaijen toren voorzien, en eene nieuwe R. K. begraafplaats aangelegd, die den 19 Nov. 1845 is ingezegend. Aldaar ligt pastoor de Mol begraven.

Andreas Feijen, geb. te Oude-Tonge 15 Feb. 1812; priester gewijd te Warmond 22 Oct. 1837; kapellaan te Vlissingen 28 Octob. van hetzelfde jaar; leeraar te Hageveld 1 Oct. 1839, pastoor te Moordrecht 2 Jan. 1849; pastoor alhier te Sassenheim 9 Sept. 1858. Hij is overleden in zijne parochie 7 Feb. 1863 en den 11 van dezelfde maand alhier begraven.

Joannes Franciscus de Jongh, geboren te Weesp den 28 Dec. 1826; priester gewijd 15 Augt. 1852; assistent te Amersfoort in St. Franciscus Xav. 1852; kapellaan te Hilversum Dec. 1852–1854; te Rotterdam in St. Laurentius 1854–1855; te Leiden O. L. V. Hemelvaart 1855–1861; pastoor te Oud-Beijerland Oct. 1861 – 1 April 1863.

Aan de bemoeijingen van den tegenwoordigen Pastoor, gesteund door de krachtige medewerking der Roomsch-katholieken, dankt thans Sassenheim het bezit eener nieuwe prachtige kerk gelegen aan den zuidelijken ingang des dorps. Zij is bijna 40 ellen lang op eene breedte van 16, en hoogte van 17 ellen; de toren hoog 40 ellen, prijkt ten westen van het gebouw en is gelijk dit laatste in gotischen stijl; het werk werd aangenomen door A. Moons voor 51,000 gls. en onder toezigt van den architekt H. J. van den Brink tot ieders voldoening voltrokken. De eerste steen was gelegd op 7 Julij 1869, en de Bisschoppelijke inwijding had plaats op 5 October 1870. Bezuiden het kerkgebouw is de R. K. begraafplaats aangebragt; zij is ingezegend in November 1871.

LISSE.

Patronesse: *H. Agatha.* Communicanten 900.

Tot eersten inwonenden herder, kort nadat de boven besproken A. Hoeckgeest was overleden, bekwam Lisse, JOANNES VAN DE WERVE, gesproten uit eene patriciër-familie te Haarlem. Hij teekende aan het hoofd van het eerste of oudste doopboek aan: „Baptisati a R^s D^o J. v. de Werve, primo pastore in Lisse post Reformationem." Op 3 Maart 1687 werd door hem het eerste doopsel ingeschreven, het laatste op 23 Junij 1697. Batavia Sacra vermeldt van hem, dat hij te Leuven zijne theologische studien deed, en in den bloei des levens aan zijne gemeente door den dood is ontrukt den 13 Julij 1697. Hij is gevolgd nog in Julij, door:

LAMBERTUS SCHAAP, een Amsterdammer van geboorte. Ik trof hem voor de eerste maal aan op het jaar 1677, toen hij te Leuven bij de promotie in de philosophie als de 19^e onder 90 medeleerlingen is uitgeroepen. Tot zijnen lof is alhier aan te stippen, dat hij voor zich en zijne opvolgers een meer dan gewoon fraaije pastoors-woning stichtte, gelijk Bat. Sacra schrijft, waarmede ik gis, dat tevens bedoeld is de kerkelijke vergaderplaats, in die tijden niet zelden op den zolder des huizes ingerigt. Of dit een en ander tot stand kwam in het vroeger besproken eigendom van Pieter Jansz. Pronck, durf ik niet verzekeren, ofschoon ik niet weinig tot de gissing geneigd blijf, vooral met het oog op de ligging der kerkschuur aan den Achterweg, waarover straks nog gehandeld zal worden.

Nog vindt men van pastoor Schaap aangeteekend, dat hij voor den bouw der pastoorswoning en tot delging der schulden *f* 35,000 uit eigen middelen gaf „monstrando, „uti ad nominis sui significationem alludens dicebat, „*ovem lanâ abundare.*"

Op Lambertus Schaap, die in 1705 tevens als dusgenaamd kapittelheer van Haarlem voorkomt, is tenzelfden tijde door Theod. de Cock de blaam geworpen, een voorstander te zijn van den beruchten Codde, van welken smet hij zich alras moet gezuiverd hebben, aangezien zijn naam staat onder den Libellus Supplex in genoemd jaar nog aan Clemens XI opgezonden [1], waarin toenadering en onderwerping aan de besluiten van den Apostolischen Stoel doorstraalt. Op 17 Mei 1707 [2]) met vier andere Haarlemsche kapittelheeren bij de Staten van Holland den door Rome benoemden apostolischen Vicaris Adam Damen, aanbevelend en ter erkenning voordragend, bewees hij overtuigend zijne regtzinnige onderwerping aan Rome. Kort na het overlijden van L. Schaap dat op 9 April 1708 inviel, werd als pastoor door den plaatselijken baljuw toegelaten:

Arnoldus de Leeuw, geboren te 's Bosch op 1 Nov. 1655. Tijdens zijn verblijf alhier werd aan de pastorij aangebouwd eene bedeplaats of schuurkerk lang 63 voeten en 32 voeten breed; zij bevond zich omtrent 1/4 uurs van het dorp aan den Achterweg, bij het Klopjeshofje. Deze ijverige priester stond 39 jaren lang aan het hoofd der gemeente, en dit zonder medehelper, tenzij in de laatste maanden zijns levens, toen Aimericus v. d. Capelle die later tot aartspriester werd aangesteld, hem is toegevoegd. A v. d. Leeuw stierf in 1747 den 17 Julij. en is gevolgd door:

Franciscus v. d. Heuvel., geb. te Os in 1689, in 1710 als 12e onder 103 gepromoveerden te Leuven aangegeven. Hij was kortelings kapellaan te Langeraar en sints 1720 als dusdanig te Amsterdam op 't Bagijnhof, alwaar hij in 1745 tot opvolger van Fr. Corn. Dierout verkozen was als overste der Bagijnen, maar van stadswege geen

---

1) Zie Hoynck's Hist. Eccl. Ultr. p. 55. 2) Ibidem p. 66 et p. 143.

toelating konde verkrijgen. Deze pastoor schreef in 1757 een ascetisch werkje betiteld „Dagelijksche Denktaal [?] of geestelijke waterbronnen", te Antwerpen gedrukt in 8° 72 bl. Onder hem, in 1758, wordt de statie door den nuncius Molinari „honesta et jucundissima" genoemd, en hij zelf „senior, gemma sacerdotum, ipsaque pietas, nec minore „vir eruditione quam virtute." Het getal communicanten was toen 520. Bij pastoor v. d. Heuvels dood, die op 23 Octob. 1760 plaats had, was zijn assistent, de eenige die tijdens zijne bediening hier geweest is, HENRICUS SCHELLENS, geb.. te 's Hage, welke later pastoor te Overveen en Landdeken van Kennemerland was.

CORNELUS VAN DER VALCK, geb. te 's Gravenhage, herwaarts als pastoor gezonden in Nov. 1760. Hij wordt omstreeks 1773 door den nuntius Ghilini genoemd: „op-„timis moribus et studio commendabilis." Er waren toen 526 communicanten. Hij schreef doopsels in van 17 Dec. van genoemd jaar 1760 tot 13 Sept. 1798. Het getal communicanten in 1782–83 beliep 530; in 1835 was het 585, in 1841: 637, in 1842: 660, in 1848: 712. Hij is alhier gestorven den 1e Oct. 1798, en is de laatste pastoor geweest voor wiens toelating 150 gls. aan den baljuw zijn betaald; ook hielden tijdens zijne bediening de kerkmeesters op, telken jare 150 gls. te betalen voor oogluikende toelating der godsdienstoefeningen.

PETRUS SNARENBURG, geboren te Leiden, alhier pastoor geworden in 1798 vóór 9 Nov. Zijn priesterhart gaf hij bij zijne eerste inschrijving van doopsels, lucht volgender wijze:

Quot capit hic Liber sacro nomina tincta lavacro
Tot sint Libro nomina Christe tuo.

Gunt Heijland iedereen hier in dit Boek geschreven
Voor eeuwig in Uw Rijk met U te mogen leven!

Hij overleed reeds op 1 Jan. 1805. Er was alhier tijdens de ziekte en nog een drietal maanden na het overlijden van dezen pastoor als assistent Petr. Paul. Wast

Joannes Christophorus Freede, geb. in 1755 te Amsterdam, was tot zijne komst alhier op 13 Maar 1805, pastoor sedert 1790 te Crommeniedijk. In 1810 zegt Freede, dat hij de zorg draagt over 782 Roomsch-Katholieken, woonachtig in de gemeente Lisse en de buur aan 't Mallegat, en dat hij 400 gls. trekt van de ledematen. Pastoor Freede versierde de kerk met een nieuw altaar en tabernakel. Hij stierf alhier te Lisse 14 Junij 1816 in den ouderdom van 60 jaren en eenige maanden.

Petrus van Halen, geb. te Weerth, gepromoveerd te Leuven in de philosophie [de 30ᵉ onder 113] den 17 August. 1784, vervolgens S. Th. Bac. form., en priester gewijd in 1792. Den 7 April 1795 werd hij pastoor te Herfelingen in het dioecees van Kamerijk; van 1807 tot zijne bezitneming op 4 Aug. 1816 als pastoor alhier, was hij professor te Warmond. Hij is plotseling overleden den 13 Junij 1840.

Petrus Ludovicus van der Hoven, geb. te Rotterdam 1785, priester gewijd in 1808, herwaarts gezonden in Aug. 1840, nadat hij kort als zendeling in Suriname en in de Holl. Zending als pastoor werkzaam was geweest: te Overschie 1821–33, te Abcoude 1833–36: te Raamburg 1836–40. In 1849 nam hij eervol ontslag en is als rustend pastoor overleden te Sassenheim den 16 Oct. 1866 in het 82ˢᵗᵉ jaar zijns levens en het 58ˢᵗᵉ zijns priesterschaps. Aan het beleid van dezen herder, geholpen door de Gemeentenaren en het Gouvernement, dankt Lisse een nieuw R. C. kerkgebouw, ter vervanging van de schuurkerk „aan den Achterweg": De kerk ligt digt bij het dorp en is ingewijd door Mgr. C. L. van Wijckerslooth, bisschop van Curium i. p. i. op 19 Sept. 1843.

De eerste steen was gelegd op 30 Junij 1842, en de klok gewijd op 9 Maart 1843. (Zie *Godsdienstvriend* D. 49 pag. 87; D. 50 pag. 229; en D. 51 pag. 209).

Sedert den 22 Sept 1843 is de gemeente ook in het bezit van eene eigene, ingezegende begraafplaats.

JOANNES HILLIGARDUS DEEKENS, geb. te Amsterdam in 1800, priester gewijd in 1829. Vóór zijne aankomst, was hij als kapellaan in bediening geweest te Sassenheim en voorts als pastoor te Bovenkarspel 1837–43, te Kudelstaart 1843–49. In 1865 nam hij zijn ontslag en verbleef alhier in het dorp tot zijn dood, den 28 Junij 1867. Zijn opvolger was:

ARNOLDUS HEUVELS, in 1814 geboren te Warmond, priester gewijd te Oegstgeest den 16 Oct. 1842, en gestorven te Lisse den 26 Mei 1871.

Nadat hij eenige maanden als kapellaan werkzaam geweest was te Ouderkerk, vertrok hij onder geleiding van Mgr. Jacobus Grooff, bisschop van Canéa i. p. i. en apostolisch Vicaris van Nederlandsch Oost-Indië, den 6 Dec. 1844 naar Batavia. Hij kwam aldaar aan op 21 April 1845. Gelast door Mgr. Grooff zich naar Samarang te begeven, stuitte hij alhier buiten schuld of toedoen op allerlei moeijelijkheden; zoodat hij de regtmatige bevelen van zijn bisschop niet slechts niet konde volvoeren, maar eerlang vandaar, en vervolgens krachtens Besluit van 19 Jan. 1846 door den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch O. I. genomen, uit Indië werd verwijderd of liever gebannen. Het zij slechts herinnerd, dat hetzelfde lot nog drie andere ijverige priesters trof, die met hem uit het Moederland naar Oost-Indië vertrokken waren; ja zelfs den aanvoerder dier schare, den eerbiedwaardigen Grooff.

Sedert zijne wederkomst in 't vaderland was A. Heuvels werkzaam als kapellaan: te Amsterdam in de kerk,

bijgenaamd de Fransche kerk; en te 's Hage in St. Jacob, en als pastoor: te Schagen 1850–1860; te Volendam 1860–1863 en te Zierikzee 1863–1867. Gedurende zijn vierjarig verblijf te Lisse was A. Heuvels gelijk elders vroeger zeer ijverig werkzaam, waarvan onder meer de R. K. school ten bewijze slechts zij bijgebragt.

Henricus Theodorus van Vlasselaar, den 21 April 1820 geboren te Delfshaven, priester gewijd te Oestgeest 17 Aug. 1845, kwam alhier te Lisse den 26 Junij 1871. Laatstelijk was hij sedert 1852 in pastorele bediening geweest te Tuitjenhorn, en vroeger kapellaan op verschillende plaatsen. Sedert 1857 is te Lisse voortdurend een kapellaan geweest, thans is deze de WelEerw. Heer H. F. Coenen, geboren te 's Hage 1843, priester gewijd 1868, en herwaarts gezonden in 1870.

WARMOND.

Patroon: *H. Matthias*. Communicanten 420.

Ten jare 1795 werd door de Roomschen van Warmond voor 700 gls. aangekocht het kerkhuis der Remonstranten die tot enkelen waren uitgestorven. Straks een jaar hierna, kwam de eerste pastoor, zoodat de zelfstandigheid der parochie dagteekent van 1796. De kerk werd ingezegend op 24 Dec. 1796. Veertien jaren later wordt vermeld, dat de parochie telde 387 Roomsch Katholieken in het dorp Warmond, hetwelk echter, als burgerlijke gemeente beschouwd, nog 98 Roomsch-Katholieken meer bevatte, waarvan 46, vijf huisgezinnen uitmakend, te Sassenheim, en 52 anderen in elf haardsteden verblijvend, te Rijpwetering of te Oud-Ade ter kerke gingen. De herder genoot toenmaals 450 gls. van de ledematen die hem tevens vrije woning verschaften.

Van het Warmondsche bedehuis wordt gezegd: (zie v. d. Aa. Deel XII). „Het is een klein en net gebouw waarop in 1846 een houten toren met lui-klok is geplaatst; ook is het van een orgel, dat in 1838 vernieuwd is, voorzien en prijkt met twee ongeveer twee ellen hooge beelden van de H. Maria en van den H. Matthias, en eenen eikenhouten preekstoel, vervaardigd door den bekenden Utrechtschen beeldhouwer E. F. George. Vooral is bezienswaardig de marmeren communiebank, wier weêrgade in Nederland niet wordt gezien." Zij is in renaissance-stijl en was in de vorige eeuw een der sieraden van de St. Walburgiskerk te Antwerpen. Meer dan herinnerd behoeft wel niet, dat al wat alhier te Warmond in weinige jaren tot stand kwam, te danken is aan de zorg en het beleid der dienstdoende geestelijkheid, geholpen door de gemeentenaren en vele weldoeners. Hetzelfde geldt van de nieuwe romaansche kerk en de pastorij, tijdens de bediening van den tegenwoordigen herder gesticht. De kerk is getrouwelijk gebouwd naar de oude parochiekerk, gelijk deze was vóór 1573. De lengte der kerk, met inbegrip van het presbyterium, is 40 meters op eene breedte van 16 en eene hoogte van 12 meters.

Jacobus Groen, geboren te Wormerveer in 1758, priester gewijd in (?), alhier overleden den 17 Oct. 1825.

Gerardus Hoes, geboren te Rotterdam, priester gewijd in 1815, alhier overleden 25 Mei 1844.

Het getal communicanten was onder zijn pastoorschap, tot en met 1848, tusschen 340 en 375; aldus volgens de aanteekeningen van pastoor Burgmeijer, zijnen opvolger. Onder pastoor Hoes werd op 27 Julij 1829 het kerkhof ingezegend.

Joannes Jacobus Burgmeijer, te Amsterdam geboren 30 Oct. 1808. Na zijne studiën te Hageveld, Gemert en Warmond te hebben voltrokken, werd hij priester ge-

wijd den 21 Sept. 1833 en vervolgens kapellaan te Leiden, Langeraar en Rijswijk, tot dat hij op 29 Junij 1844 herwaarts als pastoor gezonden is. Onder hem werd de eerste klok gewijd op 22 Dec. 1845, en eene nieuwe op 20 April 1846 door den Aartspriester van Holland. (Zie *Godsdienstvr.* D 57. pag. 200). Zijn overlijden had alhier plaats op 13 Dec. 1850. De verschillende godsdienstige geschriften die hij zamenstelde of vertaalde, en de veelvuldige bijdragen door hem geleverd b. v. in de *Katholiek*, in het *Godsdienstig, geschied- en letterkundig Tijdschrift voor R. K.* en in het *R. K. Jaarboek*, later *Kerkelijk Nederland*, hetgeen van 1847 tot 1851 met zijn naam versierd was, en de vele en belangrijke aanteekeningen over de kerkelijke geschiedenis van ons vaderland door hem nagelaten, zijn goede getuigen van zijne veelzijdige kennissen.

Nicolaus Adam Frink, geb. te Haarlem 18 Maart 1815, priester gewijd 1839 den 27 Octob., alhier pastoor geworden den 23 Dec. 1850, nadat hij was werkzaam geweest als kapellaan te Amsterdam en sedert 4 Sept. 1844 als subregent in het Seminarie te Voorhout. Sedert 12 Sept. 1870 is deze pastoor tevens Deken van Noordwijk.

VOORHOUT.

Patroon *St. Bartholomeus*. Communicanten 354.

Nadat de Roomsch-Katholieken te Voorhout aanwezig, in voege als reeds boven is gezegd sedert de Reformatie in het geestelijke waren verzorgd, kwam in 1809 in dien toestand verandering, dank zij der billijke tusschenkomst van koning Lodewijk. De oude dorpskerk werd door een dikken, van binnen gevulden muur in twee deelen gescheiden; het eene gedeelte den Gereformeerden gelaten,

en het andere den Katholieken tot hunne eeredienst ingeruimd. Een eigen herder werd nog wel niet verkregen, maar voorloopig de kapellaan van Sassenheim belast, ter dienstverrigting op zon- en feestdagen herwaarts te komen en voorts meer bepaald die van Voorhout bij te staan. Op dezen voet bleven de zaken tot 1843, wanneer een deservitor gezonden is, die het volgend jaar tot eersten pastoor werd benoemd. Voorhout is de eenige plaats in ons land waar nog heden het simultaneum bestaat.

Henricus Wolkemeijer, geb. in 1802 te Amsterdam 8 April, priester gewijd in 1834, werd op 22 Maart 1844 tot eersten pastoor van Voorhout bevorderd; op 24 Sept. 1849 is hij verplaatst naar Buitenveldert en op 14 Aug. 1857 naar Haastrecht, alwaar hij is gestorven op 7 Mei 1866.

Gerardus Franciscus Albers, geboren te Amsterdam op 17 Nov. 1814, priester gewijd 27 Maart 1841, werd alhier pastoor in 1849, na als kapellaan werkzaam geweest te zijn te Leiden, Amsterdam St. Nicolaus en te Sassenheim.

A. v. L., *S. J.*

HEILIGE PLAATSEN
IN HET BISDOM VAN HAARLEM.

III.

ST. AELBERTS PUT TE EGMOND.

Er zijn drie Egmonden, Egmond-Binnen, Egmond op den Hoef, Egmond aan Zee. De ligging van dit laatste aan de Noordzee wordt door zijn naam aangeduid: een half uur oost- en dus land-inwaarts ligt Egmond op den Hoef, en van hier wederom een half uur naar het zuiden vindt men Egmond-Binnen. Ongeveer in het midden tusschen beide laatstgenoemde dorpen is het gehucht Rinnegum gelegen, waar de kerk van de katholieke parochie der Egmonden staat.

Egmond aan Zee is een zeer oud dorp. Naar men wil stichtte heer Wallingier van Egmond hier reeds in 1036 eene kapel ter eere van de H. Agnes, nadat hij eenige jaren te voren den grond tot dit dorp gelegd had door het bouwen van een tiental huisjes aan het Noordzeestrand [1]). Het is nooit anders geweest dan een visschersdorp en is dit nog heden. Als „heilige plaats" verlangt het van ons geen buitengewone opmerkzaamheid. Alleen wil ik aanteekenen, dat men er een „St. Alberts-straatje" vindt, of ten minste in 1792 nog vond [2]).

Egmond op den Hoef is ouder en merkwaardiger. Het was het stamhuis der heeren van Egmond, later tot grafelijken rang verheven, dat aan Nederland een bloedig treurspel te aanschouwen gaf, toen Lamoraal van Egmond,

---

1) *Kabinet van Nedl. en Kleefsche Oudh.* I. bl. 324.
2) Aldaar, bl. 322.

de vierde graaf, in den aanvang der zestiende-eeuwsche troebelen te Brussel op het schavot den dood eens misdadigers stierf. Van het groote en weidsche kasteel dezer magtige edelen is niets meer over, dan een stuk ruïne. De kapel der heeren van Egmond stond even buiten hun slot; zij werd later door hunnen invloed tot eene kollegiale kerk verheven [1]). Doch de soldaten van Sonoy, dezelfden waarschijnlijk die de kapel van Runxputte verwoestten, gaven ook hier aan hunne wildheid den vrijen teugel, braken er de beelden en grafgesteenten en rigtten in de kerk eene barbaarsche vernieling aan [2]). Die kerk is thans de protestantsche kerk van Egmond op den Hoef. In de zeventiende eeuw was het dorp eene der telkens veranderende woonplaatsen van den Franschen wijsgeer Descartes: men toont er het huis nog, waarin hij verbleven heeft [3]).

Maar het oudste en merkwaardigste is ongetwijfeld Egmond-Binnen, eenmaal toen onze voorvaders in de duisternissen des heidendoms ronddoolden, de verblijfplaats van den H. Adelbert, waar hij begraven werd, waar zijn ligchaam roemrijk werd verheven, waar de vermaarde abdij verrees, het vroegste middenpunt van wetenschap en kerkelijk leven in het eigenlijke Holland.

Thans is al die grootheid vergaan en tot stof gekeerd. Doch twee plaatsen, ongeveer een tiental minuten van elkander verwijderd, blijven er over, die den eenzamen bezoeker herinneren aan de dagen van voorheen. Die twee plaatsen zijn het „kerkhof" dat het terrein der voormalige abdij is, en St. Aelberts-Put. Beide plaatsen verdienen melding in deze *Bijdragen:* wij zullen ons heden met de laatste bezighouden, die naar de orde van tijd de eerste is.

1) Aldaar, bl. 318. 2) Aldaar, bl. 319.
3) *Tegenw. Staat der Vereen. Nedl.* VIII. 357.

Ongeveer tien minuten ten westen van Egmond-Binnen, niet ver van het begin der Noordzee-duinen ligt deze put midden in een akker bouwland. St. Willibrords-put te Heilo is door lommer overschaduwd zeer nabij eene kerk gelegen, onmiddelijk langs een weg dien de onbezorgde schooljeugd vaak met haar gedruisch verlevendigt: St. Aelberts-put welt in de eenzaamheid op, in het open veld; het uitspansel des hemels alleen overwelft hem, en somtijds als het doffe dreunen der Noordzee gehoord wordt, is dit het eenige geluid, dat de stilte verbreekt. Alleen staat er op weinige schreden afstands een schamel huisje, en een goed eind verder nog een paar andere.

Eerbied voor die plek! Dat is de plaats, waar St. *Adelbert* terstond na zijn sterven begraven werd, de plaats waar later bij de ontgraving zijner heilige reliquiën de bron ontsprong, van welke wij jaarlijks in onze getijden lezen: „Toen het ligchaam van den H. Adelbertus, door goddelijke openbaring ontdekt, uit de aarde werd verheven, welde er uit zijn graf eene bron van zeer zoet water op, die voortdurend vloeit tot heil der geloovigen. Alleluja!" [1])

Ziehier de geschiedenis dezer merkwaardige plaats, gelijk die woordelijk beschreven is door eene hand, die nu lang is vergaan, eene hand die het verhaal te boek *stelde* in overoude tijden, vóór het jaar 1000. Den oorspronkelijken tekst van dit berigt, afgedrukt in het zeldzaam voorkomende zesde deel der Acta Sanctorum Belgii, zal de belangstellende lezer aan den voet dezer bladzijden vinden. Straks zal ik zeggen, welke hooge geschiedkundige waarde, er naar mijn inzien, aan moet worden toe-

---

1) „Dum corpus beati Adelberti, divinitus revelatum, e terra levaretur, ex sepulchro ejus fons aquae dulcissimae scaturiit, quae in salutem fidelium continuo exundat. Alleluja". *Off. S. Adelb.* 25 *Jun. Ant ad Magn. in* 2[e] *Vesp.*

gekend. Men moge hier opmerken dat Adalbert de oude spelling van den naam des Heiligen is.

„Na het overlijden van den H. Adalbert werd zijn ligchaam door de toenmalige geloovigen, die zijne uitvaart bezorgden, met veel zorg begraven, en op passende wijze aan de aarde toevertrouwd om het bevel der heilige verrijzenis af te wachten. Zij bouwden er eene kerk boven, zoo goed zij, in die dingen nog onwetend, het konden, en vierden feestelijk zijne nagedachtenis. Door de woede van de invallen der Noormannen werd de kerk zelf meermalen vernield en de geheele omstreek op schrikkelijke wijze verwoest. Doch Gods Voorzienigheid wilde toonen, van hoeveel verdienste de H. Adalbert was, wiens overblijfselen daar werden bewaard, en zorgde altijd zóó, dat er nooit iemand ontbrak, die er den verschuldigden eeredienst verrigtte [1]).

Is dit nu de aloude raadselachtige „ecclesia Ekmunde", door den Frankischen koning blijkens het beroemde charter van 922 aan zijn getrouwen Diederik, onzen eersten graaf, geschonken? Of moet hieronder het latere kerkje worden verstaan, dat jaren daarna de abdijkerk van Egmond werd? — Het eerste schijnt mij het aannemelijkst. Immers toen dit latere kerkje, 10 minuten westwaarts, was gesticht, bestonden er twee kerken te Egmond, (zie hierachter bl. 406) en in dit geval had bovengemelde gift-

1) „Corpus autem beati viri Adalberti a fidelibus tunc temporis, qui ejus exequias procurabant, diligentissime conditum ac humanitatis more terrae mandatum sanctae resurrectionis praestolatur edictum. Supra quod construentes ecclesiam, in quantum rudes adhuc talium rerum poterant, ejus frequentabant memoriam, sed Normannicae irruptionis impetu ipsa ecclesia saepius diruta, ac quaeque circumposita atrocius sunt devastata. — Verum Dei ordinatio, ut qualis meriti esset S. Adalbertus, cujus reliquiae ibi servabantur, ostenderet, ita providit, ut numquam deesset, qui inibi debitam servitutis congruentiam impenderet". *Vita S. Adalberti* C. II. n. 7 et 8 GHESQU. Acta Sanctorum Belgii. t. VI.

brief duidelijker moeten spreken om ze van elkander te onderscheiden.

In een volgend artikel spreek ik over de naamsafleiding *Haec munda*. Laat ons thans met het oude berigt voortgaan:

„En het is geen wonder, dat de menschen met plegtigheden hem vereerden, die dagelijks door wonderteekenen uitschitterde. Deze zijn zoo talrijk, dat indien wij zouden beproeven ze één voor één te beschrijven, wij daardoor niet alleen in moeijelijkheid zouden geraken, maar het ons zelfs onmogelijk zijn zou. Daarom moeten wij doen als iemand, die liefelijke boschaadjes bezoekt, en in aarzeling welke bloem hij kiezen zal, zich bepaalt tot wat hem een nuttig behagen verschaffen kan, opdat hij niet bezwijke onder den last des overvloeds. Dit midden moeten ook wij houden, opdat ons kort verhaal zoowel behage aan hen die veel, als aan hen die weinig verlangen. Overigens hopen wij niet veel moeite te zullen hebben, om geloof te wekken aan hetgeen wij zeggen, daar het vrij dwaas is, dat er bij geloovigen twijfel zoude ontstaan over datgene, waardoor, bij Gods werking, ongeloovigen hunne vroegere dwaling hebben opgegeven. Dit is nu reeds genoeg gezegd: laat ons dan terugkeeren tot ons onderwerp........" [1]).

---

1) „Nec mirum si humanis honorabatur excubiis, qui quotidie miraculorum fulgurabat insigniis: quae tam numerosa sunt, ut si ea per singula describere tentemus non modo difficultatis, sed etiam impossibilitatis anfractus incurreremus. Quocirca necesse est morem teneamus cujuslibet amoena vireta adeuntis, qui eligendorum dubius specie florum, eatenus temperat appetitum, ut satis faciat usuali delectationi, non excessuali succumbat oneri. Hoc quoque nos oportet uti meditullio, ut compendiosa recitatio tam studiosis quam fastidiosis sit geminae alternationis morigeratio. Caeterum de fide dictorum astruenda non multum nos laboraturos speramus, cum satis absurdum sit in fidelibus scrupulum generari, unde Deo auctore incredulos pristino renuntiasse constat errori. Proinde hoc jam satis dictum; nunc redeamus ad propositum". Aldaar, n. 8.

Nu volgt er bij den middeneeuwschen schrijver een verhaal van verschillende wondervolle gebeurtenissen, hetwelk ik hier overslaan moet, om dit opstel niet al te lang te maken. En daarna gaat hij aldus voort:

„Adalbert, die beminnelijke Belijder van Christus, verscheen in den slaap aan zekere non, die Wilfit heette, haar aanzeggende, dat men zijn kostbaar gebeente, hetwelk even als dat van andere menschen diep in de aarde verborgen lag, op eene hoogere plaats in het gezigt van allen, zoude verheffen, opdat de godsvrucht der geloovigen des te krachtiger gewekt en de tusschenkomst zijner verdiensten des te sterker verkregen werd. En opdat haar geen twijfel misschien zou doen aarzelen, verwaardigde hij zich, haar zeker te maken door eene drie malen herhaalde verschijning.

„Zij nu, om door ongehoorzaamheid geene schuld te beloopen, haastte zich als eene niet trage bodinne, wat haar in den slaap geopenbaard was, te gaan overzeggen aan Diederik, den eersten graaf, die deze plaats in eigendom bezat, zooals zijne nakomelingen ze nu nòg bezitten [1]).

„Deze Diederik handelde altijd vaardig en gedienstig in alle zaken van godsdienst, en voerde zoo ook spoedig uit wat de non hem had gezegd. Als dan nu alles gereed was, wat bij zulk een arbeid behoorde, liet hij de heilige overblijfselen in de hoogte ligten.

1) „Apparuit amabilis Christi confessor Adalbertus in somnis cuidam sanctimoniali, Wilfit nomen habenti, denuntians ut pretiosissima sui corporis ossa, quae more caeterorum profundius sub humo recondita tenebant, eminentius elevata cunctis in conspectu locarent, scilicet ad devotionem fidelium efficacius incitandam, et meritorum ejus interventionem praesentialius obtinendam. Et ne fidem quivis forsitan ambiguitatis offendisset scrupulus, trinis feminam praefatam dignatus est certificare visionibus. Quae ne stringeretur inobedientiae reatu, Theoderico primo comiti, qui locum eumdem, sicuti nunc posteri ejus retinent, proprietatis jure possidebat, haud segnis intimatrix, per somnum sibi revelata suggerere properabat". Aldaar, n. 13.

„Toen werd er onder de lijkkist eene bron ontdekt, opmerkelijk door hare verwonderlijke klaarheid, en tot den dag van heden voor velen heilzaam, doordien zij de hoop in zich besluit van het wederverkrijgen der gezondheid. Toen de kist geopend werd, zag men, dat het kleed, waarin het ligchaam van den Heilige gewikkeld was, vrij was gebleven van alle bederf, om aan te toonen, dat hij die daar rustte, leefde.[1])

Opmerking verdient het, dat in dit alleroudste verhaal der merkwaardige gebeurtenis met geen enkel woord gegerept wordt van een gouden kruis, volgens latere berigten toen op de borst van den Heilige gevonden. Ook het oude Chron. Egmundanum (1205) heeft daar niets van, evenmin als Melis Stoke (1305). Ofschoon Joannes a Leydis (1504) zegt: Simulque crux aurea supra pectus ejusdem Confessoris *certo testimonio* perhibetur ibidem inventa fuisse, medelam et sanitatem praestans contra variam corporis et animae infirmitatem, zal het geoorloofd zijn, het vinden van dit gouden kruis in twijfel te trekken. Nu vervolgt ons berigt:

„Genoemde Graaf [Diederik] liet op de plaats, die Hallem [2]) genoemd wordt, eene houten kapel bouwen.

---

1) „Ille vero sicuti semper in illis, quae religionis sunt, promptus et officiosus extitit operator, ita in exequendis his, quae sanctimonialis retulerat velox executor fuit. Paratis ergo quecumque fuerant tali operi congrua, sancta levari fecit pignora. Tunc subtus sarcophagum repertus est fons, mira limpiditate perspicuus, qui usque in hodiernum diem ad recuperandam sanitatem inclusa spe multis exstat idoneus. Apertoque locello pallium quo sancti corpus velabatur, ut requiescentis vivacitas apprehenderetur, ab omni corruptione putredinis immune conspiciebatur". Aldaar, n. 13—14.

2) „De plaats, die Hallem genoemd wordt". Men heeft dit zóó verstaan, alsof het geheele dorp Egmond oorspronkelijk dezen naam gedragen zou hebben. (Joa. a Leyd. *Ann. Egmund.* c. 4.) Doch dit schijnt mij ongegrond toe, en zeker komt de naam Ekmunde in oudere gedenkstukken voor, dan de naam Hallem. Ik zou denken, dat Hallem de naam eener bepaalde plaats in het dorp Egmond geweest is.

Na een dag bepaald te hebben, waarop de geloovigen eenparig konden bijeenkomen, liet hij daar den heiligen schat heenbrengen. Niet in klein getal waren zij, die bij de plegtigheid dezer eerwaardige overvoering hunne gezondheid herkregen; vooral was het de heerlijkheid des gezigts, die aan blinden teruggegeven werd, en sterkte der ledematen aan wie deze misten. O bron van goddelijke goedheid, die altijd overvloeit in onwaardeerbare stroomen van barmhartigheden! Zie, de allerheiligste Belijder, wiens ziel de ware veiligheid des eeuwigen levens geniet en aan niets behoefte heeft, schijnt eene opwekking te geven, om het gebeente zijner ligchamelijke overblijfselen hooger te verheffen, met eene prachtiger grafplaats te vereeren. Is het, dat daar voor hem, die nu in den luister des Hemels woont, iets genoegelijks in gelegen is, terwijl toen hij nog in het ligchaam leefde alle schoonheid der aarde hem gering was? Verre zij het van een godsdienstig gemoed, zoo iets te gelooven! Maar hij die in deze vreemdelingschap verblijvende, nooit een liefdevol hart miste, houdt, nu hij in het vaderland woont, niet op, aan medelijden en barmhartigheid gedachtig te zijn. Daarom wil hij, dat de reliquiën van zijn heilig ligchaam meer openlijk worden tentoongesteld, opdat de harten van hen, die ze aanschouwen, door den prikkel der vermorzeling geraakt, des te gemakkelijker geschikt worden, om de hulp der Godheid te verkrijgen. Hij wil door een luisterrijker bijeenkomst worden gevierd, opdat de verlangens der goeden krachtiger en krachtiger worden door de gedachte aan de toekomstige glorie". [1])

---

1) „Praedictus vero comes in loco qui Hallem nuncupatur, ex ligni materia construxit oratorium, constitutaque die, qua fidelium unanimis devotio convenire potuisset, illuc sanctum deduci fecit thesaurum. In quo venerabilis deportationis officio quos sanitatis impotes reformarentur, non parvo colligi potest numero, praecipue denique caecis redditum lucis de-

Dit berigt heeft, naar mijne meening, hooge waarde voor de historie. Het is opgesteld lang voordat Melis Stoke zijne kronijk bewerkte, lang vóór het eene eeuw oudere, vroegste *Chronicon Egmundanum*, dat hem tot bron heeft gestrekt, lang zelfs vóór de aloude opteekeningen van het St. Adalberts-register, het allervroegste, gebrekkige verhaal der geschiedenis van het eigenlijke Holland [1]). Het is opgesteld nog vóór het jaar 993, nog bij het leven van een kleinzoon van dienzelfden graaf Diederik I, die er eene zoo belangrijke rol in speelt, ja wat meer zegt, op last van dien kleinzoon zelf [2]). Het is opgesteld door een, die toen reeds zulk een leeftijd had bereikt, dat hij zeggen kon over wat ten tijde van Diederik II geschiedde: „Quae temporibus Theoderici junioris, praedicti videlicet comitis filii, *nos ipsi vidimus* declarata miracula". Het is het leven van St. Adalbert, geschreven door de monniken van Midlach nabij Trier, op last van Egbert, den aartsbisschop van dien zetel, kleinzoon van

cus alludebat, et quoscumque gressus debilitas enervabat redigesta membrorum compages erigebat. O divinae pietatis fontem inaestimabilibus miserationum rivis semper inundantem! En confessor sanctissimus, cujus anima vera beatitudinis securitate nullius indiga fuit, ut relicti corporis artus erigantur altius, loculis honorentur nitidioribus, adhortari videtur. Nam in coelesti conspicuitate posito haec inest delectabilitas, cui carnaliter versanti cuncta terrae viluit speciositas? Procul absit a piis mentibus haec credulitas. Sed qui in hac constitutus peregrinatione, caritatis viscera numquam dehabuit, jam manens in patria compassionis et misericordiae reminisci non desinit. Vult ergo reliquias sui sancti corporis manifestius tractari, ut respicientium corda, compunctionis accensa stimulo, facilius ad impetrandam divinitatis opem mereantur aptari. Vult magnificentiori frequentia celebrari, ut magis ac magis in memoria futurae gloriae bonorum desideria valeant dilatari". Aangeh. pl. n. 15.

1) Bakh. v. d. Brink. *Hecmundensia*. bl. 173.

2) „Haec de vita et virtutibus opinatissimi confessoris Christi Adalberti Mediolacensis coenobii excudere cucullarii, jubente serenissimo ejusdem monasterii domino supra nominato, videlicet summo praesule Egberto". *Vita S. Adalb.* c. III. n. 26.

graaf Diederik I, zoon van graaf Diederik II, broeder van graaf Aernout. Er kan aan de echtheid niet met grond worden getwijfeld. Wat kan men méér verlangen op den verbazenden afstand van negen volle eeuwen? — Eerst vijfhonderd jaar later schreef Joannes a Leydis zijn Chronicon Egmundanum, die toch den aanvang der Reformatie in ons land op verre na niet heeft aanschouwd!

Het St. Adalberts-register, eerst 150 jaar na ons merkwaardig berigt door de kloosterlingen der Egmonder abdij opgesteld [1]), heeft het volgende:

„Primus Theodericus, frater Walgeri, erat vir valde gloriosus et Deo per omnia carus Hic dignitatem prefecture suscepit a Karolo Francorum rege. In eius tempore Deo revelante inventum est corpus Sancti Adalberti et translatum in locum, ubi nunc a fidelibus veneratur" [2]).

En nu verzoek ik den lezer met eenige oplettendheid de volgende uiteenzetting na te gaan. Het komt mij voor, dat ik hier de aandacht moet vestigen op eene naar mijne meening klaarblijkelijke vergissing van wijlen onzen beroemden Rijks-archivaris Bakhuizen van den Brink.

Nopens de bovengenoemde korte opteekening van het St Adalberts-register zegt hij namelijk: „Ik mag niet onopgemerkt laten, hoe zeer het berigt van het liber Adalberti [gemeld register] omtrent Dirk I uitblinkt door kortheid en eenvoudigheid, niet alleen boven de opgesmukte berigten van den schrijver der mirakelen van St. Adalbert [hier wel te onderscheiden van het *Vita Sti Adalberti*] en van Joannes a Leydis, maar zelfs boven het [oudste] *Chronicon Egmondanum*. . . . . Evenmin weet onze schrijver iets van de non Wulfit, die bij de openbaring van het lijk van Adalbert bij lateren eene zoo groote rol speelt. Ik maak op de beknoptheid en schraal-

1) B. v. d. B. *Hecmundensia*. 183. 2) Aldaar, 199.

heid der oude berigten te eer opmerkzaam, omdat ik later in een afzonderlijk betoog hoop aan te toonen, hoe de oudere geschiedenis van de Egmondsche abdij in de twaalfde eeuw gefabriekt is". Aldus Bakh. v. d. Br. in het *Nederlandsch Rijks-archief*, 2e afl. bl. 199.

Deze opmerking bewijst, dunkt mij, niets anders dan dat de kundigste zich wel eens vergist. Ik geloof, of liever ik weet wel zeker, dat het hem niet gelukt zou zijn, aan te toonen „hoe de oudere geschiedenis van de Egmondsche abdij in de twaalfde eeuw gefabriekt is". Ik durf haast niet vermoeden dat een man van zoo veelomvattende geleerdheid, het boek (zooals elders blijkt) in de hand hebbende, waarin het *Vita Sti Adalberti a monachis Mediolacensibus conscripta* uitgegeven was, dit *Vita* niet zou hebben gekend, of ten minste niet gelezen. En toch, de schijn dwingt mij er toe, even als die schijn ook dwingt om aan te nemen, dat hij, later met dit *Vita* in kennis gekomen, er de echtheid en oudheid van erkennen moest.

Ziehier waarom. In 1856 schreef hij voor het *Nedl. Rijks-archief* de *Hecmundensia*. In dit opstel zegt hij, over het bovengenoemde St. Adalberts-register sprekende: „Ik beschouw het boek van St. Adalbert als een register, geenszins als eene kronyk, veel minder als een leven van St. Adalbert, hoedanig er reeds vóór de helft der twaalfde eeuw een door den monnik Frederik was bijeengeschreven. Zie V. Wijn, *Huiszittend Leven*. Dl. I. blz. 324". — Indien hij het Vita Sti Adalberti had gekend, had hij moeten schrijven: „hoedanig er reeds *vóór het* jaar 1000 een door de monniken van Midlach was geschreven. Zie Ghesquière, Acta Sanctorum Belgii. T. VI".

Ten tweede: hij schrijft dat de non Wulfit *bij lateren* eene zoo groote rol speelt. Indien hij het Vita Sancti Adalberti had gekend, was het hem onmogelijk geweest dit aldus te boek te stellen. Het *Vita* immers is niet

van *latere*, integendeel (en ook volgens Bakhuizen's eigene latere waardering) van veel *vroegere* schrijvers. Alleen reeds uit de schrijfwijze van den naam „Wulfit" zou men kunnen opmaken, dat hij toen weinig anders voor oogen had, dan het Chronicon Egmundanum van Joannes a Leydis, die dezen naam zóó geeft, maar die 500 jaar te laat kwam. De Midlacher Monniken, die dezen tot bron dienden, schreven 500 jaar vroeger „Wilfit".

Ten derde: bij Bakh. v. d. Br. mist men telkens de vermelding van genoemd *Vita Sti Adalberti*, waar het noodzakelijk moest te pas gebragt zijn door iemand die het had gekend, en wist wat er in stond.

Er is dus veel grond voor het vermoeden, ja 't is zoo goed als zeker, dat hij er toen niet mede bekend was, op zijn allerminst het toen niet gewaardeerd heeft. Doch dit bleef niet aldus. Zijn uitgever, de heer Martinus Nijhoff te 's Gravenhage, „heeft de zeker niet algemeene gewoonte, van alles te lezen, wat hij uitgeeft en daarover een eigen oordeel te vormen. Dit niet alleen, maar aan de vele kundige bezoekers van zijnen boekhandel geeft hij wel eens eene proef in handen van wat bij hem ter perse ligt, hetzij omdat hij meent, dat het hunne belangstelling verdient, hetzij om ook hun gevoelen over het gedrukte te vernemen. Geen schrijver zal het regt hebben, zich over die openhartigheid te beklagen, wanneer zijn werk onder zulke scherpziende oogen gebragt wordt, als aan mijne Hecmundensia te beurt viel. Een meer schrander en bevoegd beoordeelaar van zaken, in middeneeuwsch regt beter ervaren dan mijn vriend, Mr. J. Kappeyne van de Coppello, kon toch moeijelijk te vinden zijn," zegt Bakhuizen [1]).

1) BAKH. V. D. BR. *Hecmundensia. Naschrift*, in *Het Nedl. Rijks-archief* II. 218.

„De „scherpziende oogen” van dezen „schranderen en bevoegden beoordeelaar van zaken” ontdekten dan ook verschillende leemten in Bakhuizen's betoog, en het is de mededeeling van zijne opmerkingen, die den archivaris deed besluiten, aan zijne Hecmundensia een *Naschrift* toe te voegen, waarin hij, naar die opmerkingen, verschillende wijzigingen aanbragt van beweringen in genoemd opstel te vinden, andere dezer opmerkingen echter weêrlegde. Heeft Mr. J. Kappeyne hem toen ook opmerkzaam gemaakt op het Vita Sancti Adalberti? Of is hij langs een anderen weg tot de betere kennis daarvan gekomen? Het is mij onbekend, maar in het Naschrift ziet men ten eindelijk dit Vita, dat reeds lang in het vóórstuk had moeten aangehaald zijn, voor den dag komen: „Zoo spreken ook de Midlacher Monniken welke ten verzoeke van [aarts-]bisschop Egbert het leven van St. Adalbert schreven, bij Ghesquière Acta Sanct. Belgii, T. VI p. 671. Nec sunt memoriae subtrahenda, quae temporibus Theoderici *junioris*, praedicti videlicet comitis filii, *nos ipsi vidimus* declarata miracula” [1]). Dat hij na er mede kennis gemaakt te hebben, de echtheid en oudheid van het Vita aannam, blijkt dunkt mij duidelijk uit deze woorden, zoowel als uit den geheelen zamenhang. Die echtheid en oudheid zijn dan ook onmogelijk te loochenen, al komt men hier en daar op het vermoeden van eene niet geheel onbedorvene tekstlezing.

Maar dan vervalt ook volkomen zijne hoop „om later in een afzonderlijk betoog aan te toonen, hoe de oudere geschiedenis van de Egmondsche abdij in de twaalfde eeuw gefabriekt is” [2]), dan vervalt tevens ook zijne niet onduidelijk uitgedrukte meening, dat de non Wilfit *alleen*

1) Aldaar, 224.
2) Aldaar, *Hecmundensia* 199.

bij lateren „zoo groote rol speelt bij de openbaring van het lijk van Adalbert" [1]).

De lezer vergeve mij deze lange uiteenzetting. Laat ons wederkeeren tot St. Aelberts put.

Nu was dan het heilige ligchaam naar eene andere plaats overgebragt, Hallem geheeten, 10 minuten oosten dus landinwaarts. Doch het schijnt zeker, dat het kerkje bleef bestaan, hetwelk zoolang des Heiligen graf had overschaduwd, want reeds kort daarna, ten tijde van graaf Aernout, den kleinzoon van Diederik I, vindt men vermeld een „presbyter qui ecclesiam custodit, qua Sanctus Adalbertus primum quievit". [2]) In plaats van dit graf was nu eene bron getreden, die ruim haar aandeel had in de vereering der geloovigen.

„Wij moeten," zeggen de monniken van Midlach, „wij moeten aan de herinnering de wonderen niet onttrekken, die wij zelf hebben zien schitteren ten tijde van den jongeren Diederik [II], den zoon van voornoemden graaf [Diederik I] .... [3])"

Ik zal hen op dat spoor niet volgen, doch slechts een paar gebeurtenissen uit hunne bloemlezing overnemen.

„Daar was zeker priester van het volk der Anglen [uit Engeland], Wolmar geheeten, die gedurende twintig jaar geheel verstoken was van de vreugde des gezigts. Derhalve kwam hij, na vele heilige plaatsen bezocht te hebben, ook naar Rome om het hem ontnomene oogenlicht terug te krijgen. Maar de Opperste Goedheid, die zich bij de verdiensten der Apostelen door vele en verschillende wonderen heeft geopenbaard, stelde de gene-

1) Aldaar, 199.

2) Aanteekening in het oude Evangelieboek van Egmond, uitgeg. door Bakh. v. d. Br. aangeh. pl. bl. 192. 228. De reden waarom hij deze plaats voor eene „glosse" verklaart, is ongegrond.

3) *Vita Sti. Adalberti.* c. III. n. 18.

zing van dezen man uit, om de bescherming van St. Adalbert in het licht te stellen. Toen hij namelijk uit de stad Rome terugkeerde, ondernam hij het naar Egmond te gaan, aangetrokken door de mare van vele genezingen. En als hij op de plaats kwam van de heilzame bron, die wij boven hebben gezegd, dat onder des Heiligen ligchaam was gevonden, waschte hij zijne oogen driemaal in dat waterbad, en kon, met een helder gezigt begaafd, terugkeeren" [1]).

Ook is hoogstwaarschijnlijk op dezelfde plaats gebeurd, wat dezelfde schrijvers juist te voren hebben verhaald:

„Deze graaf [Diederik II] had eene zeer dierbare dochter, Erlinda geheeten, die langen tijd het gebruik van één harer oogen miste, maar hoe was het mogelijk dat zij de goedertierenheid van dien grooten Belijder niet zoude ondervinden, dien haar vaders vroomheid met zóóvele rijke geschenken had vereerd? Zij herkreeg dan haar gezigt, meer vreugde hebbende over de weldaad der teruggave, dan indien zij nooit dat vermogen der natuur had ontbeerd" [2]). Het is deze zelfde Erlinda (door lateren verkeerdelijk Aelvida, door nog anderen wederom

---

1) „Fuit item de gente Anglorum presbyter quidam, nomine Wolmarus, qui per viginti annorum revolutionem nullam penitus potuit habere visus hilaritatem; unde multis sanctorum locis peragratis, Romam quoque pervenit, ut ademptae lucis receptu potiretur. Verum superna pietas, quae per Apostolicum meritum crebris et multifariis est modis patefacta, hujus viri sanitatem ad declarandi S. Adalberti distulit patrocinia. Nempe dum Romana reverteretur ab urbe, attrahente fama curationis multorum, Egmundam studuit adire: veniensque saluberrimi fontis ad locum, quem supra memoravimus sub sancti corporis locello receptum, postquam oculos suos trino liquoris lavacro refovit, serenissimo lumine donatus abscessit". *V. S. Adalb.* c. III. n. 21.

2) „Fuit eidem comiti filia carissima, nomine Erlinda, quae diu unius oculi est uti frustrata. Sed quomodo tantum Confessorem non sentiret sibi placabilem quem patris sui sedulitas tot munificentiis fecit debitorem? Recepit ergo visum, plus gaudens ex restitutionis beneficio, quam si numquam naturali careret officio". *Vita Sti Adalb.* c. III. n. 22.

ders genoemd), welke wij in een volgend artikel zuln ontmoeten als overste der nonnen van het overoude, lereerste klooster te Egmond.

Geen wonder dan ook, dat dit kerkje bleef bestaan. Let schijnt dat daar ook het kleed bewaard bleef, waarin ıen het ligchaam van den Heilige gewikkeld zag, toen it werd ontgraven. Ziehier wat er met dit kleed ge- beurde: „De kapel van onzen beroemden Vader werd loor onachtzaamheid der bewakers tweemaal door de woede les vuurs verteerd. ['t Was ongetwijfeld óók een houten kerkje]. Maar Hij, die niet sluimerende nog slapende Israël bewaart, strafte die onbehoorlijke achteloosheid op zoodanige wijze, dat Hij tegelijk de uitstekendheid deed schitteren der verdiensten van den Heilige, die daar rustte [gerust had]. Want toen alles daar was neêrgebrand en tot asch verteerd door de hevigheid der vlammen, bleef alleen het kleed, dat het heilige ligchaam mogt bedekken, vrij van deze verbranding. Dat niemand nu zóó onzinnig zij van te meenen, dat het de magt van den Heilige vermindert, wijl hij den hem gewijden tempel niet voor het vuur heeft bewaard. Want God, die wonderen werkt in zijne Heiligen, die een gunstig oor leent aan de ootmoedigen en die in zijne geboden wandelen, Hij geeft de waarschuwingen zijner barmhartige lankmoedigheid aan hen, die achteloos en traag zijn, maar over de hoogmoedigen en die verstokt zijn op den weg der boosheid, strijkt Hij het vonnis zijner regtvaardige wraak. Door het verbranden der zaken van dezen tempel maakte hij de zorgeloozen wakker, doch door het beveiligen van dit kleed gaf Hij hoop op verhooring aan die godvruchtig zijn, en eene heilige voorbede zoeken". [1])

---

1) „Oratorium quoque celeberrimi patris, minus justa custodum vigilantia conservatum, bis incendii depraedatione est devastatum. Sed qui non dormitans neque dormiens, conservat Israël, sic negligentium punivit inju-

Hoe lang dat kerkje daar bleef bestaan is met geene zekerheid uit te maken. Waarschijnlijk zeer lang. Nog driehonderd jaar, nadat het voorgaande gebeurd was, nog in 1260, vinden wij het in aanzijn, en zelfs in het bezit van een kerkhof. Toen werd er namelijk een verdrag over gemaakt door den abt en de parochianen van Egmond: „Capellam vero quae est versus Occidentem iuxta dunas dicti parochiani de ecmunda fabricare debent et ipsam reficere quotiens necesse fuerit suis sumptibus et expensis. Et si ipsam vel cimiteriam ipsius propter defectum fabrice vel refectionis seu etiam propter violationem interdici contigerit vel gravari, ab inde ipsi parochiani, qui pro tempore fuerint, absque laboribus et expensis dicti abbatis et conventus relevabunt" [1]).

Hier is het de plaats om wederom eene kleine vergissing te vermelden van wijlen den Rijks-archivaris. Er waren namelijk in de middeneeuwen, behalve de kerken en kapellen in de andere Egmonden en verder liggende gehuchten, alleen in dat dorp, dat tegenwoordig Egmond-Binnen wordt genoemd, drie kerken, de Abdijkerk, de Parochie-kerk, en de kapel op het eerste graf van den H. Adalbert. Eenmaal verzuimt hij, de eerste en de laatste

---

riam, ut meritorum Sancti inibi requiescentis declararet eminentiam. Nam cunctis illic depositis, flammarum violentia favillatenus crematis, solum pallium, quod sacratissimum corpus velare meruit, remansit expers hujus exustionis. Nullus ergo tam stolidae mentis hebetetur vesania, ut sancti hujus praejudicare velit potentiae, quod adscriptum sibi templum ab igne non servaverit immune. Deus enim, qui in sanctis suis est mirabilis operator, humilium et in praeceptis suis ambulantium propitiabilis est exauditor: negligentia et pigritia marcidis misericordissimae suae patientiae monita ingerit; superbis autem et in perversitatis calle durantibus, sententiam justissimae vindicationis inscribit. Hic denique in combustione rerum templi hujus incautos expergefecit, in conservatione vero pallii devotis et sancta suffragia quaerentibus spem impetrationis providere decrevit". *Vita Sti. Adalb.* c. III. n. 25.

1) Römer. *Kloosters en abdijen in Nedl.* II. bl. 236.

behoorlijk van elkander te onderscheiden, raakt dan natuurlijk in de war, en geeft de schuld aan den armen Haarlemschen Karmeliet Joannes a Leydis, die reeds in het jaar 1504 overleden was, en dan heet het: „De verwarring bij Joannes a Leydis is inderdaad zonderling" [1]. Maar deze verwarring bestaat alleen in het hoofd van diens uitlegger, en is des te vreemder, omdat hij elders goed onderscheidt. De „ecclesia, qua Sanctus Adalbertus primum quievit", is iets anders, dan de „basilica ubi S. Adalbertus requiescere consuevit". De eerste is de duinkapel van St. Aelberts-Put, de laatste daarentegen de Abdijkerk.

Wanneer de kapel te niet ging, weet ik niet en kan hierover niets anders dan vermoedens geven. Ik zou denken, dat zij wel voortbestaan heeft tot de tijden der Reformatie, en eerst door dien grondeloozen kolk verslonden werd. Ongetwijfeld zal dit wel kunnen worden uitgemaakt door oude uitvoerige kaarten, zooals er in het Rijks-archief aanwezig zijn, en misschien zou men op die kaarten zelfs den vorm van het kerkje nog wel kunnen zien. De ruwe knechten van Sonoy zullen hun aandeel wel hebben gehad aan de verwoesting. Doch toen in 1566 Nikolaas van Nieuwland, de rampspoedige eerste Bisschop van Haarlem, in zijne Egmonder abdij vertoefde, heeft hij vermoedelijk zijne schreden nog kunnen rigten naar St. Aelberts duinkapel. Maar hoogstwaarschijnlijk is de kapel kort daarna vernield. Misschien zou men hierover meer kunnen vernemen uit de „informatie gedaen by der Stede van Alcmaer, dorpen, ende vlecken daeromtrent", enz. die ik ergens aangehaald vind, doch niet raadplegen kan [2].

---

1) Bakh. v. d. Br. *Hecmundensia*. 184.

2) „*Conseil des Troubles*, 28". V. Vloten, *Nederlands opstand tegen Spanje in zijn eerste wording en ontwikkeling*. 258.

De plaatselijke overlevering schijnt deze vernieling een twintig- of vijf-en-twintigtal jaren later te stellen, en bepaaldelijk aan verbranding toe te schrijven. Er bestaat namelijk nog een steen, volgens de traditie afkomstig van de duinkapel, en die te zien is boven de deur van een hoekhuis, regts als men van Egmond-Binnen naar het putje gaat. Deze steen draagt een opschrift, hetwelk naar men zegt den juisten datum opgeeft. Ik ben de mededeeling van een en ander alsmede eene zeer juiste opgave van de inscriptie aan de welwillende belangstelling van den Z. Eerw. Pastoor der Egmonden verschuldigd.

Het opschrift luidt aldus:

DOOR - T VIER - WY - HIER
QVAMEN - IN - SNEVEN - DEN - IZ
MAY - DOE ME - 1597 - SCHREVE.

Verging de kapel, de put bleef bestaan. Als Mr. Gerard van Loon zijne aloude Hollandsche Histori uitgeeft en de opgraving van des Heiligen reliquiën verhaalt, kan hij zeggen dat deze geschiedde „ter plaatse alwaar *thans te tyd* (1734) nog de put van Sint Adelbert *gezien wordt*" [1]. Uit diezelfde eeuw bestaat er nog eene volledige beschrijving der heilige plaats: „een stukje hoog-agtig nolland met een waeterput, diens fondamenten wonderlyk gemetselt zyn (alzo het voor weinige jaeren, uit de grondvesten, of daeromtrent, van daen is hermetselt, en men het doe zo bevond) dit stukje land leid omtrent een half quartier uur gaens, van de plaetse daer 't klooster heeft gestaen west op, hebbende de Duinen even bezuijen en benoorden sig, dog west op is nog al wat vlakland, en alzoo daer een groote holte of inham in de duinen." En

1) VAN LOON, *Aloude Holl. Hist.* II. 144.

nu kan in onze eeuw de heer Hofdijk, deze woorden uit een handschrift aanhalende er bij opteekenen: „De toestand is thands nog geheel zoo" [1]).

Zelfs onze Rijks-archivaris komt getuigen, dat onze tegenwoordig zoo genoemde St. Aelberts-Put dezelfde is als die van het jaar 1000, en van de „ecclesia qua Sctus Adalbertus primum quievit", dezelfde als „het wonderdadig putje, dat bij de verheffing van het ligchaam des Heiligen zou ontsprongen zijn" [2]).

In het jaar 1857 bezocht ik de plek, en maakte er toen eene schets van, naar welke de afbeelding gegraveerd is, die men in de vorige aflevering dezer *Bijdragen* heeft kunnen beschouwen. Nog moet ik vermelden, dat er, een tien- of vijftiental jaren geleden, van de hand der heeren Hofdijk en Rosmade een roman verschenen is, „Het gouden Kruis" getiteld, in welken de geschiedenis der opgraving van de reliquiën des Heiligen Adalberts op eene zeer onhistorische en het katholieke gevoel onaangenaam treffende wijze wordt geschilderd.

De put bestaat altijd nog onder den naam van St. Aelberts-Put, maar de overlevering van zijn roemrijk verleden is naar ik meen uitgewischt in de harten der omwoners. Doch zie, nu lees ik in den onvriendelijk geschreven „Maandelijkschen Kout" van het *Leeskabinet*, afl. December 1872: „Zijn wij wel ingelicht, dan wordt door de Amsterdamsche ultramontanen tegen de volgende lente eene bedevaart voorbereid naar „het putje van Egmond", aan welks water — gelijk ouden van dagen zich

---

1) Hofdijk. *Kennemerl.* I. 111. 112.

2) „Mansam, quam presbyter qui ecclesiam custodit, qua Sctus Adalbertus primum requievit tenuit." Er wordt hier natuurlijk de kapel bedoeld in het duin, *ter plaatse waar nog het wonderdadig putje, dat bij de verheffing van het ligchaam des Heiligen zou ontsprongen zijn, wordt aangewezen*". *Hecm.* 184.

nog levendig herinneren — reeds menigeen eene wonderdadige genezing te danken heeft". Dat dit berigt nopens „wonderdadige genezingen" door den schrijver ironisch wordt bedoeld, blijkt genoeg uit den geheelen toon van het stuk. De schrijver neemt deze waarschijnlijk door hem zelf uitgedachte inlichting tot aanleiding om zijn publiek te waarschuwen, toch „bijtijds op voorzorgsmaatregelen bedacht te zijn". Wat er van deze voorbereiding tot eene bedevaart is, weet ik niet: zeker is het, dat die „voorbereiding", mij althans, niet anders bekend is geworden, dan uit het Leeskabinet.

Doch altijd nog wordt er, naar ik meen te Haarlem, een trouwe bedevaartganger gevonden, die jaarlijks op het feest van den H. Adalbert zijne devotie komt houden in de parochiekerk der Egmonden. Bij die gelegenheid verzuimt hij nooit, aan de stokoude vrouw [1]), die haar leven lang op deze heilige plaats heeft gewoond, eene teug te vragen van het water uit den St. Aelberts-Put, welke uit het graf des Heiligen opgeweld, nog heden „voortdurend vloeit tot heil der geloovigen".

Seminarie Hageveld, 1873.

J. A. DE RIJK, Pr.

---

1) Zij is, terwijl dit opstel geschreven werd, overleden.

VERLOREN SPROKKELS.

Wat de een soms ongemerkt laat, valt vaak aan een ander op die achterna komt. Zal deze het dan als der aandacht onwaard moeten voorbijgaan? Integendeel oordeelen wij, dat het ter aanvulling van het reeds verzamelde welkom zal zijn, al hebbe 't ook in zich geen hooge waarde.

Dit bracht ons bij de nalezing der *Bijdragen* tot het besluit, eenige *verloren sprokkels* welke wij hier en daar mochten rapen, bij te brengen. We volgen eenvoudig het betreden spoor.

Bijdr. I. bl. 92 wordt van heer And. Jansen gezegd: „Na eenige maanden in het land van Goes als kaplaan ge„diend te hebben, was hij in 1694 eerste pastoor gewor„den van Coten en Werkhoven"... Hier is eene gaping aan te vullen en daardoor eene verbetering van jaartal aan te brengen. Heer Jansen toch werd, na eenige maanden in 't land van Goes als kaplaan te hebben gewerkt, in diezelfde betrekking overgeplaatst naar Bunnik bij den ouden heer Bruno van Wulpen. In Febr. 1695 werd de statie van Werkhoven en Cothen opgericht en heer And. Jansen tot eersten pastoor aangesteld, zoo als blijkt uit de „Memorie afgekondigt door Ampl. Dnus Catz in „name en van wegens Sijn Hoogw., in de vergaederinge „ten huyze van Arien Cornelissen de Graef onder Cooten, „op Sondagh den 24 Februarii 1695." „De verkondiginge" luidt als volgt:

„Dat H^{r}. Andreas Jansen Pastoor gestelt is in alle die „plaetsen, dewelke voor deze bij P. Stock en de andere „P.P. van de Soc[ieteit van Jesus] die in Langbroeck ge„weest zijn, bedient sijn, en dat hij oversulks alleen

„Pastoor is in de navolgende plaatsen".... Bij besluit van 6 Sept 1735 werd door den Nuntius Silvius Valenti Gonzaga in deze omschrijving der statie Werkhoven aan de zijde van Bunnik eenige verandering gebracht, waarbij de toenmalige pastoor van Bunnik Henr. v. d. Boogaert het volgende heeft aangeteekend: „Ista limitatio facta est eo quod R.D. van Wulpen rogatu Vicarii Ap^{lici} dederit pagum de Werckhoven *Vicario suo* nomine Andreae Jansen". [1]) Over de trouw en vereering, welke hij te Werkhoven zijnde aan den H. Stoel en diens gevolmachtigden bewees, kunt ge verdere inlichting vinden bij de Backhusius Bewijsschrift III. bl. 151 en 219-21.

— Bl. 93. Henr. Franc. Wilkens, staat in 1736 als pastoor te Opdam en heer Huigewaart en blijft daar tot hij op 30 April 1743 te Aarlanderveen komt; in 1753 gaat hij naar Bullewijk en Ouwerkerk, alwaar hij in December 1769 komt te overlijden. [2])

— — Joannes Pex, wordt in 1786 niet verplaatst maar ontslagen. Want in het pastoorslijstje van 1788 vind ik onder de „Pastoren die buiten bedieninge zijn" ter laatste plaats opgegeven: Joannes Pex met het achtergevoegde: „Aarlanderveen" en het jaartal: „1786", ter aanduiding zijner laatste standplaats en van het jaar zijner aftreding. In 1788 kwam hij te Overflakke en Oude-Tonge weer als pastoor in bediening en bleef er werkzaam tot 1806, wanneer hij voor goed ging rusten, tot hij stierf op 2 October 1816.

— Bl. 94. Ger. Wilh. Ootmar, gewijd 1801, staat in 1806/7 als kaplaan te Buitenveldert.

— Bl. 96. Petrus Kok, geb. te Amsterdam, stond van 1782 als pastoor te Rhoon, van waar hij in 1787 naar

---

1) Te vinden in het archief der kath. gemeente van Bunnik.

2) Zie 't pastoorslijstje van 1770 onder de rubriek: Overledene Pastoors en Missionarissen.

Maassluis vertrok en van hier in 1790 naar Bergen; hij sterft aldaar op 2 Mei 1792. (De necrologus zegt 3 Mei). Zijn Eerw. had onder de rijen der geestelijken twee oudere broeders: 1° THEODORUS KOK, gewijd 1761, als kaplaan geplaatst te Amsterdam bij heer Lamb. Wijnjes en aldaar overleden 29 Juni 1762; 2° JOANNES KOK, sedert 11 Novemb. 1772 pastoor in den Briel, werd in 1780 verplaatst naar Vogelenzang, alwaar hem de onderscheiding gewerd in den kring van het Haarlemsche Kapittel te worden opgenomen. Zijn overlijden valt op 19 Febr. (Necrolog. zegt: 13 Febr.) 1788.

— Bl. 97. CAROLUS MUSTELIER, staat in 1736 als pastoor te Kampen. Het Necrologium Ultrajectinum III. 220 zegt: „A° 1738, 31 Martii obiit Campis A. R. D. Carolus Mustelier, past. ibidem."

— — THEODORUS VAN BEMMEL, van 1724-25 pastoor te Moordrecht, gaat in 1725 naar 't eiland Ameland [2]), van waar hij in Julij 1736 als pastoor naar Blaricum wordt gezonden; hier blijft hij werkzaam tot zijn dood in 1758.

— — PETRUS HAGELMANS, van 1728-33 pastoor te Moordrecht, gaat dan naar Delfshaven tot 1739, en eindelijk naar Bovencarspel, waar hij in 1743 nog staat.

— — JOANNES RIJNDERS, van 1765-76 pastoor te Moordrecht, gaat in 1776 naar Beverwijk en sterft aldaar op 4 Mei 1784.

— — FLOR. ESMAN, gewijd in 1804, staat in 1806 en vervolgens tot 1811 als kaplaan te Dordrecht en komt dan als pastoor te Moordrecht; in 1828 gaat hij naar Pijnakker en sterft daar op 29 Novemb. 1845.

— — JOAN. JOS. V. GROEN, pastoor te Moordrecht van 1838.

Bijdr. II. bl. 177. Wat hier over de indaging van Ja-

1) Uit het familie-archief van Mevr. Essink, geb. van Basten-Batenburg, te Oldenzaal.

2) *Godsdienstvriend* LXIII. bl. 217.

cobus Krijs gezegd wordt, oordeelen we met hetgeen volgt iets nader te moeten toelichten. Reeds op 16 Juni 1708 was heer Krijs een eerste maal door den Nuntius Bussi naar Keulen gedagvaard om zich te verantwoorden over zijn indringen in de statie der Oude-zijde te Amsterdam, doch had het voorzichtiger geoordeeld niet te verschijnen. Dit had ten gevolge, dat op 9 Octob. van 't zelfde jaar van de nuntiatuur te Keulen een tweede stuk uitging wat hem ten strengste verbood, zich onder welk voorwendsel ook in de bediening van de statie der Oude-Zijde te mengen, en daarenboven hem nogmaals ter verantwoording naar Keulen opriep. Zie hier het stuk, genomen naar het oorspronkelijk papier, met een opgedrukt zegel in rood was voorzien, zooals het zich bevindt in het archief der kerk van Sint-Walburg te Arnhem.

Joannes Baptista, Dei et Ap^licae Sedis gratia Archiep^us Tarsensis, Sanctissimi D^ni Nostri, D^ni Clementis, Divinae Providentiae Papae IX^i Praelatus Domesticus & Assistens, Ejusdemque &* dictae S. Sedis ad tractum Rheni aliasque Inferiores Germaniae partes cum potestate Legati a Latere Nuntius &*&*.*

Cum nos alias sub die 16^a Junii 1708 citationem contra D^num Jacobum Kreitz, — ad docendum, quo titulo pastoratum [Veteris Lateris = Oude Zijde] in civitate Amstelodamensi per obitum D^ni Cools vacantem administraret, aliasque ad videndum sibi praedicti pastoratus administrationem gravissime inhiberi, — relaxaverimus; huic vero citationi, sub die 4^a lapsi Septembris debite intimatae et coram nobis reproductae, cum praedictus D^nus Kreitz non paruerit sed loco debitae paritionis frivolas quasdam et mere inanes exceptiones obmoverit, additis etiam quibusdam, quae ejus animum S. Sedi Ap^licae refractarium non obscure ostendunt:

Hinc nos eidem sub excommunicationis majoris, suspensionis a divinis, aliisque censuris — contentis in decreto S. Congregationis per litteras sub die 3^a Februarii 1703 ad D^num de Cock tunc temporis Provicarium expedito, confirmatoque per Breve sanct^mi D^ni Nostri sub die 7^a Aprilis subsequentis, et per totam Hollandiam publicato, — ipso facto incurrendis per praesentes

inhibemus, ne praedicto pastoratui in civitate Amstelodamensi ex obitu Dⁿⁱ Pastoris Cools vacanti sese quomodolibet ingerere, ulla Sacramenta administrare, aut pastoralia munia obire audeat vel praesumat, quocumque sub praetextu, colore vel ingenio;

Monentes eundem, quatenus praedictae inhibitioni in omnibus et per omnia pareat atque obtemperet, atque male et sine ullo prorsus titulo usurpatam administrationem praedicti pastoratus statim, visis et receptis praesentibus, aliasque intra 24 dies, quorum 8 pro primo, 8 pro secundo et reliquos 8 pro tertio ac peremptorio termino ac monitione canonica assignamus, dimittat;

Citantes praedictum D[num] Jacobus Kreitz ad 30[am] diem, executionem praesentium immediate sequentem, juridica si fuerit, alioquin ad proximam extunc futuram et ad horam 10[am] ante meridianam, ad comparendum in aula Nuntiaturae Ap[licae] Coloniae coram nobis vel auditore nostro generali, ad docendum, sese praemisso mandato nostro in omnibus & per omnia paruisse atque obtemperasse ulteriusque parere et obtemperare velle, alias ad videndum sese in praeëxpressas censuras et poenas damnabiliter incidisse declarari litterasque declaratoriales decerni et extrahi mandari, aliasque fieri, statui et ordinari quod justum fuerit et ordo dictaverit rationis;

Mandantes demum omnibus Christifidelibus in civitate et parochia antedictis sub praecepto S. Obedientia, ne praedictum D[num] Jacobum Kreitz intrusum et nullo prorsus titulo munitum pro receptione sacramentorum accedere audeant neque eundem pro pastore habeant; declarantes etiam, quod si praedictus Kreitz Sacramenta Poenitentiae et Marimonii, quod absit, administrare praesumeret, eadem nullitatis vitio subjacebunt; absolutionem in praemissis nobis vel superiori nostro tantummodi reservantes. Datum Aquisgrani 9 Octobris 1708.

JOAN. BAPTISTA, *Archiep[us] Tarsen:*
Nuntius Ap[licus].

De mandato Illustrissimi ac Rever[mi] D[ni] mei:

JULIUS REIDA.
Abbreviator.

Dat dit stuk echt en uit de nalatenschap van den te Arnhem gestorven Apostol-Vicaris Joan. v. Bijlevelt afkomstig is lijdt geen twijfel; waarom dan op de „Liste

des Refractaires" [1]) Jacobus Krijs enkel voorkomt met het bijgevoegde „cité" (gedagvaard), terwijl er uit kracht van het voorgaande stuk eene veel sterker uitdrukking vereischt werd, kunnen wij ons niet verklaren.

— Bl. 189. Heer GASPAR ANTON V. GHERVEN, die in Mei 1717 tot Pastoor te Assendelft aangesteld spoedig daarop voor het Hof gedagvaard, gevangen gezet, beboet en voor altijd uit den lande gebannen werd, ontving toen de pastorie van Elst in Over-Betuwe, alwaar hij in 't doopboek neerschreef: „Nomina eorum quos baptizavi.... ab „initio missionis meae in Elst, quae fuit 24 Octob: anni „1718". Zijne aanteekeningen in het trouwboek derzelfde kerk beginnen met: „Conjugati coram me Gaspare Antonio van Gherven Pastore in Elst". Den laatsten doopeling, dien zijn hand in gezegd doopboek opschrijft, is van 26 Juli 1742; op 23 Sept. van datzelfde jaar zegt voornoemd trouwboek: „Conjugati sunt... coram Rev. Dno „van Gherven, qui hujus loci Pastor defunctus est die 7 Octobris 1742" [2]).

— Bl. 264. JACOBUS VERHAAR, (Haraeus). 't Heeft wel eenige moeite in, den vurigen Verhaar op het spoor van zijn arbeid te volgen. We willen daarom niet beweren volkomen te zijn geslaagd; toch meenen we de waarheid naderbij te komen, als wij de opgaven van bl. 264 wijzigen als volgt:

Zijn eerste standplaats, naar we meenen, is Koudekerk en Hazerswou, alwaar hij kerkte in de buurschap Groenendijk [3]). Vandaar werd hij overgeplaatst naar Kuilenburg, waar hij omstreeks 1640 zijne heilige bediening moet hebben aanvaard, en vervolgens voortgezet tot het

1) Zie *Bijdr.* II. bl. 207.

2) Zie de oude doop- en trouwboeken, bewaard op het bureel van den Burgerlijken stand in de gemeente Elst.

3) Latijnsch Batav. Sacr. II. bl. 278.

jaar 1654; want volgens Voet van Oudheusden [1]) is op 21/31 Mei van dat jaar (zijnde H. Drievuldigheidsdag) de schoone Sint Barbara te Kuilenburg geheel uitgebrand [2]). Van Kuilenburg moet hij naar Leyden zijn gegaan, doch naar 't schijnt in 't zelfde jaar 1654 nog vertrokken naar..... We verliezen hem hier uit het oog, of het mocht zijn dat van Heussen de opvolging der geestelijken, die te Groenendijk kerkten, zooals hem wel meer gebeurt, niet in hunne geregelde orde geeft: in dit geval zou hij misschien in 1654 derwaarts zijn gegaan en met heer Corn. Duck van standplaats hebben verwisseld. Met het einde van 1657 vinden we hem terug als pastoor van Muyden [3]); hij blijft daar werkzaam tot in den loop van 1659. Dit jaar zag hem te Huissen aankomen om de stadskaplanie te aanvaarden, welke openstond omdat de vorige kaplaan, B. Engelen, in Augustus van dat jaar tot de pastorie aldaar was beroepen. Getuige de volgende aanteekening door den nieuwen pastoor van Huissen achter in het doopboek (No I.) neergeschreven: „Finis anni 1659. Annus „1660 inchoabitur sub Rev. D^no^ Rernardo Engelen Pas„tore et Rev. D^no^ JACOBO VERHAAR SACELLANO". „In „die Matthiae Apostoli, (die 24 Februarii 1662), den „iersten vrijdagh in de Vasten, als Jacob Hellingh syn „ierste predicatie als Capellaen dede" [4]), moest natuurlijk heer Verhaar zijne kaplanie hebben afgestaan. Waar hij toen is gebleven, mochten wij niet vinden. Mogelijk dat hij heer Willem Bax, die te Amsterdam de statie *aan den Singel* had geopend, terzijde stond tot dat hij dien in Juli 1664 opvolgde.

---

1) Historische Beschrijving van Culenborgh bl. 297.

2) Verg. Bat. Sac. II. bl. 157.

3) Bat. Sac. II bl. 150.

4) Kerkenrekening te Huissen over 1661, tevens met het hier voren genoemde doopboek te vinden in het archief der katholieke gemeente aldaar.

Heer Verhaar telde in de rijen der kathol. geestelijken nog twee broeders *a.* JOANNES VERHAAR, pastoor van Sint Lambert te Leuth en landdeken van Kriekenbeek in het bisdom Roermond (thans bisdom Munster, dekenaat Geldern) *b.* GIJSBERT VERHAAR, vicaris te..... *Mulbracht* zegt van Heussen Bat. Sacr. bl. 411; 't geen onzes inziens onder de vele onnauwkeurigheden van gezegden schrijver moet worden gerangschikt; een Mulbracht is in de streken van Opper-Gelder (in iisdem partibus) niet te vinden. Daarentegen geven de met zeldzame zorg bewerkte handschriften van wijlen den pastoor van Warbeyen, WESSEL NABBEFELD onzen Gijsbert Verhaer in het midden der 17^e^ eeuw op als pastoor te Warbeyen; gewis dezelfde die van 1651 tot 77 als pastoor staat te Crommeniedijk, en op 12 December 1677 aldaar is gestorven. Bat. Sac. II. bl. 388. Katholiek 1872 II. bl. 251.

— Bl. 265. CORN. DUCK schijnt omstreeks 1640 heer Verhaar te Koudekerk en Hazerswou te zijn opgevolgd [1]). Door den Apostol. Vicaris DELLA TORRE naar Dordrecht beroepen (alzoo nà 19 Mei 1647) is hij aldaar werkzaam gebleven tot in de vijftiger jaren. In 1654 — zoo schijnt de vergelijking aan te duiden van 't geen Bat. Sacr. II bl. 172 en 269 over Haraeus en Duchius meedeelt — werd hij te Dordrecht gegrepen, achter de grendels gezet en daarop de stad uit gebannen. Hij moet aanstonds naar Leiden zijn geroepen; want op 1 April 1656 toen Zijne Hoogw. DELLA TORRE zijne *Relatio Romana* bij Zijne Heiligheid den Paus indiende, had heer Duck reeds een tijdlang te Leiden als pastoor gestaan; anders toch had de Apost. Vicaris niet kunnen schrijven: „Pastori Duckio in oppido „Leydensi aderant Sacerdotes Franc. de Heere, Gerard.

---

1) Bat. Sac. II. 278.

„v. Heussen et Petrus Hugens" [1]). In den aanvang der zestiger jaren schijnt Pastoor Duck te Leiden zijn ontslag bekomen te hebben en, zooals van Heussen zegt, met eene vicarie op den Eltenberg te zijn begiftigd. Toen daarop in de lente van 1672 de Franschen in verbond met die van Keulen en Munster zich van Gelderland enz. hadden meester gemaakt en de geweldadig ontroofde kerken aan de katholieken teruggaven, zochten deze overal rond naar een schaarsch geworden geestelijke. Onze vicaris op den Eltenberg schijnt toen de pastorie van Steenderen in 't graafschap Zutphen te hebben aanvaard [2]), en in 1674, toen de Franschen moesten aftrekken en de oude kerken weer den Calvinisten in handen vielen, zijne hem liefgeworden kudde ter schuil te zijn bijgebleven. Wij gronden ons hiervoor op een in het archief der kathol. kerk van Groenlo voorhanden *„Kurtzer Bewijs undt „Nachricht, auf welche Zeit nemblich das Bisschoffthumb „van Deventer seinen Anfang empfangen — auch das hier„under dis Kirspel Grol gehörig alle impartialen bekennen „mussen".* — Onder No. 15 namelijk lezen wij daar: „Alswan die wohlmeinende undt principalste Borgeren van „Groll.... ihn dem Jahr 1675 haben versucht einen *Utrecht„schen Priester*, nahmens Heeren Duyk, für ihren Pastor, „welcher damahlen auf einen kleinen Dorf *Stenderen* ge„nandt für einen Pastor standte, gelegen bey Sutphen.

1) We moeten hier onzen twijfel opperen of deze heeren wel werkelijk onder heer Duck te Leyden zijn werkzaam geweest, onder anderen op grond van 't geen v. Heussen Bat. Sac. II. bl. 852 over Franc. Heere en bl. 269 over Pet. Hugens meedeelt, vergeleken met hetgeen over dezen laatste gezegd wordt in de Cook's Verhael van de Opkomste der Nieuw-Opgerechte Pastorye (Kerkel. Nederl. 1847, Mengelw. bl. 21.); stellig kunnen ze niet als *kaplaans* worden aangemerkt.

2) We vinden in die streken herhaaldelijk dat kapittelheeren van Emmerik en vicarissen van Elten enz., behalve hun beneficie ook met de zielzorg voor de staties der omstreken werden belast.

„Dieser Herr dan zu Groll gekommen mit einer recom-
„mendation van dem Spanischen Ambassadeur aus dem
„Hage, Heeren Grafen de Lyra,... auch den Gottesdienst
„in Groll drei oder vier wochen als Pastor verrichtetet.
„Dieses gute werck dan konten die.... P.... nicht mit gu-
„ten augen ansehen, sondern practisierten das der Pastor
„muste retiriren." In een stuk van 3 Novemb. 1675, door
een zestigtal ingezetenen van Groenlo onderteekend, dat
als bijlage bij het voorgaande behoort, vinden wij zijn
persoon nader aangeduid als *„den Wellehrwurdigen Hoch-
gelehrden Here Cornelis Duyk"*. Dit te zamen genomen
bewijst naar ons inzien met genoegzame kracht de inden-
titeit van den persoon. Dat die van Groenlo een y tus-
schenschuiven en Duyk schrijven dient klaarblijkelijk ter
verlenging van den u-klank, welke ook in Duchius ge-
rekt is. — 't Schijnt dat heer Duchius, toen hij uit
Groenlo moest wijken, rechtstreeks naar zijne vicarie op
den Eltenberg en niet naar Steenderen is teruggekeerd;
want deze statie is ten onder gegaan om eerst met den
aanvang van het jaar 1717 in de schaduw van 't kasteel
Baak te herrijzen.

— Bl. 267. WILH. BOUCQUET, door den provicaris Scha-
dée tot pastoor te Leyden aangesteld, moet dit alzoo ge-
weest zijn vóór 4 Septemb. 1665, den sterfdag van heer
Schadée [1]). Dit kan strekken tot bevestiging van 't geen,
bl. 269, op al te zwakke gronden „met zekerheid" wordt
gesteld, als zou namelijk heer Boucquet minstens van 29
Maart 1664 voor pastoor te Leyden hebben gestaan. Im-
mers als ik opwerp, dat heer Boucquet, gelijk ik dit el-
ders menigmaal heb aangetroffen, de vroeger door anderen
of elders gedoopten, welke slechts op los papier of ten
minste niet in zijne kerk waren aangeteekend, vooraf kan

1) Katholiek 1872 II. bl. 350.

hebben bijgeschreven en daarop de zijne laten volgen, dan schijnt ons ten minste toe, dat van die „zekerheid" niet heel veel stelligs overblijft.

— Bl. 269. PHILIPPUS VAN DEVENTER werd te Oldenzaal geboren uit eene aanzienlijke familie, welke verscheiden geestelijken aan de Hollandsche Zending leverde. Zijne ouders waren Jan van Deventer en Joanna Bruins, zuster van Ludolfus Brunesius den laatsten deken van het kapittel te Deventer, vervolgens Aartspriester van Cleef & Bergh; zijn broeder o. a. was Joannes van Deventer van 1628–80 kanunnik van Sint Plechem te Oldenzaal. Tot in den loop der maand Octob. 1628 bevindt onze Philippus zich voor zijne studiën te Utrecht bij den Apostol. Vicaris Philippus Rovenius, [1]) en wordt alsdan naar zijne familie teruggezonden onder begeleiding van een: „Hij heeft hem hier seer wel gedragen ende (ick) twifel niet of hij sal wel studeren" – 't geen door den Apost. Vicaris eigenhandig aan de wed. v. Deventer zijne moeder werd geschreven.

Met Allerheiligen daaropvolgende moest hij zijne verdere studien te Munster beginnen. In 1634 en vervolgens hoort hij zijne theologie te Keulen. Op 10 Mei 1635 schrijft de Apostol. Vicaris met eigen hand hem een brief onder het adres: „Pio et ingenuo adolescenti *Magistro* „Philippo a Daventria, sacrae Theologiae studioso Coloniae". Op 13 Juni 1636 schrijft zijn hand hem andermaal als volgt: „Perge ut coepisti in studiis..., lectiones ac dis„putationes tum privatas ac domesticas, tum etiam publicas „accademiae diligenter frequenta".... Den 29 Mei 1638 wordt hij diaken gewijd en op Quatertemper-zaturdag (25 September) van hetzelfde jaar gaf de Apostol. Vicaris

1) Blijkens een tiental brieven van zijn hand, berustende in het familiearchief van Mevr. Essink voornoemd, stond Rovenius, de voormalige Deken van Oldenzaal, met de familie van Deventer op zeer vriendschappelijken voet.

zelf hem de H. Priesterwijding. In 1646 op 9 Juni schrijft de Hoogw. Vicaris aan de wed. v. Deventer: „Uwen „zoon Philippus heeft nu eens off tweemaal na Paeschen „bij mij geweest, vaert oock noch tamelijk wel ende is „aengenaem bij sijn volck." Of hij te dezen tijde bij heer A. v. der Plaet stond te Roelofarendsveen [1]) of wel te Leyden, is mij niet gebleken. Op 13 Sept. 1650 wordt hij begiftigd met eene kanunniksproeve in Sint Plechem te Oldenzaal. De akte luidt als volgt:

„Philippus... Archiep^us^ Philippensis... Vicarius Ap^licus^, Praepo„situs Aldensalien: — Reverendo ac multum nobis in Christo „dilecto D^no^ et Mag^ro^ PHILIPPO A DAVENTRIA, Artium Magistro ac „Sacrae Theologiae baccalaureo, Dioecesis Daventriensis Presbytero.

„Vitae ac morum integritas nec non scientia et exercitata jam „per plures annos in pastoralibus officiis diligentia faciunt, ut „tibi ad gratiam reddamur liberales. Cum itaque.... canonicatus „et praebenda ecclesiae collegiatae S^ti^ Plechelmi, per obitum D^ni^ „BRUNONIS DUYNII.... postremi ejusdem possessoris, jam vacet....; „Nos... tibi de canonicatu et praebenda praedicta in eccl^a^ S^ti^ Ple„chelmi providemus, eamdem tibi vigore praesentium conferentes „cum omnibus juribus, proventibus et privilegiis ad eandem „spectantibus....

„Actum in loco residentiae nostrae die 13 Decembris 1650.

(sign.) „PHILIPPUS, Archiep^us^ Philippen.
Vicar. Ap^licus^" [2]).

Een schrijven dat aan deze akte ter begeleiding strekte zegt: „Transmitto quam petivistis collationem praebendae „et canonicatus in eccl^a^ collegiata S. Plechelmi: titulo „nunc gaudere poteris, utinam aliquando officia ecclesias„tica illic administrare et proventibus gaudere." We zien hier uit hoe men, zooals te Haarlem, ook te Oldenzaal, met het oog op eene nog steeds verhoopte gunstige wending van zaken, trachtte het kapittel in wezen te

1) Bat. Sac. II bl. 275.

2) Naar 't oorspronkelijke op papier, met een opgedrukt zegel in rood was, berustende in het familie-archief van Mevr. Essink voornoemd.

houden, niettegenstaande de goederen van Sint Plechem omstreeks 1640 alle waren aangeslagen.

Ten slotte vinden wij in *de Katholiek* 1872, II. bl. 241: „R. D. Philippus de Daventria obiit pastor Oldenzaliae 10 August. 1681." Om dit niet verkeerd op te vatten moet men lezen: R. D. Ph. de Daventria pastor obiit Oldenzaliae 10 Aug. 1681. Want pastoor van Oldenzaal was heer P. v. Deventer nimmer, noch in de stad, noch in de buurten. In de stad volgen zonder onderbreking op elkander: Jacobus van Doorne 1662–65, en Herman van Leyen 1665–95. De buurten, welke in 1665/6 van de stad werden afgescheiden, kregen toen eigen pastoors, een te Rossum en een te Saasfeld & Deurninge, die ook vaak als pastoors van Oldenzaal voorkomen. Doch zelfs hier is voor heer P. v. Deventer geen plaats; want te Rossum stond Joannes Vissink 1668–1700 en blijkens *de Katholiek* 1872 II. bl. 142 is de pastoor van Saasfeld & Deurninge eerst in 1682 gestorven: „R. D. Wiro van Voorst „obiit in Tubantia, pastor in Saetveld 16 Nov. (1682)."

— Bl. 272. P. J. Otgens komt in het laatst van 1731 of den aanvang van 32 als pastoor te Zoeterwou. Op 16 Febr. 1739 schreef heer J. F. Schouwen uit het Vrededuifje te Amsterdam, aan den Aartspr G. Ram van Schalkwijk te Montfoort: „So aenstonts krijg ik tijding „van Ampliss. v. Erpen [1]) dat de Heer Otgens Pastor „tot Soeterwou door toedoen van Alapide [2]) het rectoraet„schap van Huissen [3]) heeft aangenomen." Op 2 April echter schrijft voorn. Aartspr. van Erpen aan gezegden heer Ram v. Schalkwijck: „D'Eerw. Heer Otgens heeft „sig ook bedankt voor het opgedragen Rectoraet van „'t clooster tot Huyssen, na alvorens sijn consent te heb-

1) Petrus van Erpen, Aartspr. van Cleef & Bergh.

2) J. v. d. Steen, Aartspr. van Holland.

3) De „*Nonnenvajër*" in 't Sint Elisabeths klooster aldaar.

„ben gegeven ende de brieven van institutie te hebben „ontvangen." Hiermede overeenstemmende schreven de Eerw. Zusters van Huyssen in haar Legerboek het volgende neer :.... „Den Seer Eerw. Heer Jan van den Steen „Aartspriester van Hollant.... hetzelve [rectoraet] voor-„stellende aen den Eerw. Heer Philip. Jacob. Otgens „Pastoor te Zoeterwou, heeft dese Heer het aanstonts „aengenomen en eygenhandig aen de Eerw. Mater ge-„schreven van in 't kort hier te sullen komen; waerop „hij oock wesentlijk sijn Sending van den Doorl. Heer „Nuntius te Brussel ontvangen heeft. Maer siet! soo „spoedig als dien Heer geresolveert was 't rectorschap „aen te nemen, soo haest was hij oock weder verandert"... In 1757 staat heer Otgens nog aan 't Kalf, werwaarts hij in 1749 was vertrokken. — We schrijven Otgens omdat én de boven aangehaalde twee brieven, én het Legerboek van 't Huissensche klooster, én de drie pastoorslijstjes van 1736, 1743 en 1757 altijd de *n* gebruiken.

— Bl. 278. Leon. Bouman is werkelijk buiten bediening gekomen in 1795. Want het pastoorslijstje van 1796 geeft heer B. Ocke aan als pastoor te Leyden en plaatst den heer Bouman onder de *Pastooren die buiten bedieninge zijn*, met het toegevoegde jaartal 1795.

— Bl. 279. Bern. Ocke. De pastoorslijstjes van 1788, 1793 en 1794 geven hem als pastoor te Loosduinen, alwaar hij in 1784 optreedt.

— Bl. 280. J. P. A. v. Riel komt in 1804 op de Missie in bediening, staat op de kaplaanslijst van 1807 als Kaplaan te Leyden, en op die van 1810 als Kaplaan te Wassenaar vermeld. In 1810 ging hij als pastoor naar Zevenhoven en in 1816 naar Sint Lodewijk te Leyden.

— — H. Tomas in 1806 theologant te Warmond, staat op de kaplaanslijst van 1811 als kaplaan te Amsterdam. Zijn Eerw. heeft nog een ouderen broeder Herm. Tomas

in 1806 theologant te Warmond en subdiaken, gewijd 1807, die op de lijsten van 1810 en 1811 als kaplaan ook te Amsterdam staat en van 1816 als pastoor voorkomt in de Fransche Kerk te 's Hage; gestorven 15 November 1834.

MONTFOORT. Feestdag van O.L.Vr. Boodschap.

J. H. HOFMAN.

HET SEMINARIUM HOLLANDICUM TE KEULEN.

In de beschrijving der oude Keulsche Universiteit, door F. J. von Bianco uitgegeven [1]), vonden we de volgende mededeelingen over het Seminarium of Collegium Hollandicum:

„Toen op het eind der zestiende eeuw de Nederlanden van hunnen Koning en van het Katholieke geloof waren afgevallen, leefde te Haarlem een godvruchtig en geleerd priester, die in hoog aanzien stond, *Nikolaas Vigerius* geheeten; daar hij zag, dat er nog maar weinig priesters ter verzekering van de zaligheid der geloovigen waren overgebleven, spande hij, in vereeniging met twee andere geestelijken, Sasbold Vosmerus en Adelbert Eggius, alle krachten in het werk, om het oude geloof in zijn vaderland te behouden.

Nikolaas Vigerius doorreisde onder vele gevaren Holland, Friesland, Denemarken en Zweden, predikte, las de H. Mis, deelde de H. Geheimen uit, troostte, versterkte en ondersteunde de trouw gebleven Katholieken op alle mogelijke wijzen. Later ziende, hoe menigvuldig de geestelijke behoeften der geloovigen waren, zocht hij jongelingen op, die zich tot den geestelijken stand

---

1) Die alte Universität Köln und die spätern Gelehrten-Schulen dieser Stadt, nach archivarischen und andern zuverlässigen Quellen von F. J. von Bianco, Königl. Preusz. Justiz-Rathe und Rittergutsbesitzer. Köln, 1856. Verlag von J. M. Heberle. Theil I. Erste Abtheilung, S. 362.

geroepen voelden; hij onderrigtte hen en onderhield hen uit zijne eigene middelen, en zoo ontstonden er langzamerhand op verscheidene plaatsen seminariën van de Katholieke Hollanders en van andere volken.

Te Keulen stichtte hij zulk een seminarie of collegie met eene kapel, aan de HH. Bonifacius en Willibrordus toegewijd Deze inrigting was in het huis, „*Zur Stessen*" genaamd, gevestigd, in de nabijheid der parochie-kerk van den H. Laurentius. Toen Vigerius zijn vijftigste jaar bereikt had, trad hij in 1603 in de orde der Franciskanen te Keulen. Hij stierf den 26 Maart 1628 in den roep van heiligheid, en werd in de Franciskanen-kerk alhier begraven.

Tot de uitstekende oversten van het Hollandsche Collegie behooren: 1. *Adelbertus Eggius*, licentiaat, kanunnik te Haarlem en bij het openstaan des bisschoppelijken zetels vikaris-generaal, die in 1610 in de Franciskanen-kerk alhier begraven werd. 2. *Leonardus Marius*, van Goes, doctor en pastoor der H. Laurentius-kerk te Keulen. Behalve eene grondige kennis der Grieksche en der Hebreeuwsche taal, had hij eene diepe kennis der H. Schriftuur, eene groote welsprekendheid en uitgebreide literaire kundigheden. Hij werd professor aan het Gymnasium Laurentianum. Antonius van der Plant[1]), Joos[t] van Vondel[2]), Jakob Duzelius en anderen genoten zijn onderrigt. In het jaar 1629 keerde hij naar zijn vaderland terug, nadat hij het professoraat en twee prebenden, bij de H. Andreas- en de H. Ursula-kerk, had neêrgelegd; hij werd pastoor te Amsterdam, aartsdiaken van Haarlem, proost en vikaris-generaal. Uitgeput van den arbeid, overleed hij te Amsterdam in 1652. 3. *Modestus*, *Stephanus Sunk* van Harderwijk, doctor. Hij stond gedurende 28 jaren

1) Lees: van der Plaat.

2) Marius werd geboren in 1588, Vondel in 1587; daar nu de laatste zeker vóór 1600 met zijne ouders Keulen verliet, kan von Bianco slechts het onderrigt bedoelen dat Vondel te Amsterdam van den pastoor des Begijnhofs ontvangen heeft.

aan het hoofd van het Hollandsche Collegie en overleed in 1655. Er bestaat van hem een portret in kopergravure door de Widt. Theodorus Mensink, een beroemd [?] schrijver op het eind der zeventiende eeuw, was ook een leerling dezer inrigting en las daar zijne eerste H. Mis, onder den president Henricus Patritius, doctor in de Godgeleerdheid en naderhand kanunnik der kerk van S. Maria ad Gradus." [1])

H. J. J. P.

VOORWAARDEN, WAARONDER DE LEEKEBROEDERS WERDEN OPGENOMEN IN HET KLOOSTER ST. JERONIMUSDAL BUITEN LEIDEN.

Uit eene notarieele acte van 28 November 1495, opgemaakt door den notaris „Nicolaus filius Martini Verghest, clericus Trajectensis diocesis" blijkt, dat de eerw. heer Mathias Hugo'sz. prior van het klooster „Vallis Sancti Jheronimi in suburbio Leidensi, ordinis canonicorum regularium Sancti Augustini", de personen van Jan Symansz., Jacop Airntsz., Jan Jansz, Jan Michaelsz. en Gheryt Dierxz. als leekebroeders in zijn convent opnam onder de navolgende voorwaarden, „in den eerste, dat sij leven en staen sullen onder ghehoirsaemheit ende correxie des priors ende visitieren onses convents; item dat sij leven sullen in goeder fame en gheruchte, item dat sij leven sullen sonder eyghen.. [?] ende dat sij trouwe sullen wesen den

---

1) „Onze op den 9 Maart 1818 overledene J. C. Schug en de heeren gebroeders Schuhmacher, professoren van het in 1798 opgeheven Gymnasium Laurentianum, hadden in hetzelfde huis „*Zur Stessen*" dat overigens in de Keulsche geschiedenis beroemd is, een inrigting van onderwijs en opvoeding gevestigd, zooals deze toen voor de tijdsomstandigheden en het vaderland noodig was; deze inrigting werd geopend tijdens de heerschappij der Franschen te Keulen. Zij werd door Duitschers en vreemdelingen druk bezocht, onder welke een prins uit het hertogelijke huis van Aremberg niet onvermeld mag blijven, en vele voortreffelijke jongelingen werden er grondig onderrigt in verscheidene vakken der menschelijke kennis, en wél voorbereid voor hun toekomstigen stand en beroep."

voirszegden cloister, ende altois alst hen gheeijschet wort, bescheit te doen van 't ghene dat hen bevolen wort, ende voirt hen voeghen in alle manieren na die ghewoente onses huijs. Item wair het sake dat die voirszegde Jan Symansz., Jacop Airntsz., Jan Jansz., Jan Michaelsz. ende Gherijt Dierxsz. van ons ghinghen om wat sake dat dat was, dat sij dan, of ijemant van horen weghe niet en sellen hebben of eijschen van horen arbeit of dienste die sij den voirszegden convente ghedaen sellen hebben, noch oic van renten die dat voirszegde convent van horen weghen ontfanghen sel hebben, van den eersten dach totten lesten toe, mit enighe rechte gheestelic of wairlic. Item wair dat sake dat ijemant van henluijden hen ontghinghe in enighe onsuuverheit, of in dootslaghe of vechtelic mit scarpen wapen of anders, of ijemant groffelic quetste, of dat sij om enighe saken wille vallen in des heeren handen gheestelic off wairlic, so sellen wij prior ende convente voirszegd vrij ende ongehouden wesen van de voirszegde Jan, Jacop, Jan, Jan, ende Gherit, sonder enighe moeijenisse of hinder dairof ons te doen of te doen doen; mer als dan hem uitsetten ende ofsnijden van onse cloister ende convente voirszegd. Item wair dat sake dat sij quamen in quaden gheruchte of quade [fame ?] of in onghehoirsaemheit of rebellicheit ende sij dairof vermaent worden ende niet en beterden so sellen wij hoir oic ofsnijden van ons ende uitsetten sonder ijemants wedersegghen. Item indien ijemant van henluijden om al dusdanighe saken als voirscreven staen of dierghelilken van ons gheset worden of selven van ons ghinghen, so en sel die, noch ijemant van sijnen weghen niet eijschen van enigh arbeitsloon ende dienste of van enighe renten, die dat voirszegde convent van horen weghen opghebuert sel hebben, noch geen moeijenisse dairom doen noch doen doen mit ghenen rechte, tsij gheestelic of wairlic. Item indien dat sij en elix van hemluijden hem hebben enen goede broeder ende hem niet en

ontgaen in dese voirszegde punten, so en sel hem die prior of dat convent voirszegd niet van hem setten noch om siecte, noch om ouderdom of desergelike, dan alleen om sulke saken als voirscreven staen, mer sullen hem besorghen in als dat hen noot sel wesen na ghewoente ende vermoghen des voirszegden convents.

Het oorspronkelijke berust bij

L. P. A. GOMPERTZ.

KAPELLEN IN DE PAROCHIEKERK VAN S. JACOBUS IN DEN HAAG.

Op het provinciaal archief van Zeeland te Middelburg worden de charters bewaard, waaruit blijkt:

1° 3 April 1365 rigt de abt van Middelburg in de parochiekerk van St Jacobus in den Haag op eene kapellerie voor het gilde van het H. Kruis, en vermaakt daaraan „16 ℔ holl. tsiaers".

2° 1521 stierf Cornelius de Goes, kapellaan van de kapellerie der elf duizend Maagden in de parochiekerk van Sint Jacobus in den Haag, en werd door den abt van Middelburg tot opvolger voorgesteld Johannes de Mil uit het bisdom van Doornik.

3° 1523 stierf Cornelius de Assendelft, kapellaan van de kapellerie van Ste Anna in de parochiekerk van St Jacobus in den Haag, en werd door den abt van Middelburg als opvolger voorgesteld Johannes Godefridi.

4° In vigilia Bti Bartholomei apli, 1326, rigt Nicolaus de Gandauo, abt van Middelburg in de parochiekerk van St Jacobus in den Haag een kapellerie op ter eere van O. L. Vrouw: ad diuinum cultum augmentandum, jn salutem et remedium animarum Florentii quondam comitis Hollandie Zelandie dominique Frisie, Beatricis eius uxoris et Johis ipsorum filij, necnon Johis quondam comites haynonie, Holl. Zelandie dominique Frisie, et Philippe uxoris Magistri Wilhelhi dc̄i Loef, ac omnium benefactorum nostrorum.

Aan die kapel fondeert hij 3 speciale Missen, en geeft daarvoor decem libras holl. renten alle jaren op landerijen in Vlaardingen.

Graaf Willem van Henegouwen bevestigt die Stichting hetzelfde jaar 1326. Bisschop Johannes van Utrecht geeft zijne bevestiging S. Gregorii martiris 1327.

In 1337 gaf Philippus, provisor en decanus van Rhijnland daarvan een vidimus, even als Colinus de Zabbinghe, pastoor der Mariakerk in den Haag ten jare 1338. Uit dit laatste vidimus blijkt, dat toen kapellaan was Petrus van Arnemuiden.

V. D. HORST, *Pr.*

UIT DE AKTEN
VAN HET HAARLEMSCHE KAPITTEL.

Wij maken hier een begin met de mededeeling van bijzonderheden die in het „*Liber Capituli Harlemensis*" voor de geschiedenis van vele parochiën van ons Bisdom bewaard zijn geworden. Na de overeenkomst toch die door den Vicaris Apostolicus op 14 Julij 1616 [1]) met het zoogenaamde kapittel gesloten was, en nadat men sedert 1617 [2]) begonnen was, min of meer geregeld vergaderingen te houden: werden er vele zaken die de parochiën of statiën betreffen, te Haarlem behandeld. De notulen dier vergaderingen zijn ons bewaard gebleven in drie quartobandjes. *Buggaeus* (a° 1628, 26 Junij tot Notarius Capituli benoemd) begon ze in het jaar 1629 bijeen te schrijven; waartoe hij zich, wat betreft de jaren 1617–29, behelpen moest met de aanteekeningen die door Bannius of anderen gemaakt waren, maar onvolledig bleven. Dien ten gevolge vaceren de jaren 1619–20, 1623–25 en 1627. Van 1629 tot 1636, Bugge's sterfjaar, zijn de notulen blijkbaar met zorg bijgehouden. Met hem eindigt het eerste deeltje. Eerst in het jaar 1641 vatte de kanunnik

---

1) Zie boven pag. 323. 2) Zie boven pag. 325.

Nicolaas Verwer de taak weder op, die vervolgens door zijne opvolgers werd voortgezet tot 1723 in het tweede, en van 1723 tot 1853 in het derde deeltje. Niet altijd echter hebben de Acta dezelfde belangrijkheid. Deze houdt voor het grootste gedeelte op sedert *Zacharias de Metz* tot Bisschop van Trallen benoemd en aan den Vicarius Apost. de la Torre als medehelper toegevoegd was geworden. Hij toch bleek niet gezind, om het kapittel ongestoord te laten in eene uitoefening van bemoeijingen zooals die door zijne voorgangers of toegestaan of toegelaten was geworden.

We zullen de aanteekeningen in Chronologische orde uitschrijven naar de tegenwoordige indeeling der Dekenaten [1]) en beginnen nu met het

DEKENAAT WERFERTSHOEF.

A⁰ 1631, 28 April. Art. 6. Declaravit quoque Ampliss. D. Vicarius, se in deservituram pro *Huysdunensibus* et *Wieringhanis* hoc tempore missurum D. ADRIANUM NANNINGHIUM; ejusque absentis locis invigilabit D. BAVO Pastor in *Winkel* vel Pastor *Schoorlanus*. Pastor *Schagensis* in subsidium habebit Pastorem in *Winkel* et contra. *Wieringhanis* pro necessitatibus succurrent P. *Winckelanus* vel *Schagensis* vel *Medenblicanus* [2]); cujus absentis locis invigilabit P. *Warvershovianus*.

— 8 Julij. Art. 5. (Notatum est) de M° THEODORO VAN DOREN [3]) super querelis contra ipsum auditis, et conclusum, ut moneatur a M° Quirino Costero [4]) cum interminatione quod nisi emendetur defectus, deferendus erit ad superiores. Item cum M. JACOBO *Hoochtwoudano* [5]) agendum.

— 14 Oct. Art. 4. [Missionis suae testimonia] ab Amp. D. Sixtio p. m. acceperat Mr. POMPEIUS ordinarius *Medenblickanus*.

---

1) Er zal nogtans wel eens, als de text het zoo mêebrengt, iets voorkomen wat tot een vreemd Dekenaat behoort.

2) Hierachter is later bijgeschreven: et *Texaliensis*.

3) Er stierf a⁰ 1651 een Th. van Doorn, pastor in *Egmont* (Necrolog. Harlem.).

4) Aartspriester van Alkmaar.

5) *Hoochtwoudano* schijnt hier, gelijk boven *Winckelanus*, enz. den Pastoor van *Hoogwoud* te beduiden.

1632, 28 Julij. Art. 24. Coram audiverunt (Capitulares) D. JOANNEM UBIUM et M. JOANNEM MEERIUM [1]) separatim singulos in causa fratris hujus M. PETRI (ut communiter vocatur) MEERII, inquirentes: an post sacerdotium ejus, ante biennium susceptum, notabiles contra eum essent querelae ob conversationem ejus? Et ambo responderunt, se nullas scire. Expetebant proinde nomine subditorum D. Meerii, quatenus ipsi subsidio esse posset in officiis pastoralibus, excepto pago *Hoochwout*, ubi operam illius recusant. D. Vicarius responsum distulit in feriam 2 sequentis hebdomadae, quando excurrit ad eum M. Petrus. [2]) Improbabat quod subditi D. Meerii libellum supplicem sibi obtulissent in quo habebatur, quod 3° numero, nomine communitatum suarum, subsidium ejus requirerent, licet ab aliquibus sacerdotibus querelae apud superiores essent depositae. Quod postremum negabat factum D. Vicarius, et male fieri, quod per modum tumultuarium laici tales libellos conciperent specie conspirationis, et quod suspiciones et querelae de sacerdotibus laicis aperirentur. Respondebat D. MERIUS: libellum istum se invito propositum vel saltem ab ipso aegrotante per multorum instantias extortum esse; sed loca sua subsidiario egere, quia ultra 120 hoc anno reconciliavit et plures adhuc petunt per matrimonium, inscia parte, secreto conjungi; in quibus consensum Di Vicarii exigebat. Qui hoc concedebat, si scil. fideles poenitentes essent et alia via, conscia parte, juvari non possent.

Not. Correpti fuerunt durius Dni UBIUS et MERIUS ab ampl. Mario; quod iste aegrius tulit; sed consolationem accepit a D. Blommero postea ad eum excurrente, et D° Poenitentiario Wolffio. Erant autem querelae delatae de sacerdotibus in *Nubixwout* hilarius quam deceat convivantibus, et usu tabacci.

1632, 12 Oct. Art. 11. Narravit et praelegit Amp. D.

---

1) Pastoors in *Nubbixwout*, *Wognum*, *Spanbroek* enz.
2) „*Quando—Petrus*" is later bijgeschreven.

Wolffius [1]) acta sua in locis M. JOANNIS MERII; ubi varios pagorum fideles et curatores, vulgo *Kerckevoochten*, convenit, et intellexit, eos de *Hoochwoudt* optare sibi cum vicinis quibusdam locis dari a capitulo nostro ordinarium [2]); in quo etiam consentiebat Mr J. MERIUS, loca de *Weeren* etiam pro commodiore administratione cooperario futuro assignaturus; ubi laudatus est sincerus animus ejusdem. His locis novus aliquis sacerdos deputandus erit, quia D. PETRUS GRONINGENSIS nec M. PETRUS MERIUS a fidelibus istis requiruntur, et minus ibi fructificare posse judicabantur. V. infra N° 17.

— — Art. 17. A. D. Poenitentiarius Wolffius retulit quoque querelas R. D. HERM^i VOSSII ordinarii in *Werfershoeven*, de inopia subsidiorum temporalium, eo quod, omnibus computatis, ultra centum imperiales annue non accipiat; cum valetudinis causa vino ipsi utendum sit et aliquando proficiscendum. Instabat, quodsi centum daleri ipsi superadderentur, abunde ipsi [3]) satisfactum fore; alias, ad petitionem consanguineorum suorum ipsi sustentationem praesentantium, inclinari se ad deserendam curam. De provisione hac aget A. D. Decanus cum D. Wolffio et Vossio.

Idem D. Poenitentiarius excurrerat in *Ursem* ad D. JOANNEM GRONINGENSEM ordinarium, ob querelas contra eum delatas, quod multi fideles a religione deficerent defectu concionum, quae ob pericula ibi vix instituerentur. Et obtulit sese idem D. Joannes ad quaevis munia pastoralia necessaria praestanda, congregationes etiam vespertinas in tenebris instituendas vel etiam nocturnas, ut ita ipsi culpa deficientium non posse tribui videretur.

1632, 26 Oct. Art. 3. Petivit Ampl. D. Praepositus, operarios sacerdotes submitti etiam pro locis dispositis et indigentibus, utpote: *Wieringha*, *Ilpendam* et *Hooghtwouda*.

(*Wordt vervolgd.*) J. J. GRAAF.

---

1) Deze was Pastoor en Aartspriester van Enkhuizen.
2) Gewone naam voor Pastoor.
3) *Abunde ipsi* is later doorgehaald.

VRAGEN EN MEDEDEELINGEN.

Aartspriester Antonius van der Plaat. Kan iemand der Eerw. Medebroeders of Geëerde leekenvrienden mij eenige aanwijzing doen wegens het nog-bestaan der levensbeschrijving van *Antonius van der Plaat* (*Plaetius* † 1678) door *Joannes de la Valle* (*Laval*)? Ik verspreek vurigen dank. Niet alleen boezemt de merkwaardige eerste pastoor der moederstatie in „het Lageland", om zijn arbeid, ballingschap, wederkomst enz., maar ook de biograaf om groote diensten, aan dit pastoraat bewezen, belang in. Men kan mij veel aanraden te doen, wat reeds vruchteloos is beproefd. Uit het ter plaatse, waar ik meende *zeker* te kunnen slagen, ingesteld onderzoek bleek slechts dit, dat men kennis droeg, de kopie te hebben bezeten, die echter — door welk toeval? — aldaar niet meer voorhanden is.

Oud-Ade. J. P. GÖRTZ, *Pastoor.*

Broeder Jan de Eremiet in den **Haarlemmerhout.** De Bibliotheek der Parochie van S. Dominicus te Haarlem bevat een codex, waarin de volgende aanteekeningen voorkomen:

(In het begin): — Incipit Collectorium libri qui dicitur Racionale divinorum officiorum, extractum a magistro *Hermanno Galigaen*, canonico Monasteriensi, ex libro reverendi patris domini Wilhelmi durandi, Mimacensis ecclesie episcopi, 'actionis speculi judicialis. Quod idem Racionale divinorum officiorum intitulatur. Finitum in *silvis haerlemensibus*. In area FRATRIS JOHANNIS HERREMITE. Anno domini m . cccc . vij°. In die Sancti Mauricij martyris.

(Aan het einde): — Explicit hoc collectorium libri qui dicitur Rationale divinorum officiorum pertinens *monasterio regularium* in *syon prope beuerwijc.*

Dezelfde Bibliotheek bevat nog een zeer schoon Missale secundum sacrum ordinem fr. predicatorum, gedrukt in 1504 te Florence bij Luceantonius de Giunta. Het titelblad geeft de volgende aanteekeningen te lezen:

Ex dono MECHTILDIS filie JOHANNIS DE SANTEN, matris fratris Anthonij conuersi, habemus nos fratres conuentus haerlemensis ordinis predicatorum altare beati dominici, cum calice de argenteo deaurato, cum casula de blauio flueto et missale ordinis impresso, ceterisque utensilibus misse ministerio necessarijs. Insuper et libros domini hugonis cardinalis super totam bibliam. Orate pro eis.

J. J. G.

ALPHABETISCH REGISTER.

O.

S.

W.

C. ZANDVLIET.

EINDE VAN HET EERSTE DEEL.

VERBETERINGEN.

Pag. 22 reg. 9 v. o. moet gelezen worden achter 3 Martii: Respondent Status rebelles, se pacificationem rumpisse ex necessitate; religionem parvi momenti esse; Hollandos habere libertatem religionis: quae absurda et falsa ex genio eorum Calviniano. (Duss.). En daarachter: 10 Martii. Amersfortii, foedus, enz.

Pag.	reg.		staat:	lees:
24	3	v. b.	XV^c;	XVI^c.
48	14	v. b.	door;	op.
117	3	v. o.	Westzijde;	Oostzijde.
123	10	v. b.	1796;	1696.
163	18	v. b.	Fanara;	Tanara.
247	3	v. o.	1529;	1592.
270	15	v. b.	periculosas [sic];	periculolas [sic].